

Հերթերի Ֆիննի արկածները

հեղինակ՝ [Մարկ Տվեն](#)
թարգմանիչ՝ Ս. Ալիմյան

Բովանդակություն

- [1 Գլուխ առաջին](#)
- [2 Գլուխ երկրորդ](#)
- [3 Գլուխ երրորդ](#)
- [4 Գլուխ չորրորդ](#)
- [5 Գլուխ հինգերորդ](#)
- [6 Գլուխ վեցերորդ](#)
- [7 Գլուխ յոթերորդ](#)
- [8 Գլուխ ութերորդ](#)
- [9 Գլուխ իններորդ](#)
- [10 Գլուխ տասներորդ](#)
- [11 Գլուխ տասնմեկերորդ](#)
- [12 Գլուխ տասներկուերորդ](#)
- [13 Գլուխ տասներեքերորդ](#)
- [14 Գլուխ տասնչորսերորդ](#)
- [15 Գլուխ տասնհինգերորդ](#)
- [16 Գլուխ տասնվեցերորդ](#)
- [17 Գլուխ տասնյոթերորդ](#)
- [18 Գլուխ տասնութերորդ](#)
- [19 Գլուխ տասնիններորդ](#)
- [20 Գլուխ քսաներորդ](#)
- [21 Գլուխ քսանմեկերորդ](#)
- [22 Գլուխ քսաներկուերորդ](#)
- [23 Գլուխ քսաներեքերորդ](#)

- [24 Գլուխ քանչորսերորդ](#)
- [25 Գլուխ քանհինգերորդ](#)
- [26 Գլուխ քանվեցերորդ](#)
- [27 Գլուխ քանյոթերորդ](#)
- [28 Գլուխ քանութերորդ](#)
- [29 Գլուխ քանիններորդ](#)
- [30 Գլուխ երեսուներորդ](#)
- [31 Գլուխ երեսունմեկերորդ](#)
- [32 Գլուխ երեսուներկուերորդ](#)

Գլուխ առաջին

Դուք ինձ չեք ճանաչի, եթե չեք կարդացել «Թոմ Սոյերի արկածները»: Բայց դա կարևոր չէ: Գիրքը գրել է միստր Մարկ Տվենը և ընդհանրապես ասել է ճշմարտությունը: Փչոց էլ կա, բայց թե իրողությունն ավելի շատ է: Ոչինչ: Ես երբևէ չեմ տեսել մի մարդ, որն այս կամ այն դեպքում սուտ խոսած չլինի, բացի մորաքույր Պոլիից և այրուց, մեկ էլ գուցե Մերիից: Մորաքույր Պոլիի՝ Թոմի մորաքրոջ, Մերիի, այրի Դուգլասի մասին ամեն ինչ ասված է այս գրքում, և մեծ մասամբ ճիշտ, միայն թե որոշ չափով փչոց կա, ինչպես ասացի վերևում:

Գիրքը վերջանում է այսպես: Թոմն ու ես գտանք այն դրամը, որ ավազակները պահել էին քարանձավում, և հարստացանք: Ամեն մեկիս բաժին ընկավ վեց հազար դոլար, գուտ ոսկի: Երբ դրամը կիստեցինք, ահագին բան ստացվեց: Դատավոր Թեչըրը վերցրեց ամբողջը, բանկում պահ տվեց, և դա կյոռ տարին ամեն մեկիս բերում էր օրը մեկ դոլար եկամուտ, ավելին, քան մեզ պետք էր: Այրի Դուգլասը որդեգրեց ինձ և խոստացավ դաստիարակել: Բայց տաժանելի էր ամբողջ ժամանակ տանը մնալ, մանավանդ, երբ տեսնում էի, թե այրին որքան խստաբարո և ճշտապահ էր ամեն բանում: Այդ պատճառով էլ հենց որ զգացի՝ այլևս չեմ դիմանա, ծլկեցի: Նորից նախկին ցնցոտիների մեջ էի, նորից սողոսկում էի շաքարի տակառի մեջ, ազատ էի ու զոհ: Բայց Թոմ Սոյերն ինձ գտավ, ասաց, որ ավազակախումբ է կազմում, և որ կարող եմ միանալ այդ խմբին, եթե վերադառնամ այրու մոտ ու ինձ լավ պահեմ: Եվ ես ետ եկա:

Այրին հուզմունքից լաց եղավ: Ինձ անվանեց խեղճ, կորած գառնուկ և ուրիշ շատ անուններ տվեց, բայց առանց հիշաչարության: Նա ինձ դարձյալ նոր շորեր հագրեց, և ես, քրտնելուց բացի, ուրիշ ոչինչ չէի կարող անել: Կարծես կաղապարի մեջ լինեի: Նորից սկսվեց հին կյանքը: Այրին տալիս էր ընթրիքի զանգը: Ուշանալ չէր կարելի: Սեղանին մոտենալիս չէր թույլատրվում անմիջապես ուտել. պետք էր սպասել այրուն, որը կախում էր գլուխն ու մի փոքր մրթմրթում ուտելիքի վրա, թեն, իհարկե, ոչ մի պատճառ չկար: Այսինքն՝ կերակուրը վատ չէր, միայն թե ամեն ինչ առանձին-առանձին էր եփած: Կերակրի մնացորդների ու տարօրինակ կտորտանքների տակառիկում դրությունը այլ է. այնտեղ ամեն ինչ խառնվում է իրար, հյութանման բաները միանում են, և լավ է ստացվում:

Ընթրիքից հետո նա վերցրեց գիրքը, սկսեց ինձ համար կարդալ Մովսեսի ու եղեգնուտի մասին, և ես, այդ բոլորը լսելով, հետաքրքրությունից քրտնեցի: Բայց շուտով նա անուշադրությամբ ասաց, որ Մովսեսը վաղուց, շատ վաղուց մեռել է: Ես այլևս չմտախոգվեցի նրանով, քանի որ մեռած մարդիկ ինձ չեն հետաքրքրում:

Շուտով ծիւղու ցանկություն զգացի և այրուց թույլտվություն խնդրեցի: Բայց նա արգելեց: Ասաց, թե դա վատ է, կեղտոտ սովորություն է, և ես պետք է աշխատեմ նման բաներ այլևս չանել: Այ թե ինչպիսի մարդիկ են լինում: Խտանվում են մի գործի, որից ոչինչ չեն հասկանում: Ահա այս այրին. մարդկանց ձանձրացնում է Մովսեսից խոսելով, երբ Մովսեսը¹ ազգակցական ոչ մի կապ չունի իր հետ և ոչ ոքի էլ պետք չէ, քանի որ այլևս չկա, ինչպես տեսնում եք: Ծիւղն իմ կողմից հանցանք է համարում, չնայած դա ինձ դուր է գալիս: Այնինչ ինքը քթախոտ է քաշում, և դա, իհարկե, միանգամայն ճիշտ է, որովհետև ինքն է քաշողը:

Նրա քույրը՝ միսս Ուոթսոնը, չոր ու ցամաք, ակնոցավոր մի լեղի, հենց այդ ժամանակ տեղափոխվեց այրու մոտ՝ միասին ապրելու: Ինչ-որ այբբենարան ձեռքին՝ նա

անմիջապես մոտեցավ ինձ ու մի ամբողջ ժամ բաց չթողեց, մինչև, ի վերջո, այրին ասաց, թե պետք է հանգստանալ: Ես չէի էլ կարող ավելի երկար դիմանալ: Ապա մի ամբողջ ժամ տիրեց սպանիչ տաղտկություն, և ես սկսեցի անհանգիստ շարժումներ անել: Միսս Ուոթսոնը շարունակ ասում էր. «Ուտոդ այդտեղ մի՛ դիր, Հեքլբերի» կամ «Այդպես մի՛ ճռճոցնի աթոռը, Հեքլբերի, ուղիղ նստիր»: Կամ «Մի՛ հորանջիր և այդպես մի՛ ձգվիր», «Հեքլբերի, ինչո՞ւ չես կարողանում քեզ կարգին պահել:

Նա ինձ պատմեց դժոխքի մասին, ես էլ ասացի, թե երանի՛ այնտեղ լինելի: Այս խոսքի վրա նա կատաղեց, թեև ոչ մի վատ բան մտքովս չէր անցնում. միայն ուզում էի պրծնել այդտեղից, միայն թե փոփոխություն կատարվեր իմ կյանքում: Իսկ թե ուր կգնայի, մինևույն էր: Միսս Ուոթսոնն ասաց, որ անզգամություն է այդպես խոսելը, որ ինքն այդպիսի բան երբեք չէր ասի, եթե նույնիսկ ամբողջ աշխարհն իրեն տային: Իր ասելով՝ ինքն այնպիսի կյանք է վարելու, որ դրախտ գնա: Բայց ես մտածում էի, թե ի՞նչ նպատակ ունի գնալ այնտեղ, ուր նա է գնալու: Ուստի ինձուի՛նձ որոշեցի իզուր չչարչարվել: Բայց ոչինչ չասացի. ոչ մի լավ բան չէր կարելի սպասել, բացի անախորժությունից:

Հետո նա սկսեց իր խրատները, խոսեց, խոսեց, երկար-բարակ պատմեց դրախտի մասին, ասաց, որ այնտեղ ոչ մի անելիք չկա, մնում է, որ ամբողջ օրը անցկացնես զբոսնելով, տավիղ նվազելով ու երգելով, և այդպես հավիտյան: Ինձ այդ բաները շատ չէին մտահոգում, բայց ոչինչ չասացի: Միայն հարցրի, թե իր հաշվով Թոմ Սոյերն էլ այնտեղ կգնա՞, և նա որոշակիորեն ասաց. «Ոչ, երբե՛ք»: Այդ պատասխանն ինձ շատ ուրախացրեց. ուզում էի, որ ես ու Թոմը միասին լինենք:

Միսս Ուոթսոնը շարունակեց ինձ կտցահարել, և դա ավելի ու ավելի էր ձանձրացնում: Ինձ զգում էի մենակ ու տխուր: Շուտով ներս կանչեցին նեգրերին և աղոթեցին: Այնուհետև բոլորը գնացին քնելու: Ես, մի կտոր մոմ բռնած, գնացի իմ սենյակը, մոմը դրի սեղանին: Ապա նստեցի աթոռին, պատուհանի դիմաց և փորձեցի մտածել ուրախ բաների մասին, բայց իզուր: Ինձ այնպես մենակ ու տխուր էի զգում, որ ուզում էի մեռնել: Աստղերը շողում էին, անտառում ողբաձայն սուսափում էին տերևները: Ես լսում էի հեռվից եկող բվի կռինչը. վայում էր ինչ-որ մեկի՝ գուցե արդեն մեռածի համար: Խոլոմուկ թռչունը ճնում էր, իսկ մի շուն ոռնում էր կյանքի վերջին ժամերն ապրող ինչ-որ մեկի համար: Քամին ականջիս ինչ-որ բան էր շշնջում. թե ինչ, ես չէի կարող հասկանալ, բայց սառը դող էր անցնում մարմնովս: Ապա հեռվից, անտառի խորքից, լսեցի այնպիսի մի ձայն, որը ուրվականն է հանում, երբ ուզում է հայտնել իր մտադրությունը, բայց չի կարողանում խոսել: Այդ է պատճառը, որ չի կարողանում հանգիստ ննջել գերեզմանում և ամեն գիշեր այդպես դուրս է գալիս, թափառում ու ողբում: Այնպե՛ս հուսալքված էի ու ահաբեկված, այնպե՛ս էի ուզում, որ մեկը մոտս լիներ, մի ընկեր ունենայի: Հանկարծ մի սարդ վազեց ուսիս վրայով: Ես մատներով բռնեցի ու այրեցի մոմի բոցի վրա: Մինչև կարողացա ուշքի գալ, սարդն ամբողջությամբ կուչ եկավ, կնճռտվեց: Առանց մեկ ուրիշի ասելու էլ գիտեի, որ դա սարսափելի վատ նշան է և գլխիս փորձանք կրերի: Այնպես զարհուրեցի, որ շորերս հանեցի ու դեն շարտեցի: Վեր կացա և երեք անգամ կրունկներիս վրա պտտվեցի, ամեն անգամ երեսս խաչակնքելով: Մազերիցս մի փունջ կապեցի թելով՝ կախարդներին ինձնից հեռու պահելու համար, թեև դրան չէի հավատում: Այդ կարելի է անել, երբ մեկը գտած պայտը դռան վրա ամրացնելու փոխարեն կորցնում է: Բայց երբեք չէի լսել, թե սարդը սպանելը դժբախտությունից հեռու մնալու միջոց է:

Նորից նստեցի: Ամբողջ մարմնով ցնցվում էի: Վերցրի ծխամորճու. տանը մեռելային լռություն էր տիրում, և այրին ոչինչ չէր իմանա: Անցավ երկար ժամանակ, ապա լսեցի հեռվում քաղաքային ժամացույցի զարկերը՝ բո՛ւմ, բո՛ւմ, բո՛ւմ: Տասներկու անգամ: Նորից ամեն ինչ խաղաղվեց, ավելի քան երբևէ: Շուտով միջոցառման միջից լսեցի ներքևի ծառերից մեկի կոտրվող ճյուղի ձայնը: Լուռ նստած՝ ունկնդրում էի: Շուտով ականջիս հասավ հազիվ լսելի մի ձայն «մյաո՛ւ մյաո՛ւ»: Կարծես կատու էր մլավում: Լավ է, ասացի ու ինքս էլ կրկնեցի նույն «մյաու, մյաուն», որքան կարող էի մեղմ: Այնուհետև հանգցրի մոմը, պատուհանից սողոսկեցի մարագը, սահեցի դուրս և սողալով հաստ ծառերին: Անկասկած, դա Թոմ Սոյերն էր, որ ինձ էր սպասում:

Գլուխ երկրորդ

Ծառերի միջով անցնող շավղով, ոտքներիս ծայրերին հենված՝ գնացիք այրու պարտեզի ծայրը: Ծարժվում էինք կռացած, որպեսզի ճյուղերը մեր գլուխները չճանկռեն: Խոհանոցի մոտով անցնելիս ոտքս դեմ առավ մի արմատի, և վայր ընկա: Թխկոց լավեց: Կույզ եկանք ու լուռ նստեցինք: Միսս Ուոթսոնի հաղթանդամ նեզըրը, որի անունը Ջիմ էր, նստած էր խոհանոցի դռանը. մենք նրան բավական պարզ տեսնում էինք, որովհետև դռան հետևում լույս կար: Նա վեր կացավ ու վիզը երկարացնելով՝ լարեց լսողությունը.

— Ո՛վ է:

Նա մի քիչ էլ ականջ դրեց, ապա ոտքերի մատներին հենված՝ մոտեցավ, կանգնեց ուղիղ մեր արանքում: Մենք գրեթե կարող էինք նրան շոշափել: Այսպես երևի բոլորներ անցան, և ոչ մի ձայն չլսվեց, թեև իրար այնքան մոտ էինք կանգնած: Ոտքիս կոճի մոտ սկսեց քոր գալ, բայց ես չհամարձակվեցի քորել: Շուտով ականջս էլ քոր եկավ, թիկունքս էլ՝ ուսերիս մեջտեղը: Այնպիսի վիճակում էի, որ եթե չքորեի, կմեռնեի: Հետագայում էլ այդ բանը մի քանի անգամ նկատել եմ: Եթե դուք հարգարժան մարդկանց շրջապատում եք կամ հուղարկավորության եք գնացել, կամ փորձում եք քնել, երբ ձեր քունը չի գալիս, մի խոսքով, եթե այնպիսի մի տեղում եք, որ քորել հնարավոր չէ, միանգամից հազար տեղ քոր կգա:

Շուտով Ջիմն ասաց.

— Ասացեք, ովքե՛ր եք: Որտե՛ղ եք: Անիծվեմ, եթե ձայն չեմ լսել: Լավ, ես գիտեմ, թե ինչ կանեմ, կնստեմ այստեղ, մինչև նորից լսեմ:

Եվ նա նստեց գետնին, իմ ու Թոմի արանքում, մեջքը հենեց մի ծառի և ոտքերը պարզեց այնքան, որ մի ոտքը հասավ իմ ոտքին: Թիթս էլ սկսեց քոր գալ՝ այնպես, որ աչքերս լցվեցին արտասուքով: Բայց չքորեցի: Հետո քթիս մեջ սկսեց քոր գալ, հետո էլ՝ քթիս տակը: Չգիտեի, թե ինչ անեմ, որ հանգիստ նստեմ: Այս դժբախտությունը շարունակվեց վեց-յոթ բոլոր, բայց ինձ ավելի երկար թվաց: Այժմ քոր էր գալիս տասնմեկ տեղ: Թվում էր, թե այլևս ոչ մի բոլոր չեմ կարող դիմանալ: Ատամներս սեղմել էի իրար և փորձում էի գալել ինձ: Հենց այդ ժամանակ Ջիմի շնչառությունը ծանրացավ, նա խոնփաց, քորն էլ շուտով անցավ: Թոմը հազիվ լսելի ձայնով ինձ նշան արեց, և մենք թաթերի ու ծնկների վրա սողալով՝ հեռացանք: Երբ արդեն տասը ոտնաչափ հեռացել էինք, Թոմը շնչաց ականջիս, թե կատակի համար Ջիմին ուզում է կապել ծառից: Բայց ես առարկեցի. նա կարող էր

արթնանալ, աղմուկ բարձրացնել և կիմանային, որ ես ներսում չեմ: Հետո Թոմն ասաց, որ իր մոտ շատ մոմ չկա, ուզում է մտնել խոհանոց և մի քանի հատ վերցնել: Ես չէի ուզում, որ նա այդպիսի փորձ կատարեր. ասացի, թե Ջիմը կարող է արթնանալ և ներս գալ: Թոմը չուզեց այդ վտանգավոր քայլից հրաժարվել: Մտանք խոհանոց և վերցրինք երեք մոմ: Թոմը, որպես վճար, սեղանին դրեց հինգ ցենթ: Դուրս եկանք: Ես անհամբեր ուզում էի հեռանալ, բայց ոչ մի կերպ հնարավոր չեղավ Թոմին ետ պահել իր կատակից: Նա ուզում էր թաթերի ու ծնկների վրա սողալով մոտենալ Ջիմին և գլխին մի խաղ խաղալ: Սպասեցի, և դա ինձ շատ երկար թվաց: Ամեն ինչ խաղաղ էր, լուռ ու տխուր:

Հենց որ Թոմը վերադարձավ, մենք շարժվեցինք այգու ցանկապատի երկարությամբ անցնող շավիղով և շուտով հասանք տան հետևի գառիթափ բլրի գագաթը: Թոմն ասաց, որ ինքը Ջիմի գլխարկը հանել է և կախել նրա գլխավերևի ոստից: Այդ ժամանակ Ջիմը մի փոքր շարժվել է, բայց չի արթնացել:

Հաջորդ օրը Ջիմը պատմում էր, թե վիուկներն իրեն կախարդել են, հեծած շրջել նահանգով մեկ և ապա նորից բերել ծառի տակ, գլխարկն էլ ոստից կախել, որպեսզի ցույց տան, թե ով է այդ արել: Մի այլ անգամ նա պատմեց, թե իրեն հեծած՝ քշել են Նոր Օռլեան: Այնուհետև, ամեն անգամ նորից պատմելիս, հեռավորությունն ավելի ու ավելի մեծացնում էր, մինչև ասաց, թե իրեն հեծած՝ շրջել են ամբողջ աշխարհը և մեռցնելու չափ հոգնեցրել, իսկ մեջքը թամբից ամբողջովին ծածկվել է բշտիկներով: Ջիմն անչափ հպարտանում էր դրանով և այնպիսի տրամադրության մեջ էր, որ հազիվ թե մյուս նեգրերին նկատեր: Նեգրերը մղոններ անցնելով, գալիս էին մոտը, լուսն այդ պատմությունը, և այժմ նրան ավելի էին հարգում, քան այդ կողմերում բնակվող որևէ այլ նեգրի: Անձանոթ նեգրերը բերանները բաց կանգնում ու վերից-վար նայում էին Ջիմին, կարծես նա հրաշք լիներ: Նեգրերը միշտ խոհանոցի կրակի առջև նստած՝ մթության մեջ կախարդների մասին էին խոսում: Հենց որ մեկը խոսեր և անդրադառնար այս հարցերին, Ջիմը պատահաբար ներս կմտներ ու կասեր. «Հը՛մ, դուք ի՞նչ գիտեք կախարդների մասին», և խոսող նեգրը սակվում էր ու մի կողմ քաշվում: Ջիմի վզից միշտ թելով կախած էր լինում այն հինգ սենտանոց դրամը, որ Թոմն էր թողել խոհանոցում: Նա ասում էր, թե դա թալիսման է. սատանան իրեն տվել է սեփական ձեռքով և ասել, որ ինքը՝ Ջիմը, դրանով կարող է բուժել ամեն մեկին, ինչպես նաև այդ դրամին դիմելով՝ կարող է կախարդներին հավաքել իր շուրջը: Բայց երբեք չէր հայտնում, թե ինչ էր ասում թալիսմանին: Նեգրերն ամեն կողմից գալիս էին ու իրենց վերջին ունեցվածքը տալիս Ջիմին, միայն թե տեսնեին այդ հինգ ցենտանոց դրամը, բայց նրանք դա շոշափելու իրավունք չունեին, որովհետև սատանայի ձեռք էր դիպել դրան: Ջիմն այժմ որպես ծառա անպետքացել էր. շատ էր գոռոզացել, որ սատանա էր տեսել, և կախարդները հեծել էին իրեն ու քշել աշխարհով մեկ:

Այսպես, երբ Թոմն ու ես հասանք բլրի գագաթը և նայեցինք ներքև՝ գյուղին, պատուհաններից կարողացանք միայն տեսնել երեք-չորս լույս: Հավանորեն այդ տներում հիվանդ կար: Մեր վերևում պայծառ շողում էին աստղերը: Գյուղի տակով անցնում էր գետը՝ մեկ մղոն լայնությամբ, հոյակապ և միաժամանակ երկյուղալի: Բլրից ցած իջանք և գտանք Ջո Հարպրին, Բեն Ռոջերսին ու երկու-երեք այլ տղաների, որ թաքնվել էին հին կաշեգործարանում: Մենք արձակեցինք մի նավակ, գետով երկու և կես մղոն իջանք ներքև, մինչև բլրի ստորոտի գետեզրյա մեծ փլվածքն ու դուրս եկանք ափ:

Շարժվեցինք դեպի թփուտները: Թոմը բոլորիս ստիպեց երդվել, որ զաղտնապահ կլինենք, ապա ցույց տվեց բլրի մեջ, թփուտների ամենախիտ մասում բացված մի անցք:

Վառեցինք մոմերը և թաթերի ու ծնկների վրա սողացինք ներս: Այսպես գնացինք երկու հարյուր յարդ:²¹ Հետո քարանձավի անցքը լայնացավ: Թոմն այդ անցքերում ինչ-որ բան էր որոնում և շուտով մտավ մի պատի տակ, որտեղ եղած անցքը ոչ ոք չէր նկատի: Մենք սողեսող շարժվեցինք նեղ անցքով և հասանք մի խուց՝ ամբողջովին խոնավ, թաց ու ցուրտ: Այդտեղ էլ կանգ առանք: Թոմն ասաց.

— Այժմ կհիմնենք մի ավազակախումբ, որը կանվանենք «Թոմ Սոյերի հրոսախումբ»: Ամեն ոք, եթե ուզում է միանալ մեզ, պետք է երդվի և իր անունը գրի արյունով:

Բոլորն էլ ուզում էին: Թոմը բերեց մի թերթիկ, որի վրա գրել էր երդումը, և կարդաց: Պահանջվում էր, որ յուրաքանչյուր տղա սերտորեն կապված լինի խմբի հետ և ոչ մի գաղտնիք ուրիշի չհայտնի: Եթե մեկը վնաս տա խմբի տղաներից մեկին, ապա այն տղան, որին կհանձնարավի սպանել այդ վնաս տվողին ու նրա ընտանիքի անդամներին, պետք է ոչ ուտի, ոչ քնի, քանի դեռ չի սպանել բոլորին և նրանց կրծքին խաչ չի քաշել իբրև խմբի նշան: Ոչ ոք իրավունք չունի օգտագործելու այդ նշանը, եթե Թոմի խմբին չէր պատկանում: Եթե մեկնումեկը համարձակվեր այդ բանն անել, նրան պետք է հետապնդեին, իսկ եթե կրկներ՝ սպանեին: Եթե խմբի անդամներից մեկնումեկը որևէ գաղտնիք հայտնեի, նրա վիզը պետք է կտրեին, մարմինն այրեին ու մոխիրը շաղ տային, անունը արյունով ջնջեին ցուցակից և երբեք չհիշեին նրան, անիծեին ու ընդմիշտ մոռանային:

Բոլորն ասացին, որ դա իսկական, գեղեցիկ երդում է, և Թոմին հարցրին, թե դա ի՞նքն է հորինել: Թոմը պատասխանեց, թե մի մասը իրենն է, մնացածը վերցրել է ծովահենների ու ավազակների մասին գրված գրքերից. չէ՞ որ կանոնավոր գործող ամեն խումբ ունի նման երդմնագիր:

Մի քանիսին թվում էր, թե լավ կլինի սպանել այն տղաների ընտանիքի անդամներին, որոնք գաղտնիքը կհայտնեն: Թոմն ասաց, որ դա վատ միտք չէ, մատիտը վերցրեց և դա էլ ավելացրեց:

Ապա Բեն Ռոջերսն ասաց.

— Բա որ Հեք Ֆիննը ընտանիք չունի՞, այս դեպքում ի՞նչ ենք անելու:

— Չէ՞ որ նա հայր ունի, — ասաց Թոմ Սոյերը:

— Այո, հայր ունի, բայց այս օրերին նրան երբեք չէք կարող գտնել: Նա սովորաբար հարբած թավալվում էր կաշեգործարանի բակում, խոզերի հետ, բայց մեկ տարուց ավելի է, ինչ այս կողմերում չի երևացել:

Նրանք քննարկեցին այս հարցը և պատրաստվում էին ջնջել իմ անունը, որովհետև ասում էին, թե ամեն մի տղա պետք է ծնող կամ որևէ մերձավոր ունենա, որին հարկ եղած դեպքում սպանեն, այսպես դա մյուսների նկատմամբ արդարացի չի լինի: Բայց նրանցից ոչ մեկը չէր կարողանում ասել, թե ինչ որոշեն: Բոլորն էլ կոճղերի պես լուռ ու մունջ կանգնած էին: Քիչ էր մնում լաց լինելի, բայց հանկարծ մի բան հիշեցի: Տվեցի միսս Ուոթսոնի անունը. հարկ եղած դեպքում կարող էին նրան սպանել: Բոլորն ասացին.

— Օ՛, հարմար է: Ծա՛նտ հարմար է: Կարելի է Հեքին ընդունել:

Այնուհետև բոլորն ասեղով ծակեցին իրենց մատները, որպեսզի արյունով ստորագրեն երդմնագիրը: Ես էլ իմ նշանը դրի թղթի վրա:

— Այժմ, — ասաց Բեն Ռոջերսը, — ի՞նչ է լինելու այս խմբի անելիքը:

— Ոչինչ, միայն կողոպուտ և սպանություն, — պատասխանեց Թոմը:

— Բայց ո՞ւմ ենք կողոպտելու, տներ՞, թե՞ անասուններ ենք գողանալու, թե՞...

— Ի՞նչ դատարկ բան ես ասում. անասուն գողանալը ու նման բաները կողոպուտ չեն: Դրանք գողություններ են, — ասաց Թոմը, — իսկ մենք գողեր չենք: Մեր գործունեության ոճը այդ չէ: Մենք ավազակներ ենք: Մենք դիմակներ հագած կանգնեցնում ենք մեծ ճանապարհի փոխադրակառքերն ու ուղեկառքերը, սպանում մարդկանց և վերցնում նրանց ժամացույցներն ու դրամը:

— Միշտ պետք է մարդկանց սպանե՞լ:

— Այո, իհարկե, ամենալավն այդ է: Մի քանի հեղինակավոր մարդիկ այլ կերպ են մտածում, բայց մեծ մասամբ ամենից հարմարը սպանելն է, բացի այն սակավաթիվ դեպքերից, երբ նրանց կարելի է քարանձավ բերել և պահել այնքան, մինչև փրկագին կստանանք:

— Փրկագի՞ն, ի՞նչ բան է փրկագինը:

— Չգիտեմ, բայց այդպես են անում: Կարդացել եմ գրքերում, և մենք էլ, իհարկե, պետք է այդպես վարվենք:

— Բայց դա ինչպե՞ս կարող ենք անել, երբ չգիտենք, թե ինչ է:

— Է՛հ, գրողը տանի: Գիտենանք էլ, չգիտենանք էլ, անելու ենք: Չասացի՞, թե այդ մասին գրված է գրքերում: Մի՞թե ուզում ես այնպիսի բան անել, որը տարբերվի գրքում գրածից և ամեն ինչ խառնվի:

— Է՛հ, լավ է այդպես խոսելը, Թոմ Մոյեր, բայց ինչպե՞ս են փրկագնով ազատվելու, եթե մենք չգիտենք, թե դա ինչպես է արվում: Ես հենց այդ եմ ուզում իմանալ: Դու ի՞նչ ես կարծում, ի՞նչ բան է դա:

— Ճիշտն ասած, ես էլ չգիտեմ: Բայց, գուցե, պահել նրանց մինչև փրկագին ստանալը նշանակում է պահել մինչև նրանք մեռնեն:

— Այժմ ասածդ մի բանի նման է. մեր օգտին է: Բայց ինչո՞ւ սկզբից այդպես չէիր բացատրում: Դա նշանակում է, մենք նրանց պահելու ենք այնքան, մինչև փրկվեն մեռնելով: Թե չէ նրանք մեզ նեղություն կտան, ամեն ինչ կուտեն և միշտ կաշխատեն փախչել:

— Ինչե՛ր ես ասում, Բեն Ռոջերս: Ինչպե՞ս կփախչեն, եթե հսկի պահակը: Կգնդակահարի, եթե նրանք համարձակվեն տեղից շարժվել:

— Պահա՞կ: Լավ է: Ուրեմն՝ մեկը պետք է ամբողջ գիշերը նստի ու չքնի, որպեսզի նրանց հսկի: Իմ կարծիքով դա հիմարություն է: Ինչո՞ւ մեկնումեկը չի կարող մի լախտ վերցնել և փրկել նրանց, երբ նրանք կարողանան այստեղ հասնել:

— Որովհետև գրքերում այդպիսի կարգ չկա: Ահա թե ինչու: Այժմ, Բեն Ռոջերս, ուզո՞ւմ ես գործը կանոնավոր անել, թե՞ ոչ, հարցն այս է: Չե՞ս ընդունում, որ այդ գրքերը գրող մարդիկ գիտեն, թե ինչն է ճիշտ: Կարծում ես, թե դու կարո՞ղ ես նրանց որևէ բան

սովորեցնել: Շատ բան չես կարող: Ոչ, սրբ, մենք պետք է ճիշտ վարվենք և մարդկանց փրկենք ցույց տված օրինավոր ճանապարհով:

— Լավ, դա ինձ չի վերաբերում, միայն ասում եմ, թե դա հիմար ճանապարհ է: Ասա, եթե ես քո չափ անգիտակ լինեի, էլի ինձ թույլ չէի տա նման բան ասել: Կանանց սպանե՞լ: Ոչ: Դեռ ոչ ոք զրքերում նման բան չի ասել: Կանանց կբերես քարանձավ և միշտ հնարավորության չափ քաղաքավարի կվարվես նրանց հետ: Նրանք էլ կարճ ժամանակում կսիրահարվեն քեզ և այլևս չեն ցանկանա տուն գնալ:

— Եթե այդպես է, համաձայն եմ, բայց ես դրանում լավ բան չեմ տեսնում: Շուտով քարանձավը այնպես կլցվի կանանցով ու փրկության սպասող տղամարդկանցով, որ ավազակներին տեղ չի մնա: Բայց շարունակիր, ոչինչ չունեմ ասելու:

Փոքրիկ Թոմի Բարնսն այդ ժամանակ քնած էր, և երբ նրան արթնացրին, վախեցած ճչաց ու ասաց, որ ուզում է գնալ տուն, մայրիկի մոտ, այլևս չի ուզում ավազակ դառնալ:

Բոլորն սկսեցին նրան ծաղրել և անվանեցին լալկան երեխա: Դրանից նա ավելի կատաղեց ու ասաց, որ իսկույն կգնա և բոլոր գաղտնիքները կհայտնի: Թոմը նրան հինգ ցենտ տվեց, որպեսզի լռի և ասաց, որ շուտով բոլորս ենք տուն գնալու: Կհանդիպենք հաջորդ շաբաթ, կկողոպտենք մեկնումեկին ու մի քանիսին էլ կսպանենք:

Բեն Ռոջերսն ասաց, որ ինքը չի կարող հաճախակի դուրս գալ, բացի կիրակի օրերից, և ուզում է հաջորդ կիրակի օրն սկսել: Բայց բոլոր տղաներն ասացին, թե կիրակի օրը ոճիր գործելը չար բան է: Դրանով էլ հարցը լուծվեց: Նրանք համաձայնեցին հնարավորության չափ շուտ հավաքվել և նշանակել օրը: Թոմ Սոյերին ընտրեցին ավազակապետ, Ջո Հարպրին՝ տեղակալ, ապա բոլորս գնացինք տուն:

Ես մազլցելով բարձրացա փայտանոցի տանիքը և իմ պատուհանից սողացի ներս: Արդեն լուսաղեմ էր: Նոր շորերս ճարպոտվել ու փոշոտվել էին, իսկ ինքս շան պես հոգնել էի:

Գլուխ երրորդ

Առավոտյան պառավ միսս Ուոթսոնը մի լավ դաս տվեց ինձ՝ շորերս կեղտոտելու համար: Այրին հանդիմանական ոչ մի խոսք չասաց, միայն մաքրեց մոմի ճարպն ու կավը, բայց նա այնպես տխուր էր, որ մտածեցի, այսուհետև ավելի լավ կվարվեն հետը, եթե կարողանամ: Միսս Ուոթսոնն ինձ տարավ մառան ու աղոթեց, բայց բանը դրանով չվերջացավ: Նա ինձ ասաց, որ ես եթե ամեն օր աղոթեմ, ապա ինչ ուզեմս կստանամ: Իհարկե, դա այդպես չէր: Փորձեցի: Մի անգամ ստացա ձուկ որսալու կարթի թել, բայց ծայրին կարթ չկար: Ինչի՞ս էր դա պետք: Երեք-չորս անգամ փորձեցի դրա համար էլ աղոթել, բայց բան դուրս չեկավ: Շուտով խնդրեցի միսս Ուոթսոնին, որ ինձ համար աղոթի, բայց նա ասաց, որ ես հիմար եմ, նույնիսկ չասաց, թե ինչու, և այդպես էլ ես ոչինչ չհասկացա:

Մի անգամ անտառում նստած՝ երկար մտածեցի այդ մասին: Ինքս ինձ ասում էի. եթե մարդ աղոթելով կարող է ստանալ ուզածդ բանը, ապա ինչո՞ւ սարկավազ Վինը չի կարողանում վերադարձնել այն դրամը, որ կորցրեց խոզի միսը վաճառելուց հետո: Ինչո՞ւ

այրին չի կարողանում ետ ստանալ քթախոտի արծաթե տուփը, որ գողացել էին: Ինչո՞ւ միսս Ուոթսոնը չի գիրանում: Ոչ, ասացի ինքնս ինձ, դրա մեջ ոչինչ չկա: Գնացի և այրուն պատմեցի այդ մասին, բայց նա ասաց, որ աղոթելով մարմինը ստանում է «հոգևոր բարիքներ»: Դա հասկանալն իմ կարողությունից վեր էր, բայց նա բացատրեց, թե ինչ է ուզում ասել: Ասաց, որ ես պետք է օգնեմ ուրիշներին, նրանց համար անեմ այն, ինչ կարող եմ, շարունակ հոգատար լինեմ նրանց նկատմամբ և երբեք իմ մասին չմտածեմ: Ինչպես հասկացա, այդ ուրիշների մեջ մտնում էր և միսս Ուոթսոնը: Գնացի անտառ և երկար ժամանակ մտքումս շուռումուռ տվի նրա ասածները, բայց չկարողացա հասկանալ, թե ուրիշներին օգտակար լինելուց ինձ ի՞նչ օգուտ: Ի վերջո, որոշեցի այլևս այդ առթիվ չանհանգստանալ, հրաժարվել դրանից: Երբեմն այրին ինձ մի կողմ էր տանում ու աստծո նախախնամության մասին այնպես էր խոսում, որ բերանիս ջուրը վազում էր, բայց պատահում էր, որ հենց մյուս օրը միսս Ուոթսոնն ամբողջովին շուռ էր տալիս իր ասածը: Նրա ասածներից եկա այն համոզման, որ երկու աստված կա: Մի խեղճ մեղավոր այրու աստծո առջև թերևս մի կերպ կարողանար արդարանալ, բայց եթե միսս Ուոթսոնի աստծո ճանկն ընկներ, այլևս չէր ազատվի: Երկար մտածեցի և վճռեցի, որ ավելի լավ է այրու աստծուն ապավինել, երբ նա իմ կարիքն զգա, թեև չէի հասկանում, թե ես նրա ինչի՞ն եմ պետք, և ինձնից ի՞նչ օգուտ, երբ ոչինչ չգիտեմ, այնքան լավ վարք չունեմ, ծագումս էլ հասարակ է:

Ավելի քան մեկ տարի հայրս քաղաքում չէր երևում, և դա ինձ համար լավ էր, քանի որ այլևս չէի ուզում նրան տեսնել: Նա սովորություն ուներ ինձ միշտ ծեծել, երբ զգաստ էր լինում, և երբ ես էլ ձեռքն էի ընկնում: Այդ պատճառով էլ փախչում էի անտառ, երբ նա մոտակայքում էր լինում: Վերջերս մարդիկ խոսում էին, թե նրան գտել են գետում խեղդված, քաղաքից տասներկու մղոն վերև: Ենթադրում էին, թե դա հայրս է: Ասում էին, որ խեղդվածը հասակով ճիշտ հորս չափ է, հագին՝ ցնցոտիներ, անսովոր երկար մազեր ունի, հորս շատ է նման: Բայց դեմքից ոչինչ չէին կարողացել եզրակացնել. հորս այնքան ուշ էին ջրի տակից հանել, որ դեմքից գրեթե ոչինչ չէր մնացել: Մարդիկ նրան ջրից դուրս էին բերել և թաղել գետափին: Բայց իմ հանգիստ վիճակը երկար չտևեց. հարկ եղավ ինչ-որ բանի մասին մտածել: Ես շատ լավ գիտեի, որ խեղդված տղամարդը մեջքի վրա չի լողում, այլ բերանսքսիվայր: Ուստի եզրակացրի, որ դա հայրս լինել չի կարող. տղամարդու շոր հագած կին է եղել: Նորից անհանգիստ էի, թվում էր, թե ծերունին շուտով ուր որ է կհայտնվի, թեև չէի ուզում, որ այքիս երևա:

Մոտ մեկ ամիս ավազակ-ավազակ էինք խաղում: Հետո ես հրաժարական տվի: Հրաժարվեցին և մյուս բոլոր տղաները: Մենք ոչ որի չկողոպտեցինք, ոչ մեկին չսպանեցինք, միայն ձևացնում էինք: Սովորաբար դուրս էինք վազում անտառից և գրոհում խոզարածների, ինչպես և կանանց վրա, որոնք սայլերով բանջարեղեն էին տանում շուկա: Բայց մենք նրանցից ոչ մեկին ձեռք չէինք տալիս: Թո՞մ Սոյերը խոզերն անվանում էր «ոսկու գնդեր», իսկ բողկերն ու մյուս բանջարեղենը՝ «գոհարներ»: Մենք քարանձավ էինք գնում և աղմկում մեր արածների առթիվ, թե քանի մարդ ենք սպանել և քանիսին վիրավորել: Բայց ես այդ գործի մեջ օգուտ չէի տեսնում:

Մի անգամ Թոմը տղաներից մեկին ուղարկեց քաղաք՝ վառվող փայտը ձեռքին, որը նա անվանում էր պայմանանշան (դրանով խմբի անդամներին իմաց էին տալիս, որ հավաքվեն), ապա ասաց, թե իր լրտեսները գաղտնի տեղեկություններ են բերել, որ հաջորդ օրը իսպանացի վաճառականների և հարուստ արարների մի ամբողջ քարավան

աղամանդներով բեռնված երկու հարյուր փղերով, վեց հարյուր ուղտերով և ավելի քան հազար «բեռնատար» ջորիներով իջևանելու է քարանձավի մոտ: Նրանց պաշտպաններն ընդամենը չորս հարյուր զինվոր են, ուստի մենք պետք է դարան պատրաստենք, սպանենք բոլորին ու հափշտակենք հարստությունը: Թոմն ասաց, որ մենք պետք է սրենք թրերը, մաքրենք հրացանները և պատրաստ լինենք: Նա երբեք չէր հարձակվում նույնիսկ բողկի սայլի վրա, մինչև թրերն ու հրացանները սրած ու մաքրած չլինեին, թեև մեր ունեցածը միայն տախտակի բարակ ձողեր էին և հատակ մաքրելու խոզանակի փայտեր: Դրանք ինչքան էլ մաքրես ու տանջվես, մազաչափ անգամ չեն փոխվի:

Ես չէի հավատում, թե մենք կկարողանանք ջարդել այդքան մեծաթիվ իսպանացիների ու արաբների, բայց ուզում էի ուղտեր ու փղեր տեսնել: Հաջորդ օրը, որը շաբաթ էր, ես դարանում էի: Հենց որ ազդանշան տրվեց, խառնիխուռն դուրս սուրացինք անտառից ու վազեցինք բլուրն ի վար: Բայց այնտեղ ո՛չ իսպանացիներ կային, ո՛չ արաբներ, ո՛չ էլ ուղտ կամ փիղ: Ոչինչ չկար, բացի դպրոցականների կիրակնօրյա դաշտային ճաշկերույթից, որին մասնակցում էին միայն առաջին դասարանի աշակերտները: Մենք գրոհեցինք դրանց վրա և հալածեցինք ամբողջ հովտի երկայնքով: Բայց ոչ մի ավար ձեռք չբերեցինք, եթե նկատի չունենանք մի քանի մեղրարիթ ու քիչ մուրաբա, թեև Բեն Ռոջերսի ձեռքն ընկավ նաև ցնցոտիներով մի տիկնիկ, իսկ Ջո Հարպըրը գտավ եկեղեցական մի երգարան և մի կրոնաճառ: Ապա մեզ վրա հարձակվեց ուսուցչուհին և ստիպեց զցել ամեն ինչ ու փախչել: Ես ոչ մի աղամանդ չտեսա և այդ մասին ասացի Թոմ Սոյերին: Բայց նա պնդեց, թե այնուամենայնիվ, բեռներով աղամանդ կար, կային արաբներ, փղեր և շատ այլ բաներ:

— Իսկ ինչո՞ւ մենք դրանք չտեսանք, — հարցրի ես:

Նա պատասխանեց.

— Եթե դու այդքան անգիտակ չլինեիր և կարդացած լինեիր մի գիրք, որը կոչվում է «Դոն-Քիշոտ», այդ բանը կիմանայիր առանց հարցնելու: Այդ ամենը մարդ կարող է տեսնել կախարդանքի ուժով:

Այնուհետև ասաց, որ այնտեղ կային հարյուրավոր զինվորներ, փղեր, գանձեր և այլն, բայց մենք ունեիք թշնամիներ, որոնց անվանեց մոզեր, և նրանք չարամտորեն ամեն ինչ կերպարանափոխեցին, դարձրին երեխաների կիրակնօրյա դպրոց:

Ես ասացի.

— Շատ լավ, այդ դեպքում մեզ մնում է հարձակվել այդ մոզերի վրա:

Բայց Թոմ Սոյերը պատասխանեց, որ ես ապուշ եմ:

— Ինչե՛ր ես խոսում, — ասաց նա, — չե՞ որ մոզը կարող է հազարավոր ոգիներ կանչել, և նրանք քեզ մեկ ակնթարթում կհոշոտեն, ժամանակ չտալով, որ «մայրիկ» կանչես: Նրանք ծառի չափ բարձր հասակ ունեն և եկեղեցու չափ լայն:

— Լավ, — ասացի ես, — ենթադրենք, թե մենք մի քանի ոգի կանչեցինք մեզ օգնելու, այդ դեպքում չե՞նք կարող դրանց ծեծել:

— Իսկ ինչպե՞ս կկանչես:

— Չգիտեմ: Իսկ նրան ինչպե՞ս են կանչում:

— Ինչպե՞ս: Թիթեղյա մի հին լապտեր կամ երկաթե մանյակ են շփում, և ոգիները կատաղի շարժումներով, որոտ, կայծակ, քուլա-քուլա ծուխ արձակելով, ամեն կողմից թափվում են, անմիջապես կատարում, ինչ նրանց ասվի: Նրանց համար չնչին բան է միաձույլ աշտարակը հիմքից դուրս քաշել ու դրանով հարվածել կիրակնօրյա դպրոցի վարիչի կամ ուրիշի ճակատին:

— Իսկ ո՞վ է դրանց այդքան կատաղի շարժման մեջ դնում:

— Նա, որ շփում է լապտերը կամ մանյակը: Ոգիները պատկանում են այդ անձնավորությանը և պարտավոր են անել այն, ինչ նա հրամայի: Եթե ասի, որ պետք է ադամանդից քառասուն մղոն երկարությամբ պալատ կառուցել ու լիքը լցնել ծամոնով կամ ցանկացած որևէ այլ բանով, եթե ասի, որ Չինաստանի կայսեր դստերը բերեն կնության, ասպա նրանք պարտավոր են անել և դա պետք է կատարեն մինչև հաջորդ արևածագը: Բացի այդ, նրանք պարտավոր են պալարը տեղափոխել աշխարհի բոլոր կողմերը, ուր ուզում ես: Հասկանո՞ւմ ես:

— Լավ, — ասացի ես, — կարծում եմ, որ դրանց կարելի է անվանել տափակ, ապուշ արարածների ոհմակ, եթե պալատը իրենց պահելու փոխարեն, այդքան հիմար դեր են կատարում: Դեռ ավելին: Եթե ես այդ ոգիներից մեկը լինեի, ավելի շուտ կգնայի Երիթո,^[3] քան թե բան ու գործ թողած՝ կգնայի ինչ-որ մեկի մոտ, որը թիթեղե մի հին լապտեր է շփել:

— Ինչե՞ր ես ասում, Հեք Ֆինն: Երբ նա լապտեր շփեր, դու ուզեիր, չուզեիր, պիտի ներկայանայիր:

— Ի՞նչ: Իսկ եթե ես լինեմ ծառի չափ բարձր և եկեղեցու չափ մե՞ծ: Լավ, այդ դեպքում կգայի, բայց, հավատացնում եմ, որ դրան կստիպեի բարձրանալ այդ երկրի ամենաբարձր ծառի կատարը:

— Դատարկ բան ես ասում, Հեկ Ֆինն: Չարժե քեզ հետ խոսել: Դու ոչինչ չգիտես, կատարյալ տիմար ես:

Երկու-երեք օր ես մտածում էի այս մասին: Այնուհետև որոշեցի տեսնել, թե իսկապես դրա մեջ որևէ բան կա՞: Վերցրի թիթեղե մի հին լապտեր, երկաթե մի մանյակ, գնացի անտառ և սկսեցի շփել ու շփել մինչև քրտնքի մեջ կորա, ինչպես հնդիկ: Մտադիր էի մի պալատ կառուցել տալ ու վաճառել: Բայց ապարդյուն. ոչ մի ոգի չհայտնվեց: Սկսեցի մտածել, որ դա Թոմ Սոյերի ստերից մեկն է: Ինձ թվում էր, թե նա հավատում է արաբների ու փղերի պատմությանը, բայց ինչ վերաբերում է ինձ, ես այլ կերպ էի մտածում: Իմ տեսածը բոլոր նշաններով դպրոց էր:

Գլուխ չորրորդ

Այսպես անցավ երեք-չորս ամիս: Արդեն խոր ձմեռ էր: Ես ժամանակի մեծ մասն անցկացնում էի դպրոցում: Մի փոքր սովորել էի բառեր հեզել, կարդալ ու գրել, անգիր էի արել բազմապատկման աղյուսակը՝ մինչև վեց անգամ յոթը, որը հավասար է երեսունհինգի: Իմ կարծիքով դրանից ավելին չէի կարող իմանալ, եթե նույնիսկ հավիտյան ապրեի. մաթեմատիկան ոչ մի կերպ գլուխս չէր մտնում:

Սկզբում ասում էի դպրոցը, բայց շուտով այնքան վարժվեցի, որ կարող էի դիմանալ: Երբ շատ էի ձանձրանում, փախչում էի, իսկ հաջորդ օրվա ծեծն ու հանդիմանություններն ինձ համար օգտակար էին: զգաստացնում էին: Այսպիսով, որքան շատ գնացի դպրոց, այնքան դա հեշտացավ ինձ համար: Վարժվում էի նաև այրու կարգ ու կանոնին, և նրա վարվելակերպն ինձ համար անքան տանջալից չէր: Ընդհանրապես շատ էի նեղվում տանն ապրելուց ու մահճակալին քնելուց: Քանի դեռ ձմեռ չէր, երբեմն դուրս էի ծլկում ու քնում տակառում: Դա բավականություն էր ինձ համար: Ինձ ավելի շատ դուր էր գալիս իմ նախկին ապրելաձևը, բայց նորին էլ սկսում էի վարժվել. որչափով դա նույնպես սրտովս էր: Այրին ասում էր, որ ես դանդաղ, բայց հաստատապես ուղղվում եմ, և գոհ էր իմ վարքից: Ասում էր, որ այլևս իմ պատճառով չի ամաչի:

Մի առավոտ նախաճաշին պատահմամբ շուռ տվեցի աղամանը: Ես հնարավորին չափ արագ վերցրի մի քիչ աղ, որպեսզի ձախ ուսիս վրայով դեն գցեմ և դրանով ինձնից հեռացնեմ դժբախտությունը, բայց միսս Ուոթսոնն առաջ եկավ ու կանգնեցրեց ինձ: Նա ասաց. «Ձեռքերդ հեռո՛ւ, Հե՛քլերի, ի՞նչ անշնորհք բաներ ես միշտ անում»: Այրին իմ օգտին խոսեց, բայց դրանով դժբախտությունը չէր հեռանա. ես այդ լավ գիտեի:

Նախաճաշից հետո տնից դուրս եկա հոգնած ու անտրամադիր, ինքս ինձ հարցնելով, թե տեսնես ի՞նչ է գլխիս գալու, ի՞նչ է պատահելու: Կան միջոցներ, որոնց շնորհիվ որոշ աղետներ կանխվում են, բայց այս մեկը դրանցից չէր, և ես երբեք չփորձեցի որևէ բան անել. հոգեպես ընկճված քարշ էի գալիս, սպասելով դաժան ճակատագրի վճռին:

Ես շարժվեցի դեպի դիմացի պարտեզը և վեր մազլցեցի բարձր ցանկապատի այն մասով, որտեղ մուտքն էր. ճանապարհս դա էր: Գետինը ծածկված էր մեկ մատնաչափ ձյան շերտով, որի վրա տեսա ինչ-որ ոտնահետքեր: Մեկը եկել էր քարհանքից, մի պահ կանգ առել ցանկապատի այդ մասի մոտ և ապա պտտվել շուրջը: Չարմանալին այն էր, որ ցանկապատի մոտ այդքան մնալուց հետո ներս չէր մտել: Ես չէի կարողանում հասկանալ, թե ինչ էր նշանակում այդ: Այնուամենայնիվ շատ հետաքրքիր էր: Ուզում էի հետևել, բայց կանգ առա, որ դիտեմ հետքերը: Սկզբում ոչինչ չնշմարեցի, բայց հետո ուրիշ բան ընկավ աչքովս: Չափ ոտքի կոշիկի կրնկի տակ մեխից պատրաստած խաչ կար, որի նպատակը չար ոգուն հեռու պահելն էր:

Մի վայրկյանում վեր կացա ու վազելով իջա բլրից: Անընդհատ ուսիս վրայով ետ էի նայում, բայց ոչ որի չտեսա: Արագ վազեցի դատավոր Թեչլրի մոտ:

— Ի՞նչ է պատահել, տղաս, շունչդ կտրվում է: Տոկոսներիդ համա՞ր ես եկել:

— Ոչ, սրբ, — ասացի ես, — իսկ ինձ համար որևէ բան կա՞:

— Այո, երեկ երեկոյան կես տարվա համար ստացա ավելի քան հարյուր հիսուն դոլար: Դա քեզ համար կատարյալ հարստություն է: Լավ կլինի՝ թույլ տաս դա էլ վեց հազար դոլարի հետ բանկը դնեմ. եթե վերցնես, կծախսես:

— Ոչ, սրբ, — ասացի ես, — չեմ ուզում ծախսել, բոլորովին չեմ ուզում վերցնել, ոչ էլ վեց հազար դոլարն եմ ուզում: Ես ուզում եմ, որ դուք դրանք վերցնեք ձեզ, ուզում եմ ձեզ տալ... վեց հազար դոլարը, բոլորը:

Թեչլրը զարմացած նայեց ինձ: Թվում էր, թե չի հասկանում իմ ասածները:

— Ինչպե՞ս թե, տղաս, ի՞նչ ես ուզում դրանով ասել:

— Ինձ ոչինչ մի՛ հարցրեք, խնդրում եմ: Դուք կվերցնեք այդ դրամը, չէ՞:

Թեչըրն ասաց.

— Ինձ համար դա հանելուկ է: Բա՞ն է պատահել:

— Խնդրում եմ, վերցրեք, — ասացի ես, — և ինձ ոչինչ մի՛ հարցրեք. այդ դեպքում ես ստիպված չեմ լինի սուտ խոսել:

Մի պահ Թեչըրը խորասուզվեց մտքերի մեջ և ասաց.

— Օ՛, կարծում եմ, որ հասկացա: Ուզում ես ամբողջ ունեցվածքդ ինձ ծախել և ոչ թե տալ: Այդ միանգամայն ճիշտ միտք է:

Ապա նա ինչ-որ բան գրեց թղթի վրա, կարդաց և ասաց.

— Ահա, տեսնո՞ւմ ես, այստեղ ասված է. «Ի նշան հարգանքի»: Այդ նշանակում է, որ ես դա գնել եմ և փոխարենը վճարել: Ահա քեզ մեկ դոլար: Այժմ ստորագրիր:

Ես ստորագրեցի և դուրս եկա:

Միսս Ուոթսոնի նեգր Ջիմը բռունցքի մեծությամբ մազե գնդակ ուներ, որը դուրս էր բերել եզան ստամոքսից և դրանով կախարդություն էր անում: Նա ասում էր, թե նրա մեջ ոգի կա, որն ամեն ինչ գիտե: Ուստի այդ երեկո գնացի նրա մոտ և ասացի, որ հայրս նորից այստեղ է. հետքը տեսել եմ ձյան վրա: Ուզում էի իմանալ, թե ի՞նչ է անելու. մնալո՞ւ է այստեղ, թե՞ ոչ: Ջիմը դուրս բերեց մազե գնդակը, ինչ-որ բան շնջաց վրան, ապա բարձրացրեց վերև ու բաց թողեց: Գնդակը բավական հաստատուն ընկավ ցած և հագիվ մեկ մատնաչափ գորովեց: Ջիմը փորձեց երկրորդ անգամ, բայց արդյունքը նույնն էր: Ջիմը ծունկ չոքեց, ականջը դրեց գնդակի վրա, լսողությունը լարեց, բայց անօգուտ: Նա ասաց, որ գնդակը չի ուզում խոսել. երբեմն առանց դրամի չի խոսում: Ես ասացի, որ հին, մաշված, կեղծ քառորդ դոլարանոց ունեմ, որը ոչ մի բանի պետք չէ. արծաթի տակից արույրը երևում է և ոչ մի տեղ չեն վերցնի, նույնիսկ եթե արույրը չերևա, որովհետև շատ մաշված է, կարծես ճարպոտած լինի և անմիջապես կերևա կեղծ լինելը: (Որոշեցի ոչինչ չասել դատավորից ստացածս դոլարի մասին): Ես ասացի, որ վատ դրամ է, բայց գուցե մազե գնդակը վերցնի, գուցե չհասկանա լավն ու վատը: Ջիմը նախ հոտոտեց դրամը, ապա կծեց և այնուհետև շոշափեց ու հայտնեց, թե ինքն այնպես կանի, որ մազե գնդակը դա իսկական դրամ կարծի. ասաց, որ մի կարտոֆիլ կճեղքի, դրամը կդնի երկու շերտերի միջև ու այդպես կպահի ամբողջ գիշերը: Հաջորդ առավոտյան արույրը այլևս չի երևա և ճարպոտությունը չի զգացվի, քաղաքում ամեն մարդ կվերցնի այն, ո՛րը մնաց թե մազե գնդակը: Ես գիտեի, որ կարտոֆիլով կարելի է այդ անել, բայց մոռացել էի:

Ջիմը քառորդ դոլարը մազե գնդակի մեջ դրեց, կռացավ ու նորից ականջ դրեց: Այս անգամ ասաց, որ ամեն ինչ կարգին է. մազե գնդակն իմ ամբողջ բախտը կգուշակի ու կասի, եթե ցանկանամ: Ես ասացի, որ ուզում եմ: Եվ մազե գնդակը խոսեց Ջիմի հետ, Ջիմն էլ ինձ պատմեց: Նա ասաց.

— Քո ծեր հայրը ինքն էլ դեռ չգիտե իր անելիքը: Երբեմն կարծում է, թե գնալու է, երբեմն էլ մնալու: Ամենալավն այն կլինի, որ դու հանգիստ լինես, իսկ ծերուկը թող ինքը որոշի իր ճանապարհը: Երկու հրեշտակ սավառնում են նրա շուրջը: Մեկը ամբողջովին սպիտակ է ու շողշողուն, իսկ մյուսը՝ ամբողջովին սև: Սպիտակը նրան որոշ ժամանակ ճիշտ ճանապարհ է ցույց տալիս, բայց շուտով վրա է հասնում սևը և ամեն ինչ փչացնում: Դեռ ոչ

— Այրի՞ն: Ա՛յ թե ինչ: Իսկ ո՞վ ասաց նրան, թե կարող է քիթը խոթել այնպիսի գործի մեջ, որն իրեն չի վերաբերում:

— Ոչ որ:

— Լավ, ես դրանց ցույց կտամ, թե ինչ է նշանակում տղային սովորեցնել սեփական հոր դեմ ընդվզել և մեծամտանալ: Դեհ, թող մեկ էլ քեզ տեսնեն այդ դպրոցի շուրջը խեղկատակություն անելիս: Քո մայրը մինչև կյանքի վերջը ոչ կարդալ գիտեր, ոչ էլ գրել: Քո բոլոր հարազատները գրել-կարդալ չեն իմացել և այդպես էլ մեռել են: Ես էլ չգիտեմ, իսկ դու ահա պճնամո՞ղ ես դարձել: Ես այդ բանը տանել չեմ կարող, լսո՞ւմ ես: Դե՛, կարդա՛ լսեմ:

Ես վերցրի ինչ-որ գեներալ Վաշինգտոնի և պատերազմների մասին գրված մի գիրք ու սկսեցի կարդալ: Կես բոպե էլ չէի կարդացել, երբ նա վրա պրծավ, իլեց գիրքն ու շարտեց սենյակի մյուս ծայրը, ասելով.

— Ճիշտ է, կարող ես կարդալ: Ես կասկածում էի, երբ դու այդ մասին ասացիր: Այժմ ինձ նայիր, վե՛րջ տուր այդ ցուցամոլությանդ. տանել չեմ կարող: Ես կհետևեմ քեզ, իմ պճնամոլ տղա, և եթե քեզ բռնեն այդ դպրոցի դռանը, կաշիդ կքերթեն: Ջարդ կտամ, խելքդ գլուխդ կգա: Լա՛վ որդի ես, խոսք չունեմ:

Հայրս վերցրեց կապույտ-դեղնավուն մի նկար, որտեղ կային մի քանի կով և մի տղա.

— Սա ի՞նչ է:

— Դա ինձ տվել են դասերս լավ սովորելու համար:

Նա պատռեց նկարը և ասաց.

— Ես քեզ ավելի լավ բան կտամ. մի լավ մտրակ:

Նա այդպես մի բոպե նստեց, քրթմնջալով ու մոմռալով, ապա ասաց.

— Ա՛յ թե ինչ. փափկատուն դենդի ես դառել, չե՞. մահճակալ, սավան, հայելի, հատակին կապերտը փռած... Իսկ քո հայրը ստիպված է քնել խոզերի հետ՝ կաշեգործարանի բակում: Ես քեզ նման որդի չեմ տեսել: Ես այդ պճնամոլությանդ վերջ կտամ նախքան քեզ հետ հաշիվս փակելը: Քո այդ խրոխտանալուն վերջ չկա. ասում են, որ հարուստ ես, հա՞: Ինչպե՞ս պատահեց:

— Բոլորը ստում են, ա՛յ թե ինչպես:

— Այս կողմը նայիր: Այդ ինչպե՞ս ես խոսում ինձ հետ: Ես ինչքան համբերել եմ, բավական է, էլ չեմ դիմանում, այնպես որ ինձ լեզու մի՛ դարձնի: Երկու օր է քաղաքում եմ և ոչինչ չեմ լսել, բացի քո հարստանալուց: Այդ մասին լսեցի նաև գետով իջնելիս: Ահա թե ինչու եմ եկել: Վաղն այդ փողերը կբերես. ինձ պետք են:

— Ես փող չունեմ:

— Մուտ ես ասում: Դատավոր Թեչըրի մոտ է: Բե՛ր: Պետք է:

— Փող չունեմ, ասում եմ: Հարցրեք դատավոր Թեչըրին: Նույնը կասի և նա:

— Լավ, կհարցնեմ: Ես նրան կստիպեմ ճիշտն ասել: Այժմ ասա, գրպանումդ ինչքա՞ն կա: Տուր ինձ:

— Ընդամենը մեկ դոլար, և ինձ պետք է:

— Ի՞նչ նշանակություն ունի ինձ համար, թե քեզ պետք է: Հանիր, ուրիշ ոչինչ:

Նա վերցրեց դուարը և կծեց, որպեսզի ստուգի, իսկակա՞ն է, թե ոչ: Այա սասց, թե գնում է քաղաք մի քիչ վիսկի գնելու. ամբողջ օրը չի խմել: Երբ բարձրացավ փայտանոցի տանիքը, նորից գլուխը ներս մտցրեց ու սկսեց նախատել ինձ պնդամտության համար, նախատեց, որ ես փորձում եմ իրենից լավ լինել: Երբ կարծում էի, թե նա արդեն գնացել է, հանկարծ վերադարձավ ու սասց, որ դպրոցի մասին իր ասածները չմոռանամ, և եթե չթողնեմ դպրոցը, ինձ կհետապնդի, կբռնի ու կջարդի:

Հաջորդ օրը նա գնացել էր դատավոր Թեչըրի մոտ ու հոխորտալով փորձել էր ստիպել, որ սա իրեն զիջի դրամը, բայց Թեչըրը այդ անել չէր կարող: Հայրս սպառնացել էր, թե օրենքով կստիպի նրան դրամը հանձնել իրեն:

Դատավոր Թեչըրը և այրին գնացին դատարան խնդրելու, որ ինձ հորիցս բաժանեն և իրենցից մեկնումեկին թույլ տան դառնալ իմ խնամակալը: Բայց դատավորը նոր մարդ էր և չէր ճանաչում ծերուկին: Ասել էր, թե դատարանը առանց հատուկ անհրաժեշտության չի կարող ընտանեկան գործերի միջամտել և ծնողներին բաժանել երեխաներից. և հետո չի ուզե՞նա երեխային հորից բաժանել: Թեչըրն ու այրին ստիպված՝ ձեռք քաշեցին այդ մտադրությունից:

Ծերուկին այնքան էր դուր եկել այդ պատասխանը, որ չէր կարողանում հանգստանալ: Նա սասց, թե այնքան կմտրակի ինձ, որ ամբողջ մարմինս սևանա ու կապտի, եթե ես իր համար փող չճարեմ: Ես դատավոր Թեչըրից երեք դուար փոխ առա, և ծերուկը վերցրեց այն, հարբեց և երերալով սկսեց չափչփել քաղաքի փողոցները, թիթեղյա մի փոքրիկ տապակ ծեծելով գոռալ, հայիոյել մինչև կեսգիշեր, այնքան, մինչև նրան բանտարկեցին: Հաջորդ օրը հորս կանգնեցրին դատարանի առաջ ու նորից բանտարկեցին մեկ շաբաթով: Բայց նա սասց, թե ինքը շատ գոհ է, որ իր որդու խնամակալն է և ցույց կտա, թե ինչն ինչոց է:

Դրանից հետո, երբ նա դուրս եկավ բանտից, նոր դատավորն սասց, թե ինքն ուզում է նրան մարդ դարձնել: Ծերուկին տարավ իր տունը և մաքուր, գեղեցիկ շորեր հագրեց: Հայրս նախաճաշը, ճաշը և ընթրիքը ուտում էր ընտանիքի հետ նույն սեղանից, կարծես ընտանիքի հարազատներից մեկը լիներ: Ընթրիքից հետո նա ծերուկի հետ խոսում էր չափավոր խմելու և նման բաների մասին, մինչև հայրս լաց եղավ և խոստովանեց, որ ինքը հիմար է եղել ու իր կյանքը հիմարաբար է անցկացրել, բայց այժմ ուզում է բացել կյանքի մի նոր էջ, այնպիսի մարդ դառնալ, որ ոչ ոք չամաչի իրեն ծանոթ լինելուց, և հույս ունի, թե դատավորը կօգնի իրեն ու վերևից չի նայի: Դատավորն սասց, որ ինքը պատրաստ է նրան իր կրծքին սեղմել այդ խոսքերի համար: Դատավորը նույնպես արտասովեց, ինչպես և նրա կինը: Հայրս սասց, որ մինչև հիմա ոչ ոք չի հասկացել, թե ինքն ինչ մարդ է: Դատավորը պատասխանեց, թե ինքը հավատում է նրա ասածներին: Ծերուկը սասց, որ ընկած մարդը կարիք ունի կարեկցության, և դատավորը կրկնեց, որ այդ միանգամայն ճիշտ է: Նրանք նորից լաց եղան: Երբ քնելու ժամանակը եկավ, ծերուկը վեր կացավ, պարզեց ձեռքն ու սասց.

— Նայեցեք սրան, ջենտլմեններ և լեդիներ: Բռնեցեք այս ձեռքը և սեղմեցեք: Ահա մի ձեռք, որ խոզի թաթ էր, բայց այլևս այն չի լինի, ինչ եղել է. դա ձեռքն է մի մարդու, որը նոր կյանք է սկսել, և այդ մարդն ավելի շուտ կմեռնի, քան թե կվերադառնա հնին: Լավ լսեք

ասածներս, չմոռանաք, որ այդ բառերը ես եմ ասել: Այժմ սա մաքուր ձեռք է. սեղմեցե՛ք, մի՛ վախեցեք:

Բոլորը հերթով սեղմեցին նրա ձեռքը և լաց եղան: Դատավորի կինը նույնիսկ համբուրեց հորս ձեռքը: Այա ծերունին ուխտ արեց չիմել և ստորագրեց, թղթին սեղմելով բուրժ մատը: Դատավորն ասաց, թե դա իր կյանքի ամենասրբազան պահն է կամ նման մի բան: Այնուհետև նրանք ծերունուն տարան մի գեղեցիկ սենյակ, որ առանձնաացված էր հյուրերի համար:

Գիշերը հայրս խմելու սարսափելի ցանկություն զգաց: Նա դուրս սողաց, բարձրացավ գավթի տանիքը, արտաքին սանդուղքով ցած սահեց և իր նոր բանկոնը փոխանակեց մի շիշ քառասուն տոկոսանոց խմիչքի հետ, նորից ետ մագցեց ու կրկնեց իր նախորդ քեֆը: Լուսաղետին նորից հարբած՝ գավթի տանիքից խեցգետնի պես սողալով իջավ և վայր ընկնելով, ձախ թևը երկու տեղից ջարդեց: Նա մեռնելու աստիճան սատել էր, երբ ինչ-որ մեկը, արևածագին, գտավ նրան փողոցում: Երբ առավոտյան եկան հյուրասենյակ, բանը բանից անցել էր. հատակին ծով էր գոյացել:

Դատավորը անչափ վշտացած էր: Նա ասաց, որ այդ ծերունուն կարելի է ուղղել գուցե միայն հրացանով. այլ ճանապարհ չէր տեսնում:

Գլուխ վեցերորդ

Շատ չանցած, ծերուկը ոտքի կանգնեց և սկսեց նորից դեսուդեն ընկնել: Դիմեց դատարան, պահանջելով, որ դատավոր Թըչերը զիջի դրամը: Այնուհետև սկսեց հետապնդել և ինձ՝ դպրոցից չիրաժարվելու համար: Մեկ-երկու անգամ բռնեց ինձ ու մի կավ ծեծեց, բայց, միևնույն է, ես շարունակեցի դպրոց հաճախել: Մեծ մասամբ խույս էի տալիս կամ այնպես փախչում, որ չէր կարողանում բռնել: Առաջ այնքան էլ չէի ուզում դպրոց գնալ, բայց այժմ մտածում էի, որ, ի հեճուկս նրա, պետք է գնամ: Դատը շարունակ հետաձգվում էր. կարծես չէին էլ ուզում սկսել, և ես երբեմն ստիպված էի լինում երկու-երեք դուրս վերցնել Թեչրից, տալ հորս, որ ազատվեի մտրակի հարվածներից: Ամեն անգամ, ստանալով դրամը, նա հարբում էր, ամեն հարբելիս քաղաքի փողոցներում ահավոր աղմուկ բարձրացնում և ամեն անգամ աղմուկ բարձրացնելու համար բանտ ընկնում: Այդ կյանքը միանգամայն համապատասխանում էր հորս էությունը. նա դրանից դժգոհ չէր:

Նա շատ էր պտտվում այրու տան շուրջը, մինչև այրին ի վերջո սպառնաց, որ եթե վերջ չտա տունը հոտոտելուն, ինքը ստիպված կլինի խելքի բերել նրան: Մի՞թե հայրս չէր խելագարվել: Նա ասաց, որ ինքը ցույց կտա, թե ով է չեք Ֆիննի խնամակալը: Գարնան մի օր ճանապարհս պահելով՝ բռնեց ինձ, մակույկով մոտ երեք մղոն տարավ գետի հոսանքն ի վեր և դուրս եկավ Բլինոյսի առափնյա անտառոտ մի վայր: Այստեղ ոչ մի տուն չկար, եթե նկատի չունենանք փայտաշեն մի խրճիթ, որի շուրջն անտառը չափազանց խիտ էր և տեղին անձանոթ մարդը հազիվ թե կարողանար գտնել այն:

Հայրս ինձ ոչ մի բոպե մենակ չէր թողնում, և ես հնարավորություն չունեի փախչելու: Մենք ապրում էինք այդ հին խրճիթում: Գիշերը քնելուց առաջ հայրս փակում էր դուռը և բանալին դնում գլխի տակ: Նա մի հրացան ուներ, որը, իմ կարծիքով, գողացել էր: Չբաղվում էինք ձուկ բռնելով ու որսորդությամբ. դրանով էլ ապրում էինք: Հաճախ նա

փակում էր ինձ սենյակում ու գնում խանութ կամ գետանավ, ձուկն ու որսը փոխանակում վիսկիով, բերում տուն, հարբում, լավ ժամանակ անցկացնում ու ինձ ծեծում: Շուտով այրին իմացավ իմ տեղը և մարդ ուղարկեց ինձ տանելու, բայց հայրս նրան հրացանով ետ դարձրեց: Կարճ ժամանակից հետո ես ընտելացա այդ նոր վայրին, որն ինձ դուր էր գալիս. ամեն ինչ լավ էր, բացի մտրակից:

Ապրում էի մի տեսակ ծույլ, անհոգ կյանքով, ամբողջ օրը հանգիստ փռված. ուզում ես ծխիր, ուզում ես ձուկ բռնիր, ո՛չ գիրք, ո՛չ դաս: Այդպես անցավ ավելի քան երկու ամիս: Շորերս ամբողջովին պատառոտվեցին ու կեղտոտվեցին, և ես չէի հասկանում, թե ինչպես կարող եմ երբևէ սիրել այրու մոտ անցկացրած իմ կյանքը, որտեղ ստիպված էի լվացվել, ճաշ ուտել ամանով, սանրվել և պառկել քնելու, առավոտյան, իբրև կանոն, վեր կենալ նույն ժամին, շարունակ ձեռքը առնել ձանձրալի մի գիրք, տեսնել, թե ինչպես է պառավ միսս Ուոթսոնն անընդհատ կտցահարում քեզ: Այլևս չէի ուզում վերադառնալ նախկին տեղս: Եվ վերջ էի տվել հայհոյելուն, որովհետև այրին չէր հանդուրժում: Իսկ այժմ նորից սկսեցի հայհոյել. հայրս դրան դեմ չէր: Այստեղ, անտառում, առհասարակ լավ կյանք էինք քաշում:

Հայրս շուտով սկսեց չափից ավելի դիմել գավազանին, և ես չէի կարողանում դրան դիմանալ: Ամբողջ մարմնիս վրա երևում էին հարվածների հետքեր: Նա հաճախ էր դուրս գնում և ինձ փակում ներսում: Մի անգամ դուռը կողպեց ինձ վրա և երեք օր չվերադարձավ: Սարսափելի մենակություն էի զգում: Կարծում էի, թե խեղդվել է, և ես այլևս դուրս չեմ գա այդ տնակից: Ահաբեկված սպասում էի: Մտքումս որոշեցի հեռանալու միջոց գտնել: Շատ անգամ էի փորձել հեռանալ, բայց ելք չէի գտնում: Պատուհանն այնպիսին էր, որ շունն էլ չէր կարողանա դուրս գալ: Ծխնելույզով բարձրանալն էլ հնարավոր չէր. շատ նեղ էր: Դուռը հաստ էր, կաղնու ամուր փայտից պատրաստած: Հայրս շատ զգույշ էր. դուրս գնալիս ոչ մի դանակ կամ նման բան չէր թողնում խրճիթում: Երևի մի հարյուր անգամ խուզարկած կլինեի խրճիթը: Գրեթե ամբողջ գործս այդ էր, ժամանակն անցկացնելու միակ միջոցը: Բայց այս անգամ, վերջապես, մի բան գտա: Գտա ժանգոտած, առանց բռնակի մի սղոց, որը խրված էր տանիքի գերանի ու տախտակների արանքը: Յուրեցի սղոցը և գործի անցա: Խրճիթի հեռավոր ծայրին, սեղանից փոքր-ինչ այն կողմ, պատին մեխել էին ձիու մի հին ծածկոց, որպեսզի քամին ճեղքերից չփչեր և չհանգցներ մոմերը: Մտա սեղանի տակ, բարձրացրի ծածկոցն ու սկսեցի սղոցել ներքևի մեծ կոճղի մի մասը, այնպես, որ հնարավոր լիներ դուրս սողոսկել: Դա բավական երկար աշխատանք էր պահանջում, բայց ես արդեն վերջացնելու վրա էի, երբ անտառից լսեցի հորս հրացանի կրակոցը: Քողարկեցի աշխատանքիս հետքերը, ցած իջեցրի ծածկոցը և թաքցրի սղոցը: Շուտով ներս մտավ հայրս:

Հորս տրամադրությունը սովորականի նման լավ չէր: Ասաց, որ եղել է քաղաքում, և հայտնի չէ, թե գործն ինչով կվերջանա: Փաստաբանը ասել էր, թե իր կարծիքով հայրս պետք է շահեր դատը և տիրանար փողին, եթե երբևէ դատավարություն սկսեր, բայց պատճառներ կային, որոնք երկար ժամանակ կարող էին հետաձգել դատը, իսկ դատավոր Թեչըրը գիտեր, թե ինչպես պետք է դասավորել այդ գործը: Ասաց նաև, որ լուրեր են պտտվում, թե մի նոր դատ է լսվելու, որպեսզի հորիցս ինձ բաժանեն և հանձնեն այրուն որպես խնամակալի, և կարծում են, թե այս անգամ իրենք կշահեն դատը: Այդ լուրն ինձ բավականին ցնցեց, որովհետև ես չէի ուզում վերադառնալ այրու մոտ և կաղապարի մեջ մտնել ու քաղաքակրթվել, ինչպես նրանք իրենց դաստիարակությունն էին անվանում: Ծերուկն այնուհետև սկսեց հայհոյել: Հայհոյում էր ամեն ինչ և ամենքին, ով միտքն էր

գալիս: Քիչ հետո նորից սկսեց բոլորին հայիոյել, որպէսզի վստահ լինէր, թէ ոչ ոքի չի մոռացել: Դրանից հետո ամեն ինչ հարդարեց ընդհանուր մի հայիոյանքով, որը վերաբերում էր և այնպիսի մարդկանց, որոնց անունները չգիտեր. ստիպված՝ այսինչ, այնինչ ասելով էր բավարարվում: Ապա հայիոյելով շարունակեց ետ ու առաջ քայլել:

Նա ասաց, որ դեռ կտեսնի, թե այրին ինձ ինչպես կխլի: Ասաց, որ ինքը կհետևի, իսկ եթէ նրանք փորձեն իր գլխին այդպիսի խաղ խաղալ, ապա ինքը մի տեղ գիտե վեց-յոթ մղոն հեռու, ու և ինձ կթաքցնի: Ինչքան էլ որոնեն, չեն գտնի: Այդ բանը նորից անհանգստացրեց ինձ: Մտածեցի, որ չպետք է այնքան սպասել, մինչև նա այդ միջոցին դիմի:

Ծերուկն ինձ ստիպեց մակույկով փոխադրել իր բերած մթերքներն ու իրերը: Այնտեղ կար հիսուն ֆունտանոց պարկով եգիպտացորենի այլուր, մի մեծ կտոր ապխտած միս, վառող, մանրագնդակ, չորս գալլոնանոց մի շիշ վիսկի, մի հին գիրք և երկու լրագիր՝ հրացանը խցելու համար, ինչպես և մակույկը քաշելու պարան: Ես այդ բեռը փոխադրեցի ափ, վերադարձա մակույկ ու նստեցի ետնամասին՝ հանգստանալու: Ծանրութեթև արի բոլոր հարցերը և որոշեցի, որ հեռանալիս հետս կվերցնեմ հրացանը, ձկնորսական կարթեր ու կփախչեմ անտառներով: Ենթադրում էի, թէ նույն տեղում չեմ մնա, այլ կթափառեմ ամբողջ երկրով մեկ, մեծ մասամբ գիշերները: Գոյությունս պահպանելու համար կգրադվեմ որսորդությամբ և այնքան կհեռանամ, որ ինձ այլևս չեն կարողանա գտնել ո՛չ ծերուկը, ո՛չ էլ այրին: Որոշեցի սողոցել կոճղը և հեռանալ հենց այդ գիշեր, եթէ հայրս լավ հարբած լինի, իսկ նա անայայման կհարբի: Եվ այնպես էի տարվել այդ մտքերով, որ չէի զգացել, թէ որքան ժամանակ եմ նստած եղել այնտեղ, մինչև ծերուկը կանչեց ինձ, հարցնելով՝ քնե՞լ եմ, թէ խելդովել:

Ես ամեն ինչ փոխադրեցի խրճիթ: Երբ վերջացրի, գրեթէ մուռ էր: Մինչ ընթրիքն էի պատրաստում, ծերուկը մեկ-երկու անգամ շից խմեց, տաքացավ և նորից սկսեց կատաղել: Քաղաքում հարբել էր, ամբողջ գիշերն ընկած էր եղել ամվի մեջ, և հետաքրքիր էր նրան նայել: Տեսնողը կկարծեր, թէ Ադամն է, ցեխի մեջ կորած: Հենց որ խմիչքը ներգործում էր, նա սկսում էր հայիոյել կառավարությանը: Այս անգամ էլ.

— Եվ սա կառավարությունն է: Նայեցեք և տեսեք, թէ ինչի՛ է նման: Ահա քեզ օրենք. պատրաստ սպասում է, որ մարդուց խլի սեփական որդուն, սեփական որդուն, որին մեծացնելու համար ինչպիսի՛ նեղություններ ու հոգսեր են քաշում, ինչպիսի՛ ծախսեր են անում: Այո, և հենց որ մարդ վերջապես որդուն մեծացնում է, ուզում է գործի տալ, որ հոր նման մի բան անի, մխիթարի նրան, օրենքը դեմ է կանգնում: Եվ մարդիկ դա անվանում են կառավարություն: Դա բոլորովին էլ կառավարություն չէ: Օրենքը կանգնած է այդ ծերուկ դատավոր Թեչրի մեջքին և օգնում է նրան, որպէսզի ինձ զրկի իմ սեփականությունից: Ահա թէ ինչ է ասում օրենքը: Օրենքը վերցնում է վեց հազար դոլարից ավելի կարողության տեր մարդու ու խցկում մի հին ծուղակի մեջ, ինչպիսին այս խրճիթն է, և ստիպում դուրս գալ մարդամեջ այնպիսի շորով, որը չի սագի նույնիսկ խոզին: Եվ դա անվանում են կառավարություն: Նման կառավարության օրոք ոչ ոք չի կարող իր իրավունքների տերը լինել: Երբեմն սքանչելի մի միտք թելադրում է ինձ ընդմիջտ հեռանալ այս երկրից: Այո, այդպես էլ ասացի նրանց. ծերուկ Թեչրի երեսին ասացի: Ասում եմ, հանուն երկու ցենտի կթողնեի այս անիծված երկիրը և այլևս ետ չէի գա: Ահա իմ խոսքերը: Ասում եմ. «Նայեցեք իմ գլխարկին, եթէ դուք սա գլխարկ կհամարեք: Գազաթը վեր է բարձրացել, մնացած մասը իջել է ներքև մինչև ծնոտս և վերջին հաշվով դա իսկի էլ գլխարկ չէ. ոնց որ գլուխս վառարանի խողովակի մեջ մտցրած լինեմ: Նայեցեք, ասում եմ, թէ ինչ գլխարկ եմ դնում

այն ժամանակ, երբ այս քաղաքի ամենահարուստ մարդկանցից են, եթե իրավունքներիս տերը լինեմ»։ Այո, զարմանալի կառավարություն է, զարմանալի։ Հապա այս կողմը նայիր։ Այնտեղ կար Օհայոյից եկած մի ազատ նեգր, մի խառնածին, գրեթե նույնքան սպիտակ, որքան սպիտակամորթը։ Նա հազել էր այնպիսի մի սպիտակ վերնաշապիկ, որի նմանը հազիվ թե տեսած լինես, գլխարկը՝ չափազանց շողշողուն։ Քաղաքում չկա մեկը, որ այդքան գեղեցիկ հագնված լինի։ Ժամացույցը՝ ոսկի, շղթան՝ ոսկի, գավազանի գլուխը արծաթապատ, մի խոսքով՝ նահանգի ակեխառն մագերով ամենասարսափելի ծեր նաբոբը։^[4] Եվ ի՞նչ ես կարծում։ Ասում էին, թե նա ինչ-որ քոլեջում պրոֆեսոր է, կարող է խոսել ամեն լեզվով, գիտե ամեն ինչ։ Եվ դա դեռ բոլորը չէ։ Ասում էին, որ նա կարող է քվեարկել, եթե հայրենիքում է։ Էհ, դա արդեն ինձ համբերությունից հանեց։ Ես մտածում եմ, թե ո՞ր է գնում մեր երկիրը։ Ընտրության օր էր, և ես կգնայի քվեարկության, եթե շատ հարբած չլինեի ու կարողանայի տեղ հասնել, բայց երբ ինձ ասացին, թե այս երկրում կա մի նահանգ, որտեղ նեգրին թույլ են տալիս քվեարկել, ես ետ քաշվեցի։

Ես ասացի, որ այլևս չեմ քվեարկի։ Ահա իմ խոսքերը։ Բոլորն ինձ լսեցին։ Եթե ամբողջ երկիրն էլ քանդվի, ես մինչև կյանքիս վերջը այլևս չեմ քվեարկի։ Մի տեսնե՛իր, այդ նեգրի սառը վերաբերմունքը։ Նա ինձ ճանապարհ էլ չէր տա, եթե ես նրան մի կողմ չհրեի։ Մարդկանց ասում եմ. ուզում եմ իմանալ, թե ինչո՞ւ այս նեգրին աճուրդի չեն հանում ու վաճառում։ Ի՞նչ ես կարծում, ի՞նչ պատասխանեցին։ Ասացին, թե նրան չի կարելի վաճառել, քանի դեռ նա այս նահանգում վեց ամիս չի ապրել, իսկ վեցը ամիսը չի լրացել։ Ահա քեզ օրինակ։ Եվ սա կոչվում է կառավարություն, որը չի կարող մի ազատ նեգրի վաճառել, եթե նա վեց ամիս չի ապրել նահանգում։ Ահա քեզ մի կառավարություն, որն իրեն կառավարություն է անվանում և իրեն ներկայացնում է որպես կառավարություն և կարծում է, թե կառավարություն է, միաժամանակ ստիպված է կոճղի նման ամբողջ վեց ամիս հանգիստ սպասել մինչև կկարողանա ձեռք տալ թափառաշրջիկ մի ավազակի, դիվային, սպիտակ վերնաշապիկով ազատ մի նեգրի և...

Հայրս այնքան շատախոսեց, որ բոլորովին չզգաց, թե իրեն ուր են տանում փայտացած ոտքերը։ Դեմ առնելով խոզի աղած մսի տակառիկին, գլխիվայր ընկավ վրան, և երկու սրունքներն էլ քերծվեցին։ Նրա վերջին խոսքերը ամենաբորբոքված մարդու բառերի մի տեղատարափ էր, ուղղված աշխարհում գոյություն ունեցող ամեն ինչի, հատկապես նեգրին ու կառավարությանը, թեև տակառիկին էլ որոշ բաժին հասավ։ Նա բավական ուտոստեց խրճիթում, նախ մեկ սրունքի վրա, ապա մյուս և հանկարծ ձախ ոտքը բարձրացրեց, ուժեղ հարվածեց տակառիկին։ Բայց անտեղի, քանի որ այդ ոտքի կոշիկի ծայրից դուրս էին ցցվել նրա երկու մատները։ Նա ցավից այնպես գոռաց, որ լսողի մագերը բիզ-բիզ կկանգնեին։ Այնուհետև ոտքի մատները բռնած՝ ընկավ հատակին ու սկսեց թավալվել փոշու մեջ, իսկ հայիոյանքները գերազանցեցին նախորդ բոլոր հայիոյանքներին։ Վերջում դա ինքն էլ էր դա ասում։ Նա Սոուբերի Հեգանի հայիոյանքերը լսել էր իր լավ օրերին և պնդում էր, թե ինքը նրան էլ է գերազանցել, բայց, իմ կարծիքով, դա գուցե, չափազանցություն էր։

Ընթրիքից հետո հայրս վերցրեց շիշը և ասաց, թե ինքը այնքան վիսկի ունի, որ կարող է երկու անգամ խմել ու զառանցելու չափ հարբել։ Նրա ասածը միշտ այդ էր։ Ինձ թվում էր, թե նա մոտավորապես մեկ ժամ հետո այնպես կհարբի, որ աչքերը կփակվեն, և ես այն ժամանակ կգողանամ բանալին կամ սողցելով անցք կբացեմ ու դուրս կգամ։ Կամ մեկը կանեմ, կամ մյուսը։

Նա խմեց, խմեց և շուտով գորովեց իր բարակ վերմակի վրա: Մակայն բախտս չէր բերում. նա խորը ջքնեց, անհանգիստ էր: Երկար ժամանակ նա հեծում ու տնքում էր: Վերջապես այնպես քունս տարավ, որ չէի կարող աչքերս բաց պահել: Դեռ չէի վճռել անելիքս, երբ խորը քնեցի, մոմն էլ թողեցի վառած:

Չգիտեմ որքան էի քնել, երբ հանկարծ սարսափելի մի ճչոց լսեցի ու վեր թռա: Հայրս վայրագ կերպարանքով դես ու դեն էր թռչկոտում, գոռգոռում օձերի մասին: Ասում էր, թե օձերը սողում են սրունքներն ի վեր, ապա ցատկոտում էր ու ճչում, թե մեկը կծել է իր այտը: Բայց ես ոչ մի օձ չէի տեսնում: Նա վեր թռավ և այս ու այն կողմ վազվզեց, բղավելով. «Հեռացրե՛ք դրան, հեռացրե՛ք դրան, կծո՛ւմ է վիզս»: Ես դեռ չէի տեսել այդքան վայրագ աչքեր: Շուտով նա ուժասպառ հեկալով ընկավ հատակին: Այստեղ էլ սկսեց արագ թավալվել, ոտքի հարվածներով իրերը գցել դետուդեն և բռունցքներով հարվածել օդը, ճչալով, թե իրեն սատանա է հեծնել: Շուտով նա սպառեց իր վերջին ուժերը և մի պահ հանդարտվեց՝ տնքալով: Հետո բոլորովին խաղաղվեց, ոչ մի ձայն չէր հանում: Ես լսում էի բվերի կռինչն ու գայլերի ոռնոցը, որ գալիս էր հեռավոր անտառից և ավելի սուսկալի դարձնում գիշերը:

Հայրս ընկած էր անկյունում: Շուտով փոքր-ինչ բարձրացավ արմունկի վրա, գլուխը մի կողմ թեքած՝ լարեց լսողությունը և հազիվ լսելի ձայնով ասաց.

— Թը՛փ, թը՛փ, թը՛փ... Մեռածի ոտնաձայն է... Թը՛փ, թը՛փ, թը՛փ... Իմ հետևից են գալիս, բայց չեմ գնա: Մ՛հ, արդեն այստեղ են: Ինձ չմոտենա՛ք, չմոտենա՛ք. ձեռքներդ հեռո՛ւ, սառն են, գնացե՛ք: Ինձ՝ ողորմելի թշվառիս, հանգիստ թողեք:

Նա չորեքթաթ առաջ սողաց, աղերսելով, որ իրեն հանգիստ թողնեն, փաթաթվեց վերմակի մեջ ու սկսեց թավալվել սոճեփայտից պատրաստած սեղանի տակ, շարունակելով աղերսել ու լաց լինել: Վերմակի տակից լսվում էր նրա հեկեկանքը:

Կարճ ժամանակից հետո հայրս դուրս սողաց ու վեր ցատկեց, կանգնեց, վայրագ հայացքով նայեց շուրջը: Ինձ նկատելով, վրա պրծավ: Նա, դանակը ձեռքին, իմ հետևից վազում էր անկյունից անկյուն, ինձ անվանելով հոգեառ հրեշտակ և ասելով, որ կսպանի ինձ, և ես այլևս չեմ կարողանա իրեն հետապնդել: Ես խնդրեցի նրան, ասացի, որ այդ ես եմ՝ Հեքը: Բայց նա ճիչ հիշեցնող քրքիչ արձակեց, գոռգոռաց, հայիոյանքներ չխնայելով և շարունակեց հալածել: Մի անգամ շուռ եկա, որ խույս տամ: Նա բռնեց բանկոնակիս ուսերից. մի պահ թվաց, թե վերջս եկավ: Բայց կայծակի արագությամբ դուրս սահեցի, բանկոնակը թողնելով նրա ձեռքին: Դրանով փրկեցի կյանքս: Շուտով ձեռուկը բոլորովին հոգնեց և վայր ընկավ, մեջքով հենվեց դռանը, սպառնալով, որ մի փոքր հանգստանալուց հետո կսպանի ինձ: Դանակը դրեց տակը: Ասաց, որ քիչ կքնի, ուժ կառնի և ապա ինձ ցույց կտա:

Շուտով նա մրափեց: Անմիջապես վերցրի հին աթոռը, որի նստատեղը ջարդված էր, կարողացածիս չափ հանգիստ բարձրացա վրան, անաղմուկ իջեցրի հրացանը: Մխաձողը ցած քաշեցի, որպեսզի ստուգեի, լիցքավորվա՞ծ է, թե՞ ոչ, և ապա այն դրեցի բողկի տակառի հետևը, ծայրն ուղղեցի հորս կողմը, ինքս էլ տեղավորվեցի այդտեղ, սպասելով նրա շարժվելուն: Որքա՛ն դանդաղ ու լուռ էր անցնում ժամանակը:

Գլուխ յոթերորդ

— Վեր կաց: Ի՞նչ բանի ես:

Ես բաց արեցի աչքերս և նայեցի շուրջս, ջանալով հասկանալ թե որտեղ եմ: Արևն արդեն ծագել էր, իսկ ես դեռ խոր քնած էի: Հայրս կանգնել էր գլխավերևս դեմքի թթված, հիվանդագին արտահայտությամբ:

— Ի՞նչ էիր մտադիր անել այս հրացանով:

Ենթադրելով, որ նա չի հիշում գիշերվա իր արածից, ասացի.

— Ինչ-որ մեկը փորձում էր ներս մտնել. դարան մտա, որ դիմադրեմ:

— Իսկ ինչո՞ւ ինձ չարթնացրիր:

— Փորձեցի, բայց բան դուրս չեկավ, չկարողացա ձեզ տեղից շարժել:

— Դե լավ: Այդտեղ մի՛ կանգնիր ու ամբողջ օրը վիճիր: Գնա, աչք տուր կարթին, տես՝ նախաճաշի համար ձուկ ընկե՞լ է: Մի բոպեից կգամ:

Նա բաց արեց դուռը, և ես վազեցի գետափ: Նկատեցի ճյուղեր ու նման բաներ, որ հոսանքն ի վայր լողում էին ջրի երեսին, ինչպես և ծառի կեղևի կտորներ: Ասել կուզի՝ գետը սկսել է վարարել: Մտքովս անցավ, որ եթե այժմ քաղաքում լինեի, կապրեի ուզածիս պես: Հունիսյան վարարումները սովորաբար բարեբախտություն էին ինձ համար, որովհետև հենց որ ջուրը բարձրանում է, իր հետ բերում է համաչափ, կապկպած գերաններ ու լաստափայտեր, երբեմն մեկ դյուժին գերան՝ իրար կապած: Այնպես որ մնում է բռնել դրանք և վաճառել փայտի պահեստներին կամ սղոցարաններին:

Գետափով քայլում էի՝ մի աչքս ուղղած հորս, իսկ մյուսը՝ գետի կողմը, որ տեսնեի, թե այս վարարումն ի՞նչ կբերի իր հետ: Ահա, հանկարծ գալիս է մի մակույկ, սքանչելի մի բան, տասներեք-տասնչորս ոտնաչափ երկարությամբ, որը ջրի երեսին լողում է, ինչպես բադ: Ես շորերով գլխիվայր նետվեցի ջուրը, ինչպես գորտ, և լողացի դեպի նավակը: Կարծում էի, թե մեկնումեկը պառկած է այնտեղ, քանի որ մարդիկ կատակի համար հաճախ այդպիսի բաներ են անում, և երբ մեկը լողալով մոտենում է, վեր են կենում, վրան ծիծաղում: Այդ անգամ այդպես չէր: Դա, անկասկած, ջրի քշած-բերած մակույկ էր: Բարձրացա, նստեցի ու թիավարեցի դեպի գետափ: Կարծում էի, թե ծերուկը կուրախանա, երբ տեսնի նավակը, որը տասը դուսր կարժենար: Բայց երբ հասա ավի, հայրս դեռ չէր երևում: Մինչ ես մակույկն ուղղում էի դեպի հեղեղատ հիշեցնող և չորս կողմից վազերով ու ուռենիներով ծածկված մի փոքրիկ խորշ, գլխումս մի այլ միտք ծագեց: Մտածեցի, թե պետք է մակույկը լավ թաքցնեմ մի տեղ և անտառ փախչելու փոխարեն գետով իջնեմ ներքև, մոտ հիսուն մղոն, այնուհետև դուրս գամ ու ազատվեմ ոտքով ճամփորդելու դժվարությունից:

Այդտեղից շատ մոտ էր մեր հյուղակը, և ամբողջ ժամանակ ինձ թվում էր, թե լսում եմ իմ կողմը եկող ծերուկի ոտնաձայնը: Բայց ես կարողացա թաքցնել նավակը, դուրս եկա և ուռենու թփուտների հետևից նայեցի շուրջս: Ծերուկը շավղով իջել էր գետափ և հրացանով նշան էր բռնել մի թռչունի: Այդ նշանակում էր, որ նա ոչինչ չի տեսել:

Երբ մոտեցավ, ես եռանդով դուրս քաշեցի կարթաթելը: Նա ինձ մի փոքր նախատեց այդքան դանդաղելու համար, բայց ես ասացի, որ գետն եմ ընկել և ուշանալուս պատճառն

այդ է: Գիտեի, որ նա կտեսնի իմ թաց շորերը և կհարցնի, թե ինչ է պատահել: Մենք կարթերի վրայից հավաքեցինք հինգ լոքո և գնացինք տուն:

Նախաճաշից հետո, երբ երկուսս էլ հոգնած՝ պառկեցինք քնելու, ես սկսեցի մտածել, թե ինչ հնար գտնեմ, որ հայրս ու այրին ինձ հետևելու փորձ այլևս չանեն: Դա ավելի ճիշտ կլիներ, քան հավատալ բախտին, թե մինչև նրանք իմ բացակայությունը նկատեն, ես շատ հեռացած կլինեմ: Ո՛վ գիտե. ամեն ինչ էլ հնարավոր է: Էհ, առայժմ ոչ մի ելք չէի գտնում: Շուտով հայրս վեր կացավ ջուր խմելու և ասաց.

— Եթե որևէ մեկը գա թափառի տան շուրջը, կարթնացես ինձ, լսո՛ւմ ես:

Ապա փովեց ու նորից քնեց: Իմ ուզածն էլ հենց դա էր: Գլխի ընկա, թե ինչ անեմ: Գործն այնպես գլուխ կբերեմ, որ ոչ ոք չմտածի ինձ հետևելու մասին:

Ժամը մոտավորապես տասներկուսին մենք վեր կացանք ու գնացինք գետափ: Գետը բավական արագ էր հոսում և վարարելիս շատ փայտ էր բերում իր հետ: Շուտով երևաց լաստի մի մասը՝ իրար կապած հինգ լաստափայտ: Մենք մակույկով մոտեցանք և փայտը քաշեցինք դեպի գետափ: Այնուհետև եկանք տուն ճաշելու: Հորիցս բացի, ով էլ լիներ, ամբողջ օրը կսպասեր այնտեղ՝ ավելի շատ փայտ հավաքելու համար, բայց դա նրա աշխատանքի ոճը չէր: Մեկ անգամվա համար ինը գերան բավական էր: Նա պետք է գնար քաղաք և վաճառեր դրանք: Ինձ փակեց հյուղակում, վերցրեց մակույկը, ժամը երեքն անց կեսին լաստը քշեց դեպի քաղաք: Ինձ թվում էր, թե նա այդ գիշեր չի վերադառնա: Սպասեցի մինչև իմ հաշվով բավականաչափ հեռանար, ապա վերցրի սոնոն ու նորից սկսեցի աշխատել նույն կոճղի վրա:

Հայրս դեռ գետի մյուս կողմը չէր հասել, երբ ես իմ բացած ճեղքից դուրս եկա: Նա և իր լաստը հեռվում ջրի երեսին երևում էին որպես մի փոքրիկ կետ:

Շալակեցի եգիպտացորենի այլուրով լցված պարկը, տարա այնտեղ, ուր թաքցրել էի մակույկը և, մի կողմ քաշելով վագերն ու ճյուղերը, բեռս ցած դրեցի: Նույն ձևով այնտեղ տարա ապուխտն ու վիսկիի սրվակը: Ինձ հետ վերցրի ամբողջ սուրճը, շաքարը, վառողն ու գնդակները: Վերցրի հրացանի խժուճը, դույնն ու ջրդդումը, վերցրի մի շերտի, թիթեյա մի բաժակ, հին սոնոն, երկու վերմակ, փոքրիկ կաթսան ու սրճամանը: Վերցրի նաև ձկան կարթաթելեր, լուցկի և այլ բաներ, մի խոսքով՝ ամեն ինչ, որը թեկուզ մեկ ցենտ կարժենար: Կատարելապես սրբեցի հյուղակը: Ինձ պետք էր կացին, բայց չունեիք: Միակ կացինը փայտի դեզի վրա էր, և ես գիտեի, թե ինչու պետք է դա այնտեղ թողնել: Վերցրի նաև հրացանը: Այժմ ամեն ինչ պատրաստ էր:

Այդքան ներս սողոսկելուց և իրերը տեղափոխելուց հյուղակի պատը բավական քանդվեց: Կարողացածիս չափ դրսի կողմից քանդվածը կարգի բերեցի. վրան հող լցրի, ծածկեցի սողոսկած տեղն ու փայտի թեփը: Ապա կտրած կոճղը նորից իր տեղը գցեցի, տակը դրեցի երկու քար և մի քար էր՝ կողքին, որպեսզի վայր չընկնի. գերանի այդ մասը ծովել էր և հենարանին չէր հասնում: Եթե չորս կամ հինգ ոտնաչափ հեռու կանգնեիք և նախապես իմացած չլինեիք, թե գերանը սողցված է, ոչինչ չէիք նկատի: Բացի այդ, դա հյուղակի հետևում էր, և հազիվ թե որևէ մեկը գար այն կողմն ու տեսներ:

Դեպի նավակը գնալիս քայլում էի կանաչ խոտի վրայով և գետնին ոչ մի հետք չէր մնում: Դիտեցի շուրջս, կանգնեցի ու նայեցի գետին: Ամեն ինչ խաղաղ էր: Հրացանը վերցրի և մի փոքր գնացի անտառի խորքը: Ուզում էի թռչուն որսալ, երբ աչքովս ընկավ վայրենացած

մի խոզուկ: Այդ հարթավայրերի ազարակներից փախած խոզերը շատ շուտ վայրենանում են: Սպանեցի և տարա հյուղակի մոտ:

Կացինը վերցրի և խորտակեցի դուռը, որը և բավականին ջարդոտվեց: Ապա ներս բերեցի խոզուկը, մոտեցրի սեղանին, կացնով վիզը կտրեցի և գցեցի գետին, որ արյունը հոսի: Գետին են ասում, որովհետև հյուղակի հատակը հող էր, առանց տախտակի: Այնուհետև վերցրի մի հին տոպրակ, մեջը լցրի մեծ քարեր, որքան կարող էի տանել և սպանված խոզուկի մոտով քաշեցի դուրս, անտառի միջով տարա գետափ ու գցեցի ջուրը: Ծանրությունից տոպրակն իսկույն սուզվեց, անհայտացավ: Դժվար չէր նկատել, որ գետնի վրայով բան է քարշ տված: Երանի՛ Թոմ Սոյերն այստեղ լինեք. գիտեմ, որ կհետաքրքրվեք նման բաներով և երևակայությամբ մի զարմանալի բան կհնարեք: Ոչ ոք այնպես հնարագետ չէ, ինչպես Թոմ Սոյերը:

Վերջում գլխիցս մի քանի մազ քաշեցի, կացինը լավ արնոտեցի, մազերը կացրի վրան և շարտեցի անկյունը: Ապա վերցրի խոզուկը, փաթաթեցի բանկոնակիս մեջ, որպեսզի արյուն չկաթեր, գրկած տարա գետափ ու գցեցի ջուրը: Մի ուրիշ բան էլ մտածեցի: Գնացի, մակույկից վերցրի եգիպտացորենի ալրով լցված պարկն ու իմ հին սղոցը, բերեցի տուն: Պարկը դրեցի այնտեղ, ուր սովորաբար դրված էր լինում, և տակը մի փոքր պատռեցի սղոցով, որովհետև դանակ կամ պատառաքաղ չունեիմք: Հայրս որևէ բան պատրաստելիս կամ եփելիս ամեն ինչ անում էր գրպանի դանակով: Տան արևելյան կողմի խոտերի և ուռենու թփուտների միջով պարկը տարա մոտ հարյուր յարդ, մինչև ծանծաղ մի լիճ: Դա ուներ մոտ հինգ մղոն լայնություն: Ջրում ամենուրեք առատորեն աճում էր եղեգը: Այդ սեզոնին շրջակայքում շատ առատ էին նաև բադերը: Լճից դուրս էր գալիս ճահճոտ չգիտեմ գետակ ասեմ, թե առու, որը մղոններով հոսում էր դեպի հեռուները, հայտնի չէ, թե ուր: Միայն գիտեի, որ գետի մեջ չէր թափվում: Այուրը շաղ էր գալիս, ամբողջ ճանապարհին հետք թողնելով մինչև լիճը: Հորս հեսանն էլ գցեցի այնտեղ. թող թվար, թե պատահաբար է ընկել: Ապա թելով կապեցի պարկի տակի անցքը, որ այլևս այուր չթափվի, և սղոցի հետ նորից տարա նավակը:

Այժմ գրեթե մթնել էր: Նավակը տարա, կանգնեցրի գետի վրա թեքված ուռենիների տակ և սպասեցի մինչև լուսինը ծագի: Ապա մի բան դրեցի բերանս, պառկեցի մակույկի մեջ ծխամորճ ծխելու և ծրագիր կազմելու: Ինձ ու ինձ միտք էի անում. քարով լցրած տոպրակի հետքով կգան, կհասնեն գետափ, հետո էլ դիակս կսկսեն որոնել գետում: Պարկից թափված ալրի հետքով կգան մինչև լիճը և կշարունակեն որոնումները լճից սկիզբ առնող առվում, նպատակ ունենալով գտնել ավազակներին, որոնք ինձ սպանել էին ու կողոպտել տունը: Նրանք գետում, իմ անշնչացած մարմնից բացի, ոչինչ չեն որոնի: Ծուտով կհոգնեն և այլևս չեն անհանգստանա: Իմ ուզածն էլ հենց այդ է: Ջեքսոնի կղզին ինձ համար բավական հարմար է. այդ կղզուն լավ ծանոթ եմ: Ոչ ոք երբևէ այնտեղ չի գալիս: Գիշերները մակույկով այնտեղից կարող եմ իջնել քաղաք, աննկատ շրջել և վերցնել անհրաժեշտ բաներ: Ջեքսոնի կղզին լավ տեղ է:

Բավական հոգնել էի և դեռ ոչինչ չարած՝ ընկա և քնեցի: Երբ արթնացա, մի պահ չգիտեի, թե որտեղ եմ: Նստեցի ու մի փոքր վախեցած սկսեցի դիտել շուրջս: Ապա հիշեցի: Թվում էր, թե գետի լայնությունը մղոնների է հասնում: Լուսինն այնքան պայծառ էր, որ կարող էի հաշվել սև և գրեթե անշարժ լաստագերանները, որ մեղմորեն սահելով անցնում էին ափից հարյուրավոր յարդ հեռու: Ամենուրեք տիրում էր մեռելային լռություն: Դուր պետք է հասկանաք, թե ինչ եմ ուզում ասել... Չգիտեմ՝ ինչպե՞ս արտահայտեմ բառերով:

Մի լավ հորանջեցի, ձգվեցի և պատրաստ էի արձակել մակույկն ու առաջ շարժվել, երբ հեռվում գետի վրայից մի ձայն լսեցի: Ականջ դրի: Քիչ հետո իմացա, թե ինչն ինչոց է: Դա խուլ, կանոնավոր ձայն էր, որ առաջանում է մակույկի թիակալներում թիակների պոչերը պտտելիս և լավ լսվում է խաղաղ գիշերին: Ուռենիների ճյուղերի արանքից գաղտագոցի նայեցի: Նկատեցի մի մակույկ, որ շարժվում էր հեռվում, գետի մյուս ափի երկայնքով: Չէր երևում, թե քանի հոգի կա մեջը: Մակույկը շարունակում էր մոտենալ և երբ հավասարվեց ինձ, տեսա, որ միայն մի մարդ կա մեջը: Մտածեցի, թե գուցե հայրս է, թեև չէի սպասում: Ինձնից մի քիչ ներքև նա դադարեց շարժվել հոսանքի ուղղությամբ և խաղաղ ջրում թիավարելով՝ մոտեցավ ափին: Նա այնքան մոտ էր ինձ, որ եթե հրացանը պարզեի, ծայրը նրան կհասներ: Այո, դա հայրս էր, այլևս կասկած չէր մնում, այն էլ զգաստ. դա երևում էր նրա թիավարելու ձևից:

Այլևս ժամանակ չկորցրի: Հաջորդ րոպեին արդեն գետափի ստվերով սահում էի հոսանքն ի վար՝ առանց ճողփյունի, բայց արագ: Անցա երկու և կես մղոն, քառորդ մղոնի չափ կամ փոքր-ինչ ավելի հեռացա ափից, որովհետև շուտով կհասնեի գետանավերի կայանի, և մարդիկ կնկատեին ու ձայն կտային: Նավակը կանգնեցրի լողացող գերանների արանքում, պառկեցի հատակին ու թողեցի, որ ինքն իրեն լողա հոսանքի հետ: Լավ հանգստացա, ծխամորճ ծխեցի, դիտեցի հեռուները: Երկնքում ոչ մի ամպ չկար: Երբ լուսնյակ գիշերով մեջքիդ պառկած՝ նայում ես վեր, երկինքն անսահմանորեն խորն է թվում: Մինչ այդ ես դա երբեք չէի նկատել: Եվ այսպիսի գիշերներին հեռվից որքան պարզ են լսվում ձայները: Ես լսում էի մարդկանց խոսակցությունը գետանավերի կայաններից, լսում էի նրանց յուրաքանչյուր բառը: Մեկն ասաց, թե օրերն արդեն սկսում են երկարել, իսկ գիշերները՝ կարճանալ: Մյուսն ասաց, թե այս գիշերը կարճերից չէ, և բոլորը ծիծաղեցին: Նա կրկնեց նույն բառերը, և նորից ծիծաղեցին: Այնուհետև արթնացրին մի այլ ընկերոջ, նույն բանն ասացին նրան ու ծիծաղեցին: Բայց վերջինս չծիծաղեց. զայրացած բղավեց և ասաց, որ իրեն հանգիստ թողնեն: Առաջին մարդն ասաց, որ ինքը դա անպայման կհաղորդի իր պառավ կնոջը: Ըստ երևույթին, դա նրան դուր կգա: Ապա ավելացրեց, որ դա ոչինչ է անցյալում արած իր մի կատակի համեմատությամբ: Ես լսեցի, թե ինչպես մեկն ասաց, որ ժամը մոտավորապես երեքն է, բայց հույս ունի, որ լուսաբացը մեկ շաբաթից ավելի չի ուշանա: Այնուհետև խոսակցությունն ավելի ու ավելի հեռացավ, և ես այլևս չէի կարողանում բառերը ջոկել, թեև լսվում էր մոմռոց, ծիծաղ, բայց թվում էր, թե նրանք արդեն բավական հեռու են ինձնից:

Այժմ հեռու էի գետանավերի կայանից: Վեր կացա: Եվ ահա երևաց Ջեքսոնի կղզին, մոտ երկու և կես մղոն ամբողջովին ծածկված անտառով: Կղզին ցցված էր գետի մեջտեղում, մեծ, մռայլ ու հաստատուն, ինչպես շոգենավ առանց լույսերի: Ավազոտ եզրագիծը չէր երևում: Տարվա այդ շրջանում դա ջրի տակ էր:

Շատ չանցած հասա կղզու ափերին: Ճեղքելով հոսանքը, հասա վերին մասը (այնպես ուժեղ էր ջրի հոսանքը), մտա կանգնած ջրի շերտը և ափ դուրս եկա Իլինոյսի կողմի վրա: Մակույկը մղեցի ինձ ծանոթ խոր խորշի մեջ. այնտեղ մտնելու համար ստիպված եղա ուռենու ճյուղերը բաժանել իրարից, և երբ նավակը ամրացրել էի իր տեղում, ոչ ոք դրսից չէր կարող նկատել, թե այնտեղ բան կա:

Բարձրացա կղզին, նստեցի մի կոճղի, նայեցի մեծ գետին, սև ու խիտ անտառին, ապա հայացքս ուղղեցի դեպի քաղաք, երեք մղոն հեռու, որտեղ շողում էին երեք-չորս լույս: Գետի հոսանքով, մեկ մղոն վերևից, շարժվում էր ահռելի մեծությամբ ինչ-որ լաստ:

Կենտրոնում վառվում էր մի լապտեր: Ես դիտում էի, թե ինչպես է լապտեր սողալով իջնում ցած: Երբ այն մոտեցավ կողուն և արդեն իմ դիմաց էր, լսեցի ինչ-որ մեկի խոսքերը. «Հե՛յ, նավախելի վրա, ա՛ջ ընդունեք»: Ես այդ բառերն այնքան պարզ լսեցի, կարծես ասողը կողքիս լիներ:

Երկնքում երևացին արշալույսի նշանները, և ես մտա անտառ ու նախաճաշից առաջ պառկեցի քնելու:

Գլուխ ութերորդ

Երբ արթնացա, արեգակն այնքան էր բարձրացել, որ կարծեցի, թե ժամը ութն անց է: Պառկեցի գով սովերում, կանաչ խոտերին, մտածելով ամեն ինչի մասին, ինձ զգալով հանգիստ ու գոհ: Ճյուղերի արանքում եղած մեկ-երկու անցքից կարողանում էի տեսնել արևը, բայց ամենուրեք վեր էին ձգվում հսկա ծառեր, և ներքևում, իմ շրջապատում, ամեն ինչ մռայլ էր: Տերևների արանքից թափանցած ու գետնին հասած ճառագայթները պեպեսներ էին գոյացնում գետնի երեսին, և այդ պեպեսնոտ տեղերի թրթռումը ցույց էր տալիս, որ վերևում թեթև գեփյուռ կա: Երկու սկյուռ, նստած ծառի ճյուղին, շատ բարեկամաբար խոսում էին ինձ հետ անհասկանալի լեզվով:

Ես կատարելապես ծուլացել էի. ինձ շատ լավ էի զգում, բայց չէի ուզում վեր կենալ, նախաճաշ պատրաստել: Նորից էի մրափել, երբ ինձ թվաց, թե գետի վրայից լսում եմ ինչ-որ խուլ մի «բո՛ւմ»: Վեր կացա և, արմունկներիս հենված՝ ականջ դրի: Ծուտով նորից լսեցի նույն ձայնը: Իսկույն վեր թռա, տերևների միջից նայեցի այն կողմը և գետի վրա, բավական հեռու, մոտավորապես գետանավերի կայանի դիմաց, տեսա ծխի մի սև քուլա: Գետով իջնում էր մարդկանցով լի մի գետանավ: Այժմ հասկացա, թե ինչն ինչոց է: «Բո՛ւմ»: Ես տեսա սպիտակ ծուխը, որ ժայթքելով տարածվեց գետանավի կողքին: Այդ նրանք էին կրակում ջրի երեսին, հասկանո՞ւմ էք, որպեսզի իմ դիակը բարձրանար վեր:

Ես շատ էի սոված, բայց չէի կարող կրակ վառել, որովհետև ծուխը կնկատեին: Նստած դիտում էի թնդանոթի ծուխն ու ականջ դնում կրակոցներին: Այդ մասում գետի լայնությունը կլիներ մեկ մղոն: Ամառային առավոտները միշտ էլ հաճելի է նայել գետին: Ինձ համար հետաքրքիր ժամանց կլիներ նայել, թե ինչպես են որոնում իմ մարմինը, եթե միայն ուտելու բան ունենայի: Հանկարծ հիշեցի, որ միշտ սնդիկը դնում են հացի կտորի մեջ և զգում ջուրը: Նման դեպքերում հացն ուղիղ շարժվում է դեպի խեղդվածի մարմինը և կանգ առնում: Մտածեցի, որ պետք է հետևել, և եթե հացի կտորը լողալով իմ կողմը գա, ես դրանց ցույց կտամ: Տեղափոխվեցի կղզու այն մասը, որտեղ Իլինոյսն է: Ուզում էի իմանալ, թե ինչ է կատարվելու: Եվ չհուսախաբվեցի: Հացի մի մեծ կտոր եկավ իմ կողմը, և քիչ մնաց, որ բռնեի երկար ձողով, բայց ոտքս սահեց, հացը շարունակեց իր ճանապարհը: Իհարկե, ես սպասում էի այնտեղ, ուր հոսանքն ավելի էր ափին մոտենում: Դա լավ էի հասկանում: Ծուտով հացի մի այլ կտոր եկավ, և այս անգամ շահեցի: Դուրս քաշեցի խցանը, դեն զցեցի սնդիկի փոքրիկ գնդիկը և ատամներս խրեցի հացի մեջ: Դա ընտիր հաց էր, բարձր որակի, և ոչ թե եգիպտացորենի անհամ բոքոն:

Ընտրեցի մի հարմար տեղ, խիտ տերևների մեջ, հացը լիաբերան ծամելով նստեցի մի կոճղի, և միանգամայն գոհ սկսեցի դիտել գետանավը: Հանկարծ գլխումս մի միտք ծագեց:

Ինքս ինձ ասացի, թե այժմ հավանորեն այրին կամ քահանան, գուցե մի այլ անձնավորություն աղոթում են, որ այս հացն ինձ գտնի, և ահա նրանց աղոթքը իր նպատակին հասավ: Կասկած չէր մնում, որ մի բան կար այդ աղոթքի մեջ, երբ այրու կամ քահանայի նման մեկն է աղոթում, բայց իմ աղոթքը ոչինչ չի անի, ճիշտ նպատակին չի հասնի: Հավանորեն միայն արդար մարդկանց աղոթքն է տեղ հասնում:

Վառեցի ծխամորճս, երկար ծխեցի և շարունակեցի դիտել: Գետանավը լողում էր հոսանքի ուղղությամբ: Մտածեցի, որ երբ շատ մոտենա, ես հնարավորություն կունենամ տեսնելու, թե ով կա այնտեղ, քանի որ այն շարժվելու էր հացի ուղղությամբ: Երբ նավը բավական իջավ իմ կողմը, դատարկեցի ծխամորճը, գնացի այնտեղ, որտեղ որսացել էի հացը և պառկեցի փոքրիկ բացատում, գետափին ընկած մի կոճղի ետևում: Կոճղի վրայից կարողանում էի տեսնել մարդկանց:

Շուտով գետանավն այնքան մոտեցավ ինձ, որ նրանք կարող էին կամրջակ դնել և գալ ափ: Գրեթե բոլոր ծանոթներս նավի վրա էին՝ հայրս, դատավոր Թեչըրը, Բեքի Թեչըրը, Ջո Հարպըրը, Թոմ Սոյերը, սրա պառավ հորաքույր Պոլին, Սիդն ու Մերին և շատ ուրիշներ: Բոլորը խոսում էին սպանության մասին: Նավապետը ընդհատեց նրանց ու ասաց.

— Այժմ լավ նայեք. այստեղ հոսանքն ամենից շատ է մոտենում ափին: Գուցե այստեղ նրան ջուրը դուրս է նետել և խճճել առափնյա թփուտների մեջ: Հույս ունեմ, որ դա այդպես է:

Ես, իհարկե, այդպիսի հույս չունեի: Նրանք բոլորը հավաքվեցին և հենվեցին վանդակաձողերին, գրեթե իմ դիմաց, և կռացած՝ լուռ նայում էին ափին: Ես նրանց շատ լավ էի տեսնում, բայց ինձ տեսնել չէին կարող: Ապա նավապետը հրամայեց. «Հեռու կանգնեցեք», և թնդանոթն այնպես որոտաց հենց իմ դիմաց, որ ձայնից խլացա ու քիչ մնաց՝ ծխից կուրանայի: Մի պահ թվաց, թե հաշիվս փակվեց: Եթե լիցքի մեջ գնդակներ լինեին, ապա մարդիկ կգտնեին այն դիակը, որ որոնում էին: Ինչ որ է, զգացի, որ ինձ ոչինչ չի պատահել, փա՛ռք աստծո: Նավը շարունակեց իր ճանապարհը և շուտով, մեկ ժամ հետո ես այլևս ոչինչ չլսեցի:

Կղզին ուներ երեք մղոն երկարություն: Ենթադրեցի, թե նրանք հասել են կղզու ծայրը և ձեռքաշել որոնումից: Բայց, ինչպես պարզվեց, դա շարունակեցին որոշ ժամանակ: Նրանք կղզու ծայրին շուռ եկան և գնացին հոսանքն ի վեր, Միսսուրիի կողմը: Նավը շարժվում էր շոգիով, ճանապարհին երբեմն-երբեմն թնդանոթ կրակում: Ես էլ անցա կղզու այդ կողմը և շարունակեցի դիտել նրանց: Երբ հասան կղզու ծայրը, դադարեցին կրակը, ուղղվեցին դեպի Միսսուրիի ափը և վերադարձան քաղաք:

Այժմ ինձ համար պարզ էր, որ վախենալու բան չկա: Այլևս ոչ ոք չէր հետապնդի ինձ: Մակույկի միջից դուրս բերեցի իրերս և խիտ անտառում ինձ համար մի գեղեցիկ ճամբար կառուցեցի: Վերմակներից պատրաստեցի մի տեսակ վրան իրերս պահելու համար, որպեսզի անձրևի տակ չմնայի: Որսացի մի փոքրիկ լոքո, սղոցովս կտրատեցի, մաքրեցի, իրիկնադեմին խարույկ վառեցի և ընթրեցի: Ապա նորից մի կարթ զցցեցի ջուրը, որ նախաճաշի համար ձուկ որսամ:

Երբ մթնեց, նստեցի խարույկի առաջ ու սկսեցի ծխել՝ միանգամայն գոհ իմ վիճակից: Բայց շուտով մի տեսակ տխրություն համակեց ինձ, և ես գնացի, նստեցի գետափին, ունկնդրելով ավերին փարվող ալիքների ձայնը, հաշվեցի աստղերն ու այն գերանները, որ ջուրը բերում էր հոսքով, ապա պառկեցի քնելու: Ժամանակն արագ անցկացնելու ավելի

լավ միջոց չկա, քան քնելը. երբ մարդ տխրում է, երկար մնալ մենակ հնարավոր չէ: Քնելով շատ շուտ ազատվում ես այդ նեղությունից:

Այդպես անցավ երեք օր ու երեք գիշեր: Ոչ մի փոփոխություն: Միևնույն վիճակը: Չորրորդ օրը հետազոտեցի ամբողջ կողմն: Ես կղզու տերն էի. կարելի էր ասել, որ դա ամբողջովին ինձ էր պատկանում, և ուզում էի ամեն ինչ իմանալ: Բայց ամենագլխավորն այն էր, որ ուզում էի ժամանակ սպանել: Գտա առատ քանակությամբ հասած ելակ, ինչպես և խակ խաղող: Կանաչ մորին նոր էր սկսել երևալ: Դրանք բոլորը շուտով պիտանի կլինեին ուտելու, մտածեցի ես:

Ինչևէ: Աննպատակ գնացի անտառի խորքը, մինչև իմ կարծիքով, հասա կղզու ստորին վերջվորության մոտերքը: Ինձ հետ հրացան էի վերցրել, բայց ոչինչ չխփեցի, քանի որ դա ինքնապաշտպանության համար էի բերել: Մտադիր էի որս ճարել տանս մոտակայքում: Հենց այդ ժամանակ քիչ էր մնում մի մեծ օձ տրորելի: Օձը սողալով անցնում էր կանաչ խոտի ու ծաղիկների միջով: Փորձեցի կրակել վրան: Արագ վազեցի հետևից և հանկարծ ոտքս դրի խարույկի մոխրի վրա, որը դեռ ծխում էր:

Միրտս թայրտում էր կրծքիս տակ: Այլևս կանգ չառա, իջեցրի հրացանի հրահանը, շուտ եկա և թաքնվելով ու մատներիս ծայրերի վրա կարողացածիս չափ արագ վազելով, վերադարձա տեղս: Հաճախ մի ակնթարթ կանգ էի առնում խիտ տերևների մեջ և ականջս ձայնի պահում, բայց այնպես ծանր էի շնչում, որ ուրիշ ոչինչ լսել չէի կարողանում: Մի քիչ էլ առաջ նետվեցի և նորից լարեցի լսողությունս, հետո նորից ու նորից: Դիմացս ցցված կոճղերը աչքիս մարդիկ էին երևում: Երբ ոտքերիս տակ մի չոր ճյուղ էր կոտրվում, ինձ թվում էր, թե մեկը շունչս երկու մասի է բաժանել և ինձ թողել է կեսը, այն էլ փոքր մասը:

Երբ հասա իմ ճամբարը, ինձ այնքան լավ չէի զգում, ուղղակի լեղապատառ էի եղել: Այժմ ժամանակը չէր հիմարությունների հետևից ընկնելու: Վերցրի բոլոր իրերս և տարա մակույկ. թող աչքից հեռու լինեն: Այնուհետև հանգցրի կրակը, ցրիվ սովեցի մոխիրը, որ ոչ ոք չմտածեր, թե նոր է վառած, և մոխիրը մեկ տարուց ավելի հին թվար: Այդ բոլորից հետո մազցեցի ծառն ի վեր:

Իմ հաշվով ծառի վրա մնացի երկու ժամ, բայց ոչինչ չտեսա, ոչինչ չլսեցի: Ինձ միայն թվում էր, թե հազարավոր բաներ եմ տեսնում ու լսում: Ինչևիցե, չէի կարող հավիտյան մնալ ծառի վրա. վերջապես ցած իջա, բայց ամբողջ ժամանակ թաքնված մնացի խիտ անտառում՝ և միշտ պահակություն էի անում: Ուտելիքի պաշարը ունեցածս հատապտուղներն էին և այն, ինչ մնացել էր նախաճաշից:

Երբ մութն ընկավ, սոսկալի քաղցած էի, իսկ երբ խավարը թանձրացավ, նախքան լուսնի ծագելը դուրս եկա գետափ և մակույկս թիավարեցի դեպի Իլինոյսի ավիր, կղզուց քառորդ մղոն հեռու: Մտա անտառ և ընթրիք պատրաստեցի: Ուզում էի ամբողջ գիշերը մնալ այնտեղ, երբ լսեցի տը՛ք-տը՛ք, տը՛ք-տը՛ք և ինքս ինձ ասացի. «Ձիեր են գալիս»: Այնուհետև լսեցի մարդկանց ձայներ: Ես հնարավորին չափ արագ ամեն ինչ բերեցի մակույկ և սողալով մտա անտառ տեսնելու, թե ի՞նչ կարելի է իմանալ: Դեռ շատ չէի հեռացել, երբ լսեցի ինչ-որ մեկի խոսքերը.

— Ավելի լավ է այստեղ իջնենք, եթե մի լավ տեղ գտնենք, ձիերը բոլորովին ուժասպառ են եղել: Մի նայենք մեր շուրջը:

Ես այլևս չսպասեցի: Մակույկը մղեցի դեպի շուրը և հանգիստ թիավարելով հեռացա: Պարանը կապեցի նախկին տեղում և որոշեցի գիշերել մակույկիս մեջ:

Շատ քնեցի: Չէի կարող քնել. անընդհատ մտածում էի: Եվ ամեն անգամ արթնանալիս ինձ թվում էր, թե մեկը բռնել է կոկորդոս: Այնպես որ քունն ինձ ոչ մի լավ բան չէր խոստանում: Վերջապես ասացի ինքս ինձ. «Այս ձևով ապրել չեմ կարող. պետք է իմանալ, թե ով է այն մարդը, որ ինձ հետ ապրում է կղզու վրա: Պետք է իմանալ, թե չէ կապաթեմ»:

Դրանից հետո ինձ ավելի թեթևացած զգացի:

Վերցրի թիակս, մեկ-երկու քայլ ափից հեռացա ու մակույկը տարա ներքև, միշտ շարժվելով ստվերի միջով: Լուսինը շողում էր, և ստվերից դուրս այնպես լույս էր, ինչպես ցերեկը: Հաջող թիավարեցի մոտ մեկ ժամ: Ամեն ինչ խաղաղ էր և ժայռի պես խորը քնած: Ես արդեն հասել էի կղզու ծայրը: Սկսեց փչել մեղմ, ծփծփուն, զով գեփյուռը, և դա լավ էր նրանով, որ ցույց էր տալիս, թե գիշերը վերջանալու վրա է: Ես թիակով թեքեցի մակույկը, քիթն ուղղեցի դեպի ափ, վերցրի հրացանս և դուրս եկա անտառի եզրը: Նստեցի մի կոճղի, տերևների արանքից դիտեցի շուրջս: Նայում էի, թե ինչպես է լուսինը հեռանում, ավարտելով իր պահակությունը, և մութն սկսում է պատել գետը: Շուտով ծառերի գագաթին նկատեցի լույսի դալուկ մի երիզ: Հասկացա, որ օրը բացվում է: Վերցրի հրացանս, շարժվեցի դեպի այն վայրը, ուր խարույկ էի տեսել: Յուրաքանչյուր երկու-երեք րոպեն կանգ էի առնում, ականջս ձայնի պահում: Բայց բախտ չունեի. չէի կարողանում տեղը գտնել: Շուտով ծառերի արանքից կրակ նշմարեցի: Շարժվեցի այն կողմը՝ զգուշորեն ու դանդաղ: Արդեն այնքան էի մոտեցել, որ հնարավոր էր ամեն ինչ տեսնել: Գետնին մի մարդ էր պառկած: Այդ բանն ինձ անչափ մտահոգեց: Նա իր գլուխը փաթաթել էր բարակ վերմակով, իսկ գլուխը գրեթե հասնում էր կրակին: Նստեցի թփուտների հետևը, մոտ վեց ոտնաչափ հեռու և աչքերս հառեցի նրան: Լույսը գրեթե բացվել էր: Շուտով այդ մարդը հորանջեց, ձգվեց ու դեն գցեց վերմակը: Դա միսս Ուոթսոնի Ջիմն էր: Շատ ուրախացա, երբ ճանաչեցի: Չայն տվի.

— Բարև՛, Ջիմ, — իմ թաքստոցից դուրս թռա:

Նա վեր ցատկեց ու վայրագորեն նայեց ինձ: Ապա ծունկի եկավ, ձեռքերը միացրեց ու ասաց.

— Ինձ մի վնասիր, մի՛ վնասիր: Ես երբեք ոչ մի ուրվականի վնաս չեմ տվել: Միշտ սիրել եմ մեռած մարդկանց և նրանց համար արել, ինչ կարողացել եմ: Նորից գնա գետը, որտեղից եկար, և ծեր Ջիմին ոչինչ մի՛ արա. նա միշտ քո բարեկամն է եղել:

Երկար ժամանակ պետք չէր, որ համոզեի, թե մեռած չեմ: Անչափ ուրախ էի, որ տեսնում եմ նրան: Այժմ այլևս մեռնակ չէի: Ասացի, որ չեմ վախենում, թե նա մարդկանց կհայտնի իմ տեղը: Ես խոսում էի, իսկ նա նստած՝ նայում էր ինձ ու ոչ մի բառ չէր արտասանում: Այնուհետև ասացի.

— Այժմ բոլորովին լուսացել է, պետք է նախաճաշել: Մի լավ խարույկ վառիր:

— Ի՞նչ միտք ունի խարույկ վառելը. ելակ կամ նման բա՞ն պիտի եփենք: Բայց դու հրացան ունես, չէ՞: Այդ դեպքում ելակից ավելի լավ բան կարող ենք բերել:

— Ելակ կամ նման բան, հա՞, — ասացի ես, — մի՞թե դու միայն դրանցով ես ապրում:

— Ուրիշ ոչինչ չէի կարողանում ճարել, — պատասխանեց նա:

— Ինչո՞ւ, որքա՞ն ժամանակ է, ինչ կդո՞ւմ ես, Ջիմ:

— Ես այստեղ եկա քո սպանվելուց հետո, երեկոյան:

— Եվ այդ ամբողջ ժամանակ այստե՞ղ ես:

— Այո:

— Եվ դու ոչինչ չե՞ս ունեցել ուտելու, բացի այդ անպետք բաներից:

— Ոչ, սըր, ուրիշ ոչինչ:

— Դու այդպես սովամահ կարող էիր լինել, չե՞:

— Ձի կուտեի: Կարծում եմ, կարող էի ուտել: Իսկ դու որքա՞ն ժամանակ է, որ կդո՞ւմ ես:

— Իմ սպանելու երեկոյից:

— Չէ՛, ինչպե՞ս, իսկ ինչո՞վ ես ապրել: Բայց դու հրացան ունես: Օ՛, հրացան ունես: Դա լավ է: Այժմ դու մի բան խփիր, ես էլ կրակ կվառեմ:

Գնացիք մակույկի մոտ, և մինչև նա ծառերի արանքում ընկած կանաչ, բաց տեղում խարույկ էր պատրաստում, ես բերեցի այուր, ապուխտ ու սուրճ, ինչպես և սրճաման, տապակ, շաքար, թիթեղյա բաժակներ: Նեզրն ապշեց զարմանքից: Կարծում էր, թե այս ամենը կատարվեց կախարդությամբ: Ես բավական մի մեծ լոքո էլ բռնեցի: Ջիմը մաքրեց դանակով ու տապակեց:

Երբ նախաճաշը պատրաստ էր, մենք ծուլորեն պառկեցինք խոտերին և կրակի վրայից վերցնելով՝ տաք-տաք կերանք: Ջիմն ուտում էր ամբողջ թափով, որովհետև նա գրեթե սովամահ էր եղել: Լավ լցնելով ստամոքսներս, փովեցինք կանաչներին:

Շուտով Ջիմն ասա.

— Լսիր, Հեք, ո՞ւմ էին սպանել այն հյուղակում, եթե դա դու չէիր:

Ես պատմեցի ամեն ինչ, և նա ասաց, որ շատ խելացի է մտածված: Ասաց, որ Թոմ Սոյերն ավելի լավ չէր ծրագրի:

Այնուհետև ես հարցրի.

— Ինչպե՞ս պատահեց, որ այստեղ ընկար, Ջիմ, և ինչպե՞ս եկար:

Նա, ինչպես երևում էր, անհանգստացավ հարցից և մի պահ ոչինչ չասաց, ապա պատասխանեց.

— Գուցե ավելի լավ է՝ ոչինչ չասեմ:

— Ինչո՞ւ, Ջիմ:

— Դե, պատճառներ կան: Բայց իմ մասին ոչինչ չե՞ս հայտնի, եթե պատմեմ, Հեք:

— Անիծվեմ, եթե հայտնեմ, Ջիմ:

— Լավ, հավատում եմ քեզ, Հեք: Ես... ես փախա:

— Ջիմ:

— Բայց լսիր. խոսք տվիր, որ չասես: Գիտե՞ս, խոսք տվիր, որ չասես, Հեք:

— Այո, խոստացա, չեմ հայտնի: Հնդկացու ազնիվ խոսք, չեմ հայտնի: Թող մարդիկ ինձ ստոր արողիցիոնիստ⁵¹ անվանեն և արհամարհեն լուռ մնալուս համար, դա ոչ մի նշանակություն չունի: Ես ոչ որի չեմ ասի, ոչ էլ կվերադառնամ նրանց մոտ: Այնպես որ կարող ես ամեն ինչ պատմել:

— Լավ, ասեմ, թե ինչպես եղավ: Պառավ տիրուհին, այսինքն՝ միսս Ուոթսոնը, միշտ կտցահարում էր ինձ: Ինձ հետ շատ կոպիտ էր վարվում, թեև միշտ ասում էր, թե ինձ չի վաճառի Օռլեանում: Բայց ես նկատում էի, որ մի նեգրավաճառ վերջին ժամանակներն անընդհատ պտույտ էր գալիս տան շուրջը: Սկսեցի անհանգստանալ: Մի անգամ ուշ երեկոյան թաքուն մոտեցա դռանը: Դուռը լրիվ փակված չէր, և լսեցի, թե ինչպես պառավ տիրուհին ասում է այրուն, որ ուզում է ինձ Օռլեանում վաճառել: Ինքը այդ բանը չի ուզում, բայց իմ դիմաց կարող է ստանալ ութ հարյուր դոլար, և դա այնքան մեծ գումար է, որ ինքը չի կարող դիմադրել ինձ վաճառելու ցանկությանը: Այրին սկսեց նրան համոզել, որ ինձ չվաճառի, բայց ես այնքան չմնացի, որ լսեի նրա բոլոր ասածները, արագ դուրս թռա ու ծկեցի:

Բրից ցած իջա, մտածելով, թե գետափին, քաղաքի վերևում, մի նավակ կգողանամ, բայց այնտեղ դեռևս անցորդներ կային: Թաքնվեցի գետափին, տակառագործի խարխուլ արհեստանոցում և սպասեցի մինչև բոլորը գնան: Գիշերը մնացի այնտեղ: Ամբողջ ժամանակ ինչ-որ մեկը պտտվում էր շրջակայքում: Առավոտյան մոտ ժամը վեցին սկսվեց մակույկների շարժումը. գալիս-անցնում էին իմ կողքով: Ժամը մոտ ութին-իննին նավակներում մարդիկ խոսում էին, թե ինչպես հայրդ եկել է քաղաք և պատմել, որ քեզ սպանել են: Այս վերջին նավակները լցված էին պարոններով ու տիկիներով, որոնք գնում էին տեսնելու այդ վայրը: Երբեմն նրանք նավակները քշում էին ավի՝ հանգստանալու, նախքան գետի մյուս կողմն անցնելը, և ես նրանց զրույցից իմացա սպանության մանրամասնությունները: Ինձ շատ էր տխրեցրել քո սպանությունը, Հեք, բայց հիմա էլ չեմ տխրի:

Ամբողջ օրը քաղցած պառկեցի տաշեղների մեջ, արհեստանոցում: Չէի վախենում. գիտեի, որ պառավ տիրուհին և այրին նախաճաշից հետո անմիջապես գնում են ժողովարան և ամբողջ օրն անցկացնում այնտեղ: Բացի այդ, նրանք գիտեն, որ լույսը բացվելուն պես ես կովերը տանում եմ արոտ: Նրանց մտքով երբեք չի անցնի, թե ցերեկը ինձ տանը կգտնեն: Մինչև երեկո, քանի դեռ չի մթնել, չեն զգա իմ բացակայությունը: Մյուս ծառաներն էլ չեն զգա. հենց որ պառավները տնից դուրս են գալիս, նրանք ծկում են, գնում զրոսանքի:

Ինչ որ է: Երբ մթնեց, դուրս եկա թաքստոցից և երկու մղոն կամ ավելի քայլեցի գետափն ի վեր, որտեղ ոչ մի տուն չկար: Մտքումս որոշեցի, թե ինչ եմ անելու: Հասկանալի էր. եթե փորձեի ոտքով ավելի հեռու գնալ, միևնույն է, շները հետքս կգտնեին: Եթե մի մակույկ գողանայի և անցնեի գետը, կիմանային, թե որտեղ եմ ցամաք դուրս եկել, և կգտնեին իմ հետքերը: Ուստի մտածեցի, որ ինձ համար ամենահարմարը լաստն է. հետք չի թողնի:

Տեսա ինչ-որ լույս, որը շարժվում է գետի ոլորաններից, նետվեցի ջուրը, առջևիցս մղելով մի գերան, և լողացի մինչև գետի մեջտեղը, թաքնվեցի ջրի բերած գերանների միջև, գլուխս ցած պահելով և լողալով հոսանքին հակառակ, մինչև լաստը հասներ ինձ: Լողացի մինչև լաստի ետնամասը և բռնեցի: Երկինքն ամպոտ էր, և որոշ ժամանակ կատարյալ մութ էր: Բարձրացա, պառկեցի հաստ տախտակներին: Բոլոր մարդիկ ինձնից հեռու էին, լաստի

մեջտեղում, որտեղ լապտերն էր կախված: Գետը բարձրանում էր, և հոսանքն ուժեղ էր: Իմ հաշվով, մինչև առավոտյան ժամը չորսը, կանցնեի քսանհինգ մղոն, կծկեի նախքան լուսանալը, լողալով դուրս կգայի ափ ու կթաքնվեի Իլինոյսի կողմի անտառներում:

Բայց բախտս չբերեց: Երբ մոտեցա կղզուն, մի մարդ, լապտերը ձեռքին, եկավ լաստի ետնամասը: Ես տեսա, որ սպասելու ժամանակը չէ, և նետվեցի ջուրն ու լողացի դեպի կղզին: Ուզում էի մի հարմար տեղ դուրս գալ ափ, բայց չէի կարողանում. գետափը չափից ավելի գահավեժ էր: Ստիպված լողացի մինչև կղզու ծայրը և մի լավ տեղ գտա: Մտա անտառ, մտածելով, որ այլևս լաստի հետ խաղ անել չի կարելի, քանի դեռ մարդիկ լապտերներ առած՝ կարող են ետ ու առաջ քայլել: Գլխարկիս մեջ պահել էի ծխամորճս, մի քիչ ծխախոտ և լուցկի: Դրանք չէին թրջվել. այնպես որ ամեն ինչ կարգին էր:

— Եվ այդ ամբողջ ժամանակ ո՛չ միս ունեիր, ո՛չ հաց, այնպես չէ՞: Իսկ ինչո՞ւ ջրային կրիա չէիր բռնում:

— Ինչպե՞ս կարող ես բռնել: Դրանց չես կարող ո՛չ բռնել, ո՛չ քարով խփել: Ո՞վ կարող է գիշերով դրանց ճարել, իսկ ցերեկը կարո՞ղ էի գետափին երևալ:

— Այո, ճիշտ ես ասում: Դու, իհարկե, պետք է ամբողջ ժամանակ թաքնվեիր անտառում: Լսեցի՞ր թնդանոթի ձայնը, երբ կրակում էին գետանավից:

— Այո: Գիտեի, որ քեզ են որոնում: Տեսա, թե ինչպես անցան այստեղով. թփուտների միջից նայում էի:

Այդ ժամանակ մեր մոտով մի քանի փոքրիկ թռչուն թռան: Մեկ-երկու յարդ թռչում էին ու իջնում: Ջիմն ասաց, թե դա անձրև գալու նշան է: Ասաց, որ երբ դրանք այդպես են թռչում, նշանակում է անձրև է գալու, և իր կարծիքով նույնը կարելի է ասել, երբ թռչունների ճտերն են այդպես թռչում: Ուզում էի մի քանիսը բռնել, բայց Ջիմը թույլ չտվեց: Ասաց, որ դա մահվան պատճառ կդառնա: Պատմեց, որ իր հայրը մի անգամ սաստիկ հիվանդացել է. այդ ժամանակ երեխաներից մեկը թռչուն է բռնել, և մեծ մայրը ասել է, թե հայրը կմեռնի: Եվ իսկապես մեռել է:

Այնուհետև Ջիմն ասաց, թե եփելիս ուտելիքը չպետք է հաշվել. դրանից դժբախտություն է գալիս: Դժբախտություն է բերում նաև մայրամուտից հետո սեղանի սփռոց թափ տալը: Նա ասաց նաև, որ եթե մեկը մեղվի փեթակ ունի և մեռնում է, պետք է մեղուներին այդ մասին հայտնել հաջորդ առավոտը արևածագից առաջ, այլապես մեղուները կթուլանան, կթողնեն աշխատանքն ու կսատկեն: Ջիմի կարծիքով, մեղուները հիմարներին չեն խայթում, բայց ես չեմ հավատում, որովհետև շատ անգամ եմ փորձել, և նրանք ինձ չեն խայթել:

Մինչ այդ նման բաներ լսել էի, բայց ամեն ինչի տեղյակ չէի, իսկ Ջիմը բոլոր նշանները գիտեր: Նա ասում էր, թե ինքը գրեթե ամեն ինչ գիտե: Այնպես էր դուրս գալիս, որ բոլոր նշանները դժբախտության հետ են կապված: Ես հարցրի, թե չկա՞ն բարի նշաններ: Նա պատասխանեց.

— Շատ քիչ, և դրանք էլ մարդուն ոչ մի օգուտ չեն տալիս: Ի՞նչ կարիք կա, որ մարդ իմանա, թե երբ է հաջողություն գալու: Պետք է հեռու մնալ նման բաներից:

Նա ասաց նաև.

— Եթե թևերդ ու կուրծքդ մազոտ են, դա հարստանալու նշան է: Այդ նշանի մեջ դեռ օգուտ կա, որովհետև մի օր դա կկատարվի: Հասկանո՞ւմ ես: Միգուցե սկզբում երկար ժամանակ աղքատ լինես, եթե այդ նշանից չիմանաս, որ հետագայում հարստանալու ես:

— Իսկ քո թևերն ու կուրծքն մազոտ են: Ջիմ:

— Ի՞նչ միտք ունի այդպիսի հարց տալ: Չե՞ս տեսնում, որ մազոտ են:

— Լավ, իսկ դու հարո՞ւստ ես:

— Ոչ, բայց մի ժամանակ հարուստ էի և նորից կհարստանամ: Մի անգամ տասնչորս դոլար ունեի, բայց սկսեցի առևտուր անել և սնանկացա:

— Ինչի՞ առևտուր էիր անում, Ջիմ:

— Շարժական ապրանքի:

— Ի՞նչ տեսակի շարժական ապրանք էր:

— Դե, անասուն, կով, հասկանո՞ւմ ես: Տասը դոլարով մի կով առա: Այլևս փող չեմ ծախսի անասունների վրա: Կովն առա թե չէ, սատկեց:

— Ուրեմն՝ կորցրիր տասը դոլար:

— Ո՛չ, ո՛չ ամբողջովին: Կորցրի միայն մոտ ինը դոլար, վաճառեցի մորթին ու ճարպը մեկ դոլար տասը ցենտով:

— Ուրեմն քեզ մոտ մնաց հինգ դոլար և տասը ցենտ: Այնուհետև շարունակեցի՞ր փողդ շրջանառության մեջ դնել:

— Այո: Դու ճանաչում ես ծեր միստր Բրեդիշին պատկանող միոտանի նեգրին: Այդ նեգրը մի բանկ հիմնեց և ասաց, որ եթե որևէ մարդ մեկ դոլար դնի իր բանկը, տարվա վերջին կստանա չորս դոլարի եկամուտ: Բոլոր նեգրերը դրեցին իրենց ավանդը, բայց նրանք շատ փող չունեին: Ես միակն էի, որ շատ ունեի: Չորս դոլար ավելի էի ստանալու և ասացի, որ եթե նա ինձ այդքան չտա, ես ինքս բանկ հիմնեմ: Դեհ, այդ նեգրը, իհարկե, ուզում էր ինձ գործից հեռու պահել. ասաց, որ երկու բանկի համար գործ չկա: Առաջարկեց իմ հինգ դոլարն էլ բանկը դնել, տարվա վերջին ինձ երեսունհինգ դոլար վճարելու պայմանով:

Այսպես էլ արեցի: Կարծում էի, թե այդ երեսունհինգ դոլարն անմիջապես շրջանառության մեջ կդնեմ և գործս առաջ կգնա: Բոք անունով մի նեգր կար: Գետում բռնել էր հարթ հատակով մի նավակ, և նրա տերն այդ մասին ոչինչ չգիտեր: Ես գնեցի դա և ասացի, որ տարվա վերջին կտամ երեսունհինգ դոլար: Բայց նույն գիշերը ինչ-որ մեկը գողացավ նավակը, իսկ հաջորդ օրը միոտանի նեգրը հայտարարեց, որ բանկը պայթել է: Այնպես որ մեզնից ոչ մեկը ոչ մի ցենտ չստացավ:

— Իսկ ի՞նչ արեցիր տասը ցենտը, Ջիմ:

— Դե, ուզում էի ծախսել, բայց երազ տեսա, և ինչ-որ ձայն ինձ ասաց, թե դրամը պետք է տամ Բալում անունով մի նեգրի, որի մականունը Բալումի էլ էր: Պետք է ասել, որ նա իսկապես հիմար է: Բայց ասում են, թե բախտավոր է, իսկ ես բախտ չունեմ: Երազումս ասացին, թե Բալումը պետք է տասը ցենտը շրջանառության մեջ դնի, իսկ եկամուտը տա ինձ: Բալումը վերցրեց փողը և եկեղեցում քարոզչից լսեց, որ ով աղքատին մի բան է

բաշխում, աստծուն է տալիս և դիմացը կստանա հարյուր անգամ ավելի: Ուստի Բալունը տասը ցենտն էլ տվեց աղքատին, սպասելով, թե ինչ դուրս կգա դրանից:

— Լավ, ի՞նչ դուրս եկավ, Ջիմ:

— Ոչինչ դուրս չեկավ: Ո՛չ ես կարողացա փողը ետ ստանալ, ո՛չ էլ Բալունը: Սրանից հետո առանց գրավականի ոչ ոքի փող պարտք չեմ տա: Քարոզիչն ասում էր, թե Բալունը փողս կվերադարձնի հարյուրապատիկ չափով: Եթե ես կարողանայի ետ ստանալ իմ տասը ցենտը, շատ ուրախ կլինեի. այդ էլ բավական էր:

— Համենայն դեպս շատ լավ կլինի, Ջիմ, եթե հետագայում մի օր նորից հարստանաս:

— Այո, այժմ էլ հարուստ եմ, եթե լավ մտածեմ: Չէ՞ որ ես ինձ եմ պատկանում, և իմ անձը գնահատված է ութ հարյուր դոլար: Եթե այդ գումարն ունենամ, ավելին չեմ ցանկանա:

Գլուխ իններորդ

Ուզում էի գնալ կղզու կենտրոնը, տեսնել այն վայրը, որ հայտնաբերել էի կղզին հետազոտելիս: Ճանապարհ ընկանք և շուտով տեղ հասանք: Կղզին ընդամենը երեք մղոն երկարություն ուներ, քառորդ մղոն լայնություն:

Դա բավական երկար, գառիթափ կողերով բլուր կամ լեռնագագաթ էր՝ մոտ քառասուն ոտնաչափ բարձրությամբ: Մինչև հասանք գագաթը, բավական տանջվեցինք: Լանջերը չափազանց թեք էին, մացառները՝ շատ խիտ: Վեր մագլցելով և այս ու այն կողմ թափառելով, շուտով գտանք մի լավ, մեծ քարանձավ, որը գրեթե գագաթի վրա էր և Իլինոյսի կողմը: Քարանձավը կլիներ երկու-երեք սենյակի չափ, և Ջիմը կարող էր ուղիղ դիրքով կանգնել: Ներսում գով էր: Ջիմն ուզում էր, որ մեր իրերն անմիջապես փոխադրենք այնտեղ, բայց ես ասացի, որ կարիք չկա միշտ մագլցել վեր ու վար:

Ջիմն ասում էր, որ եթե մենք մեր մակույկը մի լավ տեղ թաքցնեինք և մեր իրերն էլ բերեինք քարանձավ, կարող էինք փախչել, թաքնվել այնտեղ: Եթե մեկնումնեկը գար կղզի, մեզ չէր գտնի առանց շների: Բացի այդ, նա պնդեց, թե փոքրիկ թռչուններն իրեն ասել են, որ շուտով անձրև է գալու, իսկ կուզենայի՞, որ մեր իրերը թրջվեն:

Վերադարձանք, վերցրինք մակույկն ու թիավարեցինք դեպի քարանձավը: Իրերը ներս տարանք: Մոտակայքում որոնեցինք մի տեղ, որ ուռենու խիտ թփերի մեջ թաքցնենք մակույկը: Կարթերից դուրս քաշեցինք մի քանի ձուկ, նորից կարթերը զցեցինք ջուրը և սկսեցինք ճաշ եփել:

Քարանձավի դուռն այնքան մեծ էր, որ կարելի էր գինու տակառը գլորելով ներս տանել: Մուտքի մոտ հատակը մի փոքր վեր էր բարձրացած և հարթ էր ու հարմար՝ օջախի համար: Հենց այդտեղ էլ կրակ արեցինք ու ճաշ եփեցինք:

Ներսում կապերտի փոխարեն փռեցինք մեր վերմակները և ճաշեցինք: Մյուս բոլոր իրերը տեղավորեցինք քարանձավի խորքում: Շուտով մթնեց: Սկսվեց ամպրոպը: Ուրեմն՝ թռչուններն իրավացի էին: Վրա տվեց անձրևը, որը թափվում էր, ինչպես հեղեղ: Ես երբեք չէի տեսել, որ քամին այդպես փչեր: Դա ամառային իսկական փոթորիկ էր: Այնպես մթնեց,

որ դրսում ամեն ինչ կապտասև գույն ստացավ, և դա գեղեցիկ էր: Անձրևն այնպես էր տեղում, որ մոտակա ծառերը հագիվ էին երևում. կարծես ծածկված էին սարդոստայնով: Քամին սաստկացավ. կորացնում էր ծառերի կատարները և տերևները շուռ տալիս: Ծառերի ճյուղերն այնպես էին այս ու այն կողմ նետվում, որ կարծես խելագարվել էին: Այնուհետև, երբ ամենուրեք սև խավարն ավելի թանձրացավ, հանկարծ ամեն ինչ լուսավորվեց. շրջակայքն այժմ պայծառ էր, ինչպես ցերեկը. հարյուրավոր յարդերի վրա կարելի էր տեսնել ծառերի ընկղմվող ու բարձրացող գագաթները, որ քիչ առաջ բոլորովին չէին երևում: Մի վայրկյան հետո նորից մթնեց, ինչպես վիհը: Լսվում էր որոտի ձայնը՝ ահավոր շառաչ, ապա մռնչյուն, դղրդյուն: Երկինքը գահավիժում էր ցած, դեպի երկրի խորքը: Կարծես երկար սանդղաշարով դատարկ տակառներ էին գլորվում ներքև, թռչելով վեր ու վար:

— Լավ է, չէ՞, Ջիմ, — ասացի ես, — այստեղից ուրիշ ոչ մի տեղ չեմ ուզում գնալ: Ինձ էլի մի կտոր ձուկ տուր և եգիպտացորենի մեկ-երկու բլիթ:

— Դե, իմացիր, եթե Ջեկը չլիներ, դու այստեղ չէիր լինի: Կլինեիր ներքևի անտառում, առանց ճաշի, լավ էլ կթրջվեիր մինչև ոսկորներդ, քաղցրիկս: Վառեկները գիտեն, թե երբ է անձրև գալու, ինչպես մյուս բոլոր թռչունները:

Տասը-տասներկու օր գետն անընդհատ բարձրանում էր, մինչև վերջապես դուրս եկավ ափերից: Կղզու ցածրադիր մասերը երեք-չորս ոտնաչափ խորությամբ ծածկված էին ջրով: Նույն ձևով ծածկվել էր և Իլինոյսի ափը: Այդ կողմերում դեպի լայնությունը այժմ մի քանի մղոն էր, բայց Միսսուրիի կողմի վրա նույնն էր մնացել՝ կես մղոն, որովհետև Միսսուրիի մոտ ափը բարձր է և զառիթափ, ինչպես պատ:

Ցերեկները մենք մակույկով պտտվում էինք կղզու շուրջը: Անտառի խորքը շատ զով և ստվերոտ էր նույնիսկ այն ժամերին, երբ երկնքից կրակ էր թափվում: Մենք ոլորապտույտ թափառում էինք ծառերի արանքում: Երբեմն վազերն այնպես խիտ էին կախված լինում, որ ստիպված ետ էինք դառնում և այլ ճանապարհով գնում: Յուրաքանչյուր տապալված մեծ ծառի վրա կարելի էր տեսնել ճագարներ, օձեր և այլ կենդանիներ: Կղզին հեղեղվելուց մեկ-երկու օր հետո այդ կենդանիները սովածությունից այնքան հեզ էին դարձել, որ նավակով ուղղակի կարելի էր մոտենալ և ձեռքով բռնել: Բայց ո՛չ օձերին ու կրիաներին: Դրանք սողալով մտնում էին ջուրը: Այն բլրի վրա, որտեղ մեր քարանձավն էր, վխտում էին այդ կենդանիները: Կարող էինք մեր ուզածի չափ բռնել ու բերել:

Մի երեկո բռնեցինք տախտակներից պատրաստած լաստի մի մաս՝ սոճու գեղեցիկ, հաստ տախտակներ: Դա ուներ տասներկու ոտնաչափ լայնություն և ջրից դուրս էր մնում վեց-յոթ մատնաչափ: Դա հաստատուն, հարթ տախտակամած էր: Երբեմն ցերեկը տեսնում էինք սղոցած գերաններ, բայց չէինք բռնում. ցերեկները դուրս չէինք գալիս:

Մի անգամ գիշերը, լուսադեմին, երբ կղզու վերին ծայրում էինք, տեսանք փայտաշեն մի տուն, որ ջրի հետ գալիս էր արևմտյան կողմից: Տունը երկհարկանի էր և զգալիորեն թեքված: Նավակով մոտեցանք և պատուհանից մտանք երկրորդ հարկը: Բայց շատ մուլթ էր և ոչինչ չէր երևում: Մակույկն ամուր կապեցինք տնից ու նստեցինք մեջը, սպասելով լուսանալուն:

Դեռ կղզու ստորին մասը չէինք հասել, երբ լույսը բացվեց: Պատուհանից ներս նայեցինք: Տեսանք մի մահճակալ, մի սեղան, երկու հին աթոռ և նման բազմաթիվ այլ իրեր, որ

թափված էին հատակին: Պատից կախված էին հագուստներ: Ինչ-որ մի բան հեռավոր անկյունում ընկած էր հատակին և նման էր մարդու: Ջիմը բացականչեց.

— Էյ, ո՞վ ես:

Բայց մարդը տեղից չշարժվեց: Ես էլ ձայն տվի: Ջիմն ասաց.

— Այս մարդը քնած չէ, մեռած է: Դու հանգիստ սպասիր, ես մտնեմ ներս, տեսնեմ:

Նա պատուհանից ներս մտավ, թեքվեց պռակած մարդու վրա և ասաց.

— Մեռք՞ է, այո, և մերկ է: Խփված է թիկունքից. իմ կարծիքով, երկու-երեք օրվա սպանված է: Ներս արի, չեք, բայց դեմքին մի՛ նայիր, շա՛տ սարսափելի է:

Ես բոլորովին չնայեցի: Ջիմը մի քանի հին շորով ծածկեց նրան, բայց դրա կարիքը չկար: Առանց այն էլ ես չէի ուզում նայել: Հատակին ցրված էին ճարպոտ խաղաթղթեր, վիսկիի հին շշեր, սև կտորից պատրաստած երկու դիմակ, իսկ պատերին ամենուրեք գրված էին չափազանց գռեհիկ բառեր ու փայտածխով նկարներ էին արված: Պատից կախված էին երկու կեղտոտ, հին, չթե զգեստ, ծղոտե մի գլխարկ, կանացի ներքնագզեստներ, ինչպես և տղամարդու շորեր: Մենք շատ բաներ իջեցրինք մակույկի մեջ. կարող էին պետք գալ: Հատակին ընկած էր տղայի մի հին, ծղոտե գլխարկ: Ես դա էլ վերցրի: Կար և մի շիշ, որի մեջ կաթ էր լցված եղել. բերանը խցել էին շորով, որպեսզի երեխան կարողանար ծծել: Մենք այդ շիշը կվերցնեինք, բայց կտորված էր: Կար մի հին, փոշոտված արկղ և կաշվե մաշված մի ճամպուրկ՝ ճարմանդները կտորած: Երկուսն էլ բաց էին, բայց դրանց մեջ ուշադրության արժանի ոչ մի բան չկար: Նկատի ունենալով, որ իրերը թափված են ցանուցիք, եզրակացրինք, որ տերերը շտապ հեռացել են տնից և չեն կարողացել տանել իրենց ունեցվածքի մեծ մասը:

Մենք վերցրինք նաև թիթեղյա մի հին լապտեր, մսագործի անկոթ մի դանակ, «Բարլո» ֆիրմայի արտադրած գրպանի մի նոր դանակ, որը խանութում կես դոլարից էժան չէին վաճառի, մեծ քանակությամբ ճարպամոմ, թիթեղյա մի մոմակալ, մի ջրդդում, թիթեղյա մի բաժակ, բամբակե մաշված վերմակներ, կանացի մի ձեռնաքսակ՝ մեջը ասեղներ, գնդասեղներ, մեղրամոմ, թել և նման այլ բաներ: Վերցրինք մի կացին, մեխեր, ձկնորսական մի կարթաթել, որն իմ ճկույթի հաստությունն ուներ և որի վրա կար ահռելի մեծության մի քանի կարթ, այժամի մորթու մի փաթեթ, շան կաշվե վզկապ, ձիու պայտ և մանր շշերով մի քանի դեղորայք, որոնց վրա պիտակ չկար: Երբ պատրաստվում էինք դուրս գալ, ես գտա բավական լավ մի քերոց՝ ձիերի համար, իսկ Ջիմը գտավ ջութակի մի հին աղեղ և փայտե մի ոտք: Փոկերը կտրել էին, բայց ընդհանրապես լավ ոտք էր, թեև ինձ համար շատ երկար էր, իսկ Ջիմի համար՝ կարճ: Մյուս ոտքը չգտանք, չնայած շատ նայեցինք այս ու այն կողմ:

Եվ այսպես, մեր որսը վատ չէր: Երբ պատրաստ էինք հեռանալու, կղզուց քառորդ մղոն ներքև էինք, և օրը լավ լուսացել էր: Ջիմին պառկեցրի մակույկի մեջ և ծածկեցի վերմակով: Եթե նստեր, տեսնողները կիմանային, որ նա փախստական նեգր է: Թիավարեցի դեպի Իլինոյսի ափը, և ջրի հոսանքը մեզ կես մղոն տարավ ներքև: Կանգ առանք ափի մոտ, անշարժ ջրում, առանց պատահարի և որևէ մեկին տեսնելու: Ապահով տեղ հասանք:

Գլուխ տասներորդ

Նախանաշից հետո ուզում էի խոսել մեռած մարդու մասին և գուշակություն անել, թե ինչպես է սպանվել, բայց Ջիմը խուսափում էր: Նա ասաց, որ դա դժբախտություն կրերի: Բացի այդ ասաց, որ մեռածը կարող է շրջել և այցելել մեզ. չթաղված մարդը ավելի շատ է շրջում, քան նա, ով հանգիստ մնում է իր գերեզմանում: Դա ինձ շատ հավանական թվաց, և ես այլևս ոչինչ չասացի, բայց չդադարեցի այդ մասին մտածել. ուզում էի իմանալ, թե ով է սպանել նրան և ինչու:

Տնտղեցիներ մեր բերած շորերը և մի հին վերարկուի աստառի մեջ գտանք արծաթե ութ դուլար: Ջիմն ասաց, որ իր կարծիքով վերարկուն այդ տան բնակիչները գողացել են, որովհետև եթե իմանային փողի մասին, այնտեղ չէին թողնի: Ես ավելացրի, որ հավանորեն հենց նրանք են սպանել այդ մարդուն, բայց Ջիմը չէր ուզում այդ մասին խոսել: Ես ասացի.

— Այժմ քեզ թվում է, թե դա դժբախտություն կրերի, բայց ի՞նչ ասացիր, երբ ես ցույց տվի օձի մաշկը, որ գտել էի երեկ չէ մյուս օրը բլրի գագաթին: Դու ասացիր, որ օձի մաշկին ձեռք տալը ամենասուկալի աղետի նշանն է: Ահա քո աղետը: Մենք այսքան բան ձեռք բերինք, դրան ավելացրած ութ դուլար: Ես կցանկանայի, որ ամեն օր այսպիսի դժբախտություն գար մեր գլխին, Ջիմ:

— Դա ոչինչ չի նշանակում, քաղցրիկս, ոչինչ չի նշանակում: Շատ մի՛ ոգևորվիր: Փորձանք դեռ կգա, հիշիր ասածս, դեռ կգա:

Եվ, իսկապես եկավ: Այդ մասին խոսում էինք երեքշաբթի օրը: Ուրբաթ օրը պատկած էինք կանաչ խոտերին, բլրի վերին ծայրում: Մեր ծխախոտը վերջացավ: Գնացի քարանձավ ծխախոտ բերելու և այնտեղ տեսա մի բոժոժավոր օձ: Մպանեցի և գալարելով դրեցի Ջիմի վերմակի ծայրին, իբրև կենդանի օձ, կարծելով թե լավ կատակ կլինի, երբ Ջիմը տեսնի: Երեկոյան բոլորովին մոռացել էի օձի մասին և, մինչ վառում էի լույսը, Ջիմը փռվեց վերմակի վրա: Օձն այնտեղ էր և խայթեց նրան:

Ջիմը գոռալով վեր թռավ: Առաջին բանը, որ տեսա լույսը վառելիս, այն էր, որ այդ գարշելի սողունը գալարվելով բարձրացավ և պատրաստվում էր նորից ցատկել Ջիմի վրա: Մի վայրկյանում փայտի հարվածով փակեցի օձի հաշիվը: Ջիմն իսկույն վերցրեց հորս վիսկիի սրվակը և դատարկեց:

Նա բորբիկ էր, և օձը կծել էր հենց կրունկը: Այդ բոլորի պատճառն այն էր, որ ես հիմարաբար մոռացել էի մի բան. որտեղ սատկած օձ թողնես, ընկերը միշտ կգա և կփայթաթվի շուրջը: Ջիմն ինձ ասաց, որ կտրեմ օձի գլուխը, դեն գցեմ, ապա մաշկեմ ու մարմնից մի կտոր խորովեմ: Ես կատարեցի այդ պատվերը: Նա կերավ խորովածը, ասելով, թե դա կօգնի իր բուժմանը: Նա խնդրեց նաև բոժոժները պոկել ու կապել իր բազուկին. ասաց, թե դա էլ կօգնի: Ապա ես լուռ դուրս եկա քարանձավից և օձերը շարտեցի թփուտների մեջ. չէի ուզում Ջիմն իմանար, որ դա ամբողջապես իմ հանցանքն է:

Ջիմն անընդհատ ծծում էր սրվակից, երբեմն կորցնում իրեն, վեր նետվում ու գոռում, բայց ամեն անգամ, երբ խելքը գլուխն էր գալիս, նորից սկսում էր սրվակից ծծել: Նրա ոտքը բավական ուռեց, ուռուցքը բարձրացավ վեր, դեպի սրունքը: Շուտով խմիչքը ցույց տվեց իր գորությունը, և ես զգում էի, որ նա իրավացի էր, չնայած մտածում էի, թե ավելի լավ էր՝ օձն ինձ խայթեր, քան հորս վիսկին նա այդպես խմեր:

Ձիմը չորս օր պառկեց: Այնուհետև ուռուցքն իջավ, և նա իրեն նորից լավ զգաց: Մտքումս որոշեցի այլևս ձեռք չտալ օձի մաշկի, մանավանդ երբ տեսա, թե դրանից ինչեր են դուրս գալիս: Ձիմն ասաց, թե իր կարծիքով այսուհետև պետք է հավատամ իր խոսքերին: Օձի մաշկին ձեռք տալը, ասաց նա, այնպիսի ահավոր փորձանք կրերի, որ գուցե չարիքի վերջը միայն խայթելը չէ: Նրա կարծիքով հազար անգամ ավելի լավ է ձախ ուսի վրայից նայել նորալուսնին, քան ձեռք տալ օձի մաշկին: Դե, ինքս էլ սկսեցի այդպես մտածել, չնայած միշտ կարծում էի, թե ձախ ուսի վրայից նորալուսնին նայելը ամենահիմար բանն է: Ծերուկ Հենք Բանքերը մի անգամ այդպես ամբարտավանացել էր և դեռ երկու տարի էլ չանցած հարբել ու վայր էր ընկել մանրագնդակ ճուլող գործարանի աշտարակից: Այնպես էր ջարդվել, որ մակույկ էր դարձել: Նրան դրել էին ոչ թե դագաղի մեջ, այլ մարագի երկու դռան արանքը և այդպես թաղել: Դա, իհարկե, լսել էի, չէի տեսել: Հայրս էր պատմել: Այնուամենայնիվ, այդ ամենը եղել էր լուսնին հիմարաբար նայելուց:

Օրերն անցնում էին: Գետը նորից քաշվեց իր ափերի մեջ: Մեր առաջին գործն այն եղավ, որ մեծ կարթերից մեկին որպես խայծ կպցրինք մաշկած մի ճագար և զցեցինք ջուրը: Բռնեցինք մի մեծ լոքո՝ մարդու չափ, վեց ոտնաչափ երկու մատնաչափ երկարությամբ: Կշռում էր մոտ երկու հարյուր ֆունտ: Մենք, իհարկե, չէինք կարող ջրից հանել. նա մեզ կքաշեր Իլինոյսի մեջ: Նստեցինք և նայեցինք, թե ինչպես է ձուկը թալտում ու պատառոտում ինքն իրեն մինչև սատկելը:

Լոքոյի ստամոքսում գտանք արույրե մի կոճակ, մի կլոր գնդակ և շատ ուրիշ զիզի-բիզի բաներ: Կացնով պատռեցինք գնդակը և մեջը գտանք թելի մի կոճ: Ձիմն ասաց, թե կոճը երկար ժամանակ պետք է այնտեղ եղած լինի, քանի որ այդպես ծածկվել է այլ նյութերով, գնդակ դարձել: Այնքան մեծ էր ձուկը, որ դժվար թե դրա նմանը Միսսիսիպիում երբևէ բռնած լինեին: Ձիմն ասաց, թե դրանից մեծ ձուկ կյանքում դեռ չի տեսել: Դա գյուղում պետք է որ մեծ արժեք ունենար: Այդ ձուկը կտրատում և շուկայում վաճառում են ֆունտերով: Բոլորն էլ մի քիչ գնում են: Այդ ձկան միսը ձյան պես սպիտակ է և շատ լավ է տապակվում:

Հաջորդ առավոտյան ես ասացի, թե մեր կյանքն այստեղ ծանր ու տաղտկալի է դառնում, և ուզում եմ տեղափոխվել: Ասացի, թե մտադիր եմ անցնել գետի մյուս ափը և իմանալ, թե ինչ կա, ինչ չկա: Ձիմին դուր եկավ այդ միտքը, բայց ասաց, թե պետք է գիշերը գնալ և շրջահայաց, զգույշ լինել: Նա նորից ծանր ու թեթև արեց այս հարցը և ասաց, թե արդյոք հնարավոր չէ՞ կանացի հին շորեր հագնել: Դա նույնպես լավ առաջարկություն էր: Կարճացրինք չթե զգեստներից մեկը, շավարիս ծայրերը ծալեցի մինչև ծնկներս, մտա զգեստի մեջ: Ձիմը ետևից կարթերով ամրացրեց: Շատ լավ ստացվեց: Գլխիս դրեցի ծոցտե գլխարկը, թելով կապեցի ծնոտիս տակ, որից հետո իմ դեմքին նայելը հավասար էր վառարանի խողովակի մեջ նայելուն: Ձիմն ասաց, որ հագիվ թե ինձ ճանաչեն, նույնիսկ ցերեկով:

Ամբողջ օրը վարժություններ էի կատարում, որ ընտելանամ կանացի զգեստներին: Շուտով սովորեցի բավական հաջող շարժվել դրանց մեջ: Միայն Ձիմն ասաց, թե աղջկա նման չեմ քայլում: Ասաց, որ վերջ տամ զգեստս քաշելու և ձեռքերս շավարիս գրպանները դնելու սովորությանը: Ես հաշվի առա նրա դիտողությունը, և գործն ավելի հաջող գնաց:

Մութն ընկնելուն պես մակույկով շարժվեցի դեպի Իլինոյսի ափը:

Գետն անցա քաղաքի ուղղությամբ և դիմացի ափը հասա գետանավերի կայանից մի քիչ ներքև: Հոսանքն ինձ քշեց քաղաքի ծայրամասը: Կապեցի մակույկը և բարձրացա գետափն ի վեր: Մի փոքրիկ հյուղակույն, որտեղ երկար ժամանակ ոչ ոք չէր ապրում, լույս էր վառվում: Հարցրի ինքս ինձ, թե ով կարող է լինել: Մոտեցա և պատուհանից գաղտագողի նայեցի: Ներսում կար մի կին, մոտ քառասուն տարեկան: Եղևնափայտե սեղանին դրված մոմի լույսի տակ ինչ-որ բան էր հյուսում: Դեմքն ինձ ծանոթ չէր: Նա պետք է ուրիշ տեղից եկած լիներ, որովհետև քաղաքում չկար մի մարդ, որն ինձ անծանոթ լիներ: Բախտս բերեց, թե չէ սկսում էի տատանվել, վախենում էի գալուս համար: Մարդիկ կարող էին ձայնիցս ճանաչել, հայտնաբերել ինձ: Բայց եթե այս կինը նման փոքրիկ քաղաքում արդեն երկու օր ապրել է, ապա կարող է պատմել այն ամենը, ինչ ուզում եմ իմանալ: Բախեցի դուռը, նորից մտքումս կրկնելով, թե չպետք է մոռանամ, որ ներկայանում եմ որպես աղջիկ:

Գլուխ տասնմեկերորդ

— Ներս եկեք, — ասաց կինը, և ես մտա սենյակ: — Նստիր, — ասաց նա:

Նստեցի: Նա վերից-վար նայեց ինձ իր մանրիկ, շողշողուն աչքերով ու հարցրեց.

— Ի՞նչ է անունդ:

— Մառա Ուիլյամս:

— Որտե՞ղ ես ապրում, այստեղ մոտակայքո՞ւմ:

— Ոչ, տիկին, Հուքբրովիում, յոթ մղոն ներքև: Ամբողջ ճանապարհը ոտքով եմ անցել և շատ հոգնած եմ:

— Ինչպես և քաղցած ես, կարծում եմ: Հիմա ուտելու մի բան կբերեմ քեզ համար:

— Ոչ, տիկին, քաղցած չեմ: Այնքան քաղցած էի, որ ստիպված եղա կանգ առնել մոտակա ագարակում, երկու մղոն ներքև. այլևս քաղցած չեմ: Ուշանալու պատճառը սա է: Մայրս հիվանդ պառկած է, դրամ չունի, ոչինչ չունի, և եկել եմ այդ մասին հայտնելու հորեղբայր Աբներ Մուրին: Մայրս ասում է, որ նա ապրում է քաղաքի վերին մասում: Ես երբեք նրա մոտ չեմ եղել: Դուք ճանաչո՞ւմ եք հորեղբորս:

— Ոչ, ես ոչ ոքի չեմ ճանաչում: Երկու շաբաթ էլ չկա, որ այստեղ եմ: Քաղաքի վերին ծայրը այստեղից բավական հեռու է: Ավելի լավ է՝ գիշերը մնաս մեր տանը: Հանիր գլխարկդ:

— Ոչ, — պատասխանեցի ես, — մի քիչ կհանգստանամ ու կշարունակեմ ճանապարհս. խավարից չեմ վախենում:

Նա ասաց, որ չի թողնի մենակ գնամ: Ծուտով ամուսինը տուն կգա, երևի մեկուկես ժամ հետո, և նա ինձ կուղեկցի: Այնուհետև սկսեց խոսել իր ամուսնու, ազգականների մասին, որոնք ապրում են գետի վերին հոսանքի մոտ, ինչպես և այն ազգականների մասին, որ ապրում են ներքևում: Պատմեց, թե ինչպես առաջ ինքն ու ամուսինը լավ են ապրել և ինչպես չեն իմացել, որ սխալվում են մեր քաղաքը տեղափոխվելով. թող երկուսով լինեին:

Եվ այն և այն: Ես արդեն սկսեցի մտածել, թե արդյոք չե՞մ սխալվել, որ այստեղ եմ եկել քաղաքի անցուդարձը իմանալու: Բայց նա շուտով անցավ հորս և իմ սպանվելու հարցին: Ես արդեն հանույքով թողեցի, որ այդ մասին նա երկար խոսի: Պատմեց իմ ու Թոմ Սոյերի գտած տասներկու հազար դոլարի մասին (միայն թե նրա ասած թիվը քսան հազար դոլար էր), ամեն ինչ պատմեց հորս մասին, հայտնելով, թե նա ինչ դառը ճակատագիր է ունեցել, ինչպես և ես: Վերջապես հասավ այնտեղ, թե ինչպես են սպանել ինձ: Ես ասացի.

— Ո՞վ է արել այդ: Հուրբըրվիլում շատ բան եմ լսել այդ դեպքի մասին, միայն չգիտենք, թե ով է այն մարդը, որ սպանել է Հեք Ֆիննին:

— Դե, կարծում եմ այստեղ էլ շատ մարդիկ կան, որոնք կուզենային իմանալ, թե ով է սպանել: Որոշ մարդիկ կարծում են, թե ծերուկ Ֆիննը ինքն է արել:

— Ո՛չ, մի՞թե:

— Սկզբում մեծամասնությունը այդ կարծիքին էր: Ծերուկ Ֆիննը երբեք չի իմանա, թե ինքը որքան մոտեցել էր Լինչի դատաստանին: Բայց դեռ զիջերը չանցած կարծիքը փոխվեց. սկսեցին մտածել, թե այդ բանը կատարել է փախած մի նեգր, անունը՝ Ջիմ:

— Բայց նա...

— Ես կանգ առա: Մտածեցի, թե ավելի լավ է լռեմ: Նա շարունակեց և չնկատեց, թե ես ինչ-որ բան ասացի:

— Նեգրը փախել է հենց այն երեկո, երբ սպանվել է Ֆիննը: Գտնողին խոստացել են երեք հարյուր դոլարի պարգև: Երկու հարյուր դոլար էլ խոստացել են ծերուկ Ֆիննին գտնելու համար: Սա, զիտե՞ք, սպանությունից հետո առավոտյան եկել է քաղաք, հայտնել դեպքի մասին, եղել է գետնանավով մարմինը որոնող խմբի հետ և դրանից անմիջապես հետո փախել: Իրիկնադեմին ուզել են նրան Լինչի դատաստանի ենթարկել, բայց արդեն փախած է եղել: Հաջորդ առավոտյան փախած է լինում և նեգրը: Սպանության երեկոյան ժամը տասից հետո ոչ ոք նրան չի տեսել: Ոճրագործությունը վերագրում են նրան: Հաջորդ առավոտյան, երբ ամենուրեք այդ մասին էին խոսում, հանկարծ վերադառնում է ծերուկ Ֆիննը, գնում դատավոր Թըչերի մոտ և աղմկում, պահանջում փողը, որպեսզի ինքը Իլինոյսով գնա որոնի նեգրին: Դատավորը որոշ գումար տալիս է, և նույն երեկո ծերուկը հարբում է, սարսափելի դեմքով երկու անձանոթ մարդկանց հետ թափառում փողոցներում, ապա նրանց հետ անհետանում: Ահա, մինչև այժմ նա չի վերադարձել, և այստեղ մտածում են, թե նա չի վերադառնա մինչև հարցը որոշ չափով խաղաղվի: Այժմ մարդիկ կարծում են, թե նա է իր որդուն սպանել և այնպես սարքել, որ ժողովուրդը մտածի, թե ավագակներն են արել: Այնուհետև նա Հեքի փողը կստանա առանց դատական երկար ու բարակ գլխացավանքի: Մարդիկ ասում են, թե նա ընդունակ չէ այդպիսի գործի, բայց իմ կարծիքով նա, ո՛, ինչ խորամանկ է: Եթե մեկ տարի չվերադառնա, այլևս ոչ մի վատ բան չի լինի նրա համար, և ոչ մի բան հնարավոր չի լինի հաստատել. ամեն ինչ խաղաղված կլինի, և ծերուկը վրա կտա Հեքի փողերին, առանց որևէ դժվարության:

— Այո, տիկին, ես էլ եմ այդպես կարծում: Ես ոչ մի արգելք չեմ տեսնում նրա ճանապարհին: Ոչ ոք արդեն չի մտածում, թե նեգրն է այդ արել, չէ՞:

— Ոչ, ո՛չ բոլորը: Ծատ մարդիկ կան, որ կարծում են, թե նեգրն է արել: Բայց շուտով այդ նեգրին կբռնեն և նրանից ճշմարտությունը կիմանան:

— Ինչպե՞ս, մի՞թե այժմ էլ հետևում են նրան:

— Է՛, շա՛տ միամիտն ես: Երեք հարյուր դուարը հո փողոցում ընկած չե՞, որ մարդիկ վերցնեն: Ոմանք կարծում են, թե նեգրը այստեղից շատ հեռու չէ: Ես էլ դրանցից մեկն եմ, թեև այդ մասին ոչինչ չեմ ասում: Մի քանի օր առաջ խոսում էի մի ծերունու ու նրա կնոջ հետ, որոնք ապրում են մեր կողքի փայտաշեն խրճիթում: Ի միջի այլոց հայտնեցին, որ հագիվ թե որևէ մեկը գնացած լինի դիմացի կղզին՝ Ջեքսոնի կղզին: Ես հարցրի, թե այնտեղ ոչ ոք չի՞ ապրում: Ոչ, ոչ ոք, — պատասխանեցին նրանք: Ես այլևս ոչինչ չասացի, բայց սկսեցի այդ մասին մտածել: Դրանից երկու-երեք օր առաջ ես որոշակիորեն ծուխ նկատեցի, որ բարձրանում էր կղզու վերին ծայրից, և ինքս ինձ ասացի, թե արդյոք դա այնտեղ թաքնված նեգրը չէ՞: Այնուամենայնիվ, մտածեցի, արժե նեղություն կրել և հետախուզել այդ վայրը: Դրանից հետո էլ ծուխ չեմ նկատել. կարծում եմ, որ այնտեղից գնացած կլինի, եթե իսկապես դա նա էր: Բայց ամուսինս մեկի հետ գնալու է այնտեղ: Նա գետով բարձրացել էր վեր, այսօր է վերադարձել: Երկու ժամ առաջ, երբ եկավ, ես ամեն ինչ պատմեցի:

Ես այնքան էի հուզվել, որ հանգիստ նստել չէի կարողանում: Որոշեցի ձեռքերս մի բանով զբաղեցնել: Մեղանից վերցրի ասեղը, սկսեցի թել անցկացնել, բայց ձեռքերս դողում էին, ոչինչ չէր ստացվում: Երբ կինը դադարեց խոսելուց, ես վեր նայեցի: Նա բավական ուշադիր նայեց ինձ ու մի փոքր ժպտաց: Ասեղն ու թելը ցած դրեցի, իբր թե շատ էի հետաքրքրվում նրա խոսքերով (և իսկապես հետաքրքրվում էի), ապա ասացի.

— Երեք հարյուր դուար. մեծ փող է: Ի՞նչ լավ կլիներ, եթե այդ գումարը մորս ձեռքն ընկներ: Ձեր ամուսինը այս գիշեր է գնալու:

— Այո, իհարկե: Նա գետով վեր է բարձրացել այն մարդու հետ, որի մասին խոսեցի, որպեսզի մակույկ ձեռք բերի և տեսնի, թե հնարավոր չէ՞ փոխարինաբար հրացան վերցնել: Նրանք կղզին կգնան, երբ կեսգիշերն անցնի:

— Ավելի լավ չէի՞ն տեսնի, եթե սպասեին մինչև լուսաբաց:

— Այո, բայց չե՞ որ այդ դեպքում նեգրն էլ լավ կտեսնի: Կեսգիշերից հետո հավանորեն քնած կլինի, և նրանք կարող են անտառի միջով գաղտագողի մոտենալ, մթության մեջ ավելի լավ նկատել կրակը, եթե նեգրը խարույկ վառած լինի:

— Ես այդ մասին չէի մտածել:

Կինը շարունակեց հետաքրքրությամբ նայել ինձ, և ես շատ անհանգիստ էի զգում: Ծուռով նա ասաց.

— Ասացիր, ինչպես էր անո՛ւնդ, հոգյակ:

— Մ... Մերի Ուիլյամս:

— Ինձ թվաց, թե սկզբում «Մերի» չէի ասել, ուստի գրուիս չբարձրացրի: Թվում էր, թե «Սառա» էի ասել: Ինձ պատին դեմ արածի պես էի զգում: Վախենում էի, թե այդ բանը կերևա իմ աչքերից: Ուզում էի, որ այդ կինը ուրիշ բաներից խոսեր: Որքան նա լռում էր, այնքան ավելի էի անհանգստանում: Վերջապես նա ասաց.

— Հոգյակս, կարծես ասացիր «Սառա», երբ նոր եկար:

— Օ՛, այո, տիկին, այդպես ասացի. Սառա-Մերի Ուիլյամս, իմ անունը Սառա է: Ոմանք Սառա են ասում, ոմանք էլ Մերի:

— Ա՛, ուրեմն այդպես:

— Այո, տիկին:

Այժմ ինձ ավելի լավ էի զգում, բայց ուզում էի այդտեղից դուրս պրծնել: Վերև նայել դեռևս չէի կարող:

Այնուհետև կինն սկսեց խոսել իրենց մասին, թե որքան ժամանակը ծանր է անցնում և որքան աղքատ են ապրում, թե ինչպես առնետներն իրենց ազատ են զգում. կարծես տան տերերը նրանք լինեն: Եվ այլն, և այլն: Այնպես որ ես ինձ նորից հանգիստ էի զգում: Առնետների մասին նրա ասածը ճիշտ էր: Անկյունում հաճախ երևում էին առնետները, քթները բներից դուրս ցցած: Կինն ասում էր, թե ինքը մենակ ժամանակ իր մոտ պատրաստ քարեր, ձողեր է պահում, որպեսզի շարտի նրանց վրա, այլապես դրանք իրեն հանգիստ չեն թողնի: Նա ինձ ցույց տվեց կապարի մի ձող, որ ոլորել, հանգույց էր դարձրել, և ասաց, որ ինքը դրանով լավ նշան է բռնում, բայց մի երկու ժամ առաջ ձեռքը ոլորվել է և չգիտե՝ էլի կարո՞ղ է ճիշտ նշան բռնել: Սպասում էր առիթի: Շուտով այդ ձողը շարտեց առնետի վրա, բայց նպատակին չհասավ և բացականչեց «ա՛խ»: Թեև ցավեց: Ապա ասաց, որ հաջորդ անգամ ես փորձեմ: Ուզում էի հեռանալ, նախքան ամուսնու գալը, բայց, իհարկե, իմ անհանգստությունը արտաքուստ ցույց չէի տալիս: Ես վերցրի կապարը, շարտեցի առաջին առնետի վրա, որը ցույց տվեց իր քիթը: Եթե առնետը իր տեղում մնար, լավ հարված կստանար: Կինն ասաց, թե հրաշալի նետեցի և երևի հաջորդ անգամ անպայման կխփեմ նպատակին: Նա գնաց կապար բերեց և մի կծիկ էլ թել: Ուզում էր, որ իրեն օգնեմ: Ես պարզեցի ձեռքերս, նա կծիկը տվեց իմ ձեռքը, շարունակեց խոսել իր ամուսնու և գործերի մասին: Բայց շուտով ընդհատեց խոսակցությունն ու ասաց.

— Աչքդ առնետների վրա պահիր: Ավելի լավ է կապարը գոգդ դնես, որ պատրաստ լինի:

Եվ նա կապարը անմիջապես գցեց գոգս: Ես այն բռնեցի ծնկներովս: Կինը շարունակեց խոսել, բայց բոպե էլ չէր անցել, երբ թելը վերցրեց ձեռքիցս, ուղիղ նայեց իմ դեմքին և սիրալիր ասաց.

— Դե, այժմ քո իսկական անունն ի՞նչ է:

— Ի-ի՞նչ տիկին:

— Իսկական անունդ ի՞նչ է: Բի՛լ է, Թո՞մ, թե՞ Բոբ, վերջապես ի՞նչ է:

Խոստովանում եմ, որ տերևի պես դողում էի, մոռացել էի անելիքս, բայց ասացի.

— Խնդրում եմ, ես խեղճ աղջիկ եմ և ինձ հետ կատակ մի՛արեք, տիկին: Եթե ես խանգարում եմ, կարող եմ...

— Ոչ, չես խանգարում: Նստիր և մնա տեղումդ: Ես չեմ պատրաստվում ո՛չ քեզ վնասել, ո՛չ էլ քո մասին որևէ տեղ հայտնել: Դու միայն ասա քո գաղտնիքը և վստահ եղիր ինձ վրա: Ես քո գաղտնիքը չեմ հայտնի: Դեռ ավելին. կօգնեմ քեզ, նույնը և իմ ամուսինը, եթե օգնության կարիք լինի: Տեսնում եմ, որ վարպետի աշակերտ ես և փախել ես, ուրիշ ոչինչ: Քեզ հետ վատ են վարվել, դու որոշել ես փախչել: Աստված քեզ հետ, որդիս, ես քո մասին ոչինչ չեմ ասի: Այժմ ամեն ինչ պատմիր ինձ, դու լավ տղա ես:

Ասացի, որ կեղծելն այլևս իմաստ չունի, և բաց սրտով ամեն ինչ կպատմեմ, միայն թե նա էլ իր խոստումը չպետք է դրժի: Պատմեցի, որ իմ հայրն ու մայրը մեռել են, որից հետո ինձ օրինական կերպով հանձնել են մի ազարակատիրոջ, գետից երեսուն մղոն այն կողմ: Ազարակատերն այնքան վատ է վարվել ինձ հետ, որ այլևս չեմ կարողացել դիմանալ: Իմ տերը երկու օրով տեղ է գնացել, և ես, օգտվելով առիթից, գողացել եմ նրա աղջկա հին շորերի մի մասն ու փախել: Երեսուն մղոնն անցել եմ երեք գիշեր: Ճանապարհորդել եմ գիշերով, թաքնվել ու ամբողջ ցերեկը քնել: Օգտագործել եմ տնից վերցրած մի տոպրակ հացն ու միսը, և դա լի ու լի ինձ բավարարել է ամբողջ ճանապարհին: Ասացի, ահա թե ինչու եկա այստեղ՝ Գոշեն:

— Գոշե՞ն, որդիս: Սա Գոշեն չէ: Սա Սանկտ-Պետերբուրգն է: Գոշենը գետից դեպի վեր տասը մղոն այն կողմն է: Ո՛վ ասաց, թե սա Գոշենն է:

— Լուսաբացին մի մարդ հանդիպեցի: Նա այդպես ասաց, երբ ես պատրաստվում էի մտնել անտառ՝ սովորականի նման քնելու: Նա ասաց, թե որտեղ ճանապարհները հաստվում են, ես պետք է աջ թեքվեմ և հինգ մղոն անցնելուց հետո կհասնեմ Գոշեն:

— Հավանաբար հարբած է եղել: Նա բոլորովին սխալ է ասել:

— Դե, վարվել է հարբածի պես, բայց այդ մասին խոսելն այժմ միտք չունի: Պետք է շարունակեմ ճանապարհս: Մինչև լուսաբացը պետք է հասնեմ Գոշեն:

— Մի բռայն սպասիր, քիչ ուտելու բան տամ: Գուցե դրա կարիքն ունենաս:

Նա մի քիչ ուտելիք տվեց ու ասաց.

— Ասա ինձ, երբ կովերը նստած են լինում, ինչպե՞ս են վեր կենում. նախ ետևի ոտքերի վրա՞ են բարձրանում, թե՞ առջևի:

— Ետևի, տիկին:

— Իսկ ձիե՞րը:

— Առջևի, տիկին:

Ծառերի ո՞ր կողմի վրա է մամուռն աճում:

— Հյուսիսային:

— Եթե բլրի կողքին տասնհինգ կով են արածում, դրանցից քանի՞սն են արածում գլուխները միևնույն ուղղությամբ պահած:

— Բոլորն էլ նույն ուղղությամբ են պահում, տիկին:

— Հիմա հավատում եմ, որ գյուղական վայրում ես ապրել: Կարծում էի, թե գուցե նորից ես փորձում ինձ խաբել, ի՞նչ է իսկական անունդ:

— Ջորջ Պիտերս, տիկին:

— Լավ, աշխատիր մտքումդ պահել այդ անունը, Ջորջ: Քանի այստեղ ես, չասես, թե անունդ Ալեքսանդր է: Բռնվելիս էլ չասես, թե Ջորջ Ալեքսանդրն ես: Չթե այդ հին զգեստով կանանց աչքին չերևաս: Բավական անհաջող ես աղջկա դեր կատարում, բայց գուցե տղամարդկանց կարողանաս խաբել: Աստված քեզ հետ, որդիս: Երբ ուզում ես ասելի մեջ թել անցկացնել, թելը անշարժ մի՛ բռնիր ու ասեղը մի՛ մոտեցրու թելին. ասեղն անշարժ

պահիր ու թելը մտցրու անցքով: Կանայք մեծ մասամբ այդպես են անում, բայց տղամարդիկ՝ հակառակը: Երբ առնետի կամ որևէ բանի վրա իր ես գցում, մի քիչ ձգվիր, կանգնիր ոտքերիդ մատներին, ձեռքդ դիր գլխիդ, հնարավորին չափ անճարակ ձևով, և այնպես արա, որ վեց-յոթ ոտնաչափ հարվածդ վրիպի, առնետից հեռու դիպչի: Նետիր թեև ամբողջ երկարությամբ պարզած, այնպես որ կարծես առանցք կա, որի շուրջը դառնում է ամբողջ թևը: Աղջիկներն այդպես են գցում և ոչ թե դաստակի ու արմունկի շարժումով, ինչպես տղաները: Հիշիր, որ երբ մի աղջիկ փորձում է բան պահել իր գոգում, ծնկները հեռացնում է իրարից, չի խփում իրար, ինչպես դու արեցիր, երբ կապարի կտորը բռնեցիր: Ես քո տղա լինելը նկատեցի դեռ ավելի առաջ, երբ ասեղի մեջ թել էիր անցկացնում, իսկ մյուս բաները դիտմամբ անել տվեցի, որպեսզի լրիվ համոզվեմ: Այժմ վազիր քո հորեղբոր մոտ, Սառա Մերի Ուիլյամս Ջորջ Ալեքսանդր Պիտերս: Իսկ եթե նեղության մեջ ընկնես, տեղյակ պահիր միսիս Ջուլիդ Լոֆթսին, այսինքն՝ ինձ, և ես կանեմ այն ամենը, ինչ կարող եմ, քեզ նեղությունից դուրս բերելու համար: Մինչև Գոշեն երբեք գետափնյա ճանապարհից դուրս չգաս և եթե երբևէ փախչես, քեզ հետ կոշիկ ու գուլպա վերցրու: Ճանապարհը քարքարոտ է, և ես կարծում եմ, որ ոտքերիդ բանը բուրդ կլինի, մինչև հասնես Գոշեն:

Մոտ հիսուն յարդ ես քայլեցի գետափն ի վեր, ապա ետ դարձա, կրկնապատկելով իմ ոտնահետքերը և վազեցի այն վայրը, ուր պահել էի մակույկս, այդ տնից բավական հեռու, ներքևում: Ցատկեցի մակույկիս մեջ և շտապ հեռացա: Թիավարեցի հոսանքին հակառակ ուղղությամբ այնքան, մինչև հասա կղզու վերին ծայրը և սկսեցի կտրել-անցնել գետը: Հանեցի գլխարկս. այլևս չէի ուզում աչքերս քողարկել: Երբ հասա գետի մեջտեղը, լսեցի ժամացույցի զարկերի ձայնը: Կանգ առա ականջ դնելու: Չայնը ջրի վրա թույլ էր, բայց պարզ էր լսվում. ժամը տասնմեկն էր: Երբ հասա կղզու վերին ծայրը, կանգ չառա հանգստանալու, թեև ուժասպառ էի եղել: Վազեցի անտառ, որտեղ իմ նախկին ապաստարանն էր, և բարձր, չոր տեղում մի լավ խարույկ վառեցի: Ապա ցատկեցի մակույկի մեջ և ամբողջ ուժով շտապեցի դեպի մեր նոր ապաստարանը, որը մեկնկես մղոն ներքև էր: Դուրս եկա գետափ, անտառով բարձրացա բլուրը, հասա մեր քարանձավը: Ջիմն այնտեղ, գետնին պառկած՝ խորը քնել էր: Արթնացրի ու ասացի.

— Վեր կաց գնանք, Ջիմ: Ոչ մի բոպե չպետք է կորցնել: Մեզ որոնում են:

Ջիմը ոչ մի հարց չտվեց, ոչ մի բառ չարտասանեց, բայց հաջորդ կես ժամվա աշխատանքի եղանակը ցույց էր տալիս, թե որքան է վախեցել: Շուտով մեր ամբողջ ունեցվածն արդեն լաստի վրա էր, և մենք պատրաստ էինք դուրս գալ թաքստոցից՝ ուռենիներով ծածկված խորշիկից: Ամենից առաջ հանգցրինք քարանձավի կրակը, որից հետո նույնիսկ մոռ չվառեցինք:

Ես մակույկով ավից քիչ հեռացա դիտումներ կատարելու: Եթե գետի վրա այլ նավակ լիներ, միևնույն է, չէի կարող տեսնել, որովհետև այդ խավար ժամին միայն աստղերի լույսով լավ տեսնել հնարավոր չէ: Դուրս բերինք լաստը, ավի ստվերով սահեցինք և մեռելային լուռության մեջ, առանց մի բառ ասելու, անցանք կղզու ներքին ծայրը:

Գլուխ տասներկուերորդ

Պետք է գիշերվա ժամը մեկը լիներ, երբ վերջապես կղզին թողեցինք հյուսիսում՝ մեր ետևում, բայց թվում էր, թե լաստը շատ դանդաղ է գնում: Եթե նավակ պատահեր, կնստեինք մեր մակույկը և կթիավարեինք դեպի Իլինոյսի ափը: Բայց լավ էր, որ նավակ չհանդիպեցինք, թե չէ մենք մոռացել էինք մակույկի մեջ դնել հրացան, ձկորսական կարթ կամ ուտելիք: Մենք առանց այն էլ շատ էինք քրտնել և չէինք կարող ամեն ինչի մասին մտածել: Իհարկե, խելոք չէինք վարվել, որ ամեն ինչ լաստի վրա էինք դրել:

Եթե մարդիկ գնային կղզի՝ Ջիմին որոնելու, հավանորեն կգտնեին իմ պատրաստած խարույկը և ամբողջ գիշերը կսպասեին, որ Ջիմը գա այնտեղ: Այդ ձևով նրանք մեզնից հեռու կլինեին, իսկ եթե իմ սարքած խարույկը չհաբեր նրանց, ապա դրա համար ես հանցավոր չէի. նրանց մոլորեցնելու համար այդ խաղը կարողացածիս չափ լավ էի խաղացել:

Երբ լուսանալու առաջին նշույները երևացին, մենք Իլինոյսի ափին, գետի մեծ ոլորանում, լաստը կապեցինք մի ցամաքալեզվից, կացնով կտրեցինք կաղամախու ճյուղերը և դրանցով ծածկեցինք լաստը, որն այնպես էր երևում, կարծես ափին ծածկված խոռոչ լիներ: Ցամաքալեզուն ավազաթումբ էր, որտեղ աճում էր կաղամախի անտառ՝ խիտ, ինչպես ցաքանի առամները:

Միսսուրիի ափին բարձրանում էին լեռներ, իսկ Իլինոյսի կողմը ծածկված էր խիտ անտառով, և նեղուցն այստեղ Միսսուրիի ափից ցած էր: Այնպես որ մենք չէինք վախենում, թե որևէ մեկը մեզ կհանդիպի: Ամբողջ օրը մնացինք այնտեղ և դիտում էինք լաստեր ու շոգենավեր, որ Միսսուրիի ափերի մոտ իջնում էին ջրի հոսանքն ի վար: Նայում էինք, թե ինչպես են հոսանքի դեմ պայքարում գետն ի վեր շարժվող այդ մեծ շոգենավերը: Ես Ջիմին հաղորդեցի այն ամբողջ գրույցը, որ ժամերով ունեցա անձանոթ կնոջ հետ: Ջիմն ասաց, որ դա պետք է խելքը գլխին կին եղած լինի, և եթե անձամբ հետևեր մեզ, ապա չէր նստի ու նայի ճամբարային խարույկին: «Ոչ, սրբ, շուն կբերի իր հետ»: — «Լավ, — ասացի ես, — ինչո՞ւ չէր կարող ամուսնուն ասել, որ շուն բերի իր հետ»:

Ջիմն ասաց, թե ինքը գրագ կգա, որ կինն այդ մասին մտածած կլիներ, երբ մարդիկ պատրաստ լինեին ճանապարհ ընկնելու, և իր կարծիքով նրանք քաղաք են գնացել շուն ճարելու, ժամանակ են կորցրել, այլապես մենք չէինք լինի այստեղ, այս ցամաքալեզվի վրա, քաղաքից տասնվեց-տասնյոթ մղոն ներքև: Ոչ, անկասկած, նորից կընկնեինք այդ հին քաղաքը: Իսկ ես ասացի. «Կարևոր չէ, թե ինչ պատճառներով նրանք չկարողացան մեզ բռնել. կարևորն այն է, որ չեն բռնել»:

Երբ սկսեց մթնել, գլուխներս դուրս հանեցինք թփուտների տակից ու նայեցինք վեր, վար, մեր առջև և ոչինչ չտեսանք: Ջիմը լաստի վրայից մի քանի տախտակ վերցրեց, մի փոքրիկ հաճելի հյուղակ պատրաստեց, որպեսզի կիզիչ արևի, ինչպես և անձրևի ժամանակ պատսպարվեինք, մեր իրերն էլ չթրջվեն: Ջիմը տախտակե հատակ էլ շինեց՝ լաստից մեկ ոտնաչափ բարձր, այնպես որ այժմ մեր վերմակներին և մյուս իրերին այլևս չէին հասնի շոգենավերի առաջացրած ալիքները: Հյուղակի մեջտեղը հինգ-վեց ոտնաչափ խորությամբ պատրաստեցինք կավաշերտ, շրջանակի մեջ առանք, որպեսզի նավը իր տեղում մնա: Դա նրա համար էր, որ վատ և ցուրտ եղանակին կրակ անեինք: Հյուղակից կրակը չէր երևում: Մենք պատրաստեցինք նաև ավելորդ թիակ, որովհետև եղածներից մեկնումեկը թիավարելիս կարող էր մի բանի դեմ առնել կամ այլ պատճառով ջարդվել: Պատրաստեցինք և կեռանման մի ձող, որ դրանից կախեինք հին լաստերը: Այդպես է

կարգը. պետք է լսատերը վառել, երբ գետի հոսանքն ի վար շոգենավ է անցնում: Թե չէ տակով կանի: Բայց գետով բարձրացող նավերի համար լսատեր վառել պետք չէր, բացի այն դեպքերից, երբ նկատեինք, որ դրանք կարող են մեզ դիպչել. գետի մակարդակը դեռ բավական բարձր էր, ավի շատ ցածրադիր մասերը դեռ ջրի տակ էին, այնպես որ դեպի վեր շարժվող նավերը միշտ չէ, որ նավուղիով էին գնում. ընտրում էին ավելի խոր տեղեր:

Այս երկրորդ գիշերը մենք նավարկեցինք յոթ-ութ ժամ, երբ հոսանքի արագությունը ժամում չորս մղոնից ավելի էր: Մենք ձուկ էինք որսում ու խոսում, երբեմն էլ լողանում էինք՝ մեր քունը փախցնելու համար: Ինչ փառահեղ բան է նավարկել խաղաղ գետում՝ պառկած մեջքի վրա և հայացքը հառած աստղերին: Չէինք ուզում նույնիսկ բարձր խոսել, ոչ էլ հաճախ էինք ծիծաղում, միայն երբեմն, այն էլ ցածրաձայն: Ընդհանրապես եղանակը բավական լավն էր, և մեզ ոչինչ չպատահեց այդ գիշեր, ոչ էլ երկրորդ կամ հաջորդ գիշեր:

Ամեն գիշեր մենք անցնում էինք քաղաքների մոտով, որոնցից մի քանիսը փոված էին հեռվում՝ բլուրների լանջերին: Ոչինչ չէինք կարող տեսնել, բացի լույսերի շողշողուն ածուներից: Հինգերորդ գիշերն անցանք Մեն-Լուիի առջևով: Դա կարծես մի ամբողջ լուսավորված աշխարհ էր: Մանկու-Պետերբուրգում ասում էին, որ Մեն-Լուիսում քսան-երեսուն հազար մարդ է ապրում, բայց ես չէի հավատում, մինչև այդ խաղաղ գիշերը չտեսա լույսերի զարմանալի տարածությունը: Ոչ մի ձայն չէր լսվում, բոլոր մարդիկ քնած էին:

Այժմ ամեն գիշեր մոտավորապես ժամը տասին ես ավի էի դուրս գալիս, մտնում փոքրիկ մի գյուղ, տասը-տասնհինգ ցենտով գնում այլուր, ապուխտ կամ որևէ այլ ուտելիք: Երբեմն թոցնում էի մի հավ, որը հանգիստ չէր թառում, և տանում էի հետս: Հայրս միշտ ասում էր. «Երբ առիթ լինի, վերցրու հավը, որովհետև եթե քեզ պետք չէ այն, հեշտությամբ կարող ես գտնել մեկին, որին պետք կլինի, և բարի գործը երբեք չի մոռացվի»: Ես երբեք չտեսա, որ հայրս ինքը հավ չուզենար, բայց և այնպես սովորաբար այդպես էր ասում:

Առավոտները, լուսադեմին մտնում էի բանջարանոցները և «փոխարինաբար» վերցնում ձմերուկ, սեխ, դդում, կիսահաս եգիպտացորեն կամ նման մի բան: Հայրս միշտ ասում էր, թե վատ չէ փոխարինաբար բան վերցնելը, եթե մտադիր ես հետագայում վերադարձնել: Բայց այրին ասում էր, որ դա ոչ այլ ինչ է, քան գողության մեղմ ձևը և ոչ մի օրինավոր մարդ այդպիսի բան չի անի: Ըստ Ջիմի, այրին էլ մասամբ իրավացի էր, հայրս էլ: Ուստի մեզ համար ամենալավն այն կլիներ, որ ցուցակից հանեինք փոխարինաբար վերցվող բաներից երկու-երեքը և դրանք այլևս չբերեինք, իսկ մյուս բաներ բերելը նրա կարծիքով վնասակար չէր: Եվ մենք մի ամբողջ գիշեր, գետն ի վար նավարկելով, խոսեցինք այդ մասին, աշխատելով որոշել, թե ինչը դուրս թողնեինք՝ ձմերուկը, սեխը, կանտալո՛ւպը, <ref>Սեխի մի տեսակ:</ref> թե որևէ այլ բան: Բայց արշալույսին հարցը լրիվ լուծեցինք և որոշեցինք դուրս թողնել վայրի խնձորն ու փյունիկյան սալորը: Մինչև այս եզրակացության գալը այնքան լավ չէինք զգում մեզ, բայց այժմ շատ ավելի թերթևացած էինք: Ես էլ ուրախ էի խնդրի այդպես լուծման համար, որովհետև վայրի խնձորներն այնքան էլ լավ չեն, իսկ փյունիկյան սալորը հազիվ երկու-երեք ամսում հասներ:

Երբեմն սպանում էինք ծովային որևէ թռչուն, որն առավոտյան շատ կանուխ էր արթնանում կամ երեկոյան շուտ էր թառում: Ընդհանրապես մենք բավական լավ էինք ապրում:

Մեն-Լուիից ներքև հինգերորդ գիշերը ուժեղ փոթորիկ բարձրացավ: Որոտ էր, կայծակ: Անձրևը թափվում էր հեղեղի պես: Մենք մտանք լաստի վրա սարքված հյուղակը, թողնելով, որ լաստն ինքը տնօրինի իր ընթացքը: Երբ կայծակը փայլատակեց, մեր առջև բացվեց լայնահուն, ուղիղ գետը, որի երկու կողմերից բարձրանում էին գահավեժ ժայռեր: Հանկարծ ես բացականչեցի.

— Հե՛յ, Ջի՛մ, այն կո՛ղմը նայիր:

Երևաց մի շոգենավ, որ զարնվել էր ժայռերին: Հոսանքը մեզ տանում էր այն կողմը: Կայծակի փայլատակումից ավելի պարզ էր երևում: Նավը կողքի էր թեքվել, և վերին տախտակամածի մի մասը ջրից բարձր էր: Երբ կայծակը կրկնվում էր, պարզ տեսնում էինք ծխնելույզների ամեն մի փոքրիկ ուղղալար, ինչպես և մեծ զանգի կողքին դրված մի աթոռ և այս աթոռի թիկունքից կախած մի հին, անճոռնի գլխարկ:

Գիշերը փոթորկալից էր, ամեն ինչ՝ այնքան խորհրդավոր, և ես զգում էի այն, ինչ կզգար որևէ այլ տղա, տեսնելով խորտակված, գետի մեջտեղում այդպես ողբալի տեսքով ընկած ու լքված մի նավ: Ուզում էի բարձրանալ և մի փոքր հետախուզել, տեսնել, թե ինչ կա այնտեղ:

— Բարձրանանք նավը, Ջիմ, — ասացի ես:

Ջիմն սկզբում դեմ էր: Նա առարկեց.

— Ես չեմ ուզում խորտակված նավի վրա հիմարություններ անել. այստեղ էլ մեզ համար վատ չէ: Ավելի լավ է հեռու մնանք, ինչպես ասում է լավ գիրքը. թող դա իր տեղը մնա: Գուցեն վրան պահակ կա:

— Տատիդ է պահակը, — ասացի ես: — Այնտեղ պահպանելու բան չկա, բացի նավաստիների սենյակից ու լոցմանի խցիկից: Կարծում ես, որևէ մեկը վտանգի կենթարկի իր կյանքը այդ սենյակի ու խցիկի համար, երբ ամեն բոպե դրանք կարող են ջարդվել ու ջրի հետ գնալ:

Ջիմը դրան ոչինչ չէր կարող ասել, նույնիսկ չփորձեց:

— Բացի այդ, — ասացի ես, — մենք կարող ենք նավապետի սենյակից փոխարինաբար վերցնել որոշ բան, որ արժե ունենալ: Միգար անպայման կլինի՝ հատը հինգ ցենտ արժե, կանխիկ: Նավապետները միշտ հարուստ են լինում, ամիսը վաթսույն դոլար են ստանում, և իմացիր, որ նրանք բոլորովին կանգ չեն առնում գնի առջև, բավական է որ մի բան նրանց դուր գա: Գրպանդ մոմ դիր, Ջիմ, մինչև նավը չխուզարկեմ, չեմ հանգստանա: Ի՞նչ ես կարծում, Թոմ Սոյերը երբևիցե ձեռքից բաց կթողնե՞ր այսպիսի մի առիթ: Երբեք բաց չէր թողնի: Նա այդ կանվաներ արկած, ահա թե ինչ, և կբարձրանար խորտակված նավը, թեկուզ դա նրա վերջին գործունեությունը լիներ: Եվ մի՞թե նա դրա մեջ չէր մտցնի իր նորաձևությունները, ինչպե՛ս նա կզարգացներ այդ արշավանքը: Ոչ ավել, ոչ պակաս, Քրիստոփոր Կոլումբոսը հայտնաբերում է երկնային թագավորությունը: Ի՞նչ լավ կլիներ, եթե Թոմ Սոյերն այստեղ լիներ:

Ջիմը մի քիչ քրթմնջաց, բայց վերջիվերջո տեղի տվեց: Նա ասաց, որ մենք պետք է հնարավորության չափ չխոսենք, խոսելիս էլ՝ շատ ցածր: Կայծակը ճիշտ ժամանակին նորից ցույց տվեց մեզ խորտակված նավը, մենք մոտեցանք տախտակամածի աջակողմյան բեռնաբարձին ու լաստը կապեցինք դրանից:

Այստեղ նավի տախտակամածը բարձր էր: Մենք մթության մեջ դրա կողքով մի կերպ սողալով անցանք դեպի ձախ եզրը, նավաստիների սենյակը: Մեր ճանապարհը զգուշորեն շոշափում էինք ոտքերով և ձեռքներս տարածում դուրս, պաշտպանվելով ճախարակներից, որովհետև այնքան մութ էր, որ ոչինչ չէր երևում: Շուտով գտանք լուսամուտը և բարձրացանք: Հաջորդ քայլը մեզ հասցրեց նավապետի դռանը, որը բաց էր և ահա նավաստիների սրահի միջով հեռվում նկատեցինք լույս և միևնույն վայրկյանին թվաց, թե լսում ենք խուլ ձայներ:

Ջիմը շշուկով ասաց, թե իրեն շատ վատ է զգում, և ավելի լավ է հեռանանք այստեղից: Ես ասացի. «լավ», և պատրաստվում էինք վերադառնալ լաստը, բայց հենց այդ պահին լսեցի ինչ-որ ձայն. մեկը ողբաձայն աղերսում էր.

— Ա՛խ, տղերք, մի՛ արեք այդ բանը, երդվում եմ, ոչ ոքի չեմ ասի:

Մի այլ ձայն բավական բարձրաձայն պատասխանեց.

— Ստում ես, Ջիմ Թըրներ: Դու շատ անգամ ես այդպես վարվել: Միշտ ուզում ես, որ քո բաժինն ավելի լինի, և միշտ ստացել ես, որովհետև երդվել ես, որ եթե չստանաս, կհայտնես: Այլևս բավական է: Դու ամենաստոր, ամենադավաճան շունն ես այս երկրում:

Այդ ժամանակ Ջիմն արդեն վերադարձել էր լաստ: Ես հետաքրքրությունից ճաքում էի և ինքս ինձ ասացի, որ եթե այժմ իմ տեղը Թոմ Մոյերը լիներ, չէր նահանջի: Ես էլ չպիտի նահանջեմ, պետք է տեսնեմ, թե ինչ է կատարվելու այստեղ: Փոքրիկ, մութ միջանցքով չորեքթաթ սողացի առաջ: Իմ և նավաստիների սրահի միջև մնաց միայն մի նավասենյակ: Ես տեսա մի մարդ հատակին փռված, ձեռքերն ու ոտքերը կապած: Նրա մոտ կանգնած էին երկու մարդ, որոնցից մեկի ձեռքին կար լապտեր, իսկ մյուսի ձեռքին՝ ատրճանակ: Վերջինս ատրճանակն ուղղել էր հատակին ընկած մարդու ճակատին և ասում էր.

— Ուզում եմ և պետք է վերջացնեմ քո հաշիվը, ստո՛ր արարած:

Հատակին ընկած մարդը կուչ եկած խնդրում էր.

— Ա՛խ, Բիլ, այդպիսի բան մի՛ արա: Ես երբեք ոչ ոք չեմ հայտնի...

Ամեն անգամ, երբ նա արտասանում էր այդ բառերը, լապտերը բռնած մարդը ծիծաղում էր ու պատասխանում.

— Ճիշտ է, չես հայտնի. կյանքումդ ավելի ճիշտ բան երբեք չես արել, կարելի է երաշխավորել, — և ապա ասաց, — լսո՛ւմ ես, թե ինչպես է աղերսում, իսկ եթե մենք սրան այս օրը չզգեինք, չկապոտեինք, սա երկուսիս էլ կսպաներ: Եվ հանուն ինչի՞: Ոչ մի բանի: Միայն նրա համար, որ մենք մեր իրավունքներն ենք պաշտպանում: Բայց հիմա արդեն ենթադրում եմ, որ դու այլևս ոչ ոքի չես սպառնա, Ջիմ Թըրներ: Մի կողմ դիր ատրճանակդ, Բիլ:

Բիլն ասաց.

— Ոչ, Ջեյք Փաքարդ, ես կողմնակից եմ սրան սպանելուն. մի՞թե դրան արժանի չէ, մի՞թե սա նույն ձևով չսպանեց ծերուկ Հեթֆիլդին:

— Բայց չեմ ուզում, որ սպանված լինի, դրա համար ես պատճառներ ունեմ:

— Օրհնյալ լինի քո սիրտը այդ բարի բառերի համար, Ջեյք Փաքարդ: Երբեք չեմ մոռանա քեզ, քանի դեռ կենդանի եմ, — ասաց հատակին ընկած մարդը մի տեսակ լացակումամ:

Փաքարդն ուշադրություն չդարձրեց նրա ասածին. լապտերը կախեց մեխից, մթության մեջ շարժվեց այն կողմը, ուր ես էի գտնվում, և նշան արեց Բիլին, որ գա իր մոտ: Ես խեցգետնի նման կարողացածիս չափ արագ, կողքանց շարժվեցի մոտ երկու յարդ, բայց նավն այնպես էր թեքվել, որ չկարողացա ժամանակին մի կողմ քաշվել: Որպեսզի նրանք ինձ չդիպչեն, և ես չբռնվեի, սողոսկեցի վերին նավախուցը: Մարդը մթության մեջ խարխափելով շարժվեց առաջ, և երբ Փաքարդը հասավ այդ նավախուցը, ասաց.

— Այստե՛ղ, այստե՛ղ արի:

Եվ նա մտավ ներս: Նրա հետևից եկավ և Բիլը: Բայց մինչև նրանց գալը ես վերին մահճակալի վրա էի, սեղմված անկյունում, և շատ էի գոջում գալուս համար: Նրանք կանգնեցին այնտեղ, ձեռքերը մահճակալի եզրին դրած, և սկսեցին խոսել: Ես նրանց չէի կարողանում տեսնել, բայց կարող էի ասել, թե որտեղ են կանգնած, որովհետև վիսկի էին խմում, և նրանցից սպիրտի հոտ էր փչում: Ուրախ էի, որ վիսկի չէի խմել, բայց դա շատ նշանակություն չուներ. այդ պահին ես գրեթե չէի շնչում, և նրանք հոտ չէին առնի: Ես անչափ վախեցած էի: Բացի այդ, ոչ ոք չի կարող այդպիսի մի խոսակցություն լսելուց հետո շնչել: Նրանք խոսում էին ցածրաձայն ու լուրջ: Բիլն ուզում էր սպանել Թրոնտերին.

— Սա ասում էր, թե կհայտնի, և կհայտնի: Եթե այժմ մենք երկուսս էլ մեր բաժինները տանք, նշանակություն չունի աղմուկից ու այն վերաբերմունքից հետո, որ մենք ցույց տվեցինք: Սա կդառնա պետության գործակալը: Դու ինձ լսիր: Ես գտնում եմ, որ մենք պետք է վերջ տանք նրա տանջանքներին:

— Ես էլ, — ասաց Փաքարդը շատ հանգիստ եղանակով:

— Չգիտեմ ինձ կմեղադրես թե չէ, բայց ես կարծում էի, որ չես ուզում: Լավ, ուրեմն, շատ լավ: Գնանք վերջացնենք դրա հաշիվը:

— Մպասիր մի բռայե, ես իմ խոսքը դեռ չեմ ասել: Ինձ լսիր: Գնդակահարելը լավ է, բայց ավելի հանգիստ միջոցներ կան, եթե այդ պետք է անել: Ասածս այն է, որ իմաստ չունի վազել կախաղանի օղակի ետևից, երբ կարելի է որոշումդ ի կատար ածել այլ ձևով, որը նույնքան լավ է և միաժամանակ քեզ վտանգի չի ենթարկի: Ճիշտ չէ՞:

— Անպայման: Բայց ինչպե՞ս:

— Դե, իմ մտածածն այս է: Կխուզարկենք մեր շուրջը, կհավաքենք խցիկներում մնացած իրերը, կգնանք ափ և կթաքցնենք այդ ապրանքը: Ապա կապասենք: Կարծում եմ, որ երկու ժամից ավելի չի անցնի, երբ այս խորտակվող նավը մասերի կբաժանվի և կտորները ջրի ընթացքով կգնան ներքև: Հասկանո՞ւմ ես: Ջիմն էլ կխեղդվի. ոչ ոքի չեն մեղադրի դրա համար, բացի իրենից: Իմ կարծիքով դա շատ ավելի լավ է, քան սպանելը: Ես կողմնակից չեմ մարդ սպանելուն, երբ կարելի է գործը այլ ձևով կատարել: Սպանելը լավ բան չէ, ոչ էլ բարոյական տեսակետից է ճիշտ: Իրավացի չե՞մ:

— Այո, ընդունում եմ, որ իրավացի ես: Բայց ենթադրենք, թե նավը մասերի չբաժանվեց, ու ջուրը այն չտարավ: Այդ դեպքում ի՞նչ ենք անելու:

— Լավ, կարող ենք երկու ժամ սպասել ու տեսնել, չե՞նք կարող:

— Շատ լավ, ուրեմն գնանք:

Նրանք գնացին, ես էլ սառը քրտնքի մեջ կորած դուրս թռա և խարխափելով շարժվեցի առաջ: Ամենուրեք խավար էր, խավար, ինչպես սև ձյուրը: Ես մի տեսակ խռպոտ շշուկով կանչեցի՝ «Ջի՛մ», և նա, անմիջապես կանգնելով կողքիս, արձագանքեց մի տեսակ հեծեծանքով: Ես ասացի նրան.

— Շո՛ւտ, Ջի՛մ, հիմարության կամ ախուլախի ժամանակ չէ. մարդասպանների խումբ կա նավակում: Եթե մենք չգտնենք նրանց մակույկը և բաց չթողնենք, որ գետը տանի, այնպես, որ այս մարդիկ չկարողանան նավից դուրս գալ, նրանցից մեկը կորած է: Իսկ եթե գտնենք նավակը, բոլորի բանն էլ բուրդ կլինի, որովհետև շերիֆը նրանց կբռնի: Շո՛ւտ, շտապի՛ր: Ես նավակը կորոնեմ ձախ կողմում, իսկ դու՝ աջ: Սկսիր լաստի կողքից և...

— Ա՛խ, աստված իմ, աստված իմ: Լա՛ստը: Այլևս լաստ չկա: Կապը կտրվել է, և գնացել է: Իսկ մենք մնացինք այստեղ:

Գլուխ տասներեքերորդ

Այդ որ լսեցի, շունչս կտրվեց: Քիչ մնաց ուշաթափ լինեի: Փակվել խորտակվող նավում, այդ մարդասպան խմբի կողքին: Հուզվելու ժամանակ չկար: Պետք է գտնեինք նրանց մակույկը, ձեռք բերեինք հենց մեզ համար: Լողալով ու դողդողալով գաղտագողի անցանք նավի աջ կողմը: Շատ դանդաղ էինք շարժվում: Մինչև հասանք նավի հետնամասը, մեզ թվաց, թե մի շաբաթ է անցել: Մակույկի ոչ մի հետք: Ջիմն ասաց, թե այլևս չի կարող առաջ շարժվել. այնքան է վախեցել, որ հագիվ թե ուժ մնացած լինի: Բայց ես ասացի. «Արի, եթե մնանք այստեղ, մեր վիճակը վատ կլինի»: Շարունակեցինք թաքուն շարժվել առաջ: Սկսեցինք որոնել նավաստիների սենյակի հետնամասը և գտանք, ապա պատից կառչելով, կախված շարժվելով փեղկից փեղկ, գնացինք դեպի լուսամուտը: Ուրիշ ելք չկար. լուսամուտի ներքին եզրը ջրի տակ էր: Երբ բավական մոտեցանք դռանը, երևաց մակույկը: Մթոլթյան մեջ հագիվ նկատեցի: Ինչքա՛ն ուրախացա: Եվս մի վայրկյան, և ես կլինեի այնտեղ, բայց հենց այդ պահին դուռը բացվեց: Մարդկանցից մեկը դուրս ցցեց գլուխը, ինձնից ընդամենը երկու ոտնաչափ հեռու: Թ՛վաց, թե հաշիվս վերջացել է, բայց նորից ներս քաշվեց ու ասաց.

— Այդ անիծված լապտերը հեռու տար, Բիլ, այնպես, որ չերևա:

Սա ինչ-որ բաներով լցված մի պարկ գցեց մակույկի մեջ և ապա ինքն էլ իջավ ու նստեց: Դա Փաքարդն էր: Ապա դուրս եկավ Բիլն ու նույնպես նստեց նավակի մեջ: Փակարդը ցածրաձայն ասաց.

— Ամեն ինչ պատրաստ է, շարժվենք:

Ես այնքան էի թուլացել, որ հագիվ էի ինձ պահում՝ փեղկից կախված: Բայց այդ պահին Բիլն ասաց.

— Մպասիր, խուզարկեցի՛ր նրան:

— Ոչ, իսկ դո՛ւ:

— Ոչ: Ուրեմն՝ նրա բաժինը դեռ իր մոտ է:

— Լավ, գնանք ներս. ի՞նչ միտք ունի այս հին շորերը վերցնել, իսկ փողը նրա մոտ թողնել:

— Ասա, նա չի՞ կասկածի, թե ինչ մտադրություն ունենք:

— Գուցեն կասկածի: Բայց ինչ էլ լինի, պետք է վերցնենք փողը: Արի:

Նրանք դուրս եկան մակույկից ու մտան ներս:

Դուռը ուժգին փակվեց, քանի որ նավը թեքված էր մի կողքի, և կես վայրկյան չանցած արդեն մակույկում էի: Իմ ետևից նավակի մեջ ընկավ և Ջիմը: Ես հանեցի դանակս, կտրեցի պարանը, և մենք շարժվեցինք:

Մենք ոչ մի թիակի ձեռք չսովեցինք, ոչ էլ խոսում կամ շնջում էինք իրար հետ: Վախենում էինք նույնիսկ ազատ շնչել: Մեռելային լռության մեջ արագ սահելով ջրի երեսին, հեռանում էինք: Անցանք նավի քթամասից ու հետնամասից: Քիչ հետո արդեն հարյուր յարդ իջել էինք խորտակված նավից ներքև: Այն ամբողջովին թաղվեց մթության մեջ: Ոչ մի բան այլևս չէր երևում: Մենք փրկված էինք, ես գիտեի:

Երբ երեք-չորս հարյուր յարդ իջել էինք, մի վայրկյան նավաստիների սենյակի դռան առջև նկատեցինք լապտերը, ինչպես փոքրիկ մի կայծ: Դրանից հասկացանք, որ այդ սրիկաները, կորցրած լինելով իրենց մակույկը, սկսում էին հասկանալ, որ այժմ իրենց տագնապը Ջիմ Թըրնթերի տագնապից պակաս չէ:

Այնուհետև Ջիմը գործի դրեց թիերը, և շտապեցինք հասնել մեր լաստին: Այժմ առաջին անգամ ինձ սկսեց անհանգստացնել այդ մարդկանց վիճակը: Մինչև այդ, երևի ժամանակ չկար դրա համար: Մտածեցի, թե որքան սարսափելի է, նույնիսկ մարդասպանների համար, ընկնել այդ վիճակի մեջ: Ինքս ինձ ասացի, իսկ եթե մի օր ինքս մարդասպան դառնամ, այդ դեպքում նման վիճակը որքա՞ն դուր կգա ինձ: Ջիմին ասացի.

Ճենց որ առաջին լույսը տեսնենք, ափ դուրս կգանք դրանից հարյուր յարդ վեր կամ վար, այնպիսի տեղում, որ հարմար լինի քեզ և մակույկը թաքցնելու համար: Իսկ ես կգնամ, մի միջոց կգտնեմ, մի մարդ կճարեմ, որ գնա և ազատի նրանց իրենց անտանելի վիճակից, այնպես որ հետո հարկ եղած դեպքում հնարավոր լինի կախել:

Բայց մտադրությունս անհաջողության մատնվեց. շուտով փոթորիկը վերսկսվեց և այս անգամ ավելի ուժգին, քան առաջ: Անձրևը թափվում էր, ոչ մի լույս չէր երևում. ըստ երևույթին, բոլորը քնած էին: Մենք լրիվ արագությամբ սլանում էինք գետնի վար, միշտ հետևելով, թե լույս չի՞ երևում, ինչպես և որոնում էինք մեր լաստը: Անձրևը երկար ժամանակ տեղալուց հետո դադարեց, բայց ամպերը չէին ցրվում: Իսկ կայծակը դեռևս փայլատակում էր, ճայթում էր որոտը: Շուտով, երբ փայլակը նորից շողաց, մեր առջևում երևաց ծփացող սև մի բան: Շտապեցինք հասնել:

Դա մեր լաստն էր: Որքա՞ն ուրախացանք, երբ նորից բարձրացանք այնտեղ: Այժմ մենք հեռվում, ներքևում, ափի աջ կողմի վրա նկատեցինք մի լույս: Ես ասացի, որ անմիջապես գնալու եմ այնտեղ: Մակույկը կիսով չափ լցված էր ավարով, որ գողերի այդ խումբը հավաքել էր խորտակված նավից: Մենք այդ իրերը տեղափոխեցինք լաստի վրա, կիսեցինք, և ես Ջիմին ասացի, որ մի քիչ էլ իջնենք և երբ իր հաշվով արդեն երկու մղոն անցնենք, վառի լապտերը և վառած պահի մինչև իմ գալը: Ես թիավարելով լողացի լույսի

կողմը: Մինչ թիավարում էի ներքև, դեպի լույսը, բլրի վրա երևացին ևս երեք կամ չորս լույս: Դա գլուղ էր: Դադարեցի թիավարելը իմ նշանակետից քիչ վերև: Ինձ առաջ էր տանում հոսանքը: Անցնելով լույսի մոտով, նկատեցի, որ դա մի լապտեր է գետանավի վրա: Արագ թիավարելով պտտվեցի նավի շուրջը, որոնելով պահակին, մտածելով, թե որտեղ քնած կլինի: Շուտով նրան գտա խարսխագերանին թառած, գլուխը ծնկներին կախած: Ձեռքս երկու-երեք անգամ թեթևակի հպեցի նրա ուսին ու սկսեցի լաց լինել:

Նա մի տեսակ ցնցվելով շարժվեց տեղից, բայց երբ տեսավ, որ այնտեղ միայն ես եմ, լավ հորանջեց ու ձգվեց.

— Հը, ի՞նչ կա: Լաց մի՛ լինիր, տղա: Ի՞նչ է պատահել:

Ես ասացի.

— Հայրս, մայրս, քույրս և...

Նորից սկսեցի հեկեկալ: Նա թե.

— Է՛հ, հանգստացիր, այդպես ողբալու կարիք չկա. ո՞ւմ գլխին փորձանք չի գալիս: Ամեն ինչ լավ կվերջանա: Ի՞նչ է պատահել:

— Նրանք... նրանք... դուք այս նավի պահա՞կն եք:

— Այո, — ասաց նա բավական ինքնագոհ եղանակով, — ես նավապետն եմ, ինչպես և տերը, նավապետի օգնականը, ուղեցույց նավատարը, պահակը, ավագ նավաստին և երբեմն էլ ուղևորն ու նավաբեռը: Ես այնպես հարուստ չեմ, ինչպես Ջիմ Հորնբերը, և չեմ կարող սրա-նրա համար այնպես առատաձեռն լինել, ինչպես նա, և աջ ու ձախ շաղ տալ դրամը, ինչպես նա: Բայց ես շատ անգամ եմ ասել, որ իմ տեղը չէի փոխի նրա հետ, որովհետև ասում եմ՝ նավաստու կյանքը ինձ համար է ստեղծված, իսկ ապրել քաղաքից երկու մղոն հեռու, որտեղ ոչ մի հետաքրքրություն չկա, և ոչ ոքի հետ չես կարող խոսել, բոլորովին իմաստ չունի նույնիսկ ի սեր նրա ամբողջ ունեցվածքի: Ասում եմ...

Ես ընդհատեցի նրան.

— Նրանք ահավոր վիճակում են և...

— Ովքե՞ր:

— Հայրս, մայրս, քույրս, միսս Հուբերը, և եթե դուք վերցնեք ձեր գետանավն ու բարձրանաք այնտեղ...

— Բարձրանամ ո՞ւր: Որտե՞ղ են նրանք:

— Խորտակված նավի վրա:

— Ի՞նչ խորտակված նավ:

— Մի խորտակված նավ կա:

— Ի՞նչ, խոսքը «Վալթեր Սքոթի» մասի՞ն է:

— Այո:

— Աստվա՛ճ իմ, ի՞նչ են անում այնտեղ:

— Նրանք դիտմամբ չեն գնացել այնտեղ:

— Իհարկե, դիտմամբ գնացած չէին լինի: Աստված իմ, նրանց փրկություն չկա, եթե հնարավորին չափ շուտ այնտեղից դուրս չբերվեն: Բայց նրանք ինչպե՞ս ընկան այդ կացության մեջ:

— Շատ հասարակ: Միսս Հուքերը գալիս էր քաղաք այցելության...

— Այո, Բուրս-Լենդինգ, շարունակիր:

— Նա այցելության է գալիս Բուրս-Լենդինգ և իրիկնադեմին ձիաքարշ լաստանավով ճանապարհ ընկնում նեգր սպասուհու հետ, նպատակ ունենալով ամբողջ գիշերն անցկացնել միսս... (ինչ էր անունը, չեմ կարողանում հիշել) իր բարեկամուհու տանը: Նրանք կորցնում են դեկի թիակը և օրորվելով ու պտտվելով, գետի հոսանքով մոտ երկու մղոն իջնում են դեպի խորտակված նավը: Լաստանավը, նեգրուհին և ձիերը բոլորը կորչում են, բայց միսս Հուքերը կառչում է մի բանի ու բարձրանում խորտակված նավը:

Մայրամուտից մեկ ժամ հետո մենք մեր լաստանավով իջնում էինք գետով: Այնպես մուրճ էր, որ խորտակված նավը չնկատեցինք մինչև դեմ չառանք: Բոլորս ազատվեցինք բացի Բիլ Վիփլից: Ի՞նչ սքանչելի տղա էր Բիլ Վիփլը: Երանի նրա փոխարեն ես խեղդվեի ազնիվ խոսք:

— Աստված իմ, կյանքումս ավելի վատ բան չէի լսել:

— Հետո ի՞նչ արեցիր:

— Դե, գոռացինք, գոռացինք, բայց գետն այնտեղ այնքան լայն է, որ ոչ ոք չսեց մեր ձայնը: Հայրս ասաց, որ մեզնից մեկը մի կերպ ափ պետք է դուրս գա և օգնություն խնդրի: Ես միակն էի, որ կարող էր լողալ: Նետվեցի ջուրը և լողացի դեպի ափ: Միսս Հուքերն ասաց, որ եթե չկարողանամ շուտ օգնություն հասցնել, գամ այստեղ և որոնեմ իմ հորեղբորը. նա ամեն ինչ կանի: Ես ցամաք դուրս եկա մոտ մեկ մղոն ներքև և մինչև հիմա թափառում եմ, փորձում գտնել մեկին, որ մի բան անի, բայց բոլորն ասում են. «Ինչպե՞ս գիշերով և այսքան ուժեղ հոսանքի ժամանակ: Իմաստ չունի, գնա մի շոգենավ գտիր: Այժմ եթե գնաս և...»

— Աստված վկա, ես կգնայի, և, իհարկե, պետք է գնալ, բայց, չմեղադրեք. չգիտեմ, թե ով կվճարի դրա համար: Ի՞նչ ես կարծում, կարո՞ղ է հայրդ...

— Դրա համար մի՛ անհանգստացեք: Միսս Հուքերը հատկապես ասաց, որ իր հորեղբայր Հորնբերը...

— Այ՛քեզ բան, մի՞թե դա նրա հորեղբայրն է: Այժմ լսիր, վազիր դեպի այն լույսը, ապա դարձիր դեպի արևմուտք և մեկ քառորդ մղոն չանցած՝ կհասնես մի գինետուն: Այնտեղ կասես, որ քեզ շտապ հասցնեն Ջիմ Հորնբերի մոտ, ինչքան որ պետք է, նա կվճարի: Դե, դես-դեն չթափառես. նա կուզենա այդ լուրը մանրամասնորեն իմանալ: Ասա, որ ինքը դեռ քաղաք չհասած՝ ես նրա եղբոր աղջկան կազատեմ: Դե, հավաքիր ուժերդ, իսկ ես գնամ այս անկյունը, արթնացնեմ իմ մեխանիկին:

Ես վազեցի դեպի լույսը, բայց հենց որ նա շուռ եկավ անկյունը, վերադարձա ու նստեցի իմ մակույկը, խաղաղ ջրերով մոտ վեց հարյուր յարդ թիավարեցի գետն ի վեր և թաքնվեցի լաստանավերի միջև, որովհետև չէի կարող ինձ հանգիստ զգալ, մինչև չտեսնեի գետանավի ճանապարհվելը: Բայց թե ինձ սփոփված էի զգում այդ ավազակների փրկության, իմ կրած նեղությունների համար. չե՞ որ քիչ մարդիկ այդպես կվարվեին:

Ուզում էի, որ այրին իմանար այդ մասին: Կարծում էի, թե նա կհպարտանար ինձանով, որ օգնել եմ այս սրիկաներին: Դե, այրին և բարի մարդիկ ամենից շատ հետաքրքրվում են այդպիսի սրիկա ու խարդախ անձնավորությունների օգնելով:

Ինչ որ է, շուտով նկատեցի խորտակվող նավը, որը մթամած ու թախծոտ գետի հոսանքով ցած էր իջնում: Մի տեսակ սառը դող անցավ մարմնովս, և ես սկսեցի թիավարել դեպի շոգենավը: Նավը շատ խոր էր իջել ջրի մեջ, և ես իսկույն հասկացա, որ հազիվ թե այնտեղ կենդանի մարդ լինի: Պտտվեցի շոգենավի շուրջը, մի քանի անգամ բղավեցի, բայց ոչ մի պատասխան: Ամենուրեք տիրում էր մեռելային լռություն: Ինձ տխրեցրեց մարդասպանների նման վախճանը, բայց ոչ շատ, որովհետև նրանք ոչ ոքի չէին կարեկցում, ես էլ կարող էի այդ մարդկանց չկարեկցել:

Ահա և գետանավը: Ես շեղակի շարժվեցի դեպի վար, գետի մեջտեղը, և երբ, իմ կարծիքով, հեռու էի շոգենավի տեսադաշտից, դադարեցի թիավարելուց և նայեցի ետ: Տեսա, թե ինչպես գետանավը պտտվում է խորտակված նավի շուրջը, որոնելով միսս Հուքերի մարմինը. չէ՞ որ նավապետը գիտեր, որ նրա հորեղբայր Հորներքը կպահանջեր այն: Շուտով գետանավը դադարեց որոնելուց ու շարժվեց գետափ, և ես էլ անցա իմ գործին. գետի ընթացքով արագ ցած սուրացի:

Կարծում եմ, որ երկար ժամանակ անցավ, մինչև երևաց Ջիմի լույսը, իսկ երևալիս էլ թվաց, թե հազարավոր մողոններով հեռու է: Երբ տեղ հասա, արևելքում երկինքն սկսեց մի փոքր շառագունել: Շարժվեցինք դեպի մի կղզի, թաքցրինք լաստը, ջրասույզ արինք մակույկը, ասպա շուռ եկանք ու մեռելային քուն մտանք:

Գլուխ տասնչորսերորդ

Շուտով, երբ արթնացանք, աչքի անցկացրինք այն իրերը, որ նավից կողոպտել էին ավազակները: Այնտեղ գտանք կոշիկներ, վերմակներ, հագուստեղեն, զանազան այլ բաներ, շատ գրքեր, մի հեռադիտակ, երեք արկղիկ սիգար: Մենք մեր կյանքում երբեք այսքան հարուստ չէինք եղել: Միգարները բարձրորակ էին: Կեսօրից հետո ամբողջ ժամանակ անտառում պառկած՝ խոսում էինք: Ես գրքեր էի կարդում: Մի խոսքով, լավ ժամանակ անցկացրինք: Ջիմին պատմեցի այն ամենը, ինչ տեղի էր ունեցել խորտակված նավի ներսում, գետանավի վրա և ասացի, թե հենց դրանք էլ կոչվում են արկածներ: Բայց նա ասաց, որ այլևս արկածներ չի ուզում: Ասաց, որ երբ ես բարձրացել եմ նավաստիների հարկաբաժինը, իսկ ինքը սողալով ետ է գնացել, տեսել է, որ լաստն այլևս չկա: Քիչ է մնացել՝ վախից մեռնի: Այդ պահին մտածել է, որ իր հաշիվը փակված է, քանի որ ամեն դեպքում էլ կորած է: Մտածել է այսպես. եթե իրեն չփրկեն, կխեղդվի, իսկ եթե որևէ մեկը փրկի, կուղարկի տուն, որպեսզի ստանա իր վարձատրությունը: Այնուհետև միսս Ուոթթոսը, անկասկած, նրան կվաճառեր հարավում: Եվ Ջիմն իրավացի էր: Նա գրեթե միշտ էլ իրավացի էր: Նրա նեգրական գրուխը շատ լավ էր գործում:

Ջիմի համար երկար-երկար կարդում էի թագավորների, դուքսերի, կոմսերի մասին, թե որքան շքեղ են հագնված նրանք, ինչպիսի նորաձև ու գեղեցիկ զգեստներ ունեն և մեկը մյուսին կոչում են «ձերդ գերազանցություն», «ձերդ ողորմություն» և այլն, փոխանակ

ասելու «միստր»: Ջիմն աչքերը չռած լուռ էր. նրան հետաքրքրում էր այդ բոլորը: Ի վերջո ասաց.

— Ես չգիտեի, որ դրանք այնքան շատ են, հազիվ թե ես դրանցից որևէ մեկի մասին լսած լինեմ, բացի Սողոմոն թագավորից:⁶¹ Այո, թագավորներ տեսել եմ նաև խաղաթղթերի վրա: Որքա՞ն է ստանում թագավորը:

— Ստանո՞ւմ, — ասացի ես, — եթե ուզենա, ամիսը հազար դոլար կստանա: Թագավորները կարող են իրենց ուզածի չափ վերցնել: Ամեն ինչի տերն ու տնօրենը նրանք են:

— Լավ է, չէ՞, իսկ ի՞նչ են անում դրանք, չե՞ք:

— Ի՞նչ տարօրինակ բան ես հարցնում: Ոչինչ չեն անում: Նստում են գահին և ուրիշ ոչինչ:

— Չէ հա, իսկապե՞ս այդպես է:

— Այո, իհարկե: Նրանք միայն նստում են գահին, բացի այն դեպքերից, երբ պատերազմ է ծագում: Նման դեպքերում գնում են կռվելու: Մնացած ժամանակը ծուլորեն բազմում են գահին կամ որսի գնում, կամ... սը՛ն, լսո՞ւմ ես աղմուկը:

Մենք դուրս թռանք և նայեցինք մեր շուրջը, բայց ոչինչ չկար, բացի շոգենավի անվի ձայնից, որ գալիս էր հեռվից, հրվանդանի կողմից: Վերադարձանք մեր տեղը:

— Այո, — ասացի ես, — իսկ այլ դեպքերում, երբ ձանձրանում են, սկսում են պառլամենտում աղմկել, իսկ եթե անդամներն այնպես չեն գործում, ինչպես թագավորներն են ցանկանում, բոլորի վիզը թռցնում են: Բայց մեծ մասամբ ժամանակն անցկացնում են հարեմում:

— Որտեղ են անցկացնո՞ւմ:

— Հարեմում:

— Ի՞նչ բան է հարեմը:

— Այն տունը, որտեղ թագավորը պահում է իր կանանց: Չգիտե՞ս հարեմների մասին: Սողոմոնն էլ հարեմ է ունեցել, մոտ մեկ միլիոն կին:

— Այո, գիտեմ: Մոռացել էի: Հարեմը, կարծում եմ, գիշերօթիկի նման մի բան է: Այնտեղ երևի միշտ աղմուկ աղաղակ կլսես, ինչպես մանկական սենյակներում: Պետք է ենթադրել, որ այդ կանայք շատ էլ կռվում են, և դա մեծացնում է աղմուկը: Եվ դեռ ասում են, թե Սողոմոնը երբևէ ապրած ամենախմաստուն մարդն է եղել: Ես դրան բոլորովին չեմ հավատում: Ահա թե ինչու: Կարո՞ղ է իմաստուն մարդը ցանկանալ միշտ ապրել այդպիսի խառնաշփոթության մեջ: Ոչ, իսկապես չի կարող: Իմաստուն մարդը կկառուցի կաթսայի գործարան և երբ ցանկանա հանգստանալ, կարող է փակել այն:

— Բայց ինչ էլ լինի, նա ամենախմաստուն մարդն է եղել: Այդ բանն ինձ այրին ինքն է ասել:

— Ինձ համար մեկ է, թե ինչ է ասել այրին: Սողոմոնն իմաստուն մարդ չի եղել: Նա երբեմն շատ հիմարաբար է վարվել: Գիտե՞ս այն երեխայի մասին, որին ուզել է երկու կես անել, — ասաց Ջիմը:

— Այո, այրին այդ մասին ամեն ինչ պատմել է:

— Լավ, ուրեմն, մի՞թե դա աշխարհի ամենատիամար առաջարկը չէ: Մի բույե մտածիր այդ առաջարկության մասին: Ասենք, թե դու կանանցից մեկն ես, այս կոճղը՝ մյուս կինը, ես էլ՝ Սողոմոն իմաստունը, իսկ այս դուարն էլ՝ երեխան: Ձեզնից յուրաքանչյուրն ասում է, թե դա իրենն է: Ի՞նչ անեն: Չպե՞տք է հարցնեն հարևաններին, թե ումն է, և ամբողջությամբ տամ իսկական տիրոջը: Խելոք մարդն այդպես կանի: Բայց այստեղ այնպես չէ. վերցնում են դուարը և երկու կես անում, կեսը տալիս քեզ, կեսը՝ կոճղին: Սողոմոնն այդպես էր ուզում վարվել երեխայի հետ: Այժմ ուզում են հարցնել քեզ. ի՞նչ արժեք ունի այդ դուարի կտրած կեսը, դրանով ոչինչ առնել չես կարող: Եվ ի՞նչ օգուտ կես երեխայից: Ես միլիոն հատ կեսի էլ ոչինչ չէի տա:

— Բայց թող այդ, Ջիմ, դու բոլորովին հեռացար նյութից, աստված վկա, հազար մղոնով հեռացար:

— Ո՛վ, ե՛ս: Գործիդ գնա: Ինձ քո պատմածը չի հետաքրքրում: Երբ ես մի բան եմ տեսնում, գիտեմ. այնտեղ իմաստ կա՞, թե՞ ոչ, իսկ քո պատմածի մեջ իմաստ չկա: Նրանց վեճը կես երեխայի մասին չի եղել, այլ ամբողջ երեխայի, իսկ եթե մեկը մտածում է, թե ինքը կարող է մեկ երեխայի համար ծագած վեճը հանդարտեցնել կես երեխայով, ապա նա բոլորովին զուրկ է ուղեղից: Այլևս ինձ մոտ չխոսես քո Սողոմոնի մասին, չեք, ես նրան առանց քեզ էլ ճանաչում եմ:

— Բայց ես ասում եմ, որ դու չես հասկանում հարցի էությունը:

— Կորչի հարցը: Ես գիտեմ այն, ինչ գիտեմ: Իմ կարծիքով իսկական հարցն այդ չէ. այն ավելի հեռու է և ավելի խոր: Հարցն այն է, թե ինչ սովորություններ է ունեցել Սողոմոնը: Օրինակի համար վերցրու մի մարդու, որն ընդամենն ունի մեկ կամ երկու երեխա: Մի՞թե այդպիսի մարդն իր երեխային կզցի: Ոչ, իհարկե: Նա այդպիսի բան թույլ չի տա: Նա գիտե իր գավակների արժեքը: Բայց վերցրու մի մարդու, որն ունի հինգ միլիոն երեխա, որոնք վազում են տան չորսբոլորը. իհարկե, այդ դեպքում դրությունն այլ է: Նա նույնպիսի պատրաստակամությամբ երկու կես կանի մի երեխայի, ինչպես կկիսեր մի կատու: Երեխաները շատ են: Մեկ-երկուսով ավելի կամ պակաս լինելը Սողոմոնի համար նշանակություն չունեն:

Ես այսպիսի նեգր տեսած չկայի: Եթե մի գաղափար մի անգամ նրա գլուխը մտներ, այլևս հնարավոր չէր դուրս բերել: Իմ երբևէ տեսած նեգրերից ոչ մեկը Սողոմոնին այդպես վատ չէր վերաբերվել: Ուստի ես խոսակցությունը շուտ տվեցի այլ թագավորների վրա և մի կողմ թողի Սողոմոնին: Պատմեցի Լյուդովիկոս Տասնվեցերորդի^[2] մասին, որի գլուխը վաղուց կտրել էին Ֆրանսիայում, ինչպես և նրա փոքրիկ որդու՝ Դոլֆինի^[8] մասին, որը թագավոր էր դառնալու, բայց նրան էլ էին բանտարկել: Ասում էին, թե նա այնտեղ էլ մեռել է:

— Խեղճ փոքրիկ տղա:

— Բայց մի քանիսն ասում են, թե դուրս է եկել այնտեղից ու փախել իբր թե Ամերիկա:

— Այդ լավ է: Բայց նրա համար շատ տխուր կլինի. այստեղ թագավորներ չկան, այնպես չէ՞, չեք:

— Ոչ, չկան:

- Ուրեմն՝ նրա համար պաշտոն է չկա: Ի՞նչ է անելու:
- Չգիտեմ: Դրանցից մի քանիսը ոստիկանատանն են ծառայում, ոմանք էլ ֆրանսերեն խոսել են սովորեցնում:
- Ինչպե՞ս թե, Հեք, մի՞թե ֆրանսիացիները մեզ պես չեն խոսում:
- Ոչ, Ջիմ: Նրանց ասածից ոչ մի բառ չես հասկանա, ոչ մի բառ:
- Ա՛յ թե ինչ: Պատճա՞ռը:
- Չգիտեմ, բայց այդպես է: Ես նրանց լիռոտոցի մասին կարդացել եմ մի գրքում: Ասենք թե մեկը մոտենում է քեզ ու ասում. «Պառլե՛ վու ֆրանսե»: Ի՞նչ կհասկանաս դրանից:
- Ոչինչ չեմ հասկանա: Կվերցնեմ այդ բառերը և կտամ նրա գլխին: Այդպես կանեմ, եթե նա սպիտակամորթ չլինի: Ոչ մի նեգրի թույլ չէի տա, որ ինձ այդպիսի բան ասեր:
- Դու էլ բան ասացիր. հո քեզ չե՞ն հայիոյի: Դա միայն նշանակում է. «Ֆրանսերեն խոսո՞ւմ ես»:
- Այդ դեպքում ինչո՞ւ մարդավարի չի հարցնում:
- Ինչո՞ւ, շատ մարդավարի է հարցնում. ֆրանսիացիք այդպես են ասում:
- Դա խոսելու ծիծաղելի ձև է, և ես այլևս չեմ ուզում այդ մասին լսել: Դրա մեջ իմաստ չկա:
- Լսիր, Ջիմ, կատուն մեզ նման խոսո՞ւմ է:
- Ոչ, չի էլ կարող:
- Կովը խոսո՞ւմ է:
- Ոչ էլ կովը:
- Կատուն կարո՞ղ է կովի նման խոսել, կամ կովը կատվի նման:
- Ոչ:
- Բնական է և ճիշտ, որ նրանք տարբեր ձևով խոսեն, այնպես չէ՞:
- Իհարկե:
- Իսկ բնական չէ՞ և ճիշտ, որ կատուն ու կովը մեզ նման չխոսեն:
- Շատ բնական:
- Լավ: Ուրեմն՝ ինչո՞ւ բնական և ճիշտ չէ, որ ֆրանսիացին իր խոսակցությանը մեզնից տարբերվի: Պատասխանիր:
- Կատուն մա՞րդ է, Հեք:
- Ոչ:
- Ուրեմն՝ կատուն կովի կամ մարդու նման խոսելու հետ գործ չունի: Իսկ ֆրանսիացին մա՞րդ է:
- Այո:
- Լավ, ուրեմն, էլ ինչո՞ւ մարդու նման չի խոսում:

Ես տեսա, որ անօգուտ է բառերը շռայլելը. հնարավոր չէ նեգրին համոզել: Ուստի վերջ տվի այդ խոսակցությանը:

Գլուխ տասնհինգերորդ

Մեր հաշվով երեք գիշեր էլ պիտի գնայինք Կեյրո հասնելու համար, որը Իլինոյսի նահանգի սահմանագլխին էր, ուր Օհայո գետը թափվում է Միսսուրիի մեջ: Մեր նպատակն էլ հենց դա էր: Այնտեղ կվաճառեինք լաստը, կնստեինք մի նավ, Օհայո գետով կբարձրանայինք ազատ նահանգները և այլևս վախենալու բան չէինք ունենա:

Հաջորդ գիշերը մեզ վրա մառախուղ իջավ, և մենք որոշեցինք շարժվել դեպի թփուտներով ծածկված մի կղզի: Մառախուղի մեջ լողալ հարմար չէր: Բայց երբ ես, պարանը բռնած, մակույկը թիավարեցի առաջ՝ լաստը մի բանի ամրացնելու, տեսա, որ փոքրիկ ծառերից բացի, ոչինչ չկա: Պարանը փաթաթեցի գետափնյա մի ծառի, բայց ջրի հոսանքն այդտեղ այնքան ուժեղ էր, որ լաստը թափով եկավ, ծառն արմատահան արեց ու շարունակեց իր ընթացքը: Ես նկատեցի, որ մառախուղն ավելի ու ավելի է թանձրանում, և դա այնպես ընկճեց ու վախեցրեց ինձ, որ կես րոպե չկարողացա տեղիցս շարժվել, իսկ լաստն այդ միջոցին արդեն անհետացել էր իմ տեսողությունից: Հնարավոր չէր տեսնել քսան յարդ հեռու: Ես ցատկեցի մակույկի մեջ, վազեցի հետնակողմը, վերցրի թիակը և սկսեցի առաջ մղել մակույկը, բայց սա տեղից չշարժվեց: Այնքան էի շտապել, որ պարանը չէի արձակել: Վեր կացա, փորձեցի արձակել, բայց շատ էի հուզված, և ձեռքերս էլ այնպես էին դողում, որ հազիվ թե կարողանայի մի բան անել:

Հենց որ մակույկը շարժվեց, տաքացած ու բուռն եռանդով շտապեցի հասնել լաստին, թիավարելով կղզյակի երկարությամբ: Սկզբում ամեն ինչ լավ էր ընթանում: Կղզյակը հազիվ վաթսուն յարդ երկարություն ունենար, և երբ հասա նրա ծայրին, ընկա սպիտակ, թանձր մառախուղի մեջ: Ես իմ որտեղ լինելը նույնքան էի պատկերացնում, որքան մեռած մարդը:

Մտածեցի, որ թիավարելը իմաստ չունի. գիտեի, որ կամ ափի ծանծաղուտը կընկնեմ, կամ կղզի, կամ նման մի տեղ: Ուստի որոշեցի հանգիստ նստել. թող հոսանքը տանի ինձ ուր ուզում է: Բայց շատ դժվար է նման պահերին ձեռքերը ծալել ու նստել: Ես ձայն էի տալիս և ապա ականջ դնում: Հեռվից, ներքևից, գալիս էր հազիվ լսելի մի ձայն, և դա ինձ սիրտ էր տալիս: Նետի նման սլացա այդ կողմը, ականջներս սրած սպասեցի, որ նորից լսեմ այն ձայնը: Նորից լսեցի մի կանչ, և պարզվեց, որ բոլորովին էլ այն կողմը չեմ գնում, այլ դեպի աջ եմ շարժվում: Ուղղություն վերցրի դեպի ձախ: Նորից ոչ մի արդյունքի չհասա, որովհետև մեկ այս, մեկ այն կողմ էի անընդհատ պտույտ գործում, իսկ ձայնն ամբողջ ժամանակ ուղիղ շարժվում էր առաջ:

Ուզում էի, որ այդ հիմարը գլխի ընկներ, թիթեղի կտորի շարունակ հարվածեր, բայց նա, իհարկե, այդպես չարեց, և ինձ շփոթեցնում էին այդ կանչերի միջև ընկած լուռ պահերը: Այնուամենայնիվ, անընդհատ շարժվում էի առաջ և հանկարծ հեռվից լսեցի մի կանչ: Արդեն բոլորովին շփոթվեցի: Դա կամ մի ուրիշ ձայն էր, կամ էլ ես էի շուռ եկել:

Թիակը թողեցի: Նորից լսեցի այդ կանչը, որը դեռ իմ թիկունքում էր, միայն թե տարբեր տեղերից էր հնչում: Ես շարունակում էի պատասխանել: Շուտով այդ ձայնը նորից իմ

առջևնու՛մ էր: Մտածեցի, որ հոսանքից մակույկի քիթը շուռ է եկել դեպի ցած: Ուրեմն, ամեն ինչ կարգին է, եթե միայն այդ գոռացողը Ջիմն է և ոչ մի ուրիշ լաստավար: Մառախուղում ոչինչ չէի կարող ասել ձայնի մասին, որովհետև ոչ մի բան իր բնական տեսքով չի երևում, ոչ էլ ձայնն է բնական հնչում: Կանչերը շարունակվում էին, և մեկ րոպե հետո ես հասա գահավեժ մի ափ, որտեղ վեր էին ձգվում մեծ-մեծ ծառերի մառախլապատ ուրվականներ: Հոսանքն ինձ քշեց դեպի ձախ, տարավ նավարկությունը դժվարացնող, ջրի միջից ցցված բազմաթիվ ծառերի արանքը, որոնք, բախվելով սրընթաց հոսանքին, շառաչում էին:

Մեկ-երկու վայրկյան հետո նորից ընկա սպիտակ մառախուղի մեջ: Նորից նույն խոր լռությունը: Ես կատարելապես անշարժ նստել էի, ունկնդրելով իմ սրտի բաբախյունին և, թվում էր, թե մի անգամ շունչ առնելիս սիրտս հարյուր անգամ բաբախում էր:

Ես անմիջապես հասկացա, թե բանը ինչ է և ձեռ քաշեցի այդ ափից: Այդ գառիթափը կղզու մի կողմն էր, իսկ Ջիմը գնացած կլիներ մյուս ափը: Դա սովորական փոքրիկ կղզյակ չէր, որ հնարավոր լիներ տասը րոպեում թիավարելով հասնել ծայրը: Այնտեղ աճում էին իսկական կղզու մեծ-մեծ ծառեր: Հավանորեն դա կունենար հինգ կամ վեց մղոն երկարություն և ավելի քան կես մղոն լայնություն:

Մոտ տասնհինգ րոպե հանգիստ սպասեցի՝ ականջներս սրած: Հոսանքը, իհարկե, ժամում չորս-հինգ մղոն ինձ տանում էր առաջ, բայց դա սովորաբար չես նկատում, ընդհակառակը, այնպես է թվում, թե մակույկն անշարժ կանգնած է ջրում: Եվ երբ ծառի մի փոքրիկ բուն սահում անցնում է աչքիդ առջևից, չես պատկերացնում, թե ինչպիսի արագությամբ ես գնում, բայց պահում ես շունչդ և մտածում, թե ինչպես է սլանում ջուրը: Եթե ձեր կարծիքով դա այնքան էլ տխուր ու սարսափելի չէ, գոնե մեկ անգամ փորձեք և կտեսնեք:

Այնուհետև մոտ կես ժամ մերթընդներթ գոռում էի: Վերջապես լսեցի հեռվից եկող մի պատասխան ձայն և փորձեցի հետևել դրան, բայց չկարողացա և անմիջապես մտածեցի, որ ընկել եմ կղզյակների մի բնի մեջ, որովհետև իմ երկու կողմում էլ աղոտ կերպով նշմարում էի ինչ-որ կղզյակներ: Երբեմն ինձ դրանցից բաժանողը մի բարակ նեղուց էր լինում: Մի քանիսն էլ, որ չէի նկատել, իրենց գոյությունն զգացնել էին տալիս. լսում էի, թե հոսանքն ինչպես է բախվում ափերին կիսված չոր մացառներին ու աղբին: Ինչ որ է, շուտով այդ կղզյակների արանքում շփոթվելով, այլևս կանչեր չէի լսում: Սկզբում փորձեցի որևէ կերպ հետևել ձայներին, բայց դա ավելի անօգուտ էր, քան շարժվող լույսին հետևելը: Ես դեռ չեմ տեսել, որ ձայնն այդպես հանկարծ խորտակվի և այդքան արագ ու հաճախ փոխի իր տեղը:

Չորս-հինգ անգամ ստիպված եղա շուռումուռ գալ՝ ափից հեռու մնալու համար, որպեսզի չբախվեի կղզիներին: Մտածում էի, թե լաստը պետք է որ հաճախ բախված լինի ափին, այլապես շատ հեռացած կլիներ և լսողության սահմանից դուրս. այն ավելի արագ էր լողում, քան մակույկը:

Ինչ որ է, շուտով ինձ թվաց, թե նորից բաց գետի վրա եմ, բայց ոչ մի տեղից ձայն չէի լսում: Ենթադրում էի, թե Ջիմը գուցե բախվել է ջրասույզ ծառերի և իր հաշիվը փակել: Ծատ էի հոգնած: Պառնեցի մակույկի մեջ, մտածելով, թե այլևս միտք չունի չարչարվել: Իհարկե, քնել չէի ուզում, բայց այժերս այնպես էին փակվում, որ դիմադրել չէի կարող: Վճռեցի, որ պետք է կատվի պես մի քիչ քնել:

Բայց իմ հաշվով դա կատվի քուն չէր. երբ արթնացա, մառախուղը ցրվել էր, աստղերը պայծառ շողում էին, և գետի մի մեծ ոլորան պտտեցնում էր մակույկը, առաջ գցելով հետնամասը: Ամենից առաջ չգիտեի, թե որտեղ եմ: Ինձ թվաց, թե դա երազ է, իսկ երբ սկսեցի որոշ բաներ վերհիշել, ամեն ինչ այնպես աղոտ էի պատկերացնում, որ դրանք կարծես անցյալ շաբաթ էին կատարվել:

Այստեղ գետը սարսափելի լայն էր: Ափերը երկու կողմից ծածկված էին բարձր ու խիտ անտառով, որն ինչքան կարելի էր նշմարել աստղերի լույսի տակ, գոյացրել էր հաստատուն մի պատ: Նայեցի հեռուն, գետի հոսանքն ի վար և ջրի մակերեսին նկատեցի մի սև կետ: Հետևեցի այդ կետին և, երբ հասա, տեսա, որ դա երկու գերան էր՝ իրար միացրած: Ապա նկատեցի մի այլ կետ, հետևեցի, ապա մի երրորդը, և այս անգամ չսխալվեցի. դա մեր լաստն էր:

Երբ հասա լաստին, Ջիմը նստած էր այնտեղ, գլուխը կախած երկու ծնկների արանքը: Նա քնած էր, աչ թևը հենած դեկաթիակին: Մյուս թիակը ճզմվել, ջարդվել էր, և լաստը ծածկված էր տերևներով, ճյուղերով և ցեխով: Հասկանալի էր, որ դա նույնպես խորդուբորդ ճանապարհ էր անցել:

Կապեցի մակույկը, պառկեցի լաստի վրա, Ջիմի քթի տակ, սկսեցի հորանջել, ապա բռունցքներս դեմ արեցի Ջիմին, ասելով.

— Հե՛յ, Ջի՛մ, մի՛թե ես մինչև հիմա քնած եմ եղել: Ինչո՞ւ չես արթնացրել:

— Աստվա՛ծ իմ, այդ դո՞ւ ես, Հեք: Եվ դու չե՞ս մեռել... չե՞ս խեղդվել... վերադարձե՛լ ես: Չեմ հավատում աչքերիս, քաղցրիկս, չեմ հավատում: Թող մի լավ նայեմ քեզ, որդիս, նայեմ քեզ: Ոչ, չես մեռել, վերադարձել ես, ողջ և առողջ, ճիշտ նույն Հեքը, նախկին Հեքը, փա՛ռք ասածո:

— Ի՞նչ է պատահել քեզ, Ջիմ: Հարբա՞ծ ես:

— Հարբա՞ծ: Մի՛թե հարբած եմ: Մի՛թե ժամանակ էի գտել հարբելու:

— Հապա ի՞նչն է ստիպում քեզ այդպես խելացնոր բաներ ասել:

— Ի՞նչ խելացնոր բան:

— Ի՞նչ: Չասացի՞ր իմ վերադարձի մասին և նման դատարկ բաներ, կարծես թե ես ուրիշ տեղ եմ եղել:

— Հե՛ք, Հե՛ք Ֆինն, նայիր աչքերիս, նայիր աչքերիս: Մի՛թե ուրիշ տեղ չես գնացել:

— Ուրիշ տե՞ղ: Ի՞նչ ես ուզում ասել: Ես ոչ մի տեղ չեմ գնացել: Որտե՞ղ պիտի գնացած լինեի:

— Լսիր, Հեք, այստեղ ինչ-որ սխալ բան կա: Մի՛թե սա ես եմ, կամ ո՞վ եմ ես, ես այստե՞ղ եմ, կամ որտե՞ղ եմ: Այդ եմ ուզում իմանալ:

— Լավ, կարծում եմ, որ այստեղ ես. դա պարզ է ու հասկանալի, բայց մտածում եմ, որ դու ցնդած, հիմար ծերուկ ես, Ջիմ:

— Հիմա՞ր եմ, հիմա՞ր եմ: Լավ, դու իմ այս հարցին պատասխանիր. դու մակույկով չմոտեցա՞ր կղզյակին՝ պարանը բռնած, որպեսզի լաստը ծառին կապեիր:

— Ոչ, չեմ կապել: Ի՞նչ կղզյակ: Ես ոչ մի կղզյակ չեմ տեսել:

— Կղզյակ չե՛ս տեսել: Ինչպե՛ս թե չես տեսել. մի՞թե պարանը չարձակվեց և լաստը չգնաց ջրի հետ, քեզ թողնելով մակույկի մեջ, մառախուղում:

— Ի՞նչ մառախուղ:

— Մառախուղ, այն մառախուղը, որ ամբողջ գիշերը պատել էր չորս կողմը: Եվ դու չէի՛ր գոռում, և մենք շփոթվեցինք կղզյակների միջև, մեզնից մեկը կորավ, մյուսին էլ նույնչափ կարելի էր կորած համարել, որովհետև չգիտեր, թե ինքը որտեղ է: Եվ ես խճճվեցի այդ բազմաթիվ կղզյակների մեջ, սարսափելի ժամեր անցկացրի: Քիչ էր մնում խեղդվելի: Ասա, այդպես չե՞, չեք, այդպես չե՞: Պատասխանիր:

— Չափազանց անհասկանալի բաներ ես ասում, Ջիմ: Ես ոչ մի մառախուղ չեմ տեսել, ո՛չ կղզիներ, ո՛չ էլ նեղություն կամ նման բաներ: Ես նստած եմ եղել այստեղ, խոսել եմ քեզ հետ ամբողջ գիշերը, մինչև դու մի տասը բուրբուռ ատաղ քնեցիր, ես էլ, երևի քնել եմ: Դու այդքան շատ չէիր կարող հարբել, ասել կուզի՝ երագ ես տեսել:

— Բայց ինչպե՛ս կարող էի այդ բոլորը տասը բուրբուռ տեսնել:

— Լավ, թողնենք դա. երագումդ ես տեսել, որովհետև այդ ասածներիցդ ոչ մեկը չի պատահել:

— Բայց, չեք, այդ բոլորն ինձ համար նույնքան պարզ է, որքան...

— Նշանակություն չունի, թե որքան պարզ է, դրանում ոչինչ չկա: Ես լավ գիտեմ, որովհետև ամբողջ ժամանակ քեզ հետ եմ եղել:

Մոտ հինգ բուրբուռ Ջիմը ոչինչ չասաց. նա նստած խորհրդածում էր այդ մասին: Ապա ասաց.

— Լավ, այդ դեպքում ընդունում եմ, որ քնել եմ, չեք, բայց մեռնեմ, եթե դա երբևիցե տեսածս երագներիցս ամենածանրը չի եղել: Եվ ես մինչ այդ երբեք այնպիսի երագ չեմ տեսել, որն ինձ այդքան հոգնեցներ:

— Դե, ի՞նչ կա որ. երբեմն ոչ մի բան մարդուն այնպես չի հոգնեցնում, ինչպես երագը: Բայց այս մեկը իմաստուն երագ է: Մեկնաբանի՛նք այդ երագը, Ջիմ:

Ջիմը գործի անցավ և ինձ պատմեց ամբողջը՝ սկզբից մինչև վերջ, ճիշտ այնպես, ինչպես պատահել էր, միայն թե շատ գունազարդեց: Ապա ասաց, որ այժմ պետք է մեկնաբանել, քանի որ այդ երագը ուղարկվել է մեզ որպես նախազգուշացում: Նրա ասելով, առաջին կղզյակն այն մարդն է, որը կաշիսատի մեզ համար լավ բան անել, բայց հոսանքը մի այլ մարդ է, որը մեզ հեռացնում է առաջինից: Գոռոցները նախազգուշացումներ են, որ միշտ կգան, իսկ եթե մենք չուզենք նեղություն կրել և հասկանալ դրանք, ապա ձայները մեր գլխին փորձանք կբերեն, փոխանակ մեզ հեռու պահելու: Կղզյակների բազմությունը նշանակում է նեղություն: Դա կգա, եթե գործ բռնենք վատ ու ամեն տեսակի ստոր մարդկանց հետ: Բայց եթե մենք մեր գործին հետևենք և ուրիշներին խոսք չդարձնենք ու չբարկացնենք, կշարժվենք առաջ, դուրս կգանք մառախուղից դեպի մեծ, վճիտ գետը, ասել կուզի՝ ազատ նահանգները և այլևս ճախորդության չենք պատահի:

Լաստը բարձրանալուցս հետո ամպերը մթնեցրին շրջակայքը, բայց շուտով երկինքը նորից պարզվեց:

— Դե, Ջիմ, այդ բոլորը բավական լավ մեկնաբանեցիր, — ասացի ես, — բայց սրա՞նք ինչ են:

Խոսքը վերաբերում էր լաստի վրա թափված տերևներին ու ցեխին, ինչպես և կոտրված թիակին: Այժմ դրանք լավ երևում էին:

Ջիմը նայեց այդ թափթփուկներին, նայեց ինձ և ապա՝ նորից թափթփուկներին: Երազի մասին մեր խոսակցությունը այնպես ուժեղ էր տպավորվել նրա գլխում, թվում էր, թե նա անգոր է այն վանել և անմիջապես դրանք փոխարինել փաստերով: Բայց երբ ամեն ինչ հասկացավ, անթարթ, անժպիտ նայեց ինձ ու ասաց.

— Դրանք ի՞նչ բաներ են: Հիմա կասեմ: Երբ ես հոգնեցի թիավարելուց ու կանչելուց և վայր ընկա քնելու, սիրտս այնպե՛ս էր կոտրված քեզ կորցնելու համար: Ես չէի մտածում, թե ինչ կպատահի ինձ կամ լաստին: Եվ երբ արթնացա ու նորից գտա քեզ ողջ-առողջ, այնքան ուրախացա, որ աչքերս լցվեցին արցունքներով, ուզեցի ծնկաչոք համբուրել ոտքերդ: Իսկ դու ուզում ես միայն ստել ու գժվեցնել ծեր Ջիմին: Այդ ամբողջն աղբ է, անպետք բան. անպետք են այն մարդիկ, որոնք իրենց ընկերների գլխին աղբ են շարտում և ամաչեցնում նրանց:

Նա կամաց վեր կացավ, քայլեց դեպի վիզվամը, ներս մտավ և այլևս ոչինչ չասաց: Բայց դա բավական էր: Այդ խոսքերից ես ինձ այնպես նվաստացած էի զգում, որ պատրաստ էի գրեթե համբուրելու նրա ոտքերը, միայն թե նա իր ասածը ետ վերցնէր:

Մոտ տասնհինգ բույս անցավ, մինչև ես կարողացա կոտրել ինձ, գնալ խոնարհվելու մի նեգրի առջև: Բայց ես դա արեցի և հետագայում երբեք չափսոսացի դրա համար: Այլևս ոչ մի ստոր խաղ չխաղացի նրա գլխին, և այդ կատակն էլ չէի անի, թե իմանայի, որ նա կվշտանա:

Գլուխ տասնվեցերորդ

Մենք գրեթե ամբողջ օրը քնեցինք և ճանապարհ ընկանք գիշերը: Մեր առջևից լողում էր երկար մի լաստ, որը աննկատ շարժվում էր, ինչպես թափոր: Լաստի յուրաքանչյուր ծայրին կար չորս երկար, մեծ թի: Պետք է որ այնտեղ լինեին երեսուն մարդուց ոչ պակաս: Լաստի վրա, իրարից բավական հեռու, պատրաստել էին հինգ մեծ վիզվամ, դրանց արանքում վառել բացօթյա խարույկ, իսկ լաստի ամեն ծայրին տնկել դրոշակի մի երկար ձող: Դա հզորության ու նորածնության նշան էր: Արժեր լաստավար լինել այդպիսի մի լաստի վրա:

Հոսանքի հետ գնալով, հասանք մի մեծ ոլորանի: Գիշերն ամպամած էր, տոթ: Գետը շատ լայն էր, և երկու ափերին պատի նման բարձրանում էր խիտ անտառը: Հազիվ թե բացատ լինեի կամ ծառերի միջից լույսի նշույլ երևար: Մենք խոսում էինք Կեյրոյի մասին և հարցնում իրար, թե հասնելիս կիմանա՞նք, որ Կեյրոն դա է: Ես ասում էի, որ այնտեղ ընդամենը տասը տուն կա: Եթե այնպես պատահեր, որ լույսերը վառած չլինեին, ինչպե՞ս իմանայինք, թե անցնում ենք ավանի առջևով: Ջիմն ասում էր, որ եթե այնտեղ երկու մեծ գետ միանում են իրար, ապա դրանից կիմացվի տեղը: Բայց ես ասացի, գուցե մեզ թվա, թե անցնում ենք կղզու մոտով և նորից գանք հին գետը: Դա անհանգստացրեց Ջիմին, ինչպես

և ինձ: Ի՞նչ անենք: Ես ասացի, որ լույս երևալուն պես մակույկով կթիավարեմ ափ, կհայտնեմ, որ հետևից առևտրական լաստանավով գալիս է հայրս և այս գործի մեջ փորձ չունի. ուզում է իմանալ, թե դեռ որքան ճանապարհ է մնում մինչև Կեյրո: Ջիմը գտնում էր, որ դա լավ միտք է: Ծիւեցինք ու սպասեցինք:

Այժմ ոչինչ չէր մնում անելու, բացի ուշի-ուշով շրջապատը դիտելուց: Պետք է հետևեինք, թե երբ կերևա ավանը, այլապես կանցնեինք մոտով առանց նկատելու: Ջիմն ասում էր, թե ինքը միանգամայն վստահ է, որ բաց չենք թողնի ավանը և ինքը կդառնա ազատ մարդ: Իսկ եթե վրիպենք, նորից կընկնի ստրկատիրական նահանգ, և արդեն հավերժ հրաժեշտ ազատությանը: Ամեն բոպե նա վեր էր ցատկում ու ասում.

— Ահա Կեյրոն:

Բայց սխալվում էր: Նրա տեսած լույսերը շարժվող կրակներ էին լինում կամ լուսատիտիկներ: Նորից նստում էր տեղը և հսկում, ինչպես առաջ: Ջիմն ասաց, որ ինքը հուզվում, տենդային վիճակի մեջ է ընկնում, երբ զգում է, թե որքան մոտ է ազատությունը: Բայց ես էլ պակաս չէի հուզվում ու դողում, երբ լսում էի, որովհետև միայն այժմ սկսեցի մտքովս անցկացնել, որ նա իսկապես շուտով ազատ կլինի: Բայց այդ բանում ո՞վ էր մեղավորը: Իհարկե, ես: Չգիտեի, թե ինչպես կամ ինչ ճանապարհով խիղճս ազատեմ դրանից: Այդ բանն այնպես է ինձ նեղում, որ դադար չունեի, չէի կարողանում հանգիստ մնալ մի տեղում: Մինչ այդ երբեք ինձ հարց չէի տվել, թե ինչ է իմ արածը: Բայց այդ միտքն ինձնից չէր հեռանում ու ավելի էր այրում հոգիս: Փորձեցի ինքս ինձ համոզել, թե ես մեղավոր չեմ, քանի որ Ջիմին ես չեմ փախցրել իր օրինական տիրոջից: Բայց սպարդյուն. խիղճս ամեն անգամ ըմբոստանում էր իմ դեմ ու ասում. «Դու գիտեիր, որ նա փախչում է հանուն ազատության, կարող էիր թիավարել դեպի ափ և այդ մասին մեկին հայտնել: Եվ դա ճիշտ կլիներ: Դրա համար էլ ոչ մի կերպ չէի կարողանում ազատվել այդ մտքերից: Ահա թե որն էր դժվարությունը: Խիղճս ասում էր. «Քեզ ի՞նչ էր արել խեղճ միսս Ուոթսոնը, որ դու կարողացար հանգիստ նայել, երբ նրա նեգրը աչքիդ առաջ փախչում էր ու ոչ մի բառ չասացիր: Ի՞նչ էր արել քեզ այդ խեղճ պառավը, որ դու կարողացար այդպես ստորաբար վարվել նրա հետ: Չէ՞ որ նա ամեն կերպ աշխատում էր քո դասը սովորեցնել, բացատրում էր, թե ինչպես պետք է վարվել մարդկանց հետ, աշխատում էր ամեն կերպ բարի լինել քո նկատմամբ: Ոչ մի վատ բան չէր արել քեզ»:

Ինձ այնպես նվաստացած ու ողորմելի էի զգում, որ ուզում էի մեռնել: Լաստի վրա անհանգիստ ետ ու առաջ էի քայլում, նախատում ինքս ինձ: Ջիմը նույնպես անհանգիստ էր: Մեզնից ոչ մեկը չէր կարողանում հանգիստ նստել: Ամեն անգամ նա պարելով շուռ էր գալիս ու ասում. «Ահա Կեյրոն», և այդ բառերը սրտիս միջով անցնում էին ինչպես գնդակ, և ես մտածում էի, եթե դա Կեյրոնն է, ես կմեռնեմ ամոթից:

Մինչ ես ինքս ինձ խորհրդածում էի, Ջիմը ինքնիրեն ամբողջ ժամանակ բարձրաձայն խոսում էր: Նա ասում էր, թե ինչպես որևէ ազատ նահանգ հասնելիս, իր առաջին գործը կլինի փող խնայել, ոչ մի ցեներ չծախսել և երբ բավական փող հավաքի, փրկագնով կազատի կնոջը, որը ստրկուհի էր մի ազարակում, ոչ հեռու միսս Ուոթսոնի բնակավայրից: Այնուհետև երկուսով կաշխատեն և ետ կգնեն իրենց երկու երեխաներին: Իսկ եթե տերը չվճարի նրանց, ապա իրենք կդիմեն մի արդիցիոնիստի, որը և նրանց կգողանա:

Այս խոսակցությունը լսելիս սառչում էի: Նա իր կյանքում երբեք չէր համարձակվել նման բան խոսել: Ահա տեսեք, թե ինչպիսի փոփոխություն էր առաջանում նրա մեջ, երբ

մտածում էր, թե մոտ է իր ազատությանը: Դա նման էր մի հին ասացվածքի. «Նեգրին մեկ մատ տուր, և նա ամբողջ թևը կվերցնի»: Ես մտածում էի, թե ահա ինչ է դուրս գալիս իմ թեթևամտությունից: Աչքիս առաջ էր այս նեգրը, որին ես շատ թե քիչ օգնել էի փախչելու: Սա արհանալով ասում էր, թե գողանալու է իր երեխաներին, երեխաներ, որ պատկանում էին մի ուրիշ մարդու, իսկ այդ մարդուն ես նույնիսկ չէի ճանաչում և նա երբեք ինձ ոչ մի վնաս չէր տվել:

Ինձ համար ցավալի էր Ջիմից նման բան լսել. նրա կողմից դա ստորություն էր: Խիղճս զայրույթից ինձ ավելի ուժեղ էր ցնցում, քան երբևէ, մինչև ի վերջո ասացի խղճիս. «Ինձ հանգիստ թող, դեռ ուշ չէ. հենց որ առաջին լույսը նկատեմ, կթիավարեմ ասի ու կհայտնեմ»: Անմիջապես հանգստացա, ինձ զգացի ուրախ ու փետուրի պես թեթև: Իմ ամբողջ տագնապն անհետացավ: Սկսեցի ուշադիր հետևել, թե լույս չի՞ երևում, և ինչ-որ բան էի երզում: Շուտով երևաց մի լույս, և Ջիմը գոչեց.

— Մենք փրկված ենք, չեք, մենք փրկված ենք: Վե՛ր կաց և կրնկի պարի: Ահա, վերջապես, հին, բարի Կեյրոն: Ես լավ գիտեմ:

Ես ասացի.

— Ջիմ, վերցնեմ մակույկը, գնամ տեսնեմ: Գուցե դա չէ:

Նա վեր թռավ տեղից ու պատրաստեց մակույկը, իր հին բաճկոնը փռեց հատակին, որ նստեմ ու թիակը տվեց ինձ: Եվ երբ ես արդեն թիավարելով հեռանում էի, ասաց.

— Շուտով ես ուրախությունից կգոռամ և կասեմ, որ այդ բոլորը կատարվեց չեքի շնորհիվ: Ես ազատ մարդ եմ, և երբեք չէի ազատվի, եթե չեքը չլիներ: Դա չեքն է արել: Ջիմը քեզ չի մոռանա, չեք: Ջիմի բարեկամներից ամենալավը դու ես, իսկ այժմ միակ բարեկամը:

Ես քրտնաթոր հեռանում էի դեպի ասի, որպեսզի հայտնեի նրա մասին, բայց երբ նա ասաց այդ բառերը, թվաց, թե ամբողջովին զինաթափ եղա: Այժմ դանդաղեցրի ընթացքս և որոշակի չգիտեի. լա՛վ էր, որ այդ քայլին էի դիմում, թե՛ ոչ: Երբ հիսուն յարդ հեռացել էի, Ջիմն ասաց.

— Ահա, գնում ես, իմ վաղեմի՛ բարեկամ, հավատարի՛մ չեք, միակ սպիտակամորթ ջենտլմենը, որը հարգում է ծերուկ Ջիմին տված խոստումը:

Նրա այդ խոսքերը թուլացրին ինձ: Կարծես հիվանդ լինեի: Բայց ինքս ինձ ասացի. «Պետք է անեմ, չեմ կարող չանել»: չենց այդ ժամանակ իմ կողմը եկավ մի մակույկ, մեջը՝ հրացանավոր երկու մարդ: Նրանք կանգ առան. ես էլ կանգ առա: Նրանցից մեկն ասաց.

— Այդ ի՞նչ է այնտեղ:

— Լաստ, — ասացի ես:

— Դո՛ւ էլ այդ լաստից ես:

— Այո, սրբ:

— Այնտեղ մարդիկ կա՞ն:

— Միայն մեկը, սրբ:

— Լավ, այս գիշեր այնտեղ վերևում, ոլորանի գլխին հինգ նեզր են փախել: Քո ասած մարդը սև՞ է, թե՞ սպիտակ:

Ես անմիջապես չպատասխանեցի: Փորձեցի որևէ բան ասել, բայց բառերը բերանիցս դուրս չէին գալիս: Մեկ-երկու վայրկյան ջանացի հավաքել ինքս ինձ և ամեն ինչ ասել, բայց հարկ եղած արհուրթունքը չունեցա: Մի ճագարի լեղի էլ չունեի: Չգուժ էի, որ ուժասպառ եմ լինում, ուստի հրաժարվեցի գուր ջանքերի գործադրումից և ասացի.

— Սպիտակ է:

— Կարծում եմ, պետք է անձամբ գնանք ստուգենք:

— Ես էլ եմ ուզում, որ գնանք, — ասացի ես, — այնտեղ հայրս է, և գուցե դուք օգնեք ինձ լաստը քաշելու ասի, որտեղ լույսն է: Նա հիվանդ է, ինչպես և մայրս ու Մերի Աննան:

— Ա՛խ, աստանան տանի, մենք շտապում ենք, տղա: Բայց կածում եմ, պետք է օգնել: Արի, թիակովդ կառչիր մեր նավակից, և գնանք:

— Ես կառչեցի թիակով, և նրանք էլ կռացան իրենց թիակների վրա: Մեկ-երկու հարվածից հետո ես ասացի.

— Հայրս շատ շնորհակալ կլինի: Ում խնդրեցի, որ մեզ օգնեն, լաստը ասի քաշեն, ուշադրություն չդարձրին և թողին-հեռացան, իսկ ինքս մենակ անել չեմ կարող:

— Դժոխային ստորություն է և տարօրինակ: Ասա՛, տղա՛, ի՞նչ է պատահել հորդ:

— Նա... նա... մի առանձին բան չկա:

Նրանք վերջ տվին թիավարելուն: Մինչև լաստը քիչ էր մնացել, երբ նրանցից մեկն ասաց.

— Տղա՛, դու սուտ ես խոսում: Ի՞նչ է պատահել հորդ: Ծիշտ ասա, քեզ համար ավելի լավ է՝ ճիշտն ասես:

— Կասեմ, սրբ, կասեմ, ազնիվ խոսք, միայն թե մեզ մի՛ լքեք, խնդրում եմ: Նա... նա... չէ՞ որ դուք կարիք չունեք լաստին մոտենալու, դուք միայն ծայրից քաշեցեք, իսկ պարանը ես կզցեմ ձեզ: Խնդրում եմ, օգնեցեք մեզ:

— Ջոն, ե՛տ դարձրու, ե՛տ դարձրու, — ասաց մեկը:

Նրանք ետ դարձան:

— Հեռո՛ւ կաց, տղա՛, քամու ուղղությամբ կանգնիր: Սատանան տանի, վախենում եմ, թե քամին վարակը քշի մեզ վրա: Քո հայրը ծաղկով հիվանդացած կլինի, և դու այդ լավ գիտես: Ինչո՞ւ հենց սկզբից չասացիր: Չլինի՞ թե ուզում ես, որ հիվանդությունը տարածվի:

— Ի՞նչ անեմ, — ասացի ես հեկեկալով, — ձեզից առաջ ում ասացի, մեզ թողեցին, հեռացան:

— Խեղճ տղա: Բայց մեր ասածը ճիշտ է, չէ՞: Մենք ուղղակի ցավում ենք, բայց մենք... լավ, թողնենք այդ, մենք չենք ուզում ծաղկով հիվանդանալ, հասկանո՞ւմ ես: Լսիր, ասեմ, թե ինչ անես: Չփորձես ինքնագլուխ ասի դուրս գալ. ասիին զարնվելով ջարդ ու փշուր կլինես: Ջրի հոսանքով իջիր մոտ քսան մղոն և գետի ձախ կողմում կտեսնես մի ավան: Մինչև տեղ հասնես, լույսը վաղուց բացված կլինի, և երբ օգնություն խնդրես, ասա, որ ձերոնք բոլորը մրսել են ու տենդով հիվանդացել: Նորից չհիմարանաս, որպեսզի մարդիկ

կասկածեն, թե բանն ինչ է: Այժմ մենք ուզում ենք քեզ լավություն անել: Դրա համար դու մեզնից հեռացիր մի քսան մղոն, լա՛վ, տղա: Այնտեղ, լույսի մոտ ափ դուրս գալը ոչ մի օգուտ չի բերի քեզ. դա անտառանյութերի բակ է, ուրիշ ոչինչ: Քո հայրը հավանորեն թշվառ, դժբախտ մարդ է: Ահա, այս տախտակի վրա կդնեն քսան դոլար ոսկեդրամ, և երբ տախտակը լողալով հասնի քեզ, կվերցնես: Ես ինձ նվաստացած եմ զգում, որ ձեզ թողնում եմ, բայց աստված իմ, ծաղկի հետ կատակ անել չի կարելի, դու այդ հասկանո՞ւմ ես:

— Սպասիր, Փարքեր, — ասաց մյուս մարդը, — ահա քսան դոլար էլ իմ կողմից: Ցտեսություն, տղա. արա, ինչպես միտոր Փարկերն է ասում, և այդ դեպքում ամեն ինչ լավ կլինի:

— Այդպես է, տղաս, ցտեսություն, ցտեսություն: Եթե որևէ փախած նեգր տեսնես, օգնություն կանչիր և բռնել տուր: Քեզ դրա համար փող կտան:

— Ցտեսություն, սրբ, — ասացի ես, — ես ոչ մի փախած նեգրի բաց չեմ թողնի, եթե կարողանամ:

Նրանք հեռացան, և ես բարձրացա մեր լաստը, ինքս ինձ վատ ու նվաստացած զգալով, շատ լավ գիտեի, որ իմ արածը ճիշտ չէ: Միաժամանակ հասկանում էի, որ իմ կողմից գուր էր ճիշտ գործելու փորձեր անելը: Մեկը, որ մանկուց է շեղվում ճշմարիտ ճանապարհից, հետագայում երբեք չես կարող ստիպել. նա չի կարող ուղղվել: Նեղն ընկնելիս հենարան չունի, որ ապավինի իր աշխատանքին: Նա պարտվում է: Այնուհետև մի րոպե մտածելուց հետո ինքս ինձ ասացի. սպասիր, ենթադրենք, թե ճիշտ ես վարվել և Ջիմին հանձնել ես նրանց: Արդյո՞ք դրանից քեզ ավելի լավ կզգայիր, քան հիմա: Ոչ, պատասխանեցի ինքս ինձ, վատ կզգայի, նույնքան վատ, որքան այժմ: Լավ, ուրեմն, ասացի ես, էլ ի՞նչ օգուտ ճիշտ գործելուց, երբ ճիշտ գործելը ձանձրալի է այն ժամանակ, երբ սխալը նեղություն չի պատճառում, իսկ հատուցումը նույնն է: Ես կանգնել էի փակուղու առջև, և պատասխան չկար: Մտածեցի, որ դրա համար այլևս չեմ անհանգստանա և այսուհետև միշտ կանեմ այն, ինչ այդ պահին ամենից օգտակարն է:

Մտա մեր վիզվամը: Ջիմն այնտեղ չէր: Նայեցի շուրջս և ոչ մի տեղ նրան չգտա: Կանչեցի.

— Ջիմ:

— Այստեղ եմ, չեք: Նրանք արդեն այնքան հեռո՞ւ են, որ մեզ չտեսնեն. կամա՛ց խոսիր:

— Ջիմը մտել էր ջուրը, լաստի հետնամասի թիակի տակ: Ջրից դուրս միայն քիթն էր երևում: Ասացի, որ նրանք այլևս չեն երևում: Ջիմը բարձրացավ լաստի վրա: Նա ասաց.

— Ես լսեցի ձեր ամբողջ խոսակցությունը, սուզվեցի գետի մեջ և պատրաստվում էի լողալով ափ դուրս գալ, եթե նրանք գային մեր լաստը: Երբ գնային, նորից կվերադառնայի: Բայց ինչպե՛ս խաբեցիր նրանց, չեք: Ամենասրամիտ ձևով գլուխներս ազատեցիր: Պետք է ասեմ, տղաս, որ դրանով փրկեցիր ձեր Ջիմին: Ծեր Ջիմը դա չի մոռանա, քաղցրի՛կս:

Ապա խոսեցինք փողից: Բավական լավ եկամուտ էր՝ ամեն մեկիս քսան դոլար: Ջիմն ասաց, թե այժմ կարող ենք տախտակամածի տոմսեր գնել ու ճանապարհորդել շոգենավով: Փողն այնքան է, որ մեզ կբավականացնի մինչև ազատ նահանգները: Նա ասաց, որ քսան մղոնն այնքան հեռու տարածություն չէ լաստի համար, բայց ինքն ուզում էր, որ մենք այժմ արդեն հասած լինեինք այնտեղ:

Լուսադեմին մոտեցանք ափին և կապեցինք լաստը: Ջիմն ամեն կերպ աշխատեց այն լավ քողարկել: Ամբողջ օրն զբաղվեց իրերը կարգի բերելով ու կապկպելով, որ լաստին հրաժեշտ տանք:

Այդ գիշեր ժամը տասին մենք հեռվում, ոլորանի ձախ կողմում, նկատեցինք ինչ-որ քաղաքի լույսեր:

Ես մակույկով գնացի իմանալու, թե ինչ տեղ է այդ: Շուտով գետի վրա, նավակում գտա մի մարդու, որը փորձում էր կարթով ձուկ բռնել: Մոտեցա ու հարցրի.

— Միստր, դա Կեյրո քաղաքն է:

— Կեյրոն: Ոչ: Խելքդ հո չե՞ս թոցրել:

— Հապա ի՞նչ քաղաք է դա, միստր:

— Թե ուզում ես իմանալ, գնա և իմացիր: Եթե մնաս այստեղ և ինձ ձանձրացնես թեկուզ կես րոպե, ապա կստանաս այն, ինչ ցանկալի չէ քեզ համար:

Վերադարձա լաստը: Ջիմը սարսափելի հիասթափվեց, բայց ես ասացի, որ շատ չմտահոգվի: Իմ կարծիքով դրանից հետո Կեյրոն է:

Դեռ լույսը չբացված հասանք մի այլ քաղաք: Ես նորից դուրս եկա, բայց ափն այստեղ բարձր էր և չարունակեցի ճանապարհա: Ջիմն ասում էր, որ Կեյրոյի շրջապատում բարձրադիր տեղեր չկան: Ես մոռացել էի: Ցերեկն անցկացնելու համար կանգ առանք մի կղզյակի մոտ, որը բավական մոտ էր ափին: Ինչ-որ կասկած անցավ մտքովս: Կասկածում էր և Ջիմը: Ես ասացի.

— Գուցե մենք Կեյրոյի առջևով անցել ենք այն գիշերը, երբ մառախուղ էր:

Նա ասաց.

— Այդ մասին չխոսենք, Հեք: Խեղճ նեգրը չի կարող բախտ ունենալ: Ես միշտ մտածել եմ, որ այն բոժոժավոր օձի մաշկը դեռ իր գործը չի տեսել:

— Լավ կլիներ, որ ես օձի մաշկ երբեք տեսած չլինեի, Ջիմ, լավ կլիներ, որ դա աչքովս չընկներ:

— Դա քո մեղքը չէ, Հեք. դու չգիտեիր: Դրա համար դու քեզ մի՛ մեղադրիր:

Երբ լուսացավ, ափի մոտ միանգամայն որոշակի երևաց Օհայո գետի վճիտ ջուրը, իսկ դրանից այն կողմ, մեջտեղով հոսում էր Միսսիսիպիի նույն սովորական պղտոր ջուրը: Կեյրոյի հարցը սպառված էր:

Նորից ծանրութեթև արեցինք այդ հարցը: Ափ դուրս գալը ցանկալի չէր, իսկ հոսանքին հակառակ լաստը վարել չէինք կարող: Մնում էր միայն սպասել մինչև մթներ և վերադառնալ մակույկն ու սպասել հարմար առիթների: Ամբողջ ցերեկը քնեցինք կաղամախու թփուտների մեջ, որպեսզի ուժ հավաքենք, իսկ երբ մութն ընկնելուց հետո վերադարձանք և լաստ բարձրացանք, մայույկը չկար:

Բավական ժամանակ մենք չխոսեցինք. ոչինչ չկար ասելու: Երկուսս էլ լավ գիտեինք, որ դա բոժոժավոր օձի մաշկի հերթական գործն է: Էլ ի՞նչ միտք ուներ այդ մասին խոսելը: Դա միայն կնշանակեր նոր հանցանք ավելացնել, որը նոր դժբախտություն կբերեր մեզ և կշարունակվեր, մինչև հասկանայինք, թե հարկավոր է լռել:

Շուտով սկսեցինք խոսել, թե ինչ անենք, որ լավ լինի, և գտանք, որ մեզ մնում է միայն լաստով շարունակել ճանապարհը, մինչև կարողանանք մի մակույկ գնել և վերադառնալ: Մենք մտադիր չէինք մակույկը փոխարինաբար վերցնել, երբ մեր շրջապատում ոչ ոք չլիներ (հայրս այդպես էր անում նման դեպքերում): Դա առիթ կլիներ, որ մարդիկ ընկնեն մեր հետևից:

Երբ մթնեց, լաստով շարժվեցինք գետնի վրա:

Եթե մի մարդ կա, որ դեռևս չի հավատում, թե օձի մաշկին ձեռք տալը ինչ հիմարություն է, իմանալով այն բոլորը, ինչ այդ մաշկը բերեց մեր գլխին, անպայման կհավատա, մանավանդ, երբ կարդա հետագայում պատահածը:

Նավակները սովորաբար գնում են ափին մոտ կանգնած լաստերի մոտերքից: Բայց մենք կանգնած լաստերի չհանդիպեցինք: Շարունակեցինք մեր ճանապարհը երեք ժամ, եթե ոչ ավելի: Գետը պարուրված էր գիշերային գորշ, թանձր խավարով, որը մառախուղից հետո ամենավատ բանն է: Հնարավոր չէր տեսնել ո՛չ գետի ափերը, ո՛չ էլ հեռուն: Պետք է որ ուշ գիշեր լիներ: Օդը խաղաղ էր: Այդ ժամին անսպասելիորեն գետնի վրա բարձրացավ մի շոգենավ:

Մենք վառեցինք լապտերը, մտածելով, թե մարդիկ կնկատեն: Ընդհանրապես հոսանքին հակառակ շարժվող նավերը մեզ շատ չէին մոտենում: Դրանք խույս են տալիս ծանծաղուտներից և հոսանքի դեմ պայքարելու համար գերադասում են խոր տեղերը՝ բարձր ափերի տակ: Բայց նման գիշերներին ուղիղ շարժվում են հոսանքին հակառակ, գետի մեջտեղով:

Մենք կարողանում էինք լսել նավի փնչոցը, բայց մինչև մեզ մոտենալը չէինք տեսնում: Նավը ուղղակի գալիս էր մեզ վրա: Հաճախ են այդպիսի բաներ անում. ուզում են տեսնել, թե որքան կարող են մոտենալ լաստին՝ առանց դիպչելու: Երբեմն անիվը դիպչում է մակույկի թիակին, և նավատարը ցցում է գլուխն ու ծիծաղում, կարծելով, թե ինքը շատ ճարպիկ է: Այդպես էլ մենք ենթադրում էինք. կգա, կշոշափի մեզ ու կհեռանա: Բայց թվում էր, թե սա այդ կատակներից չէ: Դա մի մեծ նավ էր և շտապում էր, ինչպես սև ամպ, շրջապատված լուսատուրիներով: Նավն իր մեծ, ահարկու զանգվածով հանկարծ խուժեց մեզ վրա: Հնոցի լայն բաց արած դռները շողում էին, ինչպես շիկացած ատամներ, իսկ հրեշային նավաքիթն ու պատյանները կախված էին ուղիղ մեզ վրա: Նավից գոռոռացին, զանգ տվին, որ կանգնեցնեն մոտորները, լավեց հայհոյանք, շոգու ֆշշոց: Եվ մինչ Ջիմը լաստի եզրից ջուրը կթռչեր, ես էլ՝ մյուս եզրից, լաստը ճզմելով անցավ նավը:

Ես սուզվեցի ջրի տակ, ջանալով հասնել գետի հատակին, քանի որ երեսուն-քառասուն ոտնաչափ անիվը վրայովս էր անցնելու: Այդ խորությունը անհրաժեշտ էր, որպեսզի ինձ չդիպչեր: Ընդհանրապես ջրի տակ ես մեկ րոպեից ավելի չէի կարողանում մնալ: Այս անգամ, կարծում եմ, մնացի մեկուկես րոպե: Բայց շտապ դուրս նետվեցի, որովհետև գրեթե շնչահեղձ էի լինում: Ջրից դուրս եկա մինչև կուրծքս, փնչացի և ջուրը դուրս փչեցի քթիցս: Իհարկե, հոսանքն այստեղ անչափ ուժեղ էր, շարժվում էր մոնչունով: Նավի մոտորները, տասը վայրկյան կանգնեցնելուց հետո, նորից գործի դրին, որովհետև նրանք շատ չէին մտահոգված լաստի մարդկանց համար: Այնպես որ այժմ նավը նորից շարունակեց իր ընթացքը գետնի վրա և արդեն կորավ գիշերային թանձր խավարում, թեև ես դեռ լսում էի նրա ձայնը:

Մի տասն անգամ ես Ջիմին կանչեցի, բայց ոչ մի պատասխան չստացա: Ստիպված կանչեցի մի հաստ տախտակից, որ դիպչում էր ինձ, երբ ես թաքտում էի ջրում: Տախտակը պահելով առջևում, լողացի դեպի ափը: Բայց շուտով նկատեցի, որ հոսանքն ուղղված է դեպի ձախ ափը, և դա նշանակում էր, որ ես ընկել էի ծանծաղուտ: Փոխեցի ուղղությունս և շարժվեցի այդ կողմը:

Այս ծանծաղուտը թեք էր և երկար, երկու մղոնից ոչ պակաս: Բավական ժամանակ անցավ, մինչև ազատվեցի: Ապահով հասա ափ և մագլցեցի դարատափն ի վեր: Շատ հեռուն տեսնել չէի կարող, բայց կարճ ճանապարհով քառորդ մղոն, կամ գուցե ավելին, քայլեցի խորդուբորդ տեղերով և դեմ առա մի մեծ, հնաոճ, փայտաշեն տան, որը չէի նկատել: Ուզեցի հեռանալ այդտեղից, բայց շները ոհմակով դուրս թռան, սկսեցին կաղկանձել ու հաչել ինձ վրա: Գիտեի, որ այդպիսի դեպքերում ավելի լավ է տեղից չշարժվել:

Գլուխ տասնյոթերորդ

Հազիվ մեկ բռայն էր անցել, երբ մեկը առանց գլուխը պատուհանից դուրս հանելու, բղավեց.

— Մի պահ լռե՛ք, տղերք... Ո՞վ է:

Ես պատասխանեցի.

— Ես եմ:

— Ո՞վ է այդ «ես»-ը:

— Ջորջ Չեքսոնը, սրբ:

— Ի՞նչ ես ուզում:

— Ոչինչ չեմ ուզում, սրբ: Ուզում եմ ճանապարհս շարունակել, բայց շները չեն թողնում:

— Ինչո՞ւ ես թափառում գիշերվա այս ժամին, հը՞:

— Չեմ թափառում, սրբ. շոգենավի տախտակամածից վայր ընկա:

— Ընկե՞լ ես, հա՞: Մեկնումեկդ լույսը վառեք, տղերք: Ի՞նչ է քո անունը:

— Ջորջ Չեքսոն, սրբ. ես փոքր տղա եմ:

— Լսիր, եթե ճիշտ ես ասում, վախենալու կարիք չունես. ոչ ոք քեզ ձեռք չի տա: Բայց չփորձես տեղիցդ շարժվել. կանգնիր և մնա: Թող մեկն արթնացնի Բորին ու Թոմին և բերեք հրացանները: Ջորջ Չեքսոն, քեզ հետ ուրիշ մարդ կա՞:

— Ոչ, սրբ, ոչ ոք:

Ես լսեցի, թե ինչպես տանը մարդիկ էին շարժվում այս ու այն կողմը, և մի լույս նկատեցի: Ինձ հետ խոսող մարդը կանչեց.

— Այդ լույսը հեռու տար, Բեցի, ծեր հիմար, խելք չունե՛ս: Դիր հատակին, առջևի դռան հետևը: Բոք, եթե դու և Թոմը պատրաստ եք, գրավեցեք ձեր տեղերը:

— Բոլորս էլ պատրաստ ենք:

— Այժմ, Ջորջ Չեքսոն, ասա. Շեփերդսոններին ճանաչո՞ւմ ես:

— Ոչ, սրբ, նրանց մասին չեմ լսել:

— Լավ, գուցե այդպես է, գուցե ոչ: Այժմ ամեն ինչ պատրաստ է: Առաջ եկ, Ջորջ Չեքսոն: Չշտապես, դանդաղ արի: Եթե քեզ հետ ուրիշ մարդ էլ կա, թող ետ մնա. եթե երևա, կգնդակահարվի: Դե, մոտեցիր, դանդաղ արի, դուռն այնքան բաց արա, որ կարողանաս սեղմվելով ներս մտնել, լսո՞ւմ ես:

Ես չէի շտապում, չէի էլ կարող շտապել, եթե նույնիսկ ուզենայի: Դանդաղ, քայլ առ քայլ մոտեցա դռանը: Ոչ մի ձայն չկար: Ինձ թվում էր, թե լսում եմ սրտիս բաբախյունը: Շները լուռ էին, ինչպես իրենց տերերը, բայց մի փոքր հեռվից հետևում էին ինձ: Երբ հասա փայտե երեք աստիճաններով սանդուղքին, լսեցի, թե ինչպես են բացում փականքը, քաշում նիզը և սողնակը: Ձեռքս դրեցի դռան վրա, քաշեցի, ապա քիչ էլ, մինչև մեկն ասաց.

— Է՛հ, բավական է, գլուխդ նե՛րս մտցրու:

Այդպես էլ արեցի, բայց մտածում էի, թե հիմա վիզս կկտրեն: Մոմն ամրացված էր հատակին, և բոլորը, կանգնած իմ առաջ, ինձ էին նայում, ես էլ՝ նրանց: Այդպես անցավ մոտ քառորդ րոպե: Երեք աժդահա տղամարդ հրացաններն ուղղել էին ինձ վրա: Վախից կուչ էի եկել: Դրանցից ամենաավագը մոտ վաթսուս տարեկան այեհեր մարդ էր, մյուս երկուսը՝ երեսուս տարեկան, գուցե ավելի: Նրանք բոլորն էլ սքանչելի, գեղեցիկ տղամարդիկ էին: Այնտեղ էր և այեխառն մագերով չափազանց համակրելի մի լեդի: Նրա հետևում կանգնած էին երկու երիտասարդ կանայք, որոնց լավ չէի տեսնում: Ծերունին ասաց.

— Է՛հ, կարծում եմ, այժմ ամեն ինչ կարգին է: Նե՛րս արի:

Հենց որ ներս մտա, ծեր ջենտլմենը փակեց դուռը, վրա բերեց սողնակը և երիտասարդ ջենտլմեններին կարգադրեց հրացաններով մտնել սենյակը: Բոլորն անցան մի մեծ հյուրասենյակ, որի հատակին փռված էր մի նոր կարպետ: Հավաքվեցին անկյունում, որպեսզի դիմացի պատուհաններից իրենց չտեսնեն, իսկ կողքի պատը պատուհան չուներ: Նրանք բարձրացրին մոմը, մի լավ նայեցին վերից-վար և բոլորն ասացին. «Ոչ, նա Շեփերդսոններից չէ, շեփերդսոնական ոչինչ չունի»:

Ապա ծերունին ասաց, որ հույս ունի, թե ես չեմ նեղանա ինձ խուզարկելու համար. ուզում են համոզվել, որ զենք չունեմ: Ասաց, որ դրանով ինքը ոչ մի վնաս տալ չի ուզում: Նա իմ գրպանները չտնտղեց, միայն դրսից ձեռքով շոշափեց և ասաց, որ ոչինչ չկա: Նա ասաց, որ ես ինձ հանգիստ զգամ, ինչպես իմ սեփական տանը, և իմ մասին լրիվ տեղեկացնեմ իրենց, բայց ծեր լեդին ասաց.

— Ա՛խ, Սա՛նու, այս խեղճ արարածը մինչև ոսկորները թրջվել է և ի՞նչ ես կարծում, քաղցած չի՞ լինի:

— Ճիշտ ես ասում, Ռեչել, մոռացել էի:

Ապա ծեր կինն ասաց.

— Բե՛ցի (Բեցին նեգրուհի էր), շո՛ւտ, թռի՛ր և ոււտելու բան բեր այս խեղճ տղայի համար, իսկ ձեզնից մեկը, աղջիկներ, թող արթնացնի Բաքին և ասի, որ... Օ՛, Բաքն արդեն այստեղ

է: Բաք, այս փոքրիկ օտարականին տար, հանիր թաց շորերը և քո չոր շորերից մեկ-երկուսը հագցրու:

Բաքը մոտավորապես իմ տարիքի տղա էր՝ տասներեք-տասնչորս տարեկան, թեև հասակով ինձնից փոքր-ինչ բարձր էր: Հագին կար միայն շապիկ: Երևում էր, որ շատ թափթփված տղա է: Նա քայլեց հորանջելով: Մի ձեռքով աչքն էր տրորում, մյուս ձեռքով իր հետևից քարշ էր տալիս հրացանը:

— Ուրեմն՝ Շեփերդսոնները չե՞ն:

Պատասխանեցին, որ նրանք չեն, և տազնապը կեղծ էր:

— Լավ, — ասաց Բաքը, — եթե նրանցից լինեին, մեկի հաշիվը կփակեի:

Բոլորը ծիծաղեցին: Բոքն ասաց.

— Ինչպե՞ս կարող էին մեզ բոլորիս մաշկել մինչև քո գալը, Բաք. այնքան ուշ եկար:

— Է՛հ, ի՞նչ անեմ. ոչ ոք ինձ իմաց չի տվել: Դա սխալ էր: Միշտ ինձ ճնշում էք. չեմ կարողանում ինձ ցույց տալ:

— Ոչինչ, Բաք, տղաս, — ասաց ծերունին, — քեզ ցույց տալու առիթ կունենաս. ամեն ինչ իր ժամանակին: Դրա համար մի՛ վշտանա: Այժմ գնա և կատարիր մորդ ասածը:

Երբ բարձրացանք վերնահարկը՝ Բաքի սենյակը, նա ինձ իր շորերից տվեց մի կոշտ շապիկ, մի բանկոն և մի շավար: Ես հագա դրանք: Մինչ հագնում էի, նա անունս հարցրեց, բայց նախքան իմ պատասխանելը, սկսեց պատմել մի կապույտ ճայի ու փոքրիկ ճագարի մասին, որ երկու օր առաջ բռնել էր անտառում: Հետաքրքրվեց նաև, թե որտեղ էր Մովսեսը, երբ մոմը մարեց: Ես ասացի, որ չգիտեմ այդ մասին, ոչինչ չեմ լսել:

— Դեհ, գուշակիր, — ասաց նա:

— Ինչպե՞ս գուշակեմ, երբ այդ մասին ոչինչ չեմ լսել, — ասացի ես:

— Բայց կարող ես, մի՞թե չես կարող: Շա՛տ հեշտ բան է:

— Ո՞ր մոմը, — ասացի ես:

— Որևէ մոմ, — ասաց նա:

— Չգիտեմ որտեղ էր Մովսեսը. դո՛ւք ասացեք՝ որտե՞ղ էր, — պատասխանեցի ես:

— Մթության մեջ: Ահա թե որտեղ էր:

— Լավ, եթե գիտեիք որտեղ էր, էլ ինչո՞ւ էիք ինձ հարցնում:

— Դե, դա հանելուկ է, չե՞ս հասկանում: Ասա, որքան ժամանակ ես մնալու այստեղ: Միշտ էլ մեզ մոտ մնա: Մենք միասին ուրախ ժամանակ կանցկացնենք. հիմա դասեր չկան: Շուն ունե՞ս. ես մի հատ ունեմ: Իմ շունը կվագի, կմտնի գետը և դուրս կբերի զգածդ տաշեղը: Դու սիրո՞ւմ ես կիրակի օրերը սանրվել և նման այլ հիմարություններ: Ես չեմ սիրում, բայց մայրս ստիպում է: Կորչի այդ հին շավարը: Ես էլ գիտեմ, որ ավելի լավ է հագնեմ, բայց չեմ ուզում, շոգ է: Այժմ լրիվ պատրաստ ես: Շատ լավ: Գնանք, պառա՛վ ձի:

Եգիպտացորենի սառը բլիթ, աղած սառը միս՝ եգիպտացորենով, կարագ, անսեր կաթ — ահա թե նրանք ինձ ինչ տվեցին ուտելու: Ավելի համեղ բան կերած չկայի: Բաքը, իր մայրը և բոլորը ծիտում էին կարճ ծխամորճեր, բացի երկու երիտասարդ կանանցից ու

նեգրուհուց, որն արդեն գնացել էր: Բոլորը թե՛ ծխելիս էին խոսում, թե՛ ուտելիս: Երիտասարդ կանայք փաթաթվել էին վերմակների մեջ, իսկ նրանց մազերը կախվել էին մեջքներից: Նրանք բոլորն ինձ հարցեր էին տալիս: Պատմեցի, թե ինչպես հայրս, ես և մեր ամբողջ ընտանիքը ապրում էինք մի փոքրիկ ագարակում, Արքանսոյի մոտ, թե ինչպես իմ փոքր քույրը՝ Մերի Էննը, փախավ տնից ու ամուսնացավ, և այլևս ոչինչ չիմացանք նրա մասին, ինչպես Բիլը գնաց նրանց որոնելու, և նրա մասին էլ ոչինչ չիմացանք, ինչպես Թոմն ու Մորթը մեռան և ոչ ոք չիմացավ, բացի մորիցս ու ինձնից, իսկ հայրս էլ նեղությունից ու վշտից գլուխը կորցրեց: Երբ մայրս էլ մեռավ, ես վերցրի մեր ունեցած-չունեցածը և, քանի որ ագարակը մերը չէր, միացա նավի տախտակամածի ուղևորներին: Գետով բարձրանալիս ընկա գետը: Ահա թե ինչպես հասա այստեղ: Իմ այս պատմությունից հետո նրանք ասացին, որ ես կարող եմ մնալ իրենց մոտ, որքան ցանկանամ: Արդեն սկսել էր լուսանալ, և բոլորը անկողին մտան: Ես էլ պառկեցի Բաքի հետ: Առավոտյան երբ արթնացա (ի՛նչ անհարմար բան) մոռացել էի անունս: Մոտ մի ժամ փորձում էի մտաբերել: Երբ Բաքն արթնացավ, ասացի.

— Կարող ես հեգել, Բաք:

— Այո, — պատասխանեց նա:

— Գրագ կգամ, որ չես կարող իմ անունը հեգել, — առարկեցի ես:

— Ես էլ գրագ կգամ, որ ինչ ասեն կհեգեն, — ասաց նա:

— Լավ, — ուրախացա, — հեգիր:

— Ջ-ո-ր-ջ Ջ-ե-ք-ս-ո-ն, ահա, — ասաց նա:

— Ճիշտ է, կարող ես, — ասացի ես, — բայց չէի կարծում, թե կարող ես: Դա այնպիսի անուն չէ, որ մարդիկ կարողանան առանց նախապես սովորելու ճիշտ հեգել:

Իմ այդ անվան ուղղագրությունը ծածուկ գրեցի. գուցե մեկն այնուհետև ցանկանար, որ հեգեն: Ուզում էի պատրաստ լինել, որպեսզի արագ հեգեն, իբր թե վաղուց վարժված եմ դրան:

Սքանչելի ընտանիք էր, ինչպես և սքանչելի տուն: Ես դեռ գյուղական վայրում չէի տեսել այդպիսի տուն այդքան գեղեցիկ, նորածն: Դրսի դռան վրա ո՛չ երկայթե սողնակ կար, ո՛չ էլ փայտե՝ մորթե փոկով: Կար միայն արույրե բռնակ՝ դուռը բացելու համար. ճիշտ այնպես, ինչպես քաղաքային տներում: Հյուրասենյակում մահճակալ չկար, ոչ էլ մահճակալի նման բան էր երևում, թեև քաղաքներում բազմաթիվ հյուրասենյակներում դրված են լինում մահճակալներ: Կար աղյուսե հատակով մի մեծ օջախ: Աղյուսները մաքուր պահելու համար դրանց վրա ջուր էին լցնում և աղյուսով քերում, երբեմն էլ քսում կարմիր ջրաներկ, որն անվանում էին «խսպասկան դարչնագույն»: Նույն ձևով մարքում էին և քաղաքում: Նրանք ունեին արույրե մեծ եռոտանիներ, որոնք գերանների ծանրությանն էլ կդիմանային: Բուխարու վերևում, ապակու տակ, կար մի մեծ ժամացույց: Այդ ապակու ներքևի կեսի վրա նկարված էր մի քաղաք, իսկ դրա մեջտեղում կար մի կլոր բացվածք՝ արևի համար: Կարելի էր տեսնել ետ ու առաջ ճոճվող ճոճանակը: Հանելի էր լսել այդ ժամացույցի զարկերը: Երբեմն, եթե այնտեղ էր գալիս շրջիկ ժամագործը, մաքրում էր ժամացույցը, կարգի բերում, այդ ժամանակ ժամացույցն սկսում էր աշխատել հարյուր հիսուն զարկով: Տերերը ոչ մի գնով չէին ցանկանում բաժանվել ժամացույցից:

Ժամացույցի աջ և ձախ կողքերին դրված էին մեկական արտառոց թուրակ, որ պատրաստել էին կավճանման ինչ-որ բանից և ներկել խայտաբղետ գույներով: Թուրակներից մեկի կողքին կավե մի կատու կար, մյուսի կողքին դրված էր կավե մի շուն: Ձեռքով սեղմելիս դրանք ծվում էին՝ առանց բերանները բացելու, անտարբեր: Ծվոցը գալիս էր տակից: Այս բոլորի հետևում կար վայրի հնդկահավի թևերից պատրաստած երկու մեծ հովհար: Մեղանի վրա, սենյակի մեջտեղում, կար կավե գեղեցիկ մի զամբյուղ՝ լցված խնձորով, նարնջով, դեղձով ու խողողով, որոնք ավելի կարմիր, դեղին ու սիրուն էին, քան իսկական մրգերը: Դրանք բնական չէին, որովհետև քերծված տեղերից երևում էր կավիճը կամ այն նյութը, ինչից պատրաստած էին:

Այս սեղանն ուներ մոմլաթե գեղեցիկ մի սփռոց, որի վրա կարմիր ու կապույտ գույներով նկարված էր թևատարած մի արծիվ և եզրագիծ: Ինձ ասացին, թե սփռոցը բերել են Ֆիլադելֆիայից: Մեղանի չորս անկյունում համաչափ քանակով գրքեր էին շարված: Դրանցից մեկը ընտանեկան նկարագարող Աստվածաշունչ էր, մյուսը՝ «Ուխտագնացի թափառումներ» գիրքը: Սա մի մարդու մասին էր, որը լքել էր իր ընտանիքը, բայց թե ինչու, այնտեղ ասված չէր: Ես շատ անգամ դա ձեռքս առա: Հետաքրքիր էր գրված, բայց ոչ այնքան հասկանալի: Մի գիրք էլ կար՝ «Բարեկամության շնորհները»: Մեջը հետաքրքրաշարժ պատմություններ ու ոտանավորներ կային, բայց թե ես ոտանավորներ չէի կարդում: Կային նաև Հենրի Բլեյի «Ճառերը» և դոկտոր Գաննի «Տնային բժիշկները»: Այստեղից կարելի էր իմանալ, թե ինչ պետք է անել, եթե մեկնումեկը հիվանդանում է կամ մեռնում: Չանագան գրքերի հետ կար մի աղոթագիրք: Մենյակում դրված էին հյուսկեն աթոռներ: Ծատ ամուր էին և ոչ թե մեջտեղը տոպրակի նման կախ ընկած ու ծակծկված, ինչպես հնացած զամբյուղներ:

Պատերից կախված էին նկարներ, գլխավորապես Վաշինգտոնի և Լաֆայետի^[9] տարբեր նկարներ, ճակատամարտերի տեսարաններ և շոտլանդական թագուհի Մարի Մոյուլարտի պատկերը: Նկարներից մեկը կոչվում էր «Անկախության դեկլարացիայի ստորագրումը»: Մի քանիսը մատիտով նկարել էր նրանց հանգուցյալ դուստրերից մեկը տասնհինգ տարեկան հասակում: Դրանք տարբերվում էին երբևէ տեսածս նկարներից: Մեծ մասամբ ավելի սև էին, քան սովորաբար լինում են: Մեկը ներկայացնում էր նեղ, սև զգեստ հագած մի կին: Պիրկ գոտին անցնում էր թևերի տակով, թևքերի մեջտեղն ուռած էր ինչպես կաղամբ, գլխին դրված էր սև քոզով մի մեծ, գոգավոր թիականման գլխարկ: Նրա սպիտակ, նուրբ ոտքերին կային սև, նեղ ժապավենով չափազանց փոքր, սև կոշիկներ, որ նման էին դուրի: Կինն աջ արմունկով խոհուն հենվել էր լացող ուռենու տակ ընկած շիրմաքարի, իսկ ձախ ձեռքը կախված էր մյուս կողմի վրա՝ բռնած մի թաշկինակ և ցանցապարկ: Նկարի տակ գրված էր. «Ավանդ, մի՞թե ես այլևս չեմ տեսնի քեզ»: Մի այլ նկար ներկայացնում էր ինչ-որ երիտասարդ աղջիկ, մազերն ունրոջովին սանրած վեր՝ գլխի վրա և հանգուցած ու սանրին դեմ արած, ինչպես աթոռի հենակը: Աղջիկը լաց էր լինում, թաշկինակը դեմքին բռնած, մյուս ձեռքին մի մեռած թռչուն՝ մեջքին պառկած, ճանկերը վեր ցցած: Նկարի տակ գրված էր. «Ես էլ երբեք չեմ լսի քո քաղցրիկ դայլայլը, ավանդ»: Մի այլ նկարում ինչ-որ ջահել աղջիկ, կանգնած պատուհանի առաջ, նայում էր լուսնին, և արցունքները գլորվում էին նրա այտերից: Ձեռքին բաց նամակ կար, որի ծայրին երևում էր սև կնքամոմը: Նա բերանին սեղմել էր շղթայով մի մեղալիոն: Նկարի տակ գրված էր. «Մի՞թե դու այլևս չկաս: Այո, ավանդ, չկաս»: Դրանք բոլորը գեղեցիկ նկարներ էին, ընդունում են, բայց ես այնքան էլ հրապուրված չէի դրանցով, որովհետև եթե երբևէ մի փոքր տխրում էի, այդ նկարները սաստկացնում էին իմ թախիծը: Բոլորն էլ շատ

ցավում էին այդ աղջկա մահվան համար. նա մտադիր էր նման շատ նկարներ ստեղծել: Ամենուրեք կարող էի տեսնել, թե ինչ էր արել հանգուցյալը, և ինչ էին կորցրել նրա հարազատները: Բայց ինձ թվում էր, թե նա իր խառնվածքով իրեն շատ ավելի ուրախ կզգար գերեզմանում: Նա, ինչպես ասում էին, աշխատելիս է եղել իր ամենամեծ նկարի վրա, երբ հիվանդացել է, և ամեն օր, ամեն գիշեր աղոթել է, որ իրեն թույլ տրվի ապրել այնքան, մինչև ավարտի այն: Բայց այդ բախտը նրան չի վիճակվել: Նկարից նայում էր դեռատի մի կին՝ սպիտակ զգեստ հագած, կամրջի եզրին կանգնած: Նա պատրաստ էր թռչելու, մազերը թափված էին մեջքին, և նայում էր լուսնին: Արցունքները գլորվում էին այտերից. երկու ձեռք կրծքին ծալած, երկու ձեռք առաջ պարզած, երկուսն էլ վեր բարձրացրած՝ հասնում էին լուսնին: Դրա նպատակն էր տեսնել, թե ո՞ր զույգն ավելի տպավորիչ է, որպեսզի մյուս ձեռքերը ջնջի, բայց, ինչպես ասացի, աղջիկը մեռել էր նախքան որևէ որոշման հանգելը: Այժմ այդ նկարը կախված էր նրա սենյակում, մահճակալի գլխի կողմի պատին: Հանգուցյալի ծննդյան յուրաքանչյուր տարեդարձի նկարը զարդարում էին ծաղիկներով: Մնացած ժամանակ ծածկում էին մի փոքրիկ վարագույրով: Նկարում այդ ջահել կինն ուներ մի տեսակ անուշիկ, սիրուն դեմք, թևերն այնքան շատ էին, որ նման էր սարդի:

Այս երիտասարդ աղջիկը կենդանության ժամանակ ունեցել է հուշատետր, ուր հավաքել էր «Փրեսիթերյան օբսերվեր» թերթերից պոկված մահազդեր, պատահարներ, համբերատար տառապանքների մասին գրված հոդվածներ և ապա դրանց շուրջը գրել սեփական ոտանավորներ: Ահա մի ոտանավոր, գրված Սթիվեն Դաուլինգ Բոթս անունով մի տղայի մասին, որը ընկել էր ջրհորն ու խեղդվել:

Ներքող Բորսի		Ստիվեն մահվան		Դաուլինգ առթիվ
Ստիվենը Մեռա՞վ Հեկեկացի՞ն Հարազատներ,	արդյոք	նրա	Սթիվենը	հիվանդացա՞վ, մեր, վրա մտերիմներ:
Ոչ, Վախճանն Տխուր Բայց	պատանի այլ չմեռավ	էր սրտեր	Դաուլինգ այս նա	Բոթսի աշխարհում. հեկեկացին, անկողնում:
Նա Չոհ Ոչ, Կործանեցին	չգնաց դրանք	չմեռավ չէ, Դաուլինգ	կապույտ որ	կարմրուկից, հագին, անխնա Բոթսին:
Այդ Չիջավ Փորացավից Դաուլինգ	պատանու մերժված Բոթսը՝	էլ	գանգուր սիրո այնքան	գլխին հարված, չմեռավ սիրված:

Լսեք՝ Արտասովալի Ընկավ Երկինք	մի ջրհորը, թռավ	պահ ձեր և	դադար սառն նրա	տալով մորմոքին. երկրից հոգին:
Դուրս Ուշ Նրա Միրո, բարու արքայութեան:	բերեցին, էր. հոգին	գնաց	սակայն, նա գիրկը	ավանդ, հավիտյան, սուրաց

Եթե Էմմելին Գրենջերֆորդը կարող էր նման ոտանավոր գրել, երբ դեռ տասնչորս տարեկան էլ չկար, ապա ինչպիսի՛ բանաստեղծուհի կդառնար ապագայում: Բաքն ասում էր, թե բանաստեղծություններ հորինելը նրա համար խաղ ու պար էր: Երկար-բարակ չէր մտածում: Եղբայրն ասում էր, որ երբեմն հորինում էր մի տող և եթե չլիներ դրա հետ հանգավորվող մի այլ տող, ջնջում էր, նոր տող հորինում ու շարունակում: Նա բծախնդիր չէր նյութի ընտրության հարցում, կարող էր գրել ուզածդ հարցի շուրջը, միայն թե թախծալի լիներ: Ամեն անգամ, երբ մեկը մեռնում էր, տղամարդ, կին թե երեխա, նա արդեն այնտեղ էր լինում, դեռևս դիակը չառած: Նա այդ ոտանավորներն անվանում էր «Պարտք հանգուցյալին»: Հարևաններն ասում էին, թե առաջինը ներկայանում էր բժիշկը, ապա գալիս էր Էմմելինը և հետո՝ դագաղագործը:

Դագաղագործը միայն մեկ անգամ էր նրան կանխել: Նա ուշացել էր, որովհետև դժվարացել էր հանգուցյալի անվանը համապատասխան հանգ գտնել. վերջինիս անունը Ուիսթլեր էր: Դրանից հետո նա մեկից փոխվել էր: Երբեք չէր զանգատվել, բայց ավելի ու ավելի հյուծվել էր և շուտով վախճանվել: Խեղճ արարած, քանի՛ անգամ եմ մտել նրա փոքրիկ սենյակը, վերցրել հնացած այբոմն ու կարդացել գրածները, երբ նրա նկարները պղտորել են սիրտս, և սկսել եմ բարկանալ հանգուցյալի վրա:

Ես սիրում էի նրանց ընտանիքի բոլոր անդամներին, մեռած թե կենդանի, և չէի ուզում, որ մի անախորժություն պատահեր մեր միջև: Խեղճ Էմմելինը բանաստեղծություններ էր գրել բոլոր մեռած մարդկանց մասին, և արդարացի չէր այն, որ այժմ, երբ նա այլևս չկար, ոչ ոք նրա մասին չէր գրում: Փորձեցի մեկ-երկու ոտանավոր հորինել, բայց երևի դա իմ խելքի բանը չէր: Նրանք Էմմելինի սենյակը պահում էին կոկիկ ու լավ, և ամեն ինչ դասավորել էին ճիշտ այնպես, ինչպես նրա կենդանության օրերին: Ոչ ոք այնտեղ չէր քնում: Պառավ լեղին ինքն էր հոգ տանում սենյակի մասին, թեև նեգրեր շատ կային. նա այնտեղ հաճախ կար էր անում և Աստվածաշունչը մեծ մասամբ այդ սենյակում էր կարդում:

Ես արդեն պատմել եմ հյուրասենյակի մասին: Այնտեղ պատուհաններից կախված էին գեղեցիկ վարագույրներ՝ սպիտակ, նկարագարդ: Նկարներում դրակների պատերն ի վեր էր բարձրանում բաղեղը: Ոչ հեռու առջառներն իջնում էին ջուր խմելու: Այնտեղ դրված էր մի հին, փոքրիկ դաշնամուր՝ վրան թիթեյա սկավառակներ: Ինձ համար ոչ մի բան այնքան դուրեկան չէր, որքան դեռատի լեղիների երգը: Երգում էին «Վերջին կապը խզված է» երգը կամ նվագում «Պրագայի ճակատամարտը»: Բոլոր սենյակների պատերը ծեփված էին և հատակին մեծ մասամբ փռված էին կապերտներ: Դրսի կողմից ամբողջ տունը սպիտակեցրած էր: Տունը երկու մասից էր կազմված: Դրանց միջև ընկած բաց տարածությունը վերևից ծածկված էր և հատակը լավ պատրաստած: Ցերեկվա կեսին

հաճախ այնտեղ էին ճաշում: Դա զով, հանգստավետ տեղ էր: Դրանից ավելի լավ տեղ չէր կարող լինել: Համեղ ճաշեր էին պատրաստում ու անչափ առատ մատուցում:

Գլուխ տասնութերորդ

Գնդապետ Գրենջերֆորդը ջենտլմեն էր: Նա ոտքից-գլուխ ջենտլմեն էր, ինչպես և նրա ընտանիքը: Նա, ինչպես ասում են, ազնվագարն անձնավորություն էր, և այդ հատկանիշը նույնքան արժեք ունի մարդու համար, որքան ձիու: Այդի Դուգլասն էր այդ ասում, և ոչ ոք չէր հերքում, որ նա մեր քաղաքի առաջին ազնվականներից էր: Հայրս էլ նույն բանն ասում էր իր մասին, թեև իր էությանը քոսոտ կատու էլ չէր լինի: Գնդապետ Գրենջերֆորդը շատ բարձրահասակ էր, նիհար, ուներ թուխ, բայց զունատ դեմք, որի ոչ մի մասում կարմրության հետք չկար: Ամեն առավոտ մաքուր սափրում էր իր ամբողջ բարալիկ դեմքը: Չափազանց նուրբ շրթունքներ ուներ, մեծ քիթ՝ նեղ անցքերով, խիտ հոնքեր, չափազանց սև աչքեր, այնքան խորը թաղված, որ կարծես մարդկանց նայում էին քարանձավի խորքից: Ճակատը լայն էր, մազերը՝ այեխառն, ուղիղ և կախված ուսերին: Ուներ երկար, բարակ ձեռքեր, հագնում էր մաքուր վերնաշապիկ և ոտքից-գլուխ՝ քաթանե կոստյում, այնքան սպիտակ, որ նայելիս մարդու աչքերը ցավում էին: Կիրակի օրերը հագնում էր կապույտ ֆրակ՝ արույրե կոճակներով: Կրում էր բալատրենու փայտից պատրաստված, արծաթյա գլխիկով գավազան: Թեթևսովիկության ոչ մի նշան, նույնիսկ ամենաչնչին չափով: Երբեք բարձրաձայն չէր խոսում: Բարի էր այնքան, որ հնարավոր չէ ասել: Դա կարելի էր անմիջապես զգալ, և մարդիկ վստահություն էին տածում նրա նկատմամբ: Երբեմն ժպտում էր, և հաճելի էր տեսնել նրա ժպիտը, բայց երբ ուղղում էր մարմինը, ինչպես ազատության դրոշածող և կայծակն սկսում էր փայլատակել նրա հոնքերի տակից, մարդիկ կցանկանային նախ մազլցել ծառը, հետո պարզել, թե բանն ինչ է: Երբեք ստիպված չէր լինում որևէ մեկին ասելու, թե պետք է պատշաճ վարք ունենալ, որովհետև նրա ներկայությամբ բոլորն էլ իրենց լավ էին պահում: Բայց և նրա ներկայությունը ցանկալի էր բոլորի համար: Նա միշտ էլ կարծես արևի շող էր. լավ եղանակի տպավորություն էր թողնում: Երբ խոժոռվում էր, կես բոպե սարսափելի մթնում էր, և դա բավական էր, որպեսզի մեկ շաբաթ ամեն ինչ խաղաղ ընթանար:

Երբ առավոտյան նա ու ծեր լեդին ներքև էին իջնում, ամբողջ ընտանիքը աթոռներից վեր էր կենում, բարի լույս մաղթում և չէր նստում, մինչև նրանք նստեին: Ապա Թոմն ու Բորը մոտնենում էին կողքի դարակին, որտեղ ջրամանն էր դրված լինում, մի բաժակ դառն օղի էին պատրաստում, մատուցում նրան: Նա բաժակը բռնած այնքան էր սպասում, մինչև Թոմն ու Բորը լցնեին իրենց և խոնարհվելով ասեին. «Ձեր կենացը, տեր և տիկին»: Նրանք մի փոքր խոնարհվում էին, շնորհակալություն հայտնում և ապա խմում: Բորն ու Թոմը մեկակական գդալ ջուր էին լցնում իրենց բաժակների մեջ, մի քիչ վիսկի կամ խնձորօղի շաքարի վրա, տալիս ինձ ու Բաքին, մենք էլ մեր կողմից խմում էինք ծերերի կենացը:

Անդրանիկ որդին Բորն էր, Թոմը նրանից փոքր էր: Երկուսն էլ բարձրահասակ, գեղեցիկ տղամարդիկ էին, լայնաթիկունք, թխադեմ, երկար, սև մազերով և սև աչքերով: Նրանք ոտից-գլուխ հագնում էին սպիտակ քաթան, ինչպես ծեր ջենտլմենը, գլխներին դնում լայնեզր գլխարկներ:

Կար և միսս Շառլոտը՝ քսանհիգամյա բարձրահասակ, հայարտ, վեհատեսիլ մի աղջիկ, բայց անչափ բարի, երբ չէին վրդովում նրան: Երբ հուզվում էր, այնպիսի տեսք էր ստանում, որ մարդկանց թառամեցնում էր, ինչպես հայրը: Գեղեցիկ էր:

Նույնը կարելի էր ասել և նրա քույր միսս Մոֆիայի մասին, միայն որոշ տարբերությամբ: Սա մեղմ էր և քաղցրաբարո, ինչպես աղավնի: Ընդամենը քսան տարեկան էր:

Ահա բոլորը, ինչ մնացել էր այդ ընտանիքից: Բայց նրանք ավելի շատ են եղել. երեք որդի սպանվել էին, իսկ Էմմելինը մեռել:

Ծերունի ջենտլմենն ուներ բազմաթիվ ազարակներ և ավելի քան հարյուր նեգր: Շրջակայքից, տասը, տասնհինգ մղոն հեռավորությունից, մարդիկ, ձիեր հեծած՝ խմբերով այցելում էին այս տունը և մնում հինգ-վեց օր, ցերեկը ուտում, խմում, զբոսնում գետի վրա, անտառում խնջույքներ սարքում, խաղում, իսկ երեկոյան տանը պարահանդեսներ կազմակերպում: Այդ մարդիկ մեծ մասամբ ընտանիքի ազգականներն էին լինում: Տղամարդիկ հետները բերում էին իրենց հրացանները: Կարելի է ասել, բոլորն էլ վայելույշ, գեղեցիկ մարդիկ էին:

Նրանց շրջակայքում կար ազնվական մի այլ տոհմ — հինգ-վեց ընտանիք — մեծ մասամբ Շեփերդսոն ազգանունով: Նրանք նույնքան բարձրաստիճան, ազնվազարմ, հարուստ ու պատվարժան էին, որքան Գրենջերֆորդների տոհմը: Շեփերդստոնները և Գրենջերֆորդները ցամաք էին դուրս գալիս նույն նավակայանում, որը մեր տնից երկու մղոն վերև էր: Եվ երբ ես երբեմն այնտեղ էի գնում յուրայինների հետ, տեսնում էի Շեփերդսոններին՝ իրենց սքանչելի ձիերը հեծած:

Մի օր Բաքն ու ես գնացինք անտառ որսի: Հանկարծ լսեցինք ձիու դոփյուն: Ուզում էինք կտրել-անցնել ճանապարհը, երբ Բաքն ասաց.

— Շո՛ւտ, փախի՛ր անտառ:

Թաքնվեցինք անտառում: Ես գաղտագողի նայում էի սաղարթների արանքից: Շուտով ճանապարհին երևաց փառահեղ մի երիտասարդ, զինվորականի տեսքով: Ձիով սլանում էր, սանձը թույլ թողած: Նա հրացանը կապել էր թամբազնդից: Ես նրան մինչ այդ տեսել էի: Դա Հարնի Շեփերդսոնն էր: Շուտով լսեցի Բաքի հրացանի ձայնը, որ նա կրակեց ականջիս տակ, և Հարնիի գլխարկը գլխից վայր ընկավ: Հարնին ձեռքը գցեց հրացանին, և ձին ուղիղ քշեց այն կողմը, ուր մենք թաքնվել էինք: Բայց մենք այնտեղ չսպասեցինք: Վազելով հեռացանք անտառով: Անտառը խիտ չէր, և ես ուսերիս վրայով ետ էի նայում՝ գնդակից խույս տալու համար: Երկու անգամ տեսա Հարնիին՝ հրացանը Բաքին ուղղած: Ապա նա շուռ եկավ դեպի իր եկած ճանապարհը, իմ կարծիքով, գլխարկը վերցնելու, բայց ես նրան տեսնել չէի կարող: Մենք այլևս կանգ չառանք, մինչև հասանք տուն: Ծերունի ջենտլմենի աչքերը մի պահ ցոլացին, երևի ուրախությունից, ապա նա վերականգնեց դեմքի խաղաղ արտահայտությունն ու մի տեսակ մեղմ եղանակով ասաց.

— Ես չեմ սիրում, երբ մարդիկ թաքնվում են մացառի հետևում ու կրակում, ինչո՞ւ դու դուրս չեկար ճանապարհի վրա, տղաս:

— Շեփերդսոնները այդպես չեն անում, հայր: Նրանք միշտ օգտվում են հարմար դիրքից:

Միսս Շառլոտը, ինչպես թագուհի, գլուխը բարձրացրեց, երբ Բաքը ռունգերը լայնացրած, զայրույթը աչքերում՝ պատմում էր այդ դեպքը: Երկու երիտասարդներն էլ մռայլվել էին, բայց ոչինչ չասացին: Միսս Սոֆիան գունատվել էր, բայց նրա դեմքը պայծառացավ, երբ իմացավ, որ Հարնին չի վնասվել:

Այնուհետև, երբ կարողացա Բաքին դուրս բերել ծառի տակ, մսուրի մոտ, և մենք մենակ էինք, հարցրի.

— Իսկապե՞ս ուզում էիր նրան սպանել, Բաք:

— Երդվում եմ, որ այո:

— Իսկ ի՞նչ է արել նա քեզ:

— Նա՞: Ինձ երբեք ոչինչ չի արել:

— Լավ, ուրեմն, ինչո՞ւ էիր ուզում սպանել:

— Հենց այնպես, միայն տոհմական վրեժից դրդված:

— Տոհմական վրեժն ի՞նչ բան է:

— Վա՛հ, ո՞րտեղ ես մեծացել: Չգիտե՞ս, թե ինչ է տոհմական վրեժ:

— Ես ոչինչ չեմ լսել այդ մասին, պատմիր. ի՞նչ բան է դա:

— Լավ, — ասաց Բաքը, — տոհմական վրեժն սկսվում է այսպես: Մեկը կռվում է մի ուրիշի հետ և սպանում նրան, սպանվողի եղբայրը սպանում է սպանողին, ապա մյուս եղբայրները կամ երկու կողմն էլ գալիս են իրար դեմ: Այնուհետև մեջտեղ են գալիս հորեղբոր որդիները, քեռորդիները, ժամանակի ընթացքում բոլորն սպանվում են, և տոհմական վրեժն ավարտվում է: Բայց դա դանդաղ է կատարվում և երկար տևում:

— Իսկ ձեր այդ թշնամանքը վաղո՞ւց է սկսվել, Բաք:

— Է՛հ, կարծում եմ: Պետք է որ սկսված լինի երեսուն տարի առաջ կամ մոտավորապես այդքան: Ինչ-որ վեճ է առաջանում մի բանի շուրջ, ապա դատ՝ հարցը լուծելու համար: Տանուլ տվողը սպանում է շահողներից մեկին, և բնական է, որ այդպես էլ պիտի լիներ, ով ասեք այդպես կվարվեր, իհարկե:

— Վեճը ինչի՞ համար է եղել, Բաք, հողի՞:

— Կարծում եմ. հաստատ չգիտեմ:

— Լավ, ո՞ր կողմն է առաջինը կատարել սպանությունը, Գրենջերֆորդների՞ց, թե՞ Շեֆերդսոններից մեկը:

— Էհ, ի՞նչ իմանամ: Դա շատ վաղուց է եղել:

— Ոչ որ չգիտե՞:

— Կարծում եմ, հարյս գիտե, ինչպես և մեծերից մի քանիսը, բայց նրանք չգիտեն, թե ամենից առաջ ինչպես է սկսվել վեճը:

— Շա՛տ մարդիկ են սպանվել, Բաք:

— Այո, միշտ մեկին թաղում են: Բայց միշտ չէ, որ սպանվում են: Հորս մարմնի մեջ մի քանի գնդակ կա. նա դրան ուշադրություն չի դարձնում, չի մտահոգվում: Բոլոր գնդակի մի քանի հարված է ստացել, Թոմը նույնպես մեկ-երկու անգամ վիրավորվել է:

— Այս տարի որևէ մեկը սպանվե՞լ է, Բաք:

— Այո, մեկը մեզնից, մեկն էլ նրանցից: Մոտ երեք ամիս առաջ իմ հորեղբորորդի Բադը՝ տասնչորս տարեկան մի տղա, ձիով անցնում էր անտառով, գետի մյուս ափը: Անգեն է լինում, մի բան, որ մեղադրելի հիմարություն է: Ամայի տեղում իր հետևից լսում է ձիու դոփյուն, ապա տեսնում է ծերուկ, ճաղատ Շեփերդսոնին իր հետևից արշավելիս՝ հրացանը ձեռքին, սպիտակ մազերը քամուն տված: Փոխանակ փախչելու, թաքնվելու թփերի հետևը, մտածում է, որ ծերուկը երբեք չի հասնի իրեն, և նրանք այդպես սլանում են հինգ թե վեց մղոն: Ծերունին անընդհատ մոտենում է, մինչև վերջապես Բադը տեսնելով, որ ճար չկա, կանգ է առնում ու դեմքը դարձնում ծերունուն, որպեսզի գնդակը դիմացից գա: Եվ ծերուկը ձին քշում է մոտ ու գնդակահարում նրան: Բայց նա հաջողությունը վայելելու շատ ժամանակ չունեցավ. մի շաքաթ չանցած մերոնք նրա հաշիվը մաքրեցին:

— Իմ կարծիքով այդ ծերուկը վախկոտն է եղել, Բաք:

— Իսկ իմ կարծիքով՝ ոչ: Այդ չի երևում: Շեփերդսոնների մեջ վախկոտ չկա, ոչ մեկը: Գրենջերֆորդների մեջ էլ չկա: Հենց այդ ծերունին մի անգամ կես ժամ պատվով կռվել է երեք Գրենջերֆորդների դեմ և հաղթող դուրս եկել: Նրանք բոլորը ձիերով են եղել: Նա իջել է ձիուց ու նստել փայտի կույտի հետևում, ձին պահելով առջևում, գնդակներից պաշտպանվելու համար: Բայց Գրենջերֆորդները մնացել են իրենց ձիերի վրա, ինքն էլ՝ նրանց վրա: Նա և իր ձին տուն են հասել արնաշաղախ վիճակում, կաղալով, բայց Գրենջերֆորդներին ուրիշներն են տուն բերել, մեկը մեռած, իսկ երկրորդն էլ մեռել է հաջորդ օրը: Ոչ, սրբ: Եթե մեկը վախկոտներ է որոնում, ապա զուր տեղը թող ժամանակ չկորցնի Շեփերդսոնների մոտ, որովհետև նրանք վախկոտներ չեն ծնում:

Հաջորդ կիրակի բոլորս գնացինք եկեղեցի, երեք մղոն հեռավորության վրա: Բոլորը ձի էին հեծնել: Տղամարդիկ իրենց հետ վերցրել էին հրացաններ, Բաքը նույնպես: Նրանք հրացանները պահում էին ծնկների միջև կամ հենում կողքի պատին, որպեսզի պատրաստ լինեն:

Նույնը արել էին և Շեփերդսոնները: Քարոզը շատ սովորական էր, ամբողջովին եղբայրական սիրո և նման ձանձրալի բաների մասին: Բայց բոլորն ասում էին, թե լավ քարոզ է և նրանք տուն գնալիս շատ բան ունեին ասելու հավատքի, բարի գործերի, ամենքին հավասարապես տրվող աստծո շնորհի, նախախնամության մասին և չգիտես էլ ինչ: Այնպես որ ինձ թվում էր, թե դա իմ կյաքի ամենաալյանդակ կիրակին է:

Ճաշից մեկ ժամ հետո բոլորը մրավում էին, ոմանք իրենց աթոռների վրա, ոմանք սենյակներում: Շատ էր ձանձրալի: Բաքն ու շունը տարածվել էին կանաչ խոտի վրա, արևի տակ ու խորը քնել: Ես գնացի մեր սենյակը, որ մի քիչ քնեմ: Տեսա անուշիկ միսս Սոֆիային մեր սենյակի կողքին, իր դռան շեմքին կանգնած: Նա ինձ տարավ իր սենյակը, կամացուկ փակեց դուռն ու հարցրեց, թե ես սիրո՞ւմ եմ իրեն: Ես ասացի՝ այո, և ապա հարցրեց, թե կարո՞ղ եմ իր համար մի բան անել և այդ մասին ոչ ոքի չասել: Ասացի, որ կարող եմ: Այնուհետև ասաց, որ ինքը կտակարանը մոռացել է եկեղեցում իր նստարանի վրա, երկու գրքերի կողքին: Խնդրեց, որ սուսուփուս գնամ բերեմ և ոչ ոքի չասեմ: Խոստացա գնալ: Լուռ դուրս թռա տնից ու վազեցի եկեղեցի: Եկեղեցում ոչ ոք չկար, բացի

մեկ-երկու խոզից, որովհետև դուռը կողպեք չունեք, իսկ խոզերը ամռանը սիրում են նուրբ տախտակե հատակ, որովհետև այնտեղ գոլ է լինում: Եթե նկատել եք, շատ մարդիկ եկեղեցի են գնում միայն ըստ անհրաժեշտության, բայց խոզերի գնալն ուրիշ է:

Ես ինքս ինձ ասացի, որ այստեղ մի բան կա: Բնական չէ, որ մի աղջիկ այսքան անհանգստանա Կտակարանի համար: Ուստի Կտակարանը թափ տվեցի և միջից մի թուղթ ընկավ: Վրան մատիտով գրված էր. «Ժամը երկուսն անց կեսին»: Ես երկար փնտրեցի, բայց ուրիշ ոչինչ չգտա, բայց քանի որ դրանից ոչինչ չկարողացա հասկանալ, թուղթը նորից դրեցի գրքի մեջ: Երբ հասա տուն և բարձրացա վերևի հարկը, միսս Սոֆիան, դեռևս կանգնած էր դռան շեմքին և ինձ էր սպասում: Նա ինձ ներս քաշեց ու դուռը փակեց: Ապա թերթեց կտակարանը, թուղթը գտավ, կարդաց: Դեմքն անմիջապես պայծառացավ: Ժամանակ չտալով մտածելու, գրկեց ինձ ու սեղմեց իր կրծքին, ասելով, որ ես աշխարհի ամենալավ տղան եմ, շառագունեց, աչքերը փայլեցին և նա զարմանալիորեն գեղեցկացավ: Ես մի տեսակ սպշել էի: Երբ շունչս տեղը եկավ, հարցրի, թե ինչ թուղթ էր այդ: Նա հարցրեց. մի՞թե չես կարդացել: Ասացի որ ոչ, կարդում եմ միայն տպագիր տառեր: Այնուհետև ասաց, որ այդ թուղթը իրենից ոչ մի բան չի ներկայացնում, միայն կարդացած էջը չկորցնելու համար է: Այժմ ես կարող եմ գնալ խաղալու:

Գնացի գետափ, շարունակ մտածելով կատարվածի մասին: Շուտով նկատեցի, որ իմ նեզըրը հետևում է ինձ: Երբ այնքան էինք հեռացել, որ այլևս տունը չէր երևում, նա մի վայրկյան նայեց ետ, իր շուրջը և ապա, վազելով ինձ մոտ, ասաց.

— Միստր Ջորջ, եթե զաք ինձ հետ մորուսը, ես ձեզ ցույց կտամ ջրային Մոքքասիններին¹⁰⁰ մի ամբողջ վտառ:

Իմ կարծիքով, դա տարօրինակ առաջարկություն էր: Նույն բանը նա ասել էր նաև երեկ: Պետք է իմանար, որ ոչ բոլոր մարդիկ կարող են հետաքրքրվել մոքքասիններով, վազվզել դրանց հետևից: Բայց հետաքրքիր էր իմանալ, թե ինչ նրա նպատակը: Ուստի ասացի.

— Շատ լավ, առաջ անցիր:

Ես հետևեցի նրան մոտ կես մղոն: Նա մտավ ճահիճը, անցավ ևս կես մղոն՝ մինչև կոճերը ջրի մեջ: Մենք հասանք մի կղզյակ, որը հարթ, չոր տեղ էր, ծածկված խիտ անած ծառերով, թփերով ու բաղեղով: Նա այստեղ ասաց.

— Դուք անցեք առաջ, ընդամենը մի քանի քայլ է, միստր Ջորջ, հենց այստեղ են մոքքասինները լինում, ես այդտեղ եմ հանդիպել և հիմա այնքան էլ չեմ ուզում տեսնել:

Շուռ եկավ, հեռացավ և անմիջապես անհետացավ ծառերի հետևում: Ես առաջ մղվեցի և դուրս եկա ննջասենյակի մեծության մի բաց տեղ, բոլոր կողմերից շրջապատված բաղեղով: Այդտեղ գտա մի քնած մարդու, և ի՛նչ. դա իմ Ջիմն էր:

Արթնացրի: Կարծում էի, թե նա երբ ինձ նորից տեսնի, շատ կզարմանա, բայց այդպես չեղավ: Նա ուրախությունից գրեթե արտասվեց, բայց զարմացած չէր: Նա պատմեց, թե այն գիշերը լողալով հետևել է ինձ և ամեն անգամ լսել իմ կանչը, բայց չի պատասխանել. չի ուզել, որ բռնեն ու նորից վաճառեն ստրկության:

— Ես մի փոքր վնասվել էի, — ասաց նա, — և արագ լող տալ չէի կարող, դրա համար էլ բավական ետ ընկա: Երբ դու ափ դուրս եկար, հույս ունեի, թե կհասնեմ քեզ առանց բղավելու, բայց երբ տեսա այդ տունը, լողալը դանդաղեցրի: Արդեն շատ հեռու էի և չէի

կարող լսել, թե ինչ են ասում քեզ. վախենում էի շներից: Բայց երբ ամեն ինչ խաղաղվեց, հասկացա, որ այդ տանն ես: Եվ մտա անտառ, սպասեցի լուսանալուն: Վաղ առավոտյան մի քանի նեզր տեսա, որոնք դաշտ էին գնում աշխատելու: Նրանք ինձ բերեցին այստեղ, ուր շները չեն կարող իմ հետքը գտնել, որովհետև շրջապատված եմ ջրով: Նրանք ամեն գիշեր ինձ ուտելու բան էին բերում և պատմում, թե ինչպես ես դու ապրում:

— Ինչո՞ւ իմ Ձեքին ավելի շուտ չասացիր, որ ինձ այստեղ բերի, Ջիմ:

— Դե, միտք չուներ քեզ անհանգստացնել, չեք և հույս էլ չունեի, թե մենք կարող ենք մի բան անել, բայց այժմ ամեն ինչ կարգին է: Երբ հնարավոր է եղել, ես գնել եմ ամաններ, տապակ և այլ բաներ, իսկ գիշերը լաստն եմ նորոգել, երբ...

— Ի՞նչ լաստ, Ջիմ:

— Մեր հին լաստը:

— Մի՞թե մեր լաստը ջարդուփշուր չեղավ:

— Ոչ: Ծիշտ է, բավական քանդվել էր, հատկապես օղակը: Բայց վնասը շատ մեծ չէր: Միայն մեր իրերն էին ջուրն ընկել, համարյա բոլորը: Եթե շատ խորը չսուզվեինք, հեռու չոդայինք, գիշերն այդքան մութ չլիներ, մենք էլ վախեցած չլինեինք, այդ աստիճան դժուրգլուխ չլինեինք, ինչպես ասում են, կտեսնեինք լաստը: Բայց ոչինչ, արդեն լրիվ կարգի է բերված և նույնքան լավ է, որքան նոր լաստը, բավական էլ նոր իրեր եմ հավաքել կորցրածի փոխարեն:

— Բայց ինչպե՞ս նորից ձեռք գցեցիր լաստը, Ջիմ, լողալի՞ս բռնեցիր:

— Ինչպե՞ս կարող էի բռնել, երբ ես անտառում էի: Ոչ, այստեղից մի փոքր հեռու դեմ էր առել ջրասույզ մի ծառի, ինչ-որ նեզեր գտել էին ու թաքցրել ուռենիների մի խորշիկում, ուր թափվում է գետակը: Հետո այդ նեզերը լաստի համար այնպիսի աղմուկ բարձրացրին, որ ձայնն ինձ հասավ: Ես վերջ տվի նրանց վեճին, ասելով, որ դա նրանցից ոչ մեկին չի պատկանում. դա քոնն ու իմն է և հարցրի, թե իրենք ուզո՞ւմ են մի սպիտակ ջենտլմենի սեփականությունը զավթել, ընկնել փորձանքի մեջ: Ես նրանցից ամեն մեկին տասը ցենտ տվեցի, և նրանք անչափ գոհ մնացին: Ուզում էին, որ ուրիշ լաստեր էլ այդպես զան իրենց կողմերը, իրենց հարստացնեն: Այդ նեզերը շատ բարի էին իմ հաղեպ, և ինչ-որ ուզում էի, կարիք չէի ունենում երկրորդ անգամ ասելու, որդիս: Այդ Ձեքը լավ նեզր է և բավական խելացի:

— Այո, ճիշտ է: Նա երբեք ինձ չի ասել, որ դու այստեղ ես: Նա ինձ ասաց, որ զամ այստեղ, և ինքը ինձ ցույց կտա ջրային մոքքասիներ: Եթե մի բան պատահի, նա մեղք չունի, հասկանո՞ւմ ես:

— Չեմ ուզում հաջորդ օրվա մասին խոսել, ուզում եմ կարճ կապել: Արթնացա, երբ լույսը բացվել էր, և ուզում էի շուռ գալ մյուս կողքիս վրա ու նորից քնել, երբ զգացի, թե որքան խաղաղ է տունը: Թվում էր, թե ոչ ոք չի շարժվում: Դա արտասովոր բան էր: Այնուհետև նկատեցի, որ Բաքը վեր կացավ ու դուրս գնաց: Ես էլ զարմացած՝ վեր կացա ու գնացի ներքև: Ոչ ոք չկար: Ամեն ինչ նույնքան խաղաղ էր, որքան մուկը իր բնում: Դուրսը նույնպես խաղաղ էր: Սկսեցի մտածել, թե դա ինչ է նշանակում: Ներքևում փայտի կույտի մոտ հանդիպեցի իմ Ձեքին ու հարցրի.

— Ի՞նչ է պատահել:

Նա թե՛

— Չգիտե՞ք, միստր Ջորջ:

— Ոչ, չգիտեմ, — պատասխանեցի ես:

— Միսս Սոֆիան փախել է, իսկապես փախել է: Գիշերն է գնացել, թե ո՞ր ժամին, ոչ ոք չգիտե: Փախել է, որ ամուսնանա երիտասարդ Հարնի Շեփերդսոնի հետ: Գոնե այդպես են մտածում բոլորը: Ընտանիքի անդամներն այդ բանը հայտնաբերեցին մոտ կես ժամ առաջ, գուցե մի քիչ ավելի շուտ: Ժամանակ չկար կորցնելու: Այնպես շտապ վազեցին դեպի հրացանները և ձիերը, որ նման բան ոչ ոք չէր տեսել: Կանայք գնացին ազգականներին արթնացնելու, իսկ ծերունի միստր Սաուլն ու որդիները վերցրին հրացանները և սլացան դեպի գետը տանող ճանապարհը, որպեսզի բռնեն այդ երիտասարդ Շեփերդսոնին ու սպանեն: Այլապես նա կարող է միսս Սոֆիայի հետ գետն անցնել: Աղմուկը շատ մեծ կլինի:

— Բաքը գնաց առանց ինձ արթնացնելո՞ւ:

— Այո, չարթնացրեց: Նրանք չէին ուզում ձեզ այդ գործին խառնել: Միստր Բաքը լցրեց հրացանը և ասաց, որ ինքը տրաքի էլ, Շեփերդսոններից մեկի հաշիվը կփակի: Կարծում եմ, որ նրանց թիվը այնտեղ մեծ է: Եթե առիթ լինի, Բաքը մեկին կսպանի:

Ես կարողացա՞միս չափ արագ քայլեցի դեպի գետը: Շուտով լսեցի հրացանային հեռավոր կրակոց: Երբ երևաց անտառանյութի պահեստը և փայտի դեզը, որտեղ կանգ են առնում շոգենավերը, սկսեցի շարժվել ծառերի ու թփերի տակով, մինչև հասա մի լավ տեղ: Տեսա մի կաղամախի: Մազլցելով բարձրացա, թաքնվեցի ճյուղերի մեջ ու սկսեցի դիտել:

Այնքան հեռու էի, որ գնդակն ինձ չէր հասնի: Կար փայտի չորս ոտնաչափ բարձրությամբ մի կույտ, ծառից քիչ առաջ, և սկզբում ուզում էի դրա հետևում թաքնվել, բայց գուցե իմ բախտից էր, որ այդպես չարեցի:

Փայտի պահեստի առաջ, բաց տարածության վրա, ձիերը հեծած շրջում էին չորս-հինգ մարդ, հայհոյում, գոռգոռում և աշխատում բռնել երկու ջահել տղաներին, որոնք նավակայանի դիմաց շարված փայտերի հետևում էին: Չէին կարողանում: Հենց որ այդ ձիավորներից մեկնումեկը երևում էր գետափին, կրակում էին նրա վրա: Երկու տղաները մեջք-մեջքի տված՝ կուչ էին եկել փայտի հետևը և երկու կողմերի վրա էլ կարող էին հսկել:

Շուտով մարդիկ այս ու այն կողմ նետվելուց ու բղավելուց դադարեցին: Նրանք ձիերը քշեցին փայտի պահեստի կողմը: Տղաներից մեկը վեր կացավ, փայտի շարվածքի վրայից նշան բռնեց և վայր գցեց ձիավորներից մեկին: Մյուսները ցած թռան ձիերից, վերցրին վիրավորին ու տարան դեպի պահեստը: Այդ ժամանակ երկու տղաները փախան: Մինչև իմ ծառը, ճանապարհի կեսը, եկել էին, երբ նրանց նկատեցին: Տեսնելով տղաներին, բոլորը թռան իրենց ձիերի վրա և սկսեցին հետապնդել: Գրեթե հասնում էին տղաներին, բայց ի՞նչ օգուտ. տղաները լավ էին վազում: Նրանք հասան փայտի դեզին, որը իմ ծառի դիմացն էր: Թաքնվեցին դրա հետևում, չնայած առավելություն ունեին նրանց նկատմամբ: Այդ տղաներից մեկը Բաքն էր, մյուսը՝ Ալիմը, մոտ տասնինը տարեկան մի տղա:

Ձիավորները որոշ ժամանակ շրջեցին այս ու այն կողմ և ապա քշեցին ձիերը, գնացին: Երբ նրանք այլևս չէին երևում, ես ձայն տվեցի Բաքին և պատմեցի այդ մասին: Նա սկզբում, երբ լսեց իմ ձայնը, որ գալիս էր ծառի վրայից, չգիտեր ինչ անել, և չափազանց զարմացել էր: Նա ասաց ինձ, որ ուշադիր նայեմ և հայտնեմ իրեն, երբ այդ մարդիկ նորից երևան: Իհարկե, նրանք որոշ սատանություն մտածում էին և երկար ժամանակով չէին գնացել: Լավ կլիներ, որ հեռացած լինեի ծառից, բայց չիշա: Բաքն սկսեց լաց լինել ու գոռալ և ասելով, որ ինքն ու իր հորեղբոր որդի Ջոնը (վերջինս մյուս երիտասարդն էր) այդ օրվա համար դեռ կհատուցեն, ասաց, որ իր հայրը և երկու եղբայրներն սպանվել են, իսկ թշնամիների կողմից սպանվել են ընդամենը երկու-երեք հոգի, որ Շեփերդսոնները նրանց համար դարան են պատրաստել: Նա ասաց, որ հայրը և եղբայրները պետք է սպասեին ազգականների գալուն: Շեփերդսոնները շատ ուժեղ էին և մենակ չէր կարելի դուրս գալ նրանց դեմ: Ես հարցրի, թե ի՞նչ եղան երիտասարդ Հարնին և միսս Սոֆիան: Ասաց, որ նրանք գետն անցել են և ապահով են: Ես ուրախ էի դրա համար: Բայց որքա՛ն զայրացած էր Բաքը, որ այն օրը անտառում չէր հաջողվել Հարնիին սպանել. ես նման բան երբեք չէի լսել:

Հանկարծ բո՛ւմ, բո՛ւմ, բո՛ւմ, լավեց երեք թե չորս կրակոց: Շեփերդսոններն առանց ձիերի դուրս էին սողոսկել անտառից և թիկունքից մոտեցել տղաներին: Տղաները նետվեցին գետը՝ երկուսն էլ վիրավորված: Մինչ սրանք օրորվելով իջնում էին հոսանքն ի վար, այդ մարդիկ վազեցին գետափ: Կրակում ու բղավում էին. «Մայանեցե՛ք դրանց, սպանեցե՛ք դրանց»: Դա այնպես վատ ազդեց ինձ վրա, որ քիչ էր մնում ծառից ցած գլորվելի:

Մտադիր չեմ պատմելու այն ամենը, ինչ տեղի ունեցավ: Եթե այդպիսի բան անեմ, նորից հիվանդանալու չափ կգարիտուրեմ: Լավ կլիներ, որ այդ գիշեր ես բոլորովին գետափ չգայի և չտեսնեի այդ բաները: Մինչև այժմ աչքերիս առջևից չեն հեռանում այդ տեսարանները: Քանի՛ անգամ եմ դրանք տեսել երազում:

Ես ծառի վրա այնքան մնացի, մինչև մթնեց. վախենում էի իջնել: Երբեմն լսում էի հեռավոր անտառից եկող կրակոցներ և երկու անգամ տեսա մարդկանց փոքր խմբեր, որոնք հրացաններն ունենեին, ձիերը քարատրոփ քշելով անցան փայտի պահեստի մոտով: Եզրակացրի, որ արյունահեղությունը դեռ շարունակվում է: Հոգեպես անչափ ընկճված էի և որոշեցի այլևս չանցնել այդ տան մոտով: Չգուժ էի, որ որոշ չափով մեղավոր էի այդ գործում: Հավատացած էի, որ այն թղթի կտորի նպատակն էր, որ միսս Սոֆիան ժամը երկուսն անց կեսին մի տեղ հանդիպի Հարնիին և փախչի նրա հետ: Մտածում էի, որ ես պարտավոր էի հորը հայտնել այդ թղթի, ինչպես նաև աղջկա տարօրինակ վարմունքի մասին: Այդ դեպքում գուցե միսս Սոֆիային փակեին մի սենյակում, և այս ահավոր իրարանցումը երբեք տեղի չէր ունենա:

Ես ցած իջա ծառից և զգույշ քայլեցի գետափով: Ծուռով գտա երկու դիակ: Մեծ դժվարությամբ նրանց քաշեցի գետափ: Ծածկեցի նրանց դեմքերը և ինչքան կարող էի, արագ հեռացա: Բարի դեմքը ծածկելիս, նույնիսկ մի փոքր լաց եղա. նա իմ նկատմամբ շատ բարի էր:

Իսավարը թանձրացավ: Ես չգնացի տան մոտերքը. անտառով շրջանցեցի այն և շարժվեցի դեպի ճահիճը: Ջիմը իր կողում չէր: Արագ քայլեցի դեպի խորշը, խճճվելով ուռենիների մեջ, շտապում էի բարձրանալ լաստը և հեռանալ այդ ահավոր տեղից: Լաստը չկար: Ա՛խ, ինչպե՛ս վախեցա: Մի բոպե շունչս կտրվեց: Չայն տվի: Ինձնից քսանհինգ ոտնաչափ հեռու լավեց պատասխանը.

— Աստվա՛ծ իմ, այդ դո՛ւ ես, անուշիկս: Մի՛ աղմկիր:

Դա Ջիմի ձայնն էր, մինչ այդ ոչ մի բան այդքան դուրեկան չէր հնչել ականջիս: Ափով քիչ վազեցի և բարձրացա լաստը: Ջիմը գրկեց ինձ ու սեղմեց կրծքին: Այնքան ուրախացավ, երբ ինձ տեսավ: Նա ասաց.

— Տերն օրհնի քեզ, որդի: Ես արդեն նորից մտածում էի, թե դու մեռած ես: Ձերն այստեղ էր: Նա ասաց, որ իր կարծիքով դու սպանված պիտի լինես, որովհետև այլևս չես վերադարձել տուն: Ես հենց հիմա պատրաստվում էի լաստը տանել խորշիկով ներքև և հեռանալ այստեղից, եթե Ձեքը վերադառնար և որոշակիորեն ասեր, որ դու մեռած ես: Աստվա՛ծ իմ, որքա՛ն ուրախ եմ, որ նորից հանդիպեցի՛նք, անուշիկս:

Ես ասացի.

— Ծատ լավ: Այդ բոլորը լավ է: Նրանք էլ ինձ չեն գտնի և կկարծեն, թե սպանված եմ կամ գետը քշել-տարել է: Որոշ հիմք կա, որ այդպես մտածեն: Ժամանակ մի՛ կորցնի, Ջիմ, և որքան կարող ես, գետի հոսանքով լաստն արագ առաջ տար:

Ես ինձ հանգիստ զգացի միայն այն ժամանակ, երբ լաստը երկու մղոն հեռացավ և արդեն Միսսիսիպիի մեջտեղում էր: Կախեցինք մեր ազդանշանային լապտերը և կարող էինք ասել, թե նորից ազատ ու ապահով ենք: Երեկվանից բերանս բան չէի դրել: Ջիմը տվեց եզիպտացորենի բլիթներ, անսեր կաթ, խոզի միս, կաղամբ և կանաչեղեն: Աշխարհում դրանից լավ բան չկա, մանավանդ երբ լավ է եփած: Մինչ ես ընթրում էի, մենք զրուցում էինք, հաճելի ժամանակ անցկացնում: Անչափ ուրախ էի, որ ազատվեցի այդ տոհմակովից, ինչպես և Ջիմը, որ վերջապես հեռացավ ճահճից: Գտնում էինք, որ վերջին հաշվով լաստից ավելի լավ տուն չկա: Ուրիշ տեղերն այնպես ճնշող ու խեղդող էին մեզ

համար: Բայց այդպես չէ լաստը: Լաստի վրա դուք կարող եք ձեզ բոլորովին ազատ, հանգիստ ու անհոգ զգալ:

Գլուխ տասնիներորդ

Անցավ երկու-երեք օր ու գիշեր: Կարող եմ ասել, որ այդ օրերն ու գիշերներն անցան լողալով խաղաղ, հանդարտ ու հաճելի: Ահա թե ինչպես էինք անցկացնում ժամանակը: Այստեղ գետը սարսափելի մեծ էր: Որոշ տեղերում լայնությունը հասնում էր մեկկես մղոնի: Գիշերներն առաջ էինք շարժվում, իսկ ցերեկները կանգ առնում ու թաքնվում: Հենց որ գիշերը մոտենում էր իր վախճանին, մենք դադարեցնում էինք նավարկելը, կապում լաստը (գրեթե միշտ կանգնած ջրերում, առափնյա ցցուն մի կետից), ապա կտրում էինք կաղամախու, ուռենու ճյուղեր ու լաստը թաքցնում դրանց տակ: Այնուհետև ջուրն էինք գցում ձկնորսական կարթերը, մտնում գետը, լողանում թարմանալու ու զովանալու համար: Ապա նստում էինք ավազոտ հատակին, որտեղ ջրի խորությունը ծնկից վերև էր լինում, և դիտում, թե ինչպես է բացվում օրը: Ոչ մի տեղից ոչ մի ձայն չէր լսվում. կատարյալ լռություն, կարծես ամբողջ աշխարհը քնած էր: Երբեմն միայն գորտերն էին կռկռում: Հեռու, ջրի երեսին նայելիս, ամենից առաջ երևում էր մի տեսակ աղոտ գիծ: Դա գետի մյուս ափի անտառն էր: Ուրիշ ոչինչ: Ապա երկնքում երևում էր դժգույն մի տարածություն, որը հետզհետե մեծանում էր, ծավալվում չորս կողմը: Հեռվում մեղմանում էր գետը և այլևս այնպես սև չէր երևում, ինչպես գիշերը. ավելի գորշ գույն էր ստանում: Կարելի էր տեսել մուրձ, սև բծեր, որ գետի ընթացքով անընդհատ շարժվում էին առաջ, դեպի հեռուները. առևտրական մեծ տափանավեր կամ նման բաներ ու երկար սև երիզներ՝ լաստեր: Երբեմն կարելի էր լսել թիակների ճռինչ կամ խառնափնթոր ձայներ: Այնքան խաղաղ էր և ձայնը այնքան հեռվից էր գալիս: Ջրի երեսին երևում էր մի երիզ, և դրանից մարդիկ եզրակացնում են, որ այդտեղ արագ հոսանքի մեջ կա ինչ-որ ցցվածք. վրան բեկվում է հոսանքը և երիզին այդպիսի տեսք տալիս: Ապա կտեսնեք ջրից գալարաձև բարձրացող մշուշ: Արևելքը շառագունում է, կարմրում է գետը, և դուք հեռվում անտառի եզրին, գետի մյուս ափին նշմարում եք փայտաշեն մի խրճիթ, որը հավանորեն փայտի պահեստի պահակների կացարանն է: Ապա սկսում է մի մեղմաշունչ զեփյուռ, որ անտառի ու ծաղիկների բուրմունքով օծված՝ հովհարում է մարդկանց, այնքան անուշ: Երբեմն այդպես չի լինում, որովհետև տեղ-տեղ թափված նեխող ձկներ և նման բաները տարածում են գարշահոտություն: Ահա, օրը լրիվ լուսանում է, և ամեն ինչ ժպտում է արևի տակ, երգող թռչունները սուրում են ամենուրեք:

Այժմ արդեն փոքրիկ ծուխը չի նկատվում: Կարթերից հանում ենք մի քանի ձուկ և պատրաստում տաք նախաճաշ: Դիտում ենք գետի ամայի տարածությունը, ծուլանում ու ծուլությունից նիրհում: Ծուլոտվ բացում ենք մեր աչքերը և նայում, թե այդ ինչ է, որ արթնացրեց մեզ. գուցե մի շոգենավ է, որ հեւալով բարձրանում է գետն ի վեր, բայց այնքան հեռու է մեր ափից, որ չես կարող ասել. անիվը կողքի՞ն է, թե՞ հետնամասում:

Այնուհետև ժամերով ոչինչ չես տեսնում կամ լսում, բացի ջրային միապաղաղ ամայությունից: Հանկարծ հեռվում երևում է մի լաստ, որ սահում-անցնում է ջրի վրայով: Գուցե այնտեղ մի մարդ փայտ է կտրում, որովհետև լաստի վրա մեծ մասամբ այդ են անում: Կարելի է տեսնել կացնի փայլփոցը, որ իջնում է ներքև, թեև ոչինչ չես լսում:

Կարելի է տեսնել կացինը վեր բարձրանալիս, մարդու գլխից վեր, և ապա լսել «թըխկ»:
Որքա՛ն ժամանակ է անցնում, մինչև ձայնը գալիս է ջրի վրայով:

Այսպես էինք մենք անցկացնում օրերը, ծուլորեն շուռ գալով կողքից կողք, ունկնդրելով անդորրությանը:

Մի անգամ թանձր մառախուղը պատել էր մեզ, և լաստերն ու նավակները թիթեղներ էին ձեռնում, որպեսզի շոգենավերը նրանց վրա չգան: Մի տափանալ թե լաստ այնքան մոտիկից անցավ, որ լսում էինք մարդկանց խոսակցությունը, հայիոյանքն ու ծիծաղը, այն էլ բավական պարզ: Բայց նրանց չէինք տեսնում: Դա սարսուռի զգացմունք էր առաջացնում մեր մեջ. կարծես ոգիներն էին խոսում օդում:

Ջիմն ասում էր, թե իր կարծիքով դրանք ոգիներ են: Բայց ես առարկեցի.

— Ոչ, ոգիները չէին ասի. «Գրողը տանի այս անհիծված մառախուղը»:

Շուտով, երբ մթնում էր, մենք հեռանում էինք ավից: Լաստը բերում էինք գետի մեջտեղը, ազատ թողնում, որ գնա, ուր տանում է գետի հոսանքը: Ապա լցնում էինք ծխամորճերը, ոտքներս կախում ջրի մեջ և խոսում դեսից-դենից: Միշտ մերկ էինք, գիշեր թե ցերեկ, հենց որ մժեղները մեզ հանգիստ էին թողնում: Բաքի ծնողների տված շորերը շատ լավն էին և ազատ հագնել հնարավոր չէր: Բացի այդ ես այնքան էլ շորի սիրահար չէի:

Երբեմն այդ ամբողջ գետի վրա երկար ժամանակ միայն մենք էինք լինում: Դիմացը՝ ջրի այն կողմում, երևում էին թմբեր և կղզիներ, գուցեև մի կայծ, որը պետք է մի խրճիթի պատուհանի մոնր լիներ, երբեմն էլ ջրի վրա կարելի էր տեսնել մի քանի կայծ՝ լաստի կամ տափանալի վրա, գուցե և լավեր ջութակի նվազ կամ երգի ձայն՝ նույն լաստերից: Հանելի է ապրել լաստի վրա: Մեր վերևում երկինքն ամբողջովին պսակավորված էր աստղերով, և մենք սովորաբար պառկում էինք մեջքներիս, ու նայում վեր, մտածելով. դրանք ստեղծվա՞ծ են, թե՞ իրենք իրենց են հայտնվել: Ջիմը պնդում էր, թե ստեղծված են, իսկ ես ասում էի, թե իրենք իրենց են հայտնվել: Մտածում էի, թե որքան ժամանակ է պետք այդքանն ստեղծելու համար: Ջիմն ասում էր, թե գուցե լուսինն է ածել: Դա շատ բանական էր թվում ինձ: Չէի առարկում, որովհետև տեսել էի, թե ինչ մեծ թվով ձվեր է ածում գորտը: Այնպես որ այդ բացատրությունը համոզիչ էր: Մենք սովորաբար հետևում էինք վայր ընկնող աստղերին և նայում, թե ինչպես դրանք երկինքը երիզելով ցած են իջնում: Ջիմի կարծիքով, դրանք փչացած ձվեր էին և բնից դուրս էին նետվում:

Ամեն գիշեր մեկ-երկու անգամ տեսնում էինք շոգենավեր, որ սահելով անցնում էին մթնության մեջ: Երբեմն ծխնելույզից դուրս էին թափվում անհամար կայծեր, որոնք անձրևի նման տեղում էին ջրի մեջ: Այդ տեսարանն անչափ գեղեցիկ էր: Այնուհետև նավը շուռ էր գալիս մի անկյուն. լույսերը մեզ համար դադարում էին պսպղալուց. փնչոցն այլևս չէր լսվում, և գետը նորից խաղաղվում էր: Նավի գնալուց բավական ժամանակ հետո առաջացած ալիքը հասնում էր մեզ և մի փոքր օրորում լաստը: Այնուհետև անորոշ ժամանակով այլևս ոչինչ չէինք լսում, բացի գորտերի կռկռոցից: Չէինք կարող ասել, թե մեկ է՞րբ նավ կգա:

Կեսգիշերից հետո առափնյա բնակիչները քնում էին, և երկու-երեք ժամ գետեզերքը բոլորովին մթնում էր, խրճիթների պատուհաններից այլևս լույսեր չէին երևում: Այդ լույսերը մեր ժամացույցներն էին: Առաջին իսկ լույսի երևալը նշանակում էր, որ

արշալույսը մոտ է, և մենք որոնում էինք թաքնվելու հարմար տեղ ու անմիջապես կապում լաստը:

Մի օր լուսադեմին մի մակույկ գտա և ծանծաղուտով անցա ավի: Կողուց այդ լայնությունը ընդամենը երկու հարյուր յարդ էր: Թիավարելով բարձրացա գետակն ի վեր, որի ավերին նոճիներ էին աճում: Ուզում էի տեսնել, թե հասապտուղներ չկա՞ն: Երբ անցնում էի մի տեղով, ուր արահետը հասնում էր գետակի ծանծաղուտը և շարունակվում մյուս կողմի վրա, տեսա երկու մարդ, որ աճապարանքով, որքան ճանապարհի նեղությունը թույլ կտար, վազում էին արահետով: Մտածեցի, թե հաշիվս վերջացավ, որովհետև միշտ, երբ մեկը հետապնդում է մի ուրիշի, կարծում էի, թե հետապնդվողը ես կամ, գուցե, Ջիմը: Ուզեցի շտապ հեռանալ, բայց նրանք արդեն շատ էին մոտեցել ինձ և կանչում, աղերսում էին փրկել իրենց կյանքը: Ասացին, որ իրենք ոչինչ չեն արել, և դրա համար են իրենց հալածում, նույնիսկ շներով: Նրանք ուզում էին ցատկել նավակի մեջ, բայց ես ասացի.

— Սպասեցե՛ք: Ես դեռ շան և ձիերի ձայն չեմ լսում. դուք ժամանակ ունեք ունեք գաղտագողի անցնել մացառների միջով և ավիով մի քիչ բարձրանալ. հետո կարող եք մտնել ջուրը, հունով իջնել ինձ մոտ և բարձրանալ մակույկը. շները հոտոտելով կգան, կկորցնեն մեր հետքը:

Նրանք այդպես էլ արին: Շուտով, երբ արդեն մակույկում էին, ես շուռ եկա դեպի կղզակը, և մոտ հինգ կամ տասը բույսերից հետո մենք հեռվից լսեցինք շների հաչոց ու մարդկանց գոռոց: Լսում էինք, թե ինչպես էին գալիս դեպի գետակը, բայց չէինք տեսնում: Թվում էր, թե նրանք մի պահ կանգ էին առել և մոլորված՝ փախչողներին որոնում էին շրջակայքում: Մենք անընդհատ հեռանում էինք, և շուտով գրեթե չէինք լսում նրանց ձայները: Երբ անտառը մեկ մղոն մնաց մեր ետևում, և մենք արդեն հասնում էինք մեծ գետը, ամեն ինչ խաղաղ էր: Թիավարեցինք դեպի կղզին և ապահով թաքնվեցինք կաղամախիների մեջ:

Փախչողներից մեկը կլիներ յոթանասուն տարեկան կամ գուցե ավելի: Նա ուներ ճաղատ գլուխ և սպիտակած մորուք: Գլխին դրել էր հին, մաշված, անճոռնի մի գլխարկ, իսկ հագին կար բրդյա ճարպոտած, հին, կապույտ շավար, որի փողքերը դրված էին երկարաճիտ կոշիկների մեջ: Տնական տաբատակալներ... ոչ սխալվում եմ, միայն մեկ տաբատակալ ուներ: Ուներ բամբակե հին, երկարափեշ, կապույտ վերարկու՝ արույրե ողորկ կոճակներով: Վերարկուն զցել էր թևին: Երկուսն էլ ունեին մկնագույն կապերտից պատրաստած մեծ խուրջիներ: Դրանք լիքն էին: Մյուսը կլիներ մոտ երեսուն տարեկան: Հագուստը նույնքան սովորական էր:

Նախաճաշից հետո մենք բոլորս պառկեցինք հանգստանալու և սկսեցինք գրուցել: Մեր հայտնաբերած առաջին բանն այն էր, որ այս մարդիկ իրար չէին ճանաչում:

— Ինչի՞ց ծագեց ձեր այս անախորժությունը, — հարցրեց ճաղատը մյուս մարդուն:

— Դե, ես մի բան էի վաճառում, որ ատամներ էր մաքրում: Մաքրում էր, բայց էմալն էլ հետը: Մի գիշեր ավել մնացի, քան պետք էր, և նոր էի ծլկել, երբ ձեզ հանդիպեցի քաղաքի այս մասում: Դուք հայտնեցիք, թե գալիս են, և ինձ խնդրեցիք օգնել ձեզ, որ հեռանանք: Ես ասացի, թե նման անախորժության ինքս էլ եմ սպասում և կուզենայի ձեզ հետ փախչել: Ահա իմ ամբողջ պատմությունը: Իսկ ի՞նչ է պատահել ձեզ:

— Ես այստեղ մեկ շաբաթ քարոզում էի ժուժկալություն և կանանց սիրելին էի, որովհետև հարբաճներին բոլորովին չէի խնայում. ամեն երեկո ստանում էի հինգ-վեց դոլար, շնչից տասը ցենտ: Երեխաներից ու նեգրերից փող չէի վերցնում: Գործը հետզհետե լավանում էր, երբ երեկ երեկոյան ինչ-որ մեկը չարամտորեն լուր տարածեց, թե ես ինքս ժամանակն անց եմ կացնում խմելով: Մի նեգր առավոտյան արթնացրեց ինձ, հայտնեց, որ մարդիկ ձիերով ու շներով հետզհետե հավաքվում են և շուտով այստեղ կլինեն: Ինձ տալու են կես ժամ ժամանակ, որպեսզի հեռանամ, ապա հետապնդելու են մինչև ուժասպառ ամեն: Եվ եթե ինձ բռնեն, վրաս սև ձուրթ կքսեն, փետուրներ կկպցնեն և ման կածեն ձողի վրա նստեցրած: Ես այլևս նախանաչի չսպասեցի. քաղցած չէի:

— Ծերուկ, — ասաց երիտասարդը, — ինձ թվում է՝ մենք կարող ենք միացնել մեր ուժերը: Ի՞նչ կարծիքի եք:

— Դեմ չեմ: Ո՞րն է ձեր հիմնական զբաղմունքը:

— Արհեստով տպագրիչ եմ, պատահում է, որ զբաղվում եմ պատենտավոր դեղերի գործով, խաղում եմ բեմերում, ողբերգակ եմ, երբեմն զբաղվում եմ մեսմերականությամբ, զանգաբանությամբ, երբ առիթ է լինում, տալիս եմ երգի ու աշխարհագրության դասեր, երբեմն դասախոսություններ եմ կարդում, մի խոսքով, ինչ պատահի: Այնպես որ արածս մի բան չէ: Իսկ դո՞ւք ինչ բնագավառի մարդ եք:

— Ժամանակին շատ եմ զբաղվել բժշկությամբ: Բուժում էի՝ ձեռքս քաղցկեղով, կաթվածով և նման հիվանդություններով տառապողների վրա դնելով: Կարող եմ բավական լավ բախտ գուշակել, եթե որևէ մեկից հարցուփորձով իմանամ անհրաժեշտ փաստերը: Քարոզելը նույնպես իմ գործն է եղել. քարոզել եմ բացօթյա աղոթաժողովներում և զբաղվել միսիոներությամբ:

Մի պահ բոլորը լռեցին, ապա երիտասարդ մարդը հառաչեց.

— Ավա՛ղ:

— Ինչո՞ւ եք հառաչում, — հարցրեց ճաղատը:

— Ո՞ւմ մտքով կանցներ, թե այս օրը կընկնեմ, այնքան կնվաստանամ, որ կիջնեմ մինչև այս միջավայրը:

Եվ նա հին շորով սրբեց աչքի անկյունը:

— Ասացեք, խնդրեմ, մի՞թե այս միջավայրը ձեզ համար լավ չէ, — ասաց ճաղատը բավական հանդուգն և մեծամիտ եղանակով:

— Այո, լավ է. դրան էլ հազիվ եմ արժանի, որովհետև ո՞վ ինձ այսքան նվաստացրեց, երբ ես այնքան բարձր էի: Իհարկե, ինքս: Ես ձեզ չեմ մեղադրում, ջենտլմեններ, ամենևին էլ ոչ. ոչ ոքի չեմ մեղադրում: Տեղն է ինձ: Թող սառնասիրտ աշխարհն ինձ համար անի ամենավատ բանը: Ես միայն մի բան գիտեմ. ինչ-որ տեղ ինձ սպասում է իմ բաժին գերեզմանը: Աշխարհը սովորականի նման կարող է շարունակել իր ընթացքը և ինձնից խլել ամեն ինչ՝ իմ սիրելի մերձավորներին, ունեցվածքս, ամեն ինչ: Բայց այդ աշխարհը չի կարող ինձանից խլել իմ գերեզմանը: Մի օր ես կպառկեմ այնտեղ և կմոռանամ այս ամենը, և իմ խորտակված խեղճ սիրտը հանգիստ կառնի:

Նա շարունակեց արտասովել:

— Թողեք ձեր խորտակված խեղճ սիրտը, — ասաց ճաղատը, — ինչո՞ւ եք ձեր խորտակված խեղճ սրտի հառաչանքը մեր գլխին թափում: Մենք ոչինչ չենք արել:

— Ոչ, գիտեմ, որ ոչինչ չեք արել: Ես ձեզ չեմ մեղադրում, ջենտլմեններ: Ինքս եմ ինձ ցած բերել, այո, ինքս եմ արել: Ուստի տեղն է, որ տառապեմ, միանգամայն տեղին: Ես չեմ գանգատվում:

— Ասում եք ցած եք իջել, բայց ինչի՞ց: Ինչի՞ց եք ցած իջել:

— Օ՛, դուք ինձ չեք հավատում... Աշխարհն ինձ երբեք չի հավատա... լավ. թողնենք այդ: Իմ ծննդյան խորհրդավորությունը...

— Ձեր ծննդյան խորհրդավորությունը: Ուզում եք ասել...

— Ձենտլմեններ, — խոսեց երիտասարդը չափազանց հանդիսավոր եղանակով, — ես ձեր առջև բաց կանեմ այդ խորհրդավորությունը. զգում եմ, որ կարող եմ վստահել ձեզ: Ես ծագումով դուքս եմ:

Ձիմն աչքերը չռեց, երբ լսեց այդ խոսքերը: Խոստովանում եմ, նույն վիճակում էի և ես: Ճաղատն ասաց.

— Ոչ: Այդպիսի բան չի կարող լինել:

— Այո: Իմ պապի հայրը՝ Բրիջուոթըրի դքսի անդրանիկ որդին, անցյալ դարի վերջերին փախել է մեր երկիրը՝ ազատության անարատ օդ շնչելու: Ամուսնացել է այստեղ և մեռել, թողնելով մեկ որդի: Մոտավորապես նույն ժամանակները մեռել է նրա հայրը: Հանգուցյալ դքսի երկրորդ որդին տիրացել է այդ տիտղոսին և կալվածներին, մոռացության տալով մանկանը՝ իսկական ժառանգին: Ես այդ մանկան ուղղակի թոռն եմ՝ Բրիջուոթըրի օրինական դուքսը: Եվ ահա ես, լքված, բարձր աստիճանից զրկված, մարդկանց կողմից հալածված, սառնասիրտ աշխարհի կողմից արհամարհված, բզկտված, տանջված, սրտաբեկ և իջած մինչև լաստի վրա ապաստանող ոճրագործ մարդկանց շարքը:

Ձիմն անչափ խղճաց նրան: Խղճում էի և ես: Փորձեցինք մխիթարել, բայց նա ասաց, որ դա անօգուտ է, որ ինքը շատ մխիթարվել չի կարող: Ասաց, որ եթե մենք իրեն դուքս համարենք, դա ավելի լավ կլինի իր համար, քան որևէ այլ բան: Մենք հավաստիացրինք, որ կհամարենք, միայն թող ասի, թե ինչո՞վ է դա արտահայտվելու: Նա ասաց, որ մենք իր հետ խոսելիս պետք է խոնարհվենք, և ասենք «Ձերդ պայծառափայլություն» կամ «Տեր իմ» կամ «Ձերդ յորդություն», իսկ եթե նույնիսկ նրան պարզապես անվանենք «Բրիջուոթըր», որը նրա ասելով տիտղոս է և ոչ անուն, չի վիրավորվի: Բացի այդ, ճաշելիս մեզանից մեկը պետք է սպասրկի և կատարի նրա ցանկությունը:

Դե, դժվար բան չէր, և մենք համաձայնեցինք: Ճաշի ժամանակ սկզբից մինչև վերջը Ձիմը, կանգնած նրա կողքին, սպասարկում էր, ասելով. «Ձերդ պայծառափայլությունը չի՞ ցանկանա մի քիչ սրանից, նրանից» և այլն: Ո՞վ չէր նկատի, որ դա մեծ բավականություն է պատճառում նրան:

Բայց ծերունին շուտով լռեց: Ըստ երևույթին, նրա սրտով չէր այն հոգատարությունը, որով շրջապատել էինք դուքսին: Թվում էր, թե նրա մտքում ինչ-որ բան կար: Իրոք, կեսօրից հետո նա ասաց.

— Այս կողմ նայեցեք, Բրիջուոթըր: Ես շատ ցավում եմ ձեզ համար, բայց դուք միակ անձնավորությունը չեք, որ նման նեղությունների մեջ եք:

— Մի՞թե:

— Այո՛, մենակ դուք չեք, որ հանիրավի գահավիժել եք բարձր դիրքից:

— Ավանդ:

— Ոչ, դուք միակ անձնավորությունը չեք, որի ծագումը գաղտնիք ունի:

— Ծերունին նույնպես սկսեց հեկեկալ:

— Սպասեցեք: Ի՞նչ եք ասում:

— Բրիջուոթըր, կարո՞ղ եմ վստահել ձեզ, — ասաց ծերունին, դեռ շարունակելով յուրահաստուկ հեկեկանքը:

— Մինչև գերեզման: — Նա բռնեց ծերունու ձեռքը, սեղմեց և ասաց. — Ասացեք ձեր կյանքի գաղտնիքը:

— Բրիջուոթըր, ես հանգուցյալ դոֆինն եմ: Հավատացեք, այս անգամ արդեն Ջիմն ու ես չոնցինք մեր աչքերը: Ապա դուքսն ասաց.

— Ո՞վ եք դուք:

— Այո, բարեկամներ, դա միանգամայն ճիշտ է: Ձեր աչքերը հենց այս պահին նայում են անհետացած խեղճ դոֆինին, Լյուդովիկոս Տասնյոթերորդին, Լյուդովիկոս Տասնվեցերորդի և Մարիա Անտուանետի^[11] որդուն:

— Դո՞ւք: Այդ տարիքի՞ն: Ո՛չ: Գուցե ուզում էիք ասել հանգուցյալ Կառլոս Մեծն եք.^[12] պետք է, որ դուք առնվազն վեց-յոթ հարյուր տարեկան լինեք:

— Չախորդությունից է, Բրիջուոթըր, ճախորդությունից: Չախորդության հետևանք են այս սպիտակ մազերը և անժամանակ ճաղատությունը: Այո, ջենտլմեններ, դուք ձեր առջև տեսնում եք Ֆրանսիայի թշվառ, թափառական, արտաքսված, ոտնակոխ արված, կապույտ քաթան հագած, տառապյալ թագավորին:

Նա այնպես էր աղաղակում, որ ես ու Ջիմը չգիտեինք, թե ինչ անենք: Անչափ ցավում էինք և միաժամանակ ուրախ ու հպարտ էինք, որ նա մեզ հետ է: Սկսեցինք սփոփել նրան, ինչպես մինչ այդ սփոփել էինք դքսին: Բայց նա ասաց, որ դա անօգուտ է. նրան ոչինչ չի հանգստացնի, բացի մահից, որը վերջ կտա այդ բոլորին, թեև ասում էր, որ հաճախ ավելի հանգիստ ու ավելի լավ է զգում իրեն, երբ մարդիկ վարվում են իր հետ համաձայն իր իրավունքների և իջնում են մի ծնկի վրա, որպեսզի խոսեն իր հետ, միշտ իրեն կանչում են «Ձերդ մեծություն» և ճաշի ժամանակ սկզբում սպասարկում են իրեն և իր ներկայությամբ չեն նստում, մինչև ինքը թույլ չտա: Ջիմն ու ես սկսեցինք նրան անվանել «Ձերդ մեծություն», նրա համար անել այս կամ այն ծառայությունը և այնքան կանգնած մնալ, մինչև ասեր, թե կարող ենք նստել: Այդ բանը նրան շատ օգնեց, և նա իրեն զվարթ ու սփոփված էր զգում: Բայց դուքսը նկատելիորեն թթվեց: Ըստ երևույթին, այնքան էլ գոհ չէր իրերի այս ընթացքից: Այնուամենայնիվ, թագավորը բարեկամաբար էր վարվում նրա հետ, ասելով, թե դքսի պապի հոր և Բրիջուոթըրի մյուս բոլոր դուքսերի մասին լավ կարծիք է ունեցել իր հայրը, նրան հաճախ թույլ տվել գալու իր պալատը, բայց դուքսը երկար ժամանակ փրված մնաց մինչև թագավորն ասաց.

— Ըստ երևույթին, մենք երկար ժամանակ կմնանք այս լաստի վրա, Բրիջուոթըր, ուստի ի՞նչ միտք ունի այդպես թթվել: Դրանից միայն անախորժություն կծագի: Ես հանցավոր

չեմ, որ դուքս չեմ ծնվել, ոչ էլ դուք՝ որ թագավոր չեք ծնվել: Ուրեմն՝ էլ ինչո՞ւ մտատանջվել: Լավագույն ձևով օգտվիր այն հնարավորություններից, որ ձեռք ես գցում. ահա՛ իմ նշանաբանը: Վատ չէ, որ մենք ընկել ենք այստեղ. առատ սնունդ և հանգիստ կյանք: Դե, տվեք ձեր ձեռքը, դուքս, և մենք բոլորս բարեկամներ կլինենք:

Դուքսը մեկնեց իր ձեռքը: Այդ տեսնելով Ջիմն ու ես շատ ուրախացանք: Չքացավ ամբողջ անախորժությունը, և մենք մեզ լավ զգացինք, որովհետև չկա ավելի վատ բան, քան լաստի վրա գծովելը: Լաստի վրա ամենացանկալի բանն այն է, որ բոլորն էլ գոհ մնան, շիտակ ու բարի լինեն իրար նկատմամբ:

Երկար ժամանակ պետք չէր հասկանալու համար, որ այս ստախոսները ո՛չ թագավոր են, ո՛չ էլ դուքս, այլ սոսկ ստոր խաբեբաներ ու խարդախներ: Բայց ես ոչինչ չասացի, ոչինչ ցույց չտվի, ամեն ինչ պահեցի իմ ներսում: Ամենալավն այդ է, որովհետև նման դեպքում մարդ խույս տված կլինի կռիվներից ու գլխացավանքից: Եթե ուզում էին, որ մենք իրենց թագավոր ու դուքս անվանեինք, ապա ես դեմ չէի այնքան, որքան այդ կապահովներ մեր ընտանիքի խաղաղությունը: Այդ մասին միտք չունեի Ջիմին հայտնել, և ես նրան ոչինչ չասացի: Եթե հորիցս բան չէի սովորել, ապա գոնե այդքանը գիտեի. մարդկանց հետ յուր գնալու ամենալավ միջոցը այն է, որ թույլ տաս նրանց անել այն, ինչ իրենք են ուզում:

Գլուխ քսաներորդ

Նրանք մեզ բավական շատ հարցեր տվեցին. ուզում էին իմանալ, թե ինչու ենք այդպես թաքցնում լաստը և ցերեկները կանգ առնում, փոխանակ առաջ շարժվելու. հարցնում էին, թե Ջիմը փախած ներգ չէ՞: Ես ասացի.

— Աստված իմ, կարո՞ղ է փախած նեգրը դեպի հարավ գնալ:

Նրանք համաձայնեցին, որ չի կարող: Ես ստիպված էի որոշ հաշիվ տալ նրանց, ուստի ասացի.

— Իմ ազգականները ապրում էին Փայքի գավառում, Միսսուրիի նահանգում, որտեղ ես եմ ծնվել: Նրանք բոլորը մեռել են: Ողջ էին միայն հայրս, եղբայրս՝ Այքը և ես: Հայրս որոշեց թողնել ամեն ինչ և գնալ ապրել հորեղբայր Բենի հետ, որը մի փոքրիկ ագարակ ունի գետափին, Օռլեանից քառասունչորս մղոն ներքև: Հայրս շատ աղքատ էր, պարտքեր ուներ, և երբ նա բոլորի հետ հաշիվը փակեց, նրան մնաց տասնվեց դոլար, մեկ էլ մեր այս նեգր Ջիմը: Դա բավական չէր, որ ճանապարհորդեինք հազար չորս հարյուր մղոն, թեկուզև նավի տախտակամածի տոմս առնեինք: Ինչ որ է, մի անգամ, երբ գետը վարարել էր, հորս բախտը մի քիչ բանեց. գետում բռնեց այս լաստամասը, և մենք որոշեցինք դրանով իջնել հարավ՝ Նոր Օռլեան: Հորս երջանկությունը երկար չտևեց: Մի գիշեր ինչ-որ շոգեմով անցավ լաստի առաջամասի անկյան վրայով: Մենք բոլորս ընկանք ջուրը և սուզվեցինք նավի անիվներից էլ ներքև: Ջիմն ու ես ողջ-առողջ դուրս եկանք ջրի երեսը, բայց հայրս հարբած էր, եղբայրս էլ հազիվ չորս տարեկան լինեի: Նրանք այլևս ջրի երեսին չերևացին: Ինչ որ է, հաջորդ մեկ-երկու օրը մենք բավականին նեղվեցինք. մարդիկ մակույկներով մոտենում էին մեզ և փորձում Ջիմին խլել ինձնից, ասելով, թե իրենք հավատացած են, որ նա փախած նեգր է: Այդ պատճառով էլ այժմ ցերեկով այլևս չենք շարունակում ճանապարհը: Գիշերը մարդիկ մեզ նեղություն չեն տալիս:

Դուքսն ասաց.

— Ինձ թույլ տվեք, և ես մի միջոց կգտնեմ ցերեկը ճանապարհորդելու, եթե ցանկանաք: Ես այս հարցի մասին լավ կմտածեմ և մի հարմար ծրագիր կկազմեմ: Այսօր թող սովորականի պես լինի, որովհետև մենք, իհարկե, չենք ուզենա ցերեկով ներքևի քաղաքի մոտով անցնել. դա կարող է վատ վերջանալ:

Իրիկնադեմին երկինքը մռայլվեց, զգացվում էր, որ անձրև է գալու: Երկնականաբար մտաբերեց կայծակը, տերևներն սկսեցին դողդողալ: Լավ բան չէր սպասվում, և դա դժվար չէր նկատել: Դուքսը և թագավորը շարժվեցին դեպի լաստի վրայի հյուղակը, տեսնելու, թե ինչի են նման մեր անկողիները: Իմ անկողինը բաղկացած էր ծղոտով լցրած մի ներքնակից և ավելի լավ էր, քան Ջիմինը, որը եգիպտացորենի կեղևով էր լցրած: Կեղևով լցրած ներքնակի մեջ միշտ լինում են գլխիկներ. դրանք ցավեցնում են մարդու կողերը, և երբ շուռումուռ ես գալիս, չորացած կեղևները այնպիսի ճռճոց են հանում, կարծես չոր տերևների կույտի վրա լինես: Այնպես են խշխշում, որ արթնացնում են քնած մարդուն: Ինչ որ է, դուքսը որոշեց վերցնել իմ անկողինը: Բայց թագավորը թույլ չտվեց: Նա ասաց.

— Ինձ թվում է, թե աստիճանի տարբերությունը պետք է հասկանալի լիներ ձեզ, որ եգիպտացորենի կեղևով լցրած ներքնակը հարմար չէր լինի ինձ: Թող ձերդ պայծառափայլությունը վերցնի կեղևով ներքնակը:

Նորից Ջիմն ու ես մի րոպե քրտնեցինք. վախենում էինք, թե նրանց միջև էլի խռովություն կծագի: Ծատ ուրախացանք, երբ դուքսն ասաց.

— Իմ ճակատագիրն է միշտ լինել ճշտողի երկաթե կրնկի տակ, թաղվել ճահճի մեջ: Դժբախտությունն արդեն կտրել է իմ երբեմնի հպարտ հոգին. ես զիջում եմ: Ենթարկվում եմ. դա է իմ ճակատագիրը: Եվ դա էլ կարող եմ տանել:

Հենց որ մթնեց, ճանապարհ ընկանք: Թագավորն ասաց, որ պետք է հնարավորին չափ գետի մեջտեղով գնալ և ոչ մի լույս չվառել, մինչև քաղաքից բավականաչափ հեռանանք: Ծուռով երևաց լույսերի մի փոքրիկ փունջ. դա քաղաք էր: Մենք հաջողությամբ կես մղոն անցանք դրա առջևով: Երբ արդեն քառորդ մղոն հեռացել էինք, բարձրացրինք մեր ազդանշանային լապտերը: Մոտ ժամը տասին սկսեց անձրևել: Քամին փչում էր, երկինքը որոտում, կայծակը լուսավորում էր ամեն ինչ: Թագավորը մեզ երկուսիս պատվիրեց կանգնել և դիտել շրջապատը մինչև եղանակը լավանա: Ապա նա և դուքսը սողոսկեցին հյուղակը, պառկեցին քնելու: Ժամը տասներկուսից հետո ես էի հերթապահելու, բայց չէի ուզում քնել մինչև իմ ժամանակը գար, նույնիսկ եթե անկողին էլ ունենայի, որովհետև շաբաթվա ոչ բոլոր օրերին է առիթ լինում տեսնելու այսպիսի փոթորիկ: Աստված իմ, ինչպե՞ն էր մոնչում քամին: Եվ ամեն վայրկյան այնպիսի շլացուցիչ լույս էր բռնկվում, որ կես մղոնի վրա լուսավորում էր ալիքների սպիտակ կատարները: Կարելի էր տեսնել կղզիներ, որոնք անձրևի միջից թվում էին փոշոտված: Ծառերը քամուց բախվում էին իրար: Լսվում էր դղրդյուն. բո՛ւմ, բո՛ւմ, բո՛ւմ, բա՛մ, բո՛ւմ: Եվ որոտը գոռալով, մոնչալով հեռանում էր: Այնուհետև, ճեղքելով երկինքը, շողում էր փայլակը, և լսվում էր ուժեղ հարված: Երբեմն քիչ էր մնում ալիքներն ինձ քշեին, տանեին լաստի վրայից: Հազիս շոր չունեի և ոչ մի բանի ուշադրություն չէի դարձնում: Նավարկության համար վնասակար որևէ ջրասույզ ծառից կամ ցցվածքից չէինք վախենում: Կայծակը շարունակ մեր շրջապատն այնպես էր լուսավորում, որ մենք շուտ էինք նկատում դրանք և խույս տալու համար լաստի գլուխը շուռումուռ էինք տալիս:

Իմ հերթափոխությունը ժամը տասներկուսից հետո էր, ինչպես ասացի, բայց արդեն քունս գալիս էր: Ջիմն ասաց, որ գիշերվա առաջին կեսն ինքը կհերթապահի, և ես կարող եմ քնել: Այդ տեսակետից նա շատ դիմացկուն էր: Ես մտա հյուղակը, բայց թագավորն ու դուքսն իրենց ոտքերն այնպես անճոռնի էին տարածել, որ ինձ համար տեղ չէր մնացել: Պառկեցի հյուղակի առջև: Անձրևին ուշադրություն չէի դարձնում, որովհետև տաք էր, և ալիքներն այժմ արդեն այնքան շատ չէին բարձրանում: Ժամը երկուսին նորից սկսվեց պեկոծությունը: Ջիմն ուզում էր ինձ արթնացնել, բայց փոխել էր միտքը: Նրա կարծիքով ալիքները դեռ այնքան էլ բարձր չէին, որ վնաս տային: Սակայն սխալվեց, որովհետև հանկարծ բարձրացավ մի ահագին ալիք և ինձ ցած գորեց: Ջիմը ծիծաղից մեռնում էր: Նա իմ տեսած նեգրերից ամենածիծաղկոտն էր:

Ես անցա պահակության, և Ջիմը պառկեց ու սկսեց խռմփացնել: Ծուռով դադարեց փոթորիկը, և ամեն ինչ խաղաղվեց: Հենց որ երևաց առափնյա խրճիթներից մեկի լույսը, ես արթնացրի Ջիմին, և մենք լաստը թաքցրինք՝ ցերեկն անցկացնելու համար:

Նախաճաշից հետո թագավորը դուրս բերեց հին, կեղտոտված խաղաթղթեր և դքսի հետ սկսեց պոկեր խաղալ, խաղը՝ հինգ ցենտ: Ծուռով ձանձրացան դրանից և ասացին, թե «պայքարի ծրագիր են կազմելու», ինչպես արտահայտվում էին իրենք: Դուքսը բացեց իր կապերտե տոպրակը, դուրս բերեց տպագրված ծանուցագիր և բարձրաձայն կարդաց: Մի ծանուցագրում ասված էր. «Փարիզի հռչակավոր դոկտոր Արման դը Մոնտարլանը դասախոսելու է գիտության և գանգաբանության մասին, այսինչ, այսինչ տեղում, այսինչ օրը, տոմսը տասը ցենտ, իսկ քսանհինգ ցենտով կորոշի մարդկանց նկարագիրն ու ունակությունները»: Դուքսն ասում էր, որ այդ դոկտորն ինքն է: Մի այլ ծանուցագրում նա «Շեքսպիրյան համաշխարհային ուղբերգակ էր, Լոնդոնի Դրուրի Լեյն թատրոնի Գարրիկ կրտսերը»: Մյուս ծանուցագրերում նա ուներ այլ անուններ և կատարել էր զարմանալի բաներ, ինչպես օրինակ, «գուշակող գավազանով» գտել էր ջուր ու ոսկի, ի չիք դարձրել կախարդական անեծքները և այլն: Ծուռով նա ասաց.

— Բայց բեմական մուսան ինձ ավելի է մոտ: Դուք երբևէ քայլե՞լ եք բեմում, ձերդ մեծություն:

— Ոչ, — ասաց թագավորը:

— Այդ դեպքում, ձերդ գահընկեց մեծություն, երեք օր չանցած, հենց որ հասնենք մի լավ քաղաք, դահլիճ կվարձենք և կկատարենք «Ռիչարդ III»-ի սուսերամարտը, ինչպես և «Ռոմեո և Ջուլիետ»-ի պատշգամբի տեսարանը: Մա ձեզ դո՞ւր է գալիս:

— Ես միանգամայն համաձայն եմ որևէ բանի, որ եկամտաբեր է, դուքս, բայց պետք է իմանաք, որ ես դերասանական խաղերից ոչ մի բան չեմ հասկանում, ոչ էլ շատ եմ տեսել նման բաներ: Ես շատ փոքր էի, երբ հայրս սովորություն ուներ դրանց հրավիրելու պալատ: Ի՞նչ եք կարծում, կարո՞ղ եք ինձ սովորեցնել:

— Ծատ հեշտ:

— Լավ, ես արդեն դառնում եմ անհամբեր. ուզում եմ մի բանով զբաղվել: Հենց հիմա սկսենք:

Դուքսը նրան պատմեց, թե ով է եղել Ռոմեոն և ով՝ Ջուլիետը, ապա ասաց, որ սովորաբար ինքը խաղացել է Ռոմեոյի դերը, ուրեմն՝ թագավորը կարող էր լինել Ջուլիետ:

— Բայց եթե Ջուլիետն այդքան երիտասարդ աղջիկ է, դուքս, ապա իմ մերկացած գլուխը և սպիտակ մորուքը արդյոք չափազանց տարօրինակ չե՞ն երևա:

— Ո՛չ, դրա համար մի անհանգստացեք, գյուղական տխմարներն այդ մասին չեն էլ մտածի. դուք համապատասխան կոստյում կհագնեք, և ամեն ինչ այլ կլինի: Ջուլիետը պատշգամբում է և անկողին մտնելուց առաջ վայելում է լուսնի շողերը: Նա հագել է գիշերանոց և գլխին դրել փոթփոթած գիշերագդակ: Ահա այդ դերի զգեստները:

Դուքսը դուրս բերեց վարագույրի համար օգտագործվող չթից կարած երկու-երեք կոստյում, իր ասելով, Ռիչարդ III-ի և նրա հակառակորդի միջնադարյան բամբակե մի երկար, սպիտակ գիշերաշապիկ և դրան համապատասխան փոթոթված գիշերագդակ: Թագավորը գոհ էր: Դուքսը դուրս բերեց իր գիրքը և ամենափառավոր, հանդիսավոր եղանակով կարդաց նրանց դերերը, միաժամանակ լաստի վրա ուտոստելով և խաղալով դերերը, որպեսզի ցույց տար, թե ինչպես է պետք կատարել: Ապա գիրքը տվեց թագավորին և ասաց, որ իր բաժինն անգիր անի:

Գետի ոլորանից մոտ երեք մղոն ներքև կար շատ փոքրիկ մի քաղաք, և դուքսը ճաշից հետո ասաց, թե ինքը մտածել, ծրագրել է, թե ինչպես են ցերեկները շարունակելու ճանապարհը, առանց Ջիմին վտանգի ենթարկելու: Նա որոշել էր անձամբ գնալ քաղաք և կարգավորել այդ գործը: Թագավորն ասաց, որ ինքն է գնալու և տեսնելու, թե հարմար բան չկա՞ անելու: Մեր սուրճը վերջացել էր, և Ջիմն ասաց, որ լավ է ես էլ գնամ նրանց հետ և քիչ սուրճ բերեմ:

Երբ հասանք քաղաք, դրսում ոչ ոք չէր շարժվում: Փողոցները դատարկ էին, ամենուրեք լիակատար խաղաղություն և մեռելային լռություն էր տիրում, ինչպես կիրակի օրերը: Մենք գտանք մի հիվանդ նեգրի, որը տան ետևի բակում պառկել էր արևի տակ: Նա ասաց, որ բոլոր բնակիչները, բացի շատ փոքրերից, հիվանդներից ու շատ ծերերից, գնացել են երկու մղոնի վրա գտնվող անտառը՝ կրոնական բացօթյա քարոզի: Թագավորը, իմանալով տեղի մասին, ասաց, որ ուզում է գնալ և մասնակցել այդ քարոզին: Ասեց, որ կաշխատի մի բան դուրս բերել այնտեղից: Ինձ նույնպես թույլ տվեց գնալ իր հետ:

Դուքսն ասաց, որ իր նպատակը տպագրական մի հիմնարկություն գտնելն է: Մենք այդ հիմնարկությունը գտանք: Դա մի փոքրիկ տեղ էր, հյուսնի արհեստանոցի վերնահարկում: Հյուսները և տպագրիչները բոլորը գնացել էին ժողովի: Դռները փակ չէին: Կեղտոտ խցում ամեն ինչ թափթփված էր, պատերին ամենուրեք երևում էին թանաքի հետքեր, հայտագրեր, որոնց վրա նկարված էին ձիեր և փախած նեգրեր: Դուքսը հանեց իր բանկոնը և ասաց, որ իրեն ուրիշ բան պետք չէ: Ես և թագավորը դուրս եկանք ժողովի գնալու:

Մենք այնտեղ հասանք մոտ կես ժամ հետո, քրտնքի մեջ կորած, որովհետև սարսափելի շոգ օր էր: Այնտեղ հավաքվել էին ամբողջ շրջանից, հազար հոգուց ոչ պակաս: Շատերը եկել էին քսան մղոն հեռավորությունից: Անտառը լցվել էր սայլերով ու լծկաններով, որ կապված էին ամեն տեղ և սայլի տաշտից ուտում էին իրենց կերն ու պոչները շարժելով՝ ճանճեր քշում: Այնտեղ կային վրանաձև ծածկեր: Գետնին ամրացրել էին սյուներ և վերևը ծածկել ճյուղերով, ուր մարդիկ վաճառում էին լիմոնադ, թխվածքներ, ձմերուկ, խակ եգիպտացորեն ու այլ կանաչեղեն:

Քարոզը տեղի էր ունենում նման ծածկերի տակ, միայն թե դրանք ավելի մեծ էին և լցված մարդկային բազմությամբ: Նստարանները պատրաստել էին կոճղերի կողքերից

հանած տախտակներից, որոնց կյոր կողմերի վրա փորել ու որպես ոտքեր փայտեր էին ամրացրել: Նստարանները հենարաններ չունեին: Քարոզիչների համար ծածկի մի ծայրում պատրաստել էին բարձր ամբիոններ: Կանայք գլխներին դրել էին ծղոտե գլխարկներ, մի քանիսը հագել էին բրդյա զգեստներ, մի քանիսը՝ չթե, երիտասարդներից ոմանք էլ՝ բամբակե սպիտակ շորեր: Երիտասարդ տղամարդկանցից մի քանիսը ոտաբոբիկ էին, իսկ երեխաների մի մասի հագին միայն քաթանե շապիկներ կային, ուրիշ ոչինչ: Տարեց կանանցից մի քանիսն էլ իրար թաքուն աչքով-ունքով էին անում:

Առաջին հյուղակում, ուր մենք մտանք, քարոզիչը շարական էր կարդում: Նա կարդաց երկու տող, և բոլորը երգեցին այն: Սքանչելի էր երգը. այնքան հուզիչ էր, և այնքան շատ էին երգողները: Քարոզիչը երկու տող էլ կարդաց, որպեսզի երգեն, և այդպես շարունակ: Մարդիկ ավելի ոգևորվեցին և երգեցին ավելի բարձր: Վերջում մի քանիսն սկսեցին ողբալ, մի քանիսն էլ՝ գոգոռալ: Այս քարոզիչն անցավ իր քարոզին և այն էլ շատ լրջորեն: Նա մերթ ճոճվում էր դեպի ամբիոնի մի կողմը, մերթ մյուս կողմը, հենվում էր ամբիոնի մեջտեղին, թևերն ու մարմինը անընդհատ շարժելով և բառերն իր ամբողջ կարողությամբ բարձրաձայն արտասանելով: Երբեմն բարձր բռնում էր բացված Աստվածաշունչը և պտտեցնում մեկ մի կողմի, մեկ մյուս կողմի վրա ու գոռում. «Ահավասիկ պղնձյա օձն անապատում: Նայեցե՛ք նրան և ապաքինվեցե՛ք»: Մարդիկ բարձրաձայն գոռում էին «Փա՛ռք քեզ, տե՛ր: Ա-ա-մե՛ն»: Եվ այդպես նա շարունակեց, իսկ մարդիկ հեծում էին, լաց լինում ու ասում «ամեն»:

— Եկե՛ք ապաշխարողների աթոռը, եկե՛ք, մեղքի՛ց սևացածներ (ամեն), եկե՛ք, հիվանդներ ու տառապյալներ (ամեն), եկե՛ք կաղե՛ր, կույրե՛ր ու խեղանդամներ (ամեն), եկե՛ք, ծանրաբեռնվածե՛ր ու կարիքավորներ՝ ամոթի մեջ թաղված (ա-ա-ամեն): Թող գան բոլոր նրանք, որ հոգնել, արատավորվել ու տառապում են: Եկե՛ք, հոգեպե՛ս ընկնվածներ, եկե՛ք զոջացող սրտով, եկե՛ք ցնցոտիներով, կեղտոտված, հանցավոր: Մաքրող ջուրը ազատ հոսում է, արքայության դուռը բաց է: Ո՛հ, նե՛րս մտե՛ք և հանգստացե՛ք (ա-ա-մեն, փա՛ռք քեզ, տե՛ր, փա՛ռք, պեղո՛ւիս):

Եվ այսպես շարունակ: Լացի ու աղաղակի պատճառով այլևս հնարավոր չէր հասկանալ քարոզչի ասածները: Մարդիկ խմբերով տեղներից վեր էին կենում ու արցունքներ հեղեղելով, ամբողջ ուժով շարժվում դեպի սզավորների նստարանները: Եվ երբ սզավորները խառնվեցին առաջին նստարանների շուրջը, բոլորն սկսեցին երգել, աղաղակել, իրենց զգել ծղոտի վրա: Կարծես խելագարված ու ցնորված լինեին:

Դեռ գլխի չէի ընկել, թե ինչ է դա, երբ թագավորը նույնպես միացավ ապաշխարողներին և բոլորից բարձր աղաղակեց: Այնուհետև նա բարձրացավ բեմ: Քարոզիչը խնդրեց նրան խոսել ժողովրդի հետ, և նա խոսեց: Նա ասաց ժողովրդին, որ ինքը երեսուն տարի ծովահեն է եղել Հնդկական օվկիանոսում: Իր ընկերների շարքերը զգալիորեն նոսրացել էին անցյալ գարնանը, ճակատամարտում: Ինքը վերադարձել է տուն նոր մարդիկ հավաքելու, բայց, փառք աստծո, անցյալ գիշեր իրեն կողոպտեցին մի շոգենավի վրա և ափ նետեցին առանց մի ցենտ անգամ գրպանում թողնելու: Ինքը դրա համար ուրախ է: Դա իր հետ պատահած ամենաօրհնյալ բանն է, որովհետև այժմ փոխված մարդ է և իր կյանքում առաջին անգամ իրեն երջանիկ է զգում: Եվ որքան էլ ինքը աղքատ լինի, անմիջապես գնալու է Հնդկական օվկիանոս և իր կյանքի մնացած մասը նվիրելու է ծովահեններին ճշմարիտ ուղու վրա բերելու նպատակին, որովհետև ինքն այդ բանն ավելի լավ կանի, քան որևէ մեկ ուրիշը, այնքան, որքան ծանոթ է այդ օվկիանոսի բոլոր ծովահենային խմբերին:

Թեև առանց դրամի երկար ժամանակ է պետք այնտեղ հասնելու, բայց մի կերպ կհասնի և ամեն անգամ, երբ համոզի մի ծովահենի, կասի նրան. «Ինձանից շնորհակալ մի՛ լինիր, ինձ պատիվ մի՛ արա. այդ ամենը պատկանում է Փոքվիլի բացօթյա ժողովարանի մարդկանց՝ մարդկային ցեղի իսկական եղբայրներին ու բարերարներին, այնտեղի սիրելի քարոզչին՝ ամեն մի ծովահենի հավատարիմ բարեկամին»:

Արցունքները ողողեցին նրա այտերը, արտասվեցին նաև լսողները: Այնուհետև մեկը բարձրաձայն գոչեց.

— Նրա համար հանգանակություն կազմակերպենք, հանգանակություն:

Հինգ-վեց մարդ առաջ նետվեցին այդ նպատակի համար, բայց մեկը կանչեց.

— Թող նա ինքը մոտենա մարդկանց՝ գլխարկը բռնած:

Բոլորը համաձայնեցին այդ առաջարկությանը, որոնց թվում և քարոզիչը:

Թագավորը գլխարկը բռնած՝ անցավ ամբոխի միջով, աչքերը սրբելով, օրհնելով ու գովաբանելով ժողովրդին և շնորհակալություն հայտնելով, որ այդքան բարի էին հեռավոր ծովերում թափառող ծովահենների նկատմամբ: Գեղեցիկ աղջիկները, արցունքներն աչքերից գլորելով, շուտ-շուտ վեր էին կենում տեղներից և խնդրում թագավորին, որ թույլ տա համբուրեն իրեն, որպեսզի հիշի իրենց: Իսկ թագավորը թույլ էր տալիս: Աղջիկներից մի քանիսը ողջագուրվեցին ու համբուրեցին նրան հինգ-վեց անգամ: Նրան խնդրեցին մեկ շաբաթ մնալ իրենց մոտ, և ամեն ոք ուզում էր, որ իր տանը մնա, ասելով, որ դա իրենց համար պատիվ է: Բայց նա ասաց. քանի որ դա բացօթյա ժողովարանի վերջին օրն է, ուստի իր մնալը օգուտ չունի, բացի այդ, ինքը չի համբերում. ուզում է անմիջապես Հնդկական օվկիանոսը գնալ, որ գործի անցնի հօգուտ ծովահենների:

Երբ վերադարձանք լաստը, և նա հաշվեց դրամը, պարզվեց, որ հավաքել է ութսուկոթ դոլար և յոթանասունհինգ ցենտ: Բացի այդ, անտառով անցնելիս, սայլի տակից թոցրել էր վիսկիով լիքը երեք գալոնանոց^[43] մի աման: Թագավորն ասաց, որ եթե այդ բոլորը միասին վերցնենք, ապա դա ավելի շատ կլինի, քան նա երբևէ ձեռք է բերել միսիոներական աշխատանքով: Ասաց, որ խոսելն իմաստ չունի. հեթանոսները ծովահենների հետ չեն կարող համեմատվել բացօթյա ժողովարաններում գործ տեսնելու մեջ:

Նախքան թագավորի գալը դուքսը կարծում էր, թե ինքը բավական գործ է տեսել, բայց նրա գալուց հետո իր կարծիքը փոխեց: Դուքսը տպարանում շարել ու տպել էր երկու փոքրիկ գործ՝ ազարակատերերի համար՝ ձիու վճարի ծանուցագրեր, և դրա համար ստացել էր չորս դոլար: Վերցրել էր տասը դոլարի ռեկլամային գործ՝ լրագրի համար, և ասել, որ դա կանի չորս դոլարով, եթե վճարը կանխիկ լինի, և պատվիրատուները համաձայնել էին: Թերթի բաժանորդագրությունը տարեկան երկու դոլար էր, իսկ նա երեք բաժանորդագրություն ընդունել էր կեսական դոլարով, պայմանով, որ կանխիկ վճարեն: Բաժանորդներն առաջարկել էին սովորականի նման վճարել փայտով ու սոխով, բայց դուքսը ասել էր, որ տպարանը նոր է գնել, գինը կարելվույն չափ իջեցրել է և այժմ ուզում է միայն կանխիկ դրամ: Նա շարել էր և մի բանաստեղծություն, որ ինքն էր հորինել՝ անուշ ու թախծալի: Բանաստեղծությունը կոչվում էր. «Այո, սա՛նն աշխարհ, ճգմի՛ր այս հիվանդ, խորտակված սիրտը»: Եվ նա շարել, պատրաստ պահել էր թերթում տպելու համար, և դրա համար վճար չէր ուզում: Ինչ-որ է, նա ձեռք էր բերել ինն ու կես դոլար և ասում էր, որ ամբողջ օրը քրտինք է թափել:

Նա մեզ ցույց տվեց նաև մի այլ փոքրիկ գործ, որ տպել էր առանց վճարի, որովհետև մեզ համար էր: Նկարված էր փախած մի նեգր, փայտի ծայրին անցկացրած մի կապոց զցած ուսին: Տակը գրված էր «200 դոլար վարձատրություն»: Այդ կատարել էր Ջիմի համար և մանրամասնորեն նկարագրել նրան: Գրված էր, որ անցյալ ձմեռ նա փախել է Սենտ-ժաքի տնկարաններից, Նոր Օռլեանից քառասուն մղոն ներքև, և հավանորեն ուղղություն է վերցրել դեպի հյուսիս: Ով բռնի և վերադարձնի, կստանա խոստացված վարձատրությունն ու ճանապարհածախսը:

— Այժմ, — ասաց դուքսը, — այս գիշերից հետո մենք կարող ենք ցերեկները նավարկել, եթե ուզենանք: Հենց որ տեսնենք մեկը գալիս է, կարող ենք կապել Ջիմի ձեռքերն ու ոտքերը, զցել հյոռուղակը, ցույց տալ այս հայտարարությունն ու ասել, թե բռնել ենք զետով բարձրանալիս և միջոցներ չունեալու պատճառով շոգենավով գնալ չենք կարող, ուստի մեր ծանոթներից ապառիկ վերցրել ենք այս լաստը և գնում ենք վարձատրություն ստանալու: Ավելի հարմար կլինե՞ր ձեռնաշղթաներ ու ոտնակապանք տեսնե՞ին Ջիմի վրա, բայց դա մեր պատմությանը հարմար չէր. չէ՞ որ մենք ասում ենք, թե աղքատ ենք, իսկ դա գոհարեղենի տպավորություն կթողներ: Ամենահարմարը պարանն էր: Պետք է պահպանել միօրինակությունը, ինչպես ասում են բեմի մարդիկ:

Մենք բոլորս ասացինք, որ դուքսը շատ խելոք է մտածել, և այլևս վտանգ չի կարող սպառնալ ցերեկային ճանապարհորդությանը: Այդ գիշերը որոշեցինք հեռանալ, ազատվել այն աղմուկից, որ, մեր կարծիքով, դքսի տպարանային գործունեությունը կարող էր առաջ բերել այդ փոքրիկ քաղաքում: Այնուհետև կարող էինք ազատ, գոռալով շարժվել առաջ, երբ ուզենայինք:

Մենք լուռ կույզ եկանք մի տեղ և չերևացինք մինչև ժամը տասը: Ապա լողացինք առաջ, քաղաքից բավական հեռու: Լաստի վրա լսպտեր չկախեցինք, մինչև լիովին դուրս եկանք քաղաքի տեսողության դաշտից:

Երբ ժամը չորսին Ջիմն արթնացրեց ինձ, որ իրեն փոխարինեմ, ասաց.

— Հեք, քո կարծիքով, այս ճանապարհորդության ընթացքում էլի՞ թագավորների կհանդիպենք:

— Ոչ, հազիվ թե, — պատասխանեցի ես:

— Լավ, ուրեմն շատ լավ է: Մեկ-երկուսը բավական են: Մեր այս թագավորը սարսափելի հարբել է, դուքսն էլ պակասը չէ:

Պարզվեց, որ Ջիմը փորձել է թագավորին ֆրանսերեն խոսեցնել, որպեսզի լսի, թե ինչի նման է այդ լեզուն, բայց թագավորն ասել է, թե այնքան երկար է մնացել այս երկրում և այնպիսի նեղությունների մեջ է ընկել, որ մոռացել է:

Գլուխ քսանմեկերորդ

Արեգակն արդեն բարձրացել էր հորիզոնն ի վեր, բայց մենք շարունակում էինք մեր ընթացքը և լաստը չէինք կապում: Թագավորն ու դուքսը շուտով վեր կացան, թթված ու բորբոսնած, բայց երբ ջուրը թռան ու լողացան, բավական զգաստացան: Նախաճաշից

հետո թագավորը նստեց լաստի եզրին, հանեց կոշիկները, վեր քաշեց շավարը և ոտքերը կախեց ջրի մեջ հանգստանալու: Ապա վառեց ծխամորճն ու սկսեց անգիր անել իր դերը «Ռոմեո և Ջուլիետ»-ից: Երբ բավական սերտեց, դքսի հետ սկսեց փորձել: Դուքսը ստիպված էր նորից ու նորից բացատրել, թե ինչպես է արտասանվելու ամեն մի բառը, սովորեցնում էր հառաչել, ձեռքը սրտի վրա դնել: Շատ չանցած ասաց, որ թագավորն արդեն բավական լավ է կատարում:

— Միայն թե, — ասաց նա, — չպետք է այդպես բառաչեք «Ռոմեո՛», ինչպես ցույր: Պետք է մեղմ ասեք, աղջկա տկար, նվաղուն ձայնով, այ, այսպես. «Ռո-ո-մեո՛. չէ՞ որ Ջուլիետը սիրելի, անուշիկ աղջիկ է, դեռ երեխա, և էշի պես չի գռա:

Այնուհետև նրանք դուրս քաշեցինք երկար սրերը, որ դուքսն էր պատրաստել կաղնու տախտակից, և սկսեցին սուսերամարտի վարժություններ անել Դուքսն իրեն անվանեց Ռիչարդ III: Սքանչելի էր նայել, թե ինչպես են նրանք ցատկոտում լաստի վրա: Բայց շուտով թագավորը սայթաքեց և ընկավ ջուրը: Նրանք դադար առան ու խոսեցին ամեն տեսակ արկածներից, որ անցյալում ունեցել էին այդ նույն գետի վրա:

Ճաշից հետո դուքսն ասաց.

— Լավ, Կապետ,^[4] մենք սա կդարձնենք առաջին կարգի ներկայացում. ուստի կարծում եմ, որ պետք է եղածի վրա մի բան էլ ավելացնենք: Այնպես անենք, որ ամեն կողմից «բիս» կանչեն:

— Իսկ ինչ է նշանակում «բիս», Բրիջուոթըր:

Դուքսը բացատրեց, ապա ասաց.

— Ես խոստանում եմ այնպես անել, որ «բիս» կանչեն շտաբանդական պարը կամ նավաստու՝ եղջերափողով պարը կատարելիս, իսկ դուք... Լավ, պետք է մտածել... ահա, գտա... Դուք կարող եք կատարել Համլետի մենախոսությունը:

— Համլետի ի՞նչը:

— Համլետի մենախոսությունը, ամենահռչակավոր տեղը Շեքսպիրի գործերում: Օ՛, գերազանց բան է, գերազանց: Միշտ հմայում է մարդկանց: Այս գրքում չկա, ունեցածս միայն մեկ հատ է, բայց կարող եմ հիշողությամբ վերականգնել: Մի րոպե լաստի վրա քայլեմ ետ ու առաջ, տեսնեմ՝ կարո՞ղ եմ վերականգնել հիշողությանս նկուղում:

Նա սկսեց քայլել ետ ու առաջ, երբեմն մտածելով ու սարսափելի խոժոռելով դեմքը: Բարձրացնում էր հոնքերը, ձեռքը սեղմում ճակատին ու երերալով ետ դառնում, հեծեծում, հառաչում, ապա մի կաթիլ արցունք գորում աչքերից: Սքանչելի էր նրան նայելը: Շուտով վերհիշեց և ասաց մեզ, որ ուշադիր լսենք: Չափազանց վեհ կեցվածք ընդունեց, մի ոտքն առաջ պարզած, ձեռքերը վեր տարածած, գլուխը ետ պահած, նայելով երկնքին: Այնուհետև սկսեց գոռալ, զառանցել, ատամները կրճտացնել, ապա, իր ամբողջ արտասանության ընթացքում, կաղկանձել, շուռումուռ գալ, կուրծքը ուռեցնել: Մի խոսքով՝ գերազանցեց իմ երբևէ տեսած դերասաններին: Ահա նրա ելույթը, որ ես հեշտությամբ անգիր արեցի, երբ նա դա սովորեցնում էր թագավորին:

Լինել, թե չլինել, այդ է մերկ դաշույնը,
 Որ այսչափ երկար տևել է տալիս թշվառությանը,
 Թե ոչ, ո՞վ կուզեր, մինչև Բիրմանի անտառը հասներ Դունսինյան,
 Եթե երկուդը ինչ-որ մի բանի մահվանից հետո,
 Մակբեթը հիմա քունն սպանում է, խեղճ անմեղ քունը,
 Մեծ բնության երկրորդ ընթացքը:
 Եվ ստիպում է մեզ տանել գոռ բախտի պարսպաքարերը և սլաքները,
 Քան թե սավառնել դեպի նոր ցավեր, որոնց անգետ ենք.
 Ահա, ինչ-որ մեզ խորհել պետք է տա, այս նկարում է:
 Չարկի՛ր, Դունկանին արթնացնելու չափ: Ա՛խ, երանի՛ թե կարողանայիր:
 Թե ոչ ո՞վ արդյոք կուզեր հանդուրժել
 Այնքան նախատինքներին ու մտրակներին,
 Հարստահարիչի անիրավության,
 Մեծամիտ մարդու արհամարհանքին,
 Օրենքի բոլոր ձգձգումներին:
 Մեռելային կեսգիշերին, երբ գերեզմանոցն է հորանջում՝
 Հանդիսավոր սև զգեստներ հագած:
 Բայց այդ չհայտնագործված երկիրը, որի ծննդից
 Ոչ մի ճանապարհորդ ետ չի դարձել դեռ,
 Արտաշնչում է վարակ աշխարհի վրա,
 Եվ հեց այս կերպով վճռականության բնածին գույնը
 Ախտաժետվում է խորհրդածության գունաթափ ցուրքից:
 Եվ բոլոր ամպերը, որ իջնում են մեր տանիքների վրա,
 Եվ շատ ձեռնարկներ, մեծ ու կարևոր,
 Շեղվում են այսպես իրենց հոսանքից
 Եվ գործ կոչվելու անարժան դառնում:
 Մի վախճան է դա՝ հոգով բաղձալի:
 Բայց կա՛ց, ո՞վ է այս, սիրուն Օֆելիան:
 Ծանր մարմարե ծնոտները քո միշտ փակված պահիր,
 Մտի՛ր կուսանոց, գնա՛, մնաս բարով:^[15]

Ծերունուն դուր եկավ մենախոսությունը, և շուտով նա այնպես սերտեց, որ կարող էր անգիր ասել: Կարծես հենց դա արտասանելու համար էր ծնված: Երբ նա վարժվեց ու իրեն ազատ զգաց, սքանչելի էր նայել, թե արտասանությամբ տարվելով՝ ինչպես էր գոռում, ինքն իրեն բզկտում, մոռնում:

Առաջին հարմար առիթով դուքսը պատրաստեց տպագիր աֆիշներ: Այնուհետև երկու-երեք օր շարունակեցինք մեր նավարկությունը. լաստն անսովոր կերպով աշխույժ տեղ էր դարձել, որովհետև այնտեղ ուրիշ ոչինչ չկար, բացի անվերջանալի սուսերամարտից ու դերասանական փորձերից (ինչպես այն անվանում էր դուքսը): Մի առավոտ, երբ բավական իջել էինք Արքանգասի նահանգի ափերով, նկատեցինք մի շատ փոքրիկ քաղաք մեծ ոլորանի վրա: Քաղաքից երեք քառորդ մղոն վեր լաստը կապեցինք գետաբերանում, որը երկու կողմից նոճիներով փակված էր, ինչպես թունել, և բոլորս, բացի Ջիմից, մակույկով իջանք ներքև տեսնելու, թե այդտեղ հնարավորություն կա՞ ներկայացում տալու:

Մենք շատ բախտավոր էինք. այդ օրը ճաշից հետո մի կրկես էր ելույթ ունենալու, և գյուղական ժողովուրդն ամեն տեսակի հին, ճոճաճան սայլերով ու ձիերով արդեն հոսում էր քաղաք: Կրկեսը մինչև երեկո գնալու էր այդտեղից, և մեր ներկայացումը շատ լավ հեռանկար ուներ: Դուքսը վարձեց դատարանի դահլիճը, իսկ մենք սկսեցինք պատերին փակցնել աֆիշները: Աֆիշը գրված էր այսպես.

Շեքսպիրի վերածնունդը

Չարմանալի տեսարաններ

Միայն մեկ ներկայացում

մասնակցությամբ համաշխարհային ողբերգականեր

Դևիդ Գարրիկ Կրտսերի (Լոնդոնի Դրուրի

Լեյն թատրոնից)

և Էդմունդ Քին Ավագի (Արքայական թատրոն) Ուայթչեյլը, Փուդդինգ Լեյն, Փիքադիլի, Լոնդոն և Եվրոպայի

արքայական թատրոնների շեքսպիրյան անգուղական ներկայացումից ցուցադրվում է

Պատշգամբի տեսարանը

«Ռոմեո և Ջուլիետ»-ից

Ռոմեո միստր Գարրիկ

Ջուլիետ միստր Քին

Մասնակցությամբ ողջ խմբի:

Նոր կոստյումներ, նոր դեկորացիաներ, նոր ձևավորումներ:

նաև

Սարսեցուցիչ, հմուտ, արյունոտուշտ

Սուսերամարտը

Ռիչարդ III-ից

Ռիչարդ միստր Գարրիկ

Ռիչմոնդ միստր Քին

ինչպես և

(Հատուկ պահանջի դեպքում)

Համլետի անմահ մենախոսությունը

հռչակավոր Քինի կատարմամբ

(Փարիզում հաջորդաբար կատարվել է 300 անգամ),

միայն մեկ ներկայացում

(Եվրոպայում հրամայաբար ներկայացումների գնալու պատճառով)

Տոմսի գինը 25 ցենտ, երեխաների և ծառաների համար 10 ցենտ:

Դուրս եկանք քաղաք թափառելու: Խանութները և տները հին ու խարխուլ էին. փայտե չորացած շենքեր, որ երբեք չէին ներկվել: Դրանք կառուցված էին ցցերի վրա, գետնից երեք-չորս ոտնաչափ բարձր, որպեսզի ջուրը ներս չցվեր, երբ գետը վարարեր: Տները շրջապատված էին փոքրիկ պարտեզներով, բայց հազիվ թե գժախտից ու արևածաղկից բացի, որևէ բան այնտեղ աճեր: Այս ու այն կողմ երևում էին աղբի, մոխրի կույտեր, հին կոշիկներ, ջարդված շներ, ցնցոտիներ, թիթեղյա մաշված, ժանգոտած ամաններ: Ցանկապատերը պատրաստված էին տարբեր տախտակներից, որ անկանոն իրար էին մեխել տարբեր ժամանակներում: Կային և դարպասներ, որոնք ընդհանրապես մեկական ծիսնի ունեին, այն էլ կաշվե փոկից: Ցանկապատերից մի քանիսը սպիտակեցրած էին անցյալում, տարբեր ժամանակներում: Դուքսն ասում էր, որ հավանորեն դրանք Կոլումբոսի օրերում են շինել: Պարտեզներում երևում էին խոզեր, որոնց այնտեղից դուրս էին քշում:

Բոլոր խանութները շարված էին մեկ փողոցի երկարությամբ: Նրանց դիմաց կային սպիտակ փոքրիկ վրաններ: Եկվոր գյուղացիներն այդ վրանիկների սյուներից կապում էին իրենց ձիերը: Վրանիկների տակ շարված էին մանածեղենի դատարկ արկղեր: Պարապ մարդիկ ամբողջ օրը թառում էին դրանց վրա և «Բարյո» ֆիրմայի արտադրած գրպանի դանակներով տաշում դրանք, ծխախոտ ծամում, բերանները լայն բացած հորանջում, ձգվում: Կատարյալ անպետք մարդիկ: Նրանք ընդհանրապես դնում էին ծոտե դեղին գլխարկներ, գրեթե հովանոցի մեծության, բայց բանկոն կամ բանկոնակ չէին հագնում: Նրանք իրար կանչում էին Բիլ, Բաք, Հենք, Ջո, Էնդի, խոսում էին ծուլորեն ու բառերը ծամծմելով, առատ օգտագործելով հայհոյանքներ: Յուրաքանչյուր սյան հենված էր մի ժամավաճառ, ձեռքերը գրեթե միշտ շավարի գրպանները դրած, եթե հաշվի չառնենք այն դեպքերը, երբ դուրս էին հանում գլուխները քորելու կամ մեկին ծամելու ծխախոտ տալու: Շարունակ կարելի էր լսել միևնույն բանը.

— Ինձ փոխարինաբար ծամելու ծխախոտ տուր, Հենք:

— Չեմ կարող, ընդամենը մի ծամելիք է մնացել: Բիլից ուզիր:

Գուցե Բիլը տա, գուցեև սաի և ասի, թե չկա: Այդ ժամավաճառների մի մասը ոչ մի ցենտ դրամ չունի, ոչ էլ սեփական ծխախոտ. ծամելու ամբողջ ծխախոտը սրանից նրանից են ուզում: Այսպես են սկսում.

— Ուզում եմ փոխարինաբար քիչ ծխախոտ տաս, Ջեյ: Հենց նոր իմ վերջին ծխախոտը Բեն Թոմփոսոնին տվեցի:

Դա գրեթե միշտ սուտ է: Նրանք կարող են խաբել միայն անծանոթ մարդկանց, բայց Ջեյն անծանոթ չէ և պատասխանում է.

— Վերջին ծխախոտդ նրան տվեցիր, ասում ես: Բայց դու չես տվել, քրոջդ կատվի տատիկն է տվել: Դու վերադարձրու այն ծխախոտը, որ հաճախ վերցրել ես ինձնից, Լեյֆ Բաքներ, որից հետո ես փոխ կտամ քեզ մեկ-երկու տոննա ծխախոտ, ստացական էլ չեմ վերցնի:

— Մի մասը վերադարձրել եմ, չէ՞:

— Այո, վերադարձրել ես. վեց ծամելիք: Բայց դու վերցրել ես խանութից գնված ծխախոտ և վերադարձրել ես նեգրի գլխի պես սև ծխախոտ: Խանութի ծխախոտը տափակ, խցանման սև բան է, բայց այս մարդկանց մեծ մասը ծամում են փաթաթած բնական տերևներ: Եթե փոխարինաբար տալիս են մի ծամելիք, սովորաբար դանակով չեն կտրում, այլ խցանը դնում են աստամների տակ, կտրում, ձեռքով քաշում, մինչև երկու կես են անում: Երբեմն փոխ սովորը ողբալի տեսք է ստանում, երբ վերադարձնում են տվածի կեսը և հեզնական եղանակով ասում.

— Խցանը քեզ, ինչ որ վերցրիր ծամելու համար, այն տուր:

Բոլոր փողոցները և նրբանցքները ցեխի մեջ կորած էին: Ցեխից բացի ոչինչ չկար. ձյունի պես սև ցեխ, տեղ-տեղ մեկ ոտնաչափ խորությամբ, իսկ ընդհանրապես երկու կամ երեք ոտնաչափ: Ամենուրեք թափառում ու խռնչում էին խոզերը: Երևում էր ցեխաթաթախ մի մայր խոզ իր խոչկորների հետ: Մայր խոզը ծուլորեն շարժվում էր փողոցով և թավալվում հենց ճանապարհին: Մարդիկ ստիպված շրջանցում էին: Խոզը փռվում էր գետին ու փակում աչքերը, շարժում ականջները, երբ խոզուկները կաթ էին ծծում և այնպես երջանիկ տեսք էր ընդունում, կարծես դրա համար վճարում էին:

Շուտով կլսեիք մի ժամավաճառի գոռոցը. նա շանը քսի էր տալիս խոզի վրա: Սա վեր էր կենում ու հեռանում, սարսափելի ճղճալով, ամեն ականջի մոտ մեկ-երկու շուն, երեք-չորս դյուժին էլ հետևից: Այդ ժամանակ կարելի էր տեսնել, թե ինչպես ժամավաճառները վեր էին կենում, դիտում տեսարանն ու ծիծաղում: Երևում էր, որ այդ աղմուկը մեծ բավականություն էր պատճառում նրանց: Հետո նորից նստում էին տեղները, մինչև սկսվում էր շների գզվոտոցը: Ոչինչ չէր կարող նրանց այնպես հետաքրքրել և ուրախացնել, ինչպես շների կռիվը: Դրան գերազանցում էր միայն այն, որ նրանք թափառող շան վրա բևեկնախեժ էին քսում ու կրակ տալիս կամ թիթեղյա մի դույլ կապում պոչից ու բաց թողնում: Շունը վազում էր մինչև ուժասպառ վայր ընկներ:

Գետափին մի քանի տներ ցցվել էին թմբի վրա և թեքվել առաջ, պատրաստ փուլ գալու գետի մեջ: Մարդիկ այլևս չէին բնակվում դրանց մեջ: Տներից մի քանիսի անկյունների տակը դատարկվել, նկուղ էր դարձել և տան անկյունը կախվել էր օդում: Դրանց մեջ դեռ մարդիկ կային, բայց վտանգավոր է այնտեղ մնալ, որովհետև մի օր գետը կարող էր տան չափ մի հողաշերտ քշել տանել և խոռոչ առաջացնել: Երբեմն քառորդ մղոն լայնությամբ հողաշերտի տակը սկսում է դատարկվել, մինչև մի ամառ ամբողջ շերտը նստում է: Այսպիսի քաղաքը պետք է միշտ նահանջի, որովհետև գետը միշտ կրծում է նրա եզրը:

Որքան ժամը տասներկուսը մոտենում էր, այնքան փողոցներում մեծանում էր սայլերի ու ձիերի թիվը, որոնք ավելի ու ավելի մեծ հոսանքով գալիս էին քաղաք: Շատ ընտանիքներ գյուղերից ճաշը բերում էին իրենց հետ և ուտում սայլերի վրա: Վիսկի էլ բավական առատ էին խմում, և ես տեսա երեք կռիվ: Շուտով մեկը կանչեց.

— Տեսեք ծերուկ Բոգսին: Ամիսը մեկ միշտ գալիս է գյուղից՝ հարբելու: Ահա, տղերք, գալիս է:

Բոլոր ժամավաճառների դեմքերն ուրախությունից փայլեցին: Մտքովս անցավ, որ երևի այս մարդկանց սովորությունն է Բոգսի հետ կատակել: Նրանցից մեկն ասաց.

— Հետաքրքիր է, թե այս անգամ ո՞ւմ է ջարդելու: Եթե ջարդեր բոլոր նրանց, որոնց ուզել է ջարդել վերջին քսան տարում, այժմ մեծ համբավ ձեռք բերած կլիներ:

Մի ուրիշն ասաց.

— Ես կուզեմայի, որ ծերուկ Բոզան սպառնար ինձ: Այդ դեպքում ես կիմանայի, որ հազար տարի չեմ մեռնի:

Բոզար գալիս էր ձին սրընթաց քշելով, հնդկացու նման կռնչալով ու գոռալով և բարձրաձայն կանչելով.

— Բա՛ց արեք ճանապարհը, հե՛յ: Ես պատերազմի ճամփին եմ, դագաղի գինը շուտով կբարձրանա:

Նա հարբած էր և օրորվում էր թամբի վրա: Տարիքը հիսունից անց էր: Ուներ չափազանց կարմիր այտեր: Բոլորը բղավում, ծիծաղում էին նրա վրա ու անվայել խոսքեր ասում: Նա պատասխանելով հայիոյանքներին, ասում էր, որ ինքը նրանց էլ կհանդիպի և ցույց կտա իրենց ճանապարհը, բայց այժմ սպասել չի կարող. քաղաք է եկել ծերունի գնդապետ Շերբուրնին սպանելու, և իր նշանաբանն է. «Նախ մեծ գործ, ապա մանրուք»:

Նա, տեսնելով ինձ, ձին մոտ քաշեց ու ասաց.

— Որտեղի՞ց ես եկել, տղաս: Պատրա՛ստ ես մահվան, թե՛ ոչ:

Ապա շարունակեց իր ճանապարհը: Ես վախեցա, բայց մի մարդ ասաց.

— Նրա մտքում վատ բան չկա. միշտ այդպես է, երբ հարբած է: Արքանգասի ամենաուրախ ծեր հիմարն է. ոչ ոքի չի վնասի՝ հարբած, թե՛ զգաստ:

Բոզար ձին քշեց քաղաքի ամենամեծ խանութի առաջ և գլուխը խոնարհեց, որպեսզի կարողանա տեսնել վրան վարագույրի տակը և կանչեց.

— Շերբու՛րն, դո՛ւրս արի: Դուրս արի չափվելու այն մարդու հետ, որին շորթել ես: Դու շուն ես, և ես եկել եմ քո հետևից, եկել եմ քեզ հետ հաշիվս փակելու:

Եվ նա այդպես շարունակեց Շերբուրնի գլխին թափել ամեն լուտանք, ինչ այդ բոլորին բերանն էր գալիս: Ամբողջ փողոցը լցվել էր մարդկանցով, որոնք լսում, ծիծաղում ու գրգռում էին նրան: Շուտով խանութից դուրս եկավ հպարտ կեցվածքով մի մարդ, մոտ հիսունհինգ տարեկան, այդ քաղաքում ամենալավ հագնված անձնավորությունը: Ամբոխը երկու կողմից հետ քաշվեց, ճանապարհ բացեց: Նա հուժկու, հանգիստ ձայնով և դանդաղ ասաց.

— Չանձրացել եմ այս ամենից, բայց կհամբերեմ մինչև ժամը մեկը: Մինչև ժամը մեկը, լավ լսիր: Դրանից հետո եթե դու թեկուզ մի անգամ բերանդ բացես իմ դեմ, ապա հեռու չես գնա. որտեղ էլ լինես, կգտնեմ քեզ:

Նա շուռ եկավ ու մտավ խանութ: Ժողովուրդը մեկից զգաստացավ: Ոչ ոք չէր շարժվում, ոչ ոք այլևս չէր ծիծաղում: Բոզան ձին քշեց հեռացավ, փողոցի երկարությամբ ամբողջ ուժով բարձրաձայն անարգելով Շերբուրնին: Շուտով ետ դարձավ ու կանգնեց խանութի առաջ, շարունակելով հայիոյել: Մարդիկ հավաքվեցին նրա շուրջը և փորձեցին լռեցնել, բայց նա ոչ ոքի չսեց: Ասացին, որ տասնհինգ բոլե հետո ժամը մեկը կլինի, և նա պետք է տուն գնա, անմիջապես: Բայց ոչինչ դուրս չեկավ: Նա ամբողջ ուժով շարունակեց հայիոյել, գլխարկը շարտեց ցեխի մեջ ու ձին քշեց վրայով: Շուտով հեռացավ, կատաղած իջնելով փողոցով, ալեխառն մագերը ցրված: Ամեն ոք, որ հնարավորություն էր ունենում մոտենալ նրան, ամեն կերպ աշխատում էր համոզել, վայր բերել ձիուց ու փակել մի տեղ,

մինչև զգաստանար, բայց անօգուտ: Նա նորից բարձրացավ փողոցով ու մեկ էլ հայիոյեց Շերբուրնին: Շուտով մեկն ասաց.

— Գնացեք սրա դստերը բերեք, շո՛ւտ, դստերը երբեմն լուռ է: Եթե կա մեկը, որ կարող է համոզել սրան, դա դուստրն է:

Մեկը վազելով գնաց աղջկան բերելու: Ես մի փոքր քայլեցի փողոցն ի վար ու կանգ առա: Մոտավորապես հինգ կամ տասը բույս հետո նորից երևաց Բոգար, բայց արդեն ձիու վրա չէր: Երերալով կտրեց անցավ փողոցը և եկավ իմ կողմը, գլուխը բաց, երկու կողքերին մեկական ծանոթ մարդ, որոնք բռնած նրա թևերից շտապեցնում էին: Նա լուռ էր, բայց երևում էր, որ անհանգիստ էր: Ոչ ոքի չէր հենվել, ինքն էր իրեն առաջ մղում: Մեկը բղավեց.

— Բո՛գա:

Ես նայեցի այդ կողմը տեսնելու, թե ով է կանչում: Դա նույն գնդապետ Շերբուրնն էր: Նա կանգնել էր փողոցում, կատարելապես խաղաղ, աչ ձեռքին մի ատրճանակ, բայց նշան չէր բռնել. փողն ուղղել էր վեր, դեպի երկինք: Նույն վայրկյանին տեսա մի աղջիկ, որը վազելով գալիս էր: Նրա հետ գալիս էին երկու տղամարդ: Բոգան ու կողքից քայլող մարդիկ շուռ եկան տեսնելու, թե ով է կանչում: Երբ տեսան ատրճանակը, մի կողմ քաշվեցին: Ատրճանակի փողը դանդաղ և առանց դողդողալու իջավ, հորիզոնական դիրք ընդունեց, այնպես որ երկու փողերն էլ պատրաստ էին կրակելու: Բոգար ձեռքերը վեր բարձրացրած կանչեց.

— Օ՛, աստված իմ, մի՛ կրակեք:

— Բո՛ւմ, — թնդաց առաջին կրակոցը, և Բոգար երերալով ետ քաշվեց, ճանկերով կառչեց օդից: — Բո՛ւմ, — լավեց երկրորդ կրակոցը, և Բոգար մեջքի վրա ընկավ գետին, ծանր ու անշարժ, թևերը տարածած: Աղջիկը ճչալով ու վազելով նետվեց հոր վրա, աղաղակելով ու աղերսելով.

— Սպանե՛ց, սպանե՛ց հորս:

Ամբոխը հավաքվեց դիակի շուրջը: Մեկը մյուսի ուսին հենվելով ու իրար հրիբելով, վզերն առաջ էին ձգում, փորձելով տեսնել ընկած մարդուն: Օղակի ներսում եղած մարդիկ կանչում էին.

— Ե՛տ քաշվեք, ե՛տ քաշվեք: Թողեք օդ շնչի, թողեք օդ շնչի:

Գնդապետ Շերբուրնը ատրճանակը շարտեց գետին և շուռ գալով կրնկի վրա, հեռացավ:

Բոգսին տարան մի փոքրիկ դեղատուն: Մարդիկ առաջվա նման խռնվում էին նրա շուրջը: Ամբողջ քաղաքը հետևում էր նրանց: Ես վազեցի և մի լավ տեղ գրավեցի պատուհանի մոտ, որտեղից տեսնում էի Բոգսին: Շատ մոտ էի: Սպանվածին պառկեցրին հատակին, գլխի տակ դրեցին մի մեծ Աստվածաշունչ, մի հատ էլ բաց արին ու դրեցին կրծքին, բայց ամենից առաջ պատռեցին շապիկը, և ես տեսա, թե ո՛ր տեղին է դիպել գնդակներից մեկը: Նա մոտ տասն անգամ երկար հառաչեց: Շունչ քաշելիս Աստվածաշունչը բարձրանում էր, արտաշնչելիս նորից իջնում: Այնուհետև խաղաղ պառկեց. անշնչացավ: Դուստրը հոր վրա ընկած՝ լաց էր լինում ու ճչում: Նրան ետ

քաշեցին ու մի կողմ տարան: Աղջիկը կլինեք մոտ տասնվեց տարեկան, անչափ դուրեկան ու հեզ դեմքով, բայց սարսափելի գունատ ու ահաբեկված:

Շուտով այստեղ հավաքվեց ամբողջ քաղաքը: Իրար հրելով, սեղմելով, փորձում էին հասնել պատուհանին և նայել ներս, բայց այնտեղի մարդիկ չէին ուզում իրենց տեղը զիջել: Ետևում կանգնածներն ամբողջ ժամանակ կրկնում էին միևնույն բառերը. «Դուք, բարեկամներ, բավական նայեցիք: Ո՛չ ճիշտ է, ո՛չ էլ լավ բան ամբողջ ժամանակ այդտեղ մնալ և ոչ որի հնարավորություն չտալ նայելու: Մյուսներն էլ նույնքան իրավունք ունեն տեսնելու, որքան դուք»:

Մարդիկ իրար սկսեցին վիրավորական խոսքեր ասել, և ես դուրս թռա, մտածելով, թե կարող է անախորժ բան տեղի ունենալ: Փողոցները լցվել էին, և բոլորը հուզված էին: Ամեն ոք, ով ակնատես էր եղել կրակոցին, պատմում էր, թե դա ինչպես կատարվեց, և ամենուրեք, որտեղ ակնատեսներից մեկը պատմում էր, նրան շրջապատում էր ամբոխը, և մարդիկ, վզները երկարացրած, լսում էին: Երկար մազերով մի բարձրահասակ ու վտիտ մարդ, խողովականման, սպիտակ մորթե մեծ գդակը ետ տված, կեռագլուխ գավազանով ցույց էր տալիս, թե որտեղ էր կանգնած Բոգսը և որտեղ՝ Շերբուրնը: Մարդիկ, հետևելով նրա շարժումներին, փոխում էին իրենց տեղը, դիտում նրա արած ամեն մի նշանը և շարժում գլուխները: Դրանով ուզում էին ասել, թե հասկանում են նրա բացատրությունը, ապա մի փոքր խոնարհվում էին, ձեռքերը հենում կողքերին և դիտում նրա գավազանի ցույց տված տեղերը: Այնուհետև նա կանգնեց ուղիղ ու պիրկ, որտեղ կանգնած էր Շերբուրնը, խոժոռված ու գլխարկի եզրը աչքերին քաշած՝ բղավեց «Բո՛գս», գավազանը դանդաղ իջեցրեց, բռնեց այն, գոռաց «բո՛ւմ», երերալով ետ շարժվեց, նորից գոռաց «բո՛ւմ» և ընկավ մեջքի վրա: Նրանք, որոնք տեսել էին այդ դեպքը, ասում էին, թե նա պատմեց ճիշտ այնպես, ինչպես պատահել էր: Տասը մարդ դուրս քաշեցին խմիչքի շշերը և հյուրասիրեցին նրան:

Շուտով մեկը բղավեց, թե պետք է Շերբուրնին լինի դատաստանի ենթարկել: Չանցավ մեկ րոպե, երբ բոլորն սկսեցին նույն բանն ասել, կատաղած ու գոռալով հեռացան, իրենց զգեստներից պոկելով բոլոր կապերը, որոնցով կախելու էին Շերբուրնին:

Գլուխ քսաներկուերորդ

Մարդիկ խառնիխուռն շարժվեցին դեպի Շերբուրնի տունը, աղաղակելով ու մոլեգնելով, ինչպես հնդիկները, և ճանապարհին ամեն ոք կամ պետք է հեռանար նրանց առջևից, կամ էլ ոտքի տակ ընկներ, բլիթ դառնար: Սարսափելի տեսարան էր: Երեխաները ճչալով գնում էին առջևից, ջանալով դուրս գալ ճանապարհից: Ամեն մի պատուհանի առջև երևում էին կանանց բազմաթիվ գլուխներ, ամեն ծառի վրա բարձրացել էին մի քանի նեգր տղա, ցանկապատերի ետևից նայում էին չափահաս նեգրեր ու նեգրուհիներ, և հենց որ ամբոխը մոտենում էր, նրանք ետ էին քաշվում, որ ձեռք չհասներ իրենց: Բազմաթիվ կանայք ու աղջիկներ լաց էին լինում, խոսում անզուսպ հուզմունքով, մեռնելու չափ վախեցած:

Բազմությունը հավաքվեց Շերբուրնի տան ցանկապատի առջև: Մարդիկ որքան կարող էին, սեղմվում էին իրար, և աղմուկն այնքան մեծ էր, որ ոչ ոք չէր կարող իր ասածը լսել: Բակը փոքր էր, քսան ոտնաչափից ոչ ավելի: Ինչ-որ մեկը գոռում էր.

— Քանդեցե՛ք ցանկապատը, քանդեցե՛ք ցանկապատը:

Սկսվեց քանդելու, խորտակելու, փուլ տալու աղմուկը: Շուտով պատը գետնին հավասարվեց, և մարդկային առաջին պատնեշը ալիքի նման խուժեց ներս:

Հենց այդ պահին Շերբուրնը դուրս եկավ իր փոքրիկ նախագավթի տանիքը, երկփողանի հրացանը ձեռքին, և լիովին հանգիստ ու լրջախոհ կանգ առավ, առանց մի բառ արտասանելու: Ժխորը դադարեց և մարդկային ալիքը մի փոքր ընկրկեց:

Շերբուրնը ոչ մի բառ չասաց. միայն կանգնած նայում էր: Լռությունն ահավոր էր, քստմնելի ու ճնշող: Շերբուրնը հայացքով չափեց բոլորին: Որտեղ նրա հայացքը կանգ էր առնում, մարդիկ վախվիսելով աշխատում էին նայել մի այլ ուղղությամբ, բայց չէին կարողանում և խեղճացած նայում էին գետնին: Շուտով Շերբուրնը քնծիծաղ տվեց, իհարկե, ոչ հաճելի, այլ այնպես, որ մարդ կարծես ավագոտ հաց է ուտում: Ապա ցածրաձայն և արհամարհանքով ասաց.

«Պատկերացրու, որ սրանք կարող են որևէ մեկին լինչի դատաստանի ենթարկել. զվարճալի՛ միտք է: Պատկերացրու, որ այս մարդիկ այնքան լեղի ունեն, որ մարդկանց լինչի դատաստանի են ենթարկում: Դուք քաջ եք միայն այս տեղերով անցնող, փողոց շարտված, խեղճ, անօգնական կանանց մրտտելու, խոշտանգելու համար: Մի՞թե դա ձեզ հիմք է տալիս մտածելու, թե դուք այնքան արիություն ունեք, որ կարող եք **տղամարդու** վրա ձեռք բարձրացնել: Ձեզ նման տասը հազար հոգու ձեռքն ընկած մարդը կարող է ապահով զգալ իրեն այնքան ժամանակ, քանի դեռ լույս է, դուք էլ նրա թիկունքում չեք: Մի՞թե ես ձեզ չեմ ճանաչում: Ձեզ լավ գիտեմ: Ծնվել և մեծացել եմ Հարավում, ապրել Հյուսիսում: Այնպես որ միջին մարդուն ճանաչում եմ ամենուրեք: Միջին մարդը վախկոտի մեկն է: Հյուսիսում նա ում ասես թույլ կտա իրեն ոտնակոխ անել, եթե այդ մարդն այդպես է ուզում, ապա տուն գնում ու աղոթում հանուն խոնարհ ոգու, որպեսզի դիմանա այդ անարգանքին: Հարավում մի մարդ մեն-մենակ, օրը ցերեկով կանգնեցրել է լեփ-լեցուն փոխադրակառքը և կողոպտել: Ձեր լրագրերը ձեզ այնքան քաջ են անվանել, որ դուք կարծում եք, թե ուրիշներից քաջ եք, մինչդեռ նույնքան քաջ եք, որքան ուրիշները, ոչ ավելի: Ինչո՞ւ ձեր դատավորները մարդասպաններին կախաղանի չեն դատապարտում: Որովհետև վախենում են, թե դատապարտյալի բարեկամները մութ գիշերով թիկունքից կսպանեն իրենց: Ահա, նրանց արածն այդ է, ուրիշ ոչինչ:

Նրանք միշտ ազատ են արձակում մարդասպանին: Այնուհետև մի իսկական տղամարդ գիշերը գնում է, թիկունքում ունենալով դիմակավորված հարյուր վախկոտ մարդ, և լինչի դատաստանի է ենթարկում արիկային: Ձեր սխալն այն է, որ ձեզ հետ ոչ մի իսկական տղամարդ չեք բերել, մյուս սխալը, որ գիշերվա մթնով չեք եկել և դիմակ չունեք: Ձեզ հետ բերել եք մի կիսամարդ՝ Բաք Հարքնեսին: Ահա, այնտեղ կանգնած է: Եվ եթե ձեր մեջ չլիներ նրա նման մեկը, որը ձեզ շարժման մեջ դներ, դուք այդ հարցը կփակեիք միայն աղմկելով:

Դուք չեք ցանկացել գալ: Միջին մարդը չի սիրում խռովություն ու վտանգ: Բայց եթե մի կես մարդ, ինչպես Բաք Հարքնեսն է, կանչի. «Լինչի դատաստանի՛ ենթարկել, լինչի՛ դատաստանի ենթարկել», դուք կվախենաք ետ կանգնել, կվախենաք, թե պարզվի այն, ինչ կա իրականում. կպարզվի ձեր վախկոտությունը: Եվ այդ է պատճառը, որ այսպիսի ոռնոց եք բարձրացրել, կախվում եք այդ կիսամարդու բանկոնակի փեշից, զայրացած գալիս եք, երդվում, թե մեծ սխրագործություններ եք կատարելու: Աշխարհում ամենատղբալի բանն

ամբոխն է: Բանակն էլ ամբոխ է: Չինվորները չեն կռվում իրենց ներքին արիությանը. այդ արիությունը նրանք ստանում են իրենց մեծ քանակից և սպաներից: Բայց ամբոխը առանց դեկավարի ողորմելի բան է և ավելի վատ: Այժմ մնում է, որ պոչներդ քաշեք, գնաք տուն ու սողաք ձեր բները: Եթե իրոք պետք է տեղի ունենա լինչի դատաստան, ապա այդ պետք է տեղի ունենա միջոցառման մեջ, Հարավի ձևով. դիմակներ են պետք, ինչպես և մի տղամարդ: Այժմ գնացեք և ձեզ հետ տարեք այս կես-մարդուն:

Այս ասելով նա առաջ մեկնեց երկփողանի հրացանը և լարեց հրահանը: Ամբոխը մեկից ընկրկեց, և մարդիկ ցրվեցին: Ի վերջո գնաց և Բաք Հարքները՝ կատարելապես նվաստացած: Ես կարող էի մնալ, եթե ուզեմայի, բայց չուզեցի:

Ես գնացի կրկես և քարշ եկա դռների ետևում, մինչև եկավ պահակը: Թաքնվեցի վրանի տակ: Ինձ մոտ կար քսան դոլարանոց մի ոսկի: Ուրիշ փող էլ կար, բայց մտածում էի, թե ավելի լավ է դա պահեմ: Ի՞նչ իմանայի, թե ե՞րբ պետք կգա, այն էլ այստեղ, տնից այնքան հեռու և օտար մարդկանց մեջ: Նման դեպքերում պետք է շատ զգույշ լինել: Ես դեմ չեմ կրկեսի համար դրամ ծախսելուն, եթե ուրիշ հնար չլինեք, բայց իզուր վատնելն էլ միտք չունեք:

Դա, իսկապես, սքանչելի կրկես էր: Տեսարանը փառավոր էր, երբ ձիեր հեծած, գույգ-գույգ ներս եկան բոլորը՝ պարոններ և լեդիներ: Տղամարդիկ հագել էին միայն փոխաններ ու շապիկներ, առանց կոշիկների ու կոշկախթանների, ձեռքները կողքներին կանթած, հանգիստ ու վայելույշ: Պետք է որ քսան հոգուց պակաս չլինեին: Բոլոր լեդիները հանելի տեսք ունեին և շատ գեղեցիկ էին, կարծես իսկական թագուհիներ լինեին: Նրանք այնպիսի զգեստներ էին հագել, որ միլիոնավոր դոլարներ կարժենային: Դրանց վրա շողում էին բազմաթիվ աղամանդներ: Հոյակապ տեսարան էր: Ես դեռ այդքան գեղեցիկ բան չէի տեսել: Մեկ առ մեկ նրանք վեր կացան, կանգնեցին և սկսեցին մեղմ, պեճև, շնորհալի շարժումներով պատվել օդակի շուրջը: Տղամարդիկ բարձրահասակ էին, խրոխտ, ուղիղ: Գլուխները ճոճում ու սահելով անցնում էին տաղավարի տակ: Լեդիների զգեստները մեղմ ծածանվում էին գիստերի շուրջը, ինչպես վարդի թերթիկներ, և կանայք նման էին անչափ գեղեցիկ հովանոցների:

Սկսեցին ավելի արագ շարժվել: Բոլորը պարում էին, նախ մեկ ոտքը օդի մեջ պարզած, ապա մյուսը: Ձիերն ավելի ու ավելի թեքվում էին մի կողմի վրա: Կրկեսապետը կենտրոնում ձողի շուրջը պտտում էր մտրակը չրկացնելով ու բղավելով «հի՛, հի՛», իսկ ծաղրածուն նրա թիկունքում կանգնած՝ չէր խնայում իր կատակները: Շուտով բոլորը բաց թողեցին սանձերը, լեդիներն իրենց մատները գիստերի վրա իջեցրին, ջենտլմենները թևերը դրին կրծքներին, ձիերը ծունկի եկան, հեծյալները մեկը մյուսի ետևից ցած թռան և հանդիսականներին գլուխ տվին իմ տեսած ամենաշնորհալի ձևով: Այնուհետև նրանք հեռացան բեմից, իսկ հանդիսականները խելահեղ ծափահարեցին:

Ամբողջ ներկայացման ընթացքում նրանք կատարեցին ամենազարմանալի բաներ, և ամբողջ ժամանակ ծաղրածուն այնպես կատարեց իր դերը, որ մարդիկ ծիծաղից թուլացան: Կրկեսապետի բերանից դեռ խոսքը դուրս չեկած, ծաղրածուն անմիջապես պատասխանում էր ամենածիծաղաշարժ բառերով, որ երբևէ արտասանել է մարդը: Թե նա ինչպե՞ս կարող էր այդքան բան մտածել, այն էլ այդքան արագ ու այդքան դիպուկ, մինչև այժմ չեմ կարողանում հասկանալ: Ես մի տարում էլ չէի կարող այդքանը մտածել: Շուտով հարբած մի մարդ փորձեց դուրս գալ կրկես: Ասում էր, թե ուզում է ձիավարել, որ

ինքը նույնքան հաջող կարող է ձի հեծած պտույտներ կատարել, որքան դրանցից որևէ մեկը: Հանդիսականներն առարկեցին և փորձեցին ետ պահել նրան, բայց նա ոչ ոքի լսել չէր ուզում: Ամբողջ ներկայացումը կանգ առավ: Մարդիկ սկսեցին բղավել նրա վրա, ծաղրել: Հարբածն սկսեց գոռոռալ ու բզկտել ինքն իրեն: Հանդիսականները հուզվեցին, և շատերը, վեր կենալով շարժվեցին ներքև, դեպի բեմը, գոռալով. «Չարկե՛ք, ցա՛ժ գցե՛ք, դե՛ն շարտեք դրան»: Կանանցից մեկ-երկուսն սկսեցին ճչալ: Կրկեսապետը մի փոքր խոսեց և ասաց, որ ինքը հույս ունի, թե ոչ մի անախորժ բան չի պատահի, եթե այդ մարդը խոսք կտա, որ այլևս անհամուրթուն չի անի, ինքը թույլ կտա նրան ձի հեծնել, եթե կարծում է, որ կկարողանա ձիու վրա մնալ: Բոլորը ծիծաղեցին և ասացին՝ շատ լավ: Հարբածը մեջտեղ եկավ: Հենց որ նա հեծավ, ձին սկսեց վեր թռչել, ցատկոտել, ծառս լինել: Կրկեսի երկու աշխատակից կախվեցին սանձից. աշխատում էին ձին հանգիստ պահել, իսկ հարբածը կախվել էր ձիու բաշից: Ամեն անգամ վեր թռչելիս հարբածի ոտները ճոճվում էին օդում: Հանդիսականները կանգնած գոռում ու ծիծաղում էին, մինչև արցունքներն սկսեցին հոսել նրանց աչքերից: Վերջապես, չնայած կրկեսի մարդկանց ջանքերին, ձին դուրս պրծավ ու սկսեց վազել կրկեսի շուրջը, հարբածն էլ վզից կախված, նախ մի ոտն էր իջեցնում, հասնում գետնին մի կողմի վրա, ապա մյուս ոտը՝ մյուս կողմի վրա: Մարդիկ ծիծաղից գժվել էին: Սակայն ինձ համար ծիծաղելու բան չկար. տեսնելով այն վտանգը, որ սպասում էր այդ մարդուն, դողում էի: Շուտով նա համառ պայքարից հետո կանոնավոր կերպով հեծավ ձին, բռնեց սանձը և սկսեց պտույտներ տալ այս ու այն կողմի վրա: Հաջորդ բոլորները վեր ցատկեց, բաց թողեց սանձը և կանգնեց թամբի վրա, իսկ ձին սրարշավ շարունակեց իր պտույտները, կարծես հրդեհ լիներ: Այսպես նա, կանգնած թամբի վրա, հանգիստ ու ազատ շարունակեց ձիավարելը, կարծես թե կյանքում երբեք չէր հարբել: Ապա սկսեց վրայից պոկել հագուստներն ու շարտել ներքև: Նա այնպես արագ էր շարտում մեկը մյուսի ետևից, որ կարծես հագուստները օդում իրար էին կաշում: Նա ցած շարտեց տասնյոթ կտոր: Եվ ահա նա՝ բարեկազմ ու գեղեցիկ, հագնված ձեր երբևէ իմացած ամենաշքեղ և ամենաազդեցիկ ձևով: Հորդորելու համար թեթևակի մտրակեց ձին և վերջապես ցատկեց ներքև, գլուխ տվեց ու պարելով հեռացավ վարագույրի ետևը: Բոլորը հանույքից ու զարմանքից բղավում էին:

Կրկեսապետը զգաց, թե ինքը ինչպիսի անհարմար վիճակի մեջ է ընկել: Կարծում եմ, որ նա ձեր երբևէ տեսած կրկեսապետերից ամենաողորմելին էր: Հարցն այն է, որ այդ «հարբածը» կրկեսի մարդկանցից մեկն էր. նա այդ կատակը ինքն էր հնարել, ոչ ոքի ոչինչ չէր ասել: Ես ինձ հիմար վիճակի մեջ էի գգում, բայց չէի ցանկանա այդ կրկեսապետի տեղը լինել թեկուզ հազար դուրս տային ինձ: Չգիտեմ, կարո՞ղ է լինել ավելի սքանչելի կրկես, քան այս, բայց դեռ ավելի լավը չեմ տեսել: Համենայն դեպս, ինձ համար դա շատ լավ էր, և ամեն անգամ որտեղ էլ առիթ լինի, անպայման կայցելեմ:

Այդ երեկո մենք էլ ներկայացում տվինք, բայց հավաքվել էին ընդամենը տասներկու մարդ: Հազիվ ծախսերը ծածկեցինք: Հանդիսականները անընդհատ ծիծաղում էին, և դուքսը դրանից կատաղել էր: Ներկայացումը չավարտված՝ բոլորը թողին, գնացին, բացի մի տղայից, որը քնած էր: Դուքսն ասաց, որ այս արքանգասցի տխմարները դեռ չեն կարող Շեքսպիրին հասկանալ, որ նրանց համար պետք է հասարակ կատակերգություններ ներկայացնել և նույնիսկ ավելի հասարակ բան: Ասաց, որ ինքը կարող է նրանց ոճին համապատասխան բան ստեղծել: Հաջորդ առավոտյան նա վերցրեց ապրանք փաթաթելու մի մեծ թուղթ ու սև ներկ, գրեց մի քանի աֆիշ և փակցրեց պատերին գյուղի տարբեր մասերում: Աֆիշների վրա գրված էր.

Դատարանի սրահում
Միայն մեկ ներկայացում

Համաշխարհային ողբերգակներ
Դեվիդ Գարրիկ կրտսերը
Եվ
Էդմունդ Քին ավագը
Լոնդոնի և Եվրոպական թատրոններից

Արքայական ընծուխտ

կամ

Արքայական կատարելությունը

սարսռեցնող ողբերգության մեջ:

Մուտքը 50 ցենտ:

Ներքևում գրված էր.

Կանանց և երեխաների մուտքը

արգելվում է:

— Ահա, — ասաց նա, — եթե այս վերջին տողը նրանց չգրավի, այդ կնշանակի, որ ես արքանդասցիներին չեմ ճանաչում:

Գլուխ քսաներեքերորդ

Ամբողջ օրը դուքսն ու թագավորը տաժանելի աշխատանք կատարեցին, պատրաստելով բեմը, վարագույրը և մոմերի մի շարք՝ բեմի հատակալույսի համար: Երեկոյան այնքան մարդ հավաքվեց, որ ոտք դնելու տեղ չկար: Երբ այլևս ոչ մի ազատ տեղ չկար, դուքսը պտույտ կատարեց հանդիսականների մեջ, ետևի դռնով բարձրացավ բեմ ու կանգնեց վարագույրի առաջ: Նա մի կարճ ճառ արտասանեց և գովեց ողբերգությունը: Ասաց, որ այդ ողբերգությունը մինչև այժմ եղածների մեջ ամենասարսռեցուցիչն է: Ապա շարունակեց ավելի մանրամասնորեն խոսել ողբերգության ու Էդմունդ Քին Ավագի մասին, որը կատարելու էր գլխավոր դերը: Վերջապես, երբ կարողացան բորբոքել հանդիսականների հետաքրքրությունը, քաշեց վարագույրը: Հաջորդ րոպեին ներկայացավ թագավորը, չորեքթաթ շարժվելով առաջ, բոլորովին մերկ: Ամբողջ մարմինը ներկված էր օղակներով երիզված և շերտավորված ամեն տեսակի գույներով: Նա նույնքան փառահեղ տեսք էր ստացել, որքան ծիածանը, բայց մնացածի մասին չարժե խոսել: Դա վայրենություն էր, բայց միաժամանակ չափազանց ծիծաղելի: Մարդիկ ծիծաղից պայթում էին: Եվ երբ թագավորը ցատկում էր ու ոստոստելով անցնում բեմի ետևը,

հանդիսականները գոռում էին, ծափահարում, անգուսպ քրքջում, մինչև նա վերադառնում էր բեմ և կրկնում իր խաղը: Ապա ստիպում էին, որ նորից կրկնի: Եփած հավի ծիծաղն էլ կգար, եթե տեսներ այդ հիմար ծերուկի խեղկատակությունները:

Այնուհետև դուքսն իջեցրեց վարագույրը, գլուխը խոնարհեց հանդիսականների առջև և ասաց, որ մեծ ողբերգությունը կրկնվելու է միայն երկու երեկո, որովհետև Լոնդոնի հետ ունեցած պարտավորությունները թույլ չեն տալիս երկար մնալու, այնքան որքան Դրուրի Լեյն թատրոնի բոլոր տոմսերն արդեն վաճառված են: Նա նորից խոնարհվեց և ասաց, որ եթե իրեն հաջողվել է բավականություն պատճառել հանդիսականներին և եթե ներկայացումը ուսանելի է, ապա ինքը խորապես պարտավորված կմնա, եթե հանդիսականները այս մասին հայտնեն իրենց բարեկամներին, որպեսզի հաջորդ անգամ նրանք ևս գան տեսնելու:

Քսան հոգի մեկից բղավեցին.

— Ի՞նչ, մի՞թե վերջացավ: Ա՞յդ էր բոլորը:

Դուքսը պատասխանեց, որ՝ այո: Սկսվեց մի աղմուկ: Բոլորը կանչում էին. «Խաբե՛լ են մեզ»: Մարդիկ գայրացած վեր կացան, շարժվեցին դեպի բեմն ու դերասանները: Բայց հաճելի արտաքինով մի հաղթանդամ մարդ նստարանից վեր ցատկեց ու բղավեց.

— Սպասեցե՛ք: Միայն մի խոսք, ջենտլմեններ:

Մարդիկ կանգ առան լսելու նրան:

— Մեզ խաբել են, շատ վատ խաբել են: Բայց ինչո՞ւ ամբողջ քաղաքում ծաղրի առարկա դառնանք, որ մինչև մեր կյանքի վերջը ծիծաղեն մեզ վրա: Ո՛չ, մեզ մնում է միայն այստեղից հանգիստ դուրս գալ, գովասանքով խոսել այս ներկայացման մասին և խաբել քաղաքի մնացած մարդկանց: Այդ դեպքում մենք բոլորս կլինենք նույն վիճակում: Ճիշտ չե՞մ ասում:

— Միանգամայն իրավացի եք, դատավոր, — բղավեցին բոլորը միաբերան:

— Այդ դեպքում շատ լավ, խաբվելու մասին ոչ մի խոսք: Գնացեք տուն և բոլորին խորհուրդ տվեք, որ գան տեսնեն ողբերգությունը:

Հաջորդ օրը քաղաքում խոսում էին միայն այդ փառավոր ներկայացման մասին: Երեկոյան սրահը նորից լեփ-լեցուն էր, և նորից նույն ձևով խաբեցինք նաև այս մարդկանց: Երբ ես, թագավորն ու դուքսը վերադարձանք լաստ, ընթրեցինք և շուտով, մոտավորապես կեսգիշերին, նրանք Ջիմին ու ինձ առաջարկեցին դուրս բերել լաստը գետի մեջտեղը, մոտ երկու մղոն իջնել ներքև, թաքցնել:

Երրորդ երեկոյան սրահը նույնքան լեփ-լեցուն էր: Այս անգամ նոր հանդիսատեսներ չկային, եկել էին նախորդ երկու երեկոյի մասնակիցները: Ես դքսի հետ կանգնել էի դռանը և նկատում էի, որ ներս մտնող ամեն մարդու գրպանն էլ ուռած է կամ բաճկոնակի տակ ինչ-որ բան է թաքցրած: Հասկանալի էր, որ դա օճանելիք չէր: Չգվելի հոտից զգում էի, որ պետք է նեխած ձու, կաղամբ և նման որևէ այլ բան լիներ: Եթե ես կարողանում եմ տարբերել մոտակայքում սատկած կատվի հոտը, և իսկապես տարբերում եմ, պետք է ասեմ, որ սրահ տարան այդպիսի վաթսունչորս նեխած բան: Մի րոպե մտա սրահ, բայց երկար մնալ չկարողացա, հոտն անտանելի էր: Երբ սրահում նոր մարդկանց համար այլևս տեղ չկար, դուքսը մեկին մի քառորդ դոլարանոց տվեց և ասաց, որ մի րոպե իմ փոխարեն

կանգնի դռանը, իսկ ինքն սկսեց դեսուդեն շուռ գալ, իբր թե ուզում է բեմ գնալ: Բայց հենց որ շուռ եկանք մի մութ անկյուն, նա ասաց.

— Շտապի՛ր, շուտ հեռանանք: Վազի՛ր դեպի լաստը, այնպես արա, որ կարծես հետևիցդ սատանա է ընկել:

— Ես այդպես էլ արեցի: Նույնպես վարվեց և նա: Մենք լաստը բարձրացանք միաժամանակ և մի երկու վայրկյան հետո արդեն լողում էինք դեպի գետի մեջտեղը: Ոչ որ ոչ մի բառ չէր արտասանում: Ստածում էի, թե խեղճ թագավորն այժմ իր ճաշը կուտի հանդիսականների մոտ: Բայց ես սխալված էի, որովհետև նա դուրս սողաց լաստի հյուղակից և ասաց.

— Լավ, դուքս, որքա՞ն հավաքեցիր այս անգամ:

Պարզվեց, որ նա այդ օրը քաղբում չէր էլ եղել:

Լաստի վրա ոչ մի լույս չկախեցինք, մինչև քաղաքից հեռացանք տասը մղոն: Ապա վառեցինք լապտերը և ընթրեցինք: Թագավորն ու դուքսը ծիծաղից թուլանում էին, երբ պատմում էին, թե ինչպես են ծառայել ժողովրդին: Դուքսն ասաց.

— Իտա՛կ մարդիկ, տափա՛կ գլուխներ: Ես գիտեի, որ առաջին ներկայացման ժամանակ կլռեն, որպեսզի քաղաքի մնացած մասն էլ մեր ուռկանն ընկներ և գիտեի, որ երրորդ երեկոյին նրանք կուզենային տեղը հանել, մտածելով, որ հերթն այժմ իրենցն է: Լավ, հերթը իրենցն է, բայց ես լավ գին կտայի իմանալու համար, թե դրանից որքան օգուտ ստացան: Կուզենայի տեսնել, թե այդ առիթը նրանք ինչպես են օգտագործում այժմ: Կարող են խնջույք սարքել, եթե ուզում են. իրենց հետ բերած մթերքներն առատ են:

Այս սրիկաները երեք ներկայացման դիմաց հավաքել էին չորս հարյուր վաթսուներեք դոլար: Մանր դրամի այդքան մեծ շեղջ ես դեռ չէի տեսել:

Որոշ ժամանակից հետո, երբ նրանք քնել էին և խռմփացնում էին, Ջիմն ասաց.

— Քեզ համար զարմանալի չէ՞ թագավորի այս վարմունքը, չեք:

— Ոչ, — պատասխանեցի ես, — զարմանալի չէ:

— Ինչո՞ւ, չեք:

— չենց նրա համար, որ դա նրանց էությունն է: Կարծում եմ, որ նրանք բոլորն էլ իրար նման են:

— Բայց, չեք, մեր այս թագավորները կատարյալ սրիկաներ են, կատարյալ սրիկաներ:

— Իմ ասածն էլ այդ է: Որքան ինձ հայտնի է, բոլոր թագավորներն էլ մեծ մասամբ սրիկաներ են:

— Մի՞թե:

— Մի անգամ կարդա նրանց մասին և կիմանաս: Վերցրու չենրի Ութերորդին:¹¹⁶ Նրան հակադրիր մեր կիրակնօրյա դպրոցի վերակացուին: Վերցրու Կառլոս Երկրորդին, Լյուդովիկոս Տասնչորսերորդին, Ջեյմս Երկրորդին, Էդվարդ Երկրորդին, Ռիչարդ Երրորդին և քառասուն այլ թագավորների: Բացի դրանցից, հիշիր սաքսոնների յոթնապետությունները,¹¹⁷ որոնք հին ժամանակներում սովորաբար կոտորում, կողոպտում էին ամենուրեք և կայեններ անեցնում: Պետք է տեսնեիր չենրի Ութերորդին

իր ծաղկուն տարիներին: Նա կատարյալ ծաղիկ էր: Ամեն օր նոր կին էր առնում և հաջորդ առավոտյան հրամայում գլխատել: Եվ նա այդ անում էր նույնքան հանգիստ ու անտարբեր, ինչպես եթե ուտելու ձու պահանջեր: «Ինձ բերեք Նել Գվինին» — ասում էր նա: Բերում էին: Հաջորդ առավոտյան ասում էր. «Թոցրեք գլուխը»: Եվ գլխատում էին: «Բերեք Չեյն Շորին»: Չեյն Շորը գալիս էր: Հաջորդ առավոտյան. «Թոցրեք գլուխը»: Եվ գլխատում էին: «Կանչեցեք գեղեցիկ Ռոզամունդին»: Գեղեցիկ Ռոզամունդը նրա կանչին ներկայանում էր: Հաջորդ առավոտյան. «Թոցրեք գլուխը»: Եվ նա դրանցից յուրաքանչյուրին ստիպում էր ամեն զիշեր մի պատմություն պատմել: Նա այդ այնքան շարունակեց, մինչև հավաքեց հազար ու մի պատմություն, և այդ պատմությունները գետեղեց մի գրքի մեջ, որը կոչվում է «Դոմսդեյի գիրք»:^[18] Լավ անուն է և ցույց է տալիս այդ դեպքը: Դու թագավորներին չես ճանաչում, Ջիմ, բայց ես ճանաչում եմ, և մեր այս ծեր անառակը պատմությունից իմ իմացածներիս մեջ ամենամաքուրներից է: Մի տես, թե այդ Հենրիի գլխում ինչպես միտք ծագեց մեր երկրին նեղություն տալ: Ինչպե՞ս սկսեց. որևէ բան հայտնե՞ց, նախագգուշացրե՞ց: Ոչ: Նա նավից հանկարծ թեյը ծովը թափեց Բոստոնի նավահանգստում, ապա տվեց անկախության դեկլարացիան և գրգռեց մարդկանց, որ կռվի դուրս գան: Նրա գործելու եղանակը այդպիսին էր. ոչ ոքի հանգիստ չէր թողնում: Կասկածում էր իր հոր՝ Վելինգտոնի դքսի վրա և ի՞նչ արեց: Հարցուփո՞րձ արեց: Ոչ, նրան խեղդեց գինետակառի մեջ, ինչպես կատվի: Ասենք թե մարդիկ անուշադիր էին, դրամ էին թողնում նրա մոտ: Ի՞նչ կաներ: Կգրպաներ: Պայմանավորվում էիր մի բան անել, որի համար վճարած կլինեիր, բայց չես նստել կողքին հետևելու, որ պայմանը կատարվի: Ի՞նչ կաներ: Միշտ հակառակը կաներ: Ասենք, թե բերանը բացում էր. ի՞նչ էր լինում հետևանքը: Եթե անմիջապես չփակեր, ստերը դուրս կթափվեին: Իսկ եթե նա մեր թագավորի տեղը լիներ, ավելի լավ կկողոպտեր այս քաղաքը: Չեմ ասում, թե մերը գառ է, որովհետև թագավորը գառ լինել չի կարող, երբ մենք նայում ենք սառը փաստերին: Համենայն դեպս, հին խոյերի հետ համեմատած, սրանք ոչինչ են: Իմ ասածն այն է, որ թագավորը թագավոր է, և մենք ստիպված ենք տանել այդ: Ընդհանրապես նրանք բոլորն էլ անպետք մարդիկ են: Այդպես են դաստիարակված:

— Բայց այս մեկից սպիրտի հոտը ուժեղ է փչում, Հեք:

— Էհ, բոլորն էլ այդպես են, Ջիմ: Ի՞նչ կարող ենք անել, եթե թագավորից հոտ է փչում: Պատմությունը դրա դեմ ոչ մի միջոց չի առաջարկում:

— Դուքսը որոշ կողմերով բավական մարդավարի է:

— Այո, դուքսը տարբերվում է, բայց ոչ շատ: Այս մեկը միջին տիպի է, թեև դուքս է: Երբ հարբած է, ոչ մի կարճատես չի կարող նրան թագավորից տարբերել:

— Լավ, Հեք, էլ դրանց մասին չխոսենք: Սրանց էլ հազիվ եմ տանում:

— Ես էլ եմ այդպես կարծում, Ջիմ: Սրանք նստել են մեր ուսին, և մենք պետք է հիշենք, թե ովքեր են սրանք, և հաշվի առնենք այդ: Երբեմն ցանկանում եմ լսել այնպիսի մի երկրի մասին, որտեղ թագավորներ չկան:

Ի՞նչ միտք ուներ Ջիմին ասել, թե սրանք իսկական թագավոր ու դուքս չեն: Դրանից լավ բան դուրս չէր գա, բացի այդ, դրանք ոչնչով չէին տարբերվում իսկականներից:

Ես պատկեցի քնելու, և Ջիմը չարթնացրեց ինձ, երբ հասավ իմ հերթը: Նա հաճախ էր այդպես վարվում: Լուսադեմին, երբ արթնացա, նա նստած էր իր տեղում, գլուխը կախած

երկու ծնկների միջև: Ինքն իրեն հեծում ու ողբում էր: Ես նման պահերին ուշադրություն չէի դարձնում, ոչ էլ երևում նրա աչքին. գիտեի, թե ինչն ինչոց է: Նա մտածում էր իր կնոջ և երեխաների մասին, որոնք շատ հեռու էին: Բացի այդ, հայրենակարոտ էր. իր կյանքում երբեք տնից չէր հեռացել: Ես հավատացած եմ, որ նա իր կնոջն ու երեխաներին այնքան էր սիրում, որքան սպիտակամորթը կարող է սիրել: Գուցե դա շատերին բնական չթվա, բայց, իմ կարծիքով, դա ճիշտ է: Հաճախ գիշերները նա հեծում ու ողբում էր այդպես, երբ կարծում էր, թե քնած եմ, և ասում էր. «Խեղճ, փոքրիկ Լիզաբեթ, ինձ, փոքրիկ Ջոնի, ծանր է. այլևս չեմ տեսնի ձեզ, չեմ տեսնի»: Ջիմը շատ լավ նեգր էր:

Բայց այս անգամ ես մի կերպ սկսեցի խոսել նրա հետ իր կնոջ ու երեխաների մասին: Նա ասաց.

— Այսօր սրտիս վրա մի բան է ծանրացել, քիչ առաջ ասից լսեցի ինչ-որ չրիսկոցի ձայն: Դա ինձ հիշեցրեց փոքրիկ Լիզաբեթի հետ կապված մի դեպք: Այն ժամանակ նա մոտ չորս տարեկան էր. վարակվել էր քութեշով և ծանր հիվանդ էր: Մի անգամ կանգնած էր իմ կողքին: Ես ասացի.

«Դուռը փակիր»:

Նա չկատարեց իմ խոսքը, կանգնեց կողքիս, նայեց ինձ ու ծիծաղեց: Դա ինձ շատ զայրացրեց: Ես նորից ասացի և այս անգամ ավելի բարձր.

«Չե՛ս լսում, դուռը փակիր»:

Նա նույն ձևով կանգնեց և ծիծաղեց: Ես կատաղած գոռացի.

«Տե՛ս, թե հիմա ոնց կփակես»:

Այդ ասելով այնպիսի մի ապտակ հասցրի գլխին, որ փռվեց հատակին: Հետո գնացի մյուս սենյակը և այնտեղ մնացի մոտ տասը րոպե: Երբ վերադարձա, դուռը դեռ առաջվա նման բաց էր, իսկ երեխան, կանգնած դռան մոտ, գլուխը կախած լաց էր լինում. արցունքները գլորվում էին աչքերից: Ես զայրացա և քայլեցի երեխայի կողմը: Դուռը դեպի ներս էր բացվում, և այդ րոպեին ուժեղ փչեց քամին, և դուռը, թրր՛իսկ, ամբողջ թափով փակվեց երեխայի թիկունքի մոտ, իսկ նա տեղից չշարժվեց: Ես այնպես թուլացա, որ չեմ կարող ասել, թե ինչ զգացի: Կամաց մոտեցա: Ամբողջովին դողում էի, քայլում ոտքերիս մատների վրա: Դանդաղ ու լուռ բաց արեցի դուռը, գլուխս ներս մտցրի և ամբողջ ուժով գոռացի: Նա նույնիսկ տեղից չշարժվեց: Ա՛խ, Հեք, ես սկսեցի բարձրաձայն աղաղակել և նրան առա իմ գիրկն ու ասացի. «Օ՛, իմ խեղճ փոքրիկ երեխա: Ամենակարո՞ղ տեր, ների՛ր ձեր Ջիմին, որովհետև նա ինքը երբեք չի ների իրեն, քանի դեռ կենդանի է»: Բութեշից հետո երեխան իլացել էր, Հեք, բոլորովին իլացել, իսկ ես ինչպե՛ս դաժան վարվեցի նրա հետ:

Գլուխ քսանչորսերորդ

Հաջորդ օրը իրիկնադեմին, մենք կանգ առանք գետի մեջտեղում ուռենիներով ծածկված մի կղզյակի մոտ: Այստեղ, գետի մյուս կողմում էլ գյուղ կար, և դուքսն ու թագավորն սկսեցին այդ գյուղերը կողոպտելու ծրագրեր մշակել: Ջիմը դքսին ու թագավորին ասաց,

թե հուսով է, որ դա մի քանի ժամից ավելի չի տևի, որովհետև իր համար շատ ծանր ու ճանճրայի է ամբողջ օրը պարանով կապկպված պառկել հյուղակում: Ինչպես գիտեք, երբ նրան մենակ էինք թողնում լաստի վրա, ստիպված էինք լինում կապկպել, որովհետև եթե մեկը պատահաբար գար լաստը և գտներ նրան արձակ ու մենակ, չէր հավատա, որ նա փախած ու բռնված նեգր է: Ուստի դուքսն ասաց, որ, իրոք, դժվար է ամբողջ օրը կապված մնալ, և որ ինքը մի բան կմտածի՝ այդ միջոցին այլևս չդիմելու համար:

Դուքսն արտասովոր ընդունակ մարդ էր և շուտով գտավ ելքը: Նա Ջիմին հագրեց Լիր Արքայի տարազը՝ վարագույրի չթից պատրաստած երկար մի շրջագետ, ձիու մագից պատրաստած սպիտակ պարիկ և բեղեր: Ապա վերցրեց թատերական գրիմ և դեմքը, ձեռքերը, ականջը, վիզը ներկեց անկենդան, տաղտուկ, կապույտ գույնով: Նա արդեն նման էր ինն օր առաջ խեղդված դիակի: Ես երբեք դրանից ավելի ահռելի, ավելի բարբարոս բան չէի տեսել: Դուքսը վերցրեց մի տախտակ և գրեց.

«Կատաղած արար, բայց ոչ որի չի վնասի, եթե չմոտենան»:

Նա այդ տախտակը փակցրեց մի ձողի վրա, և ձողը կանգնեցրեց հյուղակի առաջ, չորս-հինգ ոտնաչափ բարձր: Ջիմը գոհ էր դրանից. ասում էր, որ այդպես շատ ավելի լավ է, քան ամեն օր ամբողջ օրը կապկպած պառկել և ամեն մի ձայն լսելիս դողալ: Դուքսն ասաց, որ նա իրեն ազատ ու հանգիստ զգա, և եթե որևէ մեկն իր գործերին խառնվի, դուրս թռչի հյուղակից, կոպիտ շարժումներ անի, մեկ-երկու անգամ գազանի նման գոռա: Այդ դեպքում, նրա կարծիքով, մարդիկ կփախչեն և հանգիստ կթողնեն Ջիմին: Այդ խորհուրդը բավական խելացի էր, բայց ամեն մարդ չէր սպասի, մինչև նա գոռար: Ջիմը ոչ միայն մեռած մարդու տեսք ուներ, այլև դրանից ավելի վատ էր:

Այս սրիկաներն ուզում էին նորից փորձել իրենց բախտը. դա շատ փող կբերեր: Բայց մտածում էին, թե դա կարող է ապահով չլինել, որովհետև նախորդ խաբեության լուրը կարող էր այդտեղ հասած լինել: Նրանք չէին կարողանում այնպիսի մի ծրագիր կազմել, որը միանգամայն հարմար լիներ: Ուստի դուքսը վերջապես ասաց, թե ինքը մեկ-երկու ժամ կպառկի ու գործի կդնի իր ուղեղը՝ տեսնելու, չի՞ կարող մի հարմար առաջակություն անել Արքանգասի այս գյուղի համար: Իսկ թագավորն ասաց, որ ինքը դուրս կգա մյուս գյուղն առանց ծրագրի: Բավական է ապավինել նախախնամությանը, որպեսզի առաջնորդի շահավետ ճանապարհով: Նրա նախախնամությունը, իմ կարծիքով, սատանան էր: Վերջին իջևանում բոլորս գնել էինք նոր հագուստներ: Թագավորը հագավ իր նոր շորերը և ասաց, որ նույնն անեմ և ես: Իհարկե, կատարեցի նրա կարգադրությունը: Թագավորն ամբողջությամբ սև էր հագել և շատ պատկառելի տեսք ուներ: Մինչ այդ ես չգիտեի, որ հագուստը կարող է մարդուն այդքան փոխել: Առաջ նա նման էր երբևէ գոյություն ունեցած ամենաստոր, ամենահասարակ, ծերացած մի անատակի: Բայց այժմ նա, երբ հանում էր իր նոր, սպիտակ լայնեզր գլխարկը, խոնարհվում ու ժպտում էր, այնպիսի վեհ, ազնիվ ու բարեպաշտ տեսք էր ստանում, որ կարծես ինքը ծերուկ Նոյն էր, որ նոր էր դուրս եկել տապանից: Ջիմը մաքրեց նավակը, իսկ ես պատրաստեցի թիակը: Երևում էր մի շոգենավ, որը կանգնած էր այդ գյուղից երեք մղոն վեր, ափի մոտ: Արդեն երկու ժամ էր, որ դա այնտեղ էր և բեռ էր վերցնում: Թագավորն ասաց.

— Քանի որ այսպես եմ հագնված, ապա ավելի լավ է, որ ես եկած լինեմ Սեն-Լուիից կամ մի այլ տեղից: Շտապիր դեպի շոգենավը, չեքլբերի, դրանով կգնանք գյուղ:

Կարիք չկար ինձ երկրորդ անգամ հրամայելու, որ շոգենավ նստեմ. ես ափ հասա գյուղից կես մղոն վերև և ապա թիավարեցի խաղաղ ջրի գառիթափի ափի երկայնքով: Շուտով մենք հանդիպեցինք կոճղի վրա նստած անմեղ տեսքով գյուղական մի երիտասարդի: Սա սրբում էր դեմքի քրտինքը, որովհետև օրը շատ շոգ էր: Նրա կողքին դրված էին կապերտից պատրաստած երկու մեծ խուրջին:

— Նավակը դարձրու դեպի ափ, — ասաց թագավորը: Ես կատարեցի նրա հրամանը: — Ո՞ւր եք գնում, երիտասարդ:

— Շոգենավ. ուզում եմ Օռլեան գնալ:

— Բարձրացեք նավակը, — ասաց թագավորը, — մի րոպե սպասեցեք. իմ ծառան կօգնի ձեզ վերցնելու խուրջիները: Դուրս թռիր և օգնիր ջենտլմենին, Ադոլֆուս (վերջին խոսքը, իհարկե, ինձ էր ուղղված):

Ես օգնեցի, և մենք երեքով նորից ճանապարհ ընկանք: Երիտասարդն անչափ շնորհակալ էր. ասում էր, թե այսպիսի շոգ եղանակին խուրջիներ կրելը ծանր գործ է: Նա հարցրեց թագավորին, թե ուր է գնում: Թագավորն ասաց, որ գետով իջել է ներքև և այս առավոտ դուրս է եկել մյուս գյուղը, իսկ այժմ մի քանի մղոն բարձրանում է վեր, իր հին ծանոթին՝ մի ազարակատիրոջ, տեսակցության է գնում: Երիտասարդն ասաց.

— Երբ առաջին անգամ տեսա ձեզ, մտքումս ասացի, որ սա, անկասկած, միստր Վիլյամսն է, և մի փոքր ուշացել է, բայց այնուհետև ասացի՝ ոչ, կարծում եմ, նա չէ. նա չպետք է գետն ի վեր թիավարեր: Դուք նա չեք, այնպես չէ՞:

— Ոչ, իմ ազգանունը Բլոջիթ է, Ալեքսանդր Բլոջիթ, կարծում եմ, որ պետք է ասել արժանապատիվ Ալեքսանդր Բլոջիթ, այնքան որքան ես տիրոջ խեղճ ծառաներից մեկն եմ: Բայց և այնպես ես նույնքան կարող եմ ցավել միստր Վիլյամսի համար, որը ժամանակին չի կարողացել ժամանել, եթե նա այդ ուշացումից որևէ չափով տուժում է: Հուսով եմ, որ չի տուժի:

— Չէ, նա դրանից ոչինչ չի կորցնի. կտակածը լրիվ կստանա, միայն թե չկարողացավ եղբորը՝ Պիտերին, մեռնելուց առաջ տեսնել: Դրան էլ նա գուցե կարևորություն չի տա, ո՞վ գիտե: Բայց եղբայրը աշխարհում ամեն ինչ կտար, միայն թե մեռնելուց առաջ նրան տեսներ: Վերջին երեք շաբաթը ուրիշ ոչ մի բանի մասին չէր խոսում: Տղայության տարիներից հետո նրան չի տեսել, իսկ մյուս եղբորը՝ Վիլյամին, երբեք չի տեսել: Դա խուլուհամր եղբայրն է: Վերջինս երեսուն-երեսունհինգից ավելի չի լինի: Այստեղ միայն Պիտերն ու Ջորջն են եկել: Ջորջը ամուսնացած եղբայրն էր: Նա ու իր կինը անցյալ տարի մեռան: Մնացել են Հարվին ու Վիլյամը, նրանք էլ, ինչպես ասացի, ժամանակին չեն եկել:

— Որևէ մեկը նրանց լուր տվե՞լ էր:

— Այո, մեկ կամ երկու ամիս առաջ, երբ Պիտերը նոր էր հիվանդացել: Նա ասում էր, թե այնպես է զգում իրեն, որ այս անգամ լավանալու հույս չունի: Պետք է իմանաք, որ նա բավական ծեր էր, իսկ Ջորջի աղջիկները շատ փոքր էին և չէին կարող նրան զբաղեցնել, բացի Մերի Չեյնից՝ շիկահեր աղջկանից: Ջորջի ու նրա կնոջ մահից հետո Պիտերը շատ էր նեղվում մենակությունից և, ըստ երևույթին, այնքան էլ ապրելու մասին չէր մտածում: Անչափ ուզում էր տեսնել Հարվին, ինչպես և Վիլյամին: Դե նա այն մարդկանցից էր, որոնց համար անտանելի է կտակ գրելը: Նա թողել է մի նամակ՝ Հարվիի համար: Այնտեղ գրել է, թե ուր է թաքցրել դրամը և ցանկություն է հայտնել, որ իր մնացած ունեցվածքը

բաժանելիս Ջորջի աղջիկները ոչ մի բանի կարիք չունենան, քանի որ Ջորջը նրանց ոչինչ չէր թողել: Եվ դա միակ նամակն է, որ կարողացել են գրել տալ:

— Ձեր կարծիքով, ինչո՞ւ Հարվին չի գալիս: Որտե՞ղ է ապրում:

— Օ՛, նա ապրում է Անգլիայում, Շեֆֆիլդում. այնտեղ քարոզում է: Նա այս երկրում երբևէ չի եղել: Այնքան էլ շատ ժամանակ չի ունեցել գալու: Գուցե և նամակը տեղ չի հասել:

— Ցավալի է, շատ ցավալի, եթե չի ապրել այնքան, որ տեսներ իր եղբորը, ինե՛ղ՞ մարդ: Ասում եք, որ Օռլեան եք գնում, այո՞:

— Այո, բայց դա իմ ճանապարհորդության մի մասն է: Հաջորդ չորեքշաբթի գնում եմ Ռիո-դե-Շանեյրո, որտեղ ապրում է հորեղբայրս:

— Երկար ճանապարհորդություն է, բայց հաճելի կլինի: Երանի՛ ես էլ գնայի: Ամենամեծ աղջիկը Մերի Ջեյնն է: Մյո՛ւսը քանի տարեկան է:

— Մերի Ջեյնը տասնինը տարեկան է, Մյուզանը՝ տասնհինգ, և Ջոաննան՝ մոտ տասնչորս. վերջինս այն աղջիկն է, որ իրեն բարի գործի է նվիրել և նապաստակի շրթունքներ ունի:

— Իսե՛ղ՞ն արարածներ, այդպես մենակ են մնում այս սառն, անսիրտ աշխարհում:

— Է՛հ, կարող էին ավելի վատ վիճակի մեջ ընկնել: Ծերունի Պիտերը բարեկամներ ունի, և նրանք չեն թողնի, որ աղջիկները տուժեն: Պիտերի մտերիմներն էին Հոբսոնը՝ մկրտչական քարոզիչը, սարկավագ Լոթ Հովին, Բեն Ռուքերը, Էրներ Շոքլֆորդը, օրենսգետ Լեվի Բելը, դոկտոր Ռոբինսոնն ու իրենց կանայք, ինչպես նաև այրի Բարթոլին և բազմաթիվ այլ մարդիկ: Պիտերը սրանց մտերիմն էր և նամակներ գրելիս հիշում էր նրանց. այնպես որ Հարվին կիմանա որտեղ բարեկամներ որոնել, երբ գա այստեղ:

Այնուհետև ծերուկը շարունակեց հարցեր տալ, մինչև կատարելապես դատարկեց այդ երիտասարդին: Կործանվեմ, եթե նա չհարցրեց այդ օրհնյալ ավանի յուրաքանչյուր բնակչի մասին և ամեն ինչ իմացավ Վիլքսերի վերաբերյալ: Նա իմացավ, որ Պիտերը կաշեգործ է եղել, Ջորջը՝ հյուսն, Հարվին՝ բողոքական աղանդի քարոզիչ և այլն և այլն: Ապա նա ասաց.

— Ինչո՞ւ էիք ուզում մինչև շոգենավ ոտքով գնալ:

— Որովհետև դա Օռլեանի մեծ նավ է, և վախենում էի, թե այստեղ կանգ չի առնի: Երբ նավը խորն է նստած, կանգ չի առնի ողջունելու համար: Ցինցինաթիից եկողները կանգ են առնում, բայց սա Մեն-Լուիից է գալիս:

— Ինչո՞վ էր Վիլքսը հարուստ:

— Օ՛, շատ բանով: Նա ուներ տներ, կավածներ և կարծում են, որ թողել է երեք-չորս հազար դոլար կանխիկ դրամ՝ թաքցրած ինչ-որ տեղ:

— Ե՞րբ մեռավ, ասացի՞ք:

— Այդպիսի բան չեմ ասել, բայց երեկ երեկոյան մեռավ:

— Հավանորեն թաղումը տեղի կունենա վաղը, այո՞:

— Այո, մոտավորապես կեսօրին:

— Օ՛, սարսափելի տխուր բան է, բայց մենք բոլորս վաղ թե ուշ գնացողներ ենք: Ուստի մեզ մնում է պատրաստ սպասել դրան. այդ դեպքում հանգիստ կննջենք:

— Այո, սրբ, ամենալավն այդ է: Մայրս միշտ այդ էր ասում:

Երբ սկսեցինք թիավարել, բեռնումն ավարտված էր և նավը շուտով ճանապարհ ընկավ: Թագավորը ոչինչ չասաց նավ բարձրանալու մասին, ուստի վերջին հաշվով ինձ չհաջողվեց բարձրանալ այնտեղ: Երբ նավը հեռացավ, թագավորն ինձ ստիպեց թիավարել ևս մեկ մղոն դեպի ափի ամայի մի կետ, ապա, ցամաք դուրս գալով ասաց.

— Այժմ շտապ ետ գնա և դքսին բեր այստեղ, ինչպես և կապերտից պատրաստած նոր խուրջիները: Իսկ եթե նա գնացել է մյուս ափը, գտիր և բեր: Ասա, որ լավ հագնվի: Դե՛հ, թիավարիր, շո՛ւտ արա:

Ես հասկացա, թե ինչ մտադրություն ունի, բայց, իհարկե, ոչինչ չասացի: Երբ դքսի հետ վերադարձա, նավակը թաքցրինք, նրանք նստեցին մի կոճղի, և թագավորը մանրամասնորեն պատմեց այն ամենը, ինչ երիտասարդն է ասել, մինչև վերջին բառը: Պատմելու ամբողջ ընթացքում նա աշխատում էր խոսել ինչպես անգլիացի, և չնայած իր անշնորհքությանը, բավական հաջող էր կատարում դերը: Ես չեմ կարող նմանեցնել, ուստի և չեմ փորձում դա վերարտադրել: Բայց նա իրոք բավական լավ կատարեց այդ դերը:

— Ի՞նչ կասեք խուլուհամրի մասին, Բրիջուոթըր, — ասաց նա վերջում:

Դուքսն ասաց, որ այդ հարցը թողնի իրեն, ինքը բեմում կատարել է խուլուհամրի դեր: Սպասեցին շոգենավի:

Կեսօրից հետո եկան երկու փոքրիկ շոգենավ, բայց դրանք գետի վերին հոսանքից չէին: Վերջապես եկավ մի մեծ նավ, և թագավորն ու դուքսը ողջունելով կանգնեցրին այն: Նավը մակույկ ուղարկեց, և մենք բարձրացանք տախտակամածը: Նավը գալիս էր Ցինցինաթից: Երբ իմացան, որ մենք ուզում են միայն չորս կամ հինգ մղոն գնալ, խիստ զայրացան ու սկսեցին մեզ հայիոյել. ասացին, որ մեզ ափ դուրս չեն բերի: Թագավորը հանգիստ էր և ասաց.

— Եթե այս ջենտլմեններից յուրաքանչյուրն ամեն մեկ մղոնի համար վճարի մեկ դոլար, որպեսզի թույլ տրվի բարձրանալ նավը և մակույկով դուրս բերվեն ափ, այդ դեպքում համաձայն եք:

Մարդիկ մեղմացան, ասացին, որ այդպես համաձայն են, և երբ հասանք գյուղի դեմ, նրանք մեզ մակույկով ափ դուրս բերին: Տեսնելով մոտեցող մակույկը, մի քսան հոգի թափվեցին գետափ: Երբ թագավորն ասաց. «Այս ջենտլմեններից ո՞վ կարող է ասել, թե որտեղ է ապրում միստր Պիտեր Վիլքսը», նրանք նայեցին իրար ու խոնարհեցին գլուխները: Կարծես ուզում էին ասել. «Ի՞նչ ասենք ձեզ»: Նրանցից մեկը մեղմ ու քնքուշ ձայնով ասաց.

— Ցավում եմ, սրբ, բայց մենք միայն կարող ենք ասել, թե որտեղ էր ապրում մինչև երեկ երեկո:

Հանկարծ, մի ակնթարթում, ողջ-առողջ ծերունին նվաղեց, ընկավ կողքի մարդու վրա, ծնոտը հենելով նրա ուսին, արցունքներ թափելով նրա թիկունքն ի վար.

— Ավա՛ղ, ավա՛ղ, մեր խեղճ եղբայրը... չկա, և մենք երբեք չկարողացանք նրան տեսնել, օ՛հ, որքան ծանր է, որքա՛ն ծանր:

Ապա լացուկոծով շուռ եկավ և մատներով բազմաթիվ ապուշ նշաններ արեց դքսին: Վերջինս ցած գցեց կապերտե խուրջինը և աղաղակեց: Անիծվեմ, եթե երբևէ տեսա՞մս խարդախ մարդկանցից այդ երկուսն ամենախարդախները չէին:

Մարդիկ հավաքվեցին նրանց շուրջը, բաժանելով նրանց վիշտը, և ասացին ամեն տեսակի բարի, մխիթարական խոսքեր, խուրջինները վերցրին, բարձրացրին բլուրն ի վեր, թույլ տվեցին, որ հենվեն իրենց, արտասվեն: Թագավորին ամեն ինչ պատմեցին եղբոր վերջին բռնությունների մասին, իսկ թագավորը մատների շարժումով նույնը հաղորդեց դքսին, և երկուսն էլ մորմոքեցին մեռած կաշեգործի համար, կարծես կորցրել էին տասներկու առաքյալներին: Ազնիվ խոսք, թող նեգր լինեմ, եթե մինչ այդ երբևէ նման բան տեսել եմ: Դա բավական էր, որպեսզի մարդ ամոթահար խորշեր մարդկային ցեղից:

Գլուխ քսանհինգերորդ

Երկու բռնություն լուրը տարածվեց ամբողջ ավանում, և կարելի էր տեսնել, թե ինչպես մարդիկ բոլոր կողմերից շնչակտուր վազում էին դեպի մեզ: Մի քանիսը սերթուկները հագնում էին ճանապարհին: Շուտով մեզ շրջապատեց մի ամբողջ բազմություն: Ոտնաձայները զինվորական երթ էին հիշեցնում: Պատուհաններն ու բակերը լիքն էին մարդկանցով. ամեն բռնություն, ցանկապատին կանգնած, ասում էր.

— Այդ նրա՞նք են:

Եվ մի ուրիշը, քայլելով ամբոխի հետ, գլուխը ետ դարձնելով պատասխանում էր.

— Կարող եմ գրագ գալ, որ նրանք են:

Երբ հասանք տուն, տան դիմացի փողոցը լցված էր մարդկանցով, և երեք աղջիկները կանգնած էին դռան առջև: Մերի Ջեյնը շիկահեր էր, բայց դա նշանակություն չունեցրեց. կատարյալ գեղեցկուհի էր: Նրա դեմքն ու աչքերը փայլում էին, ինչպես լուսապսակ: Այնքան էր ուրախացել, որ հորեղբայրը եկել է: Թագավորը տարածեց իր բազուկները, և Մերի Ջեյնը նետվեց նրա գիրկը, իսկ նապաստակի շրթունքներով աղջիկը վազեց դեպի դուրսը: Ահա թե ինչպիսին էր նրանց ցնծությունը: Մարդկանց մեծ մասը, համենայն դեպս բոլոր կանայք, ուրախությունից արտասվում էին. չէ՞ որ վերջապես տեսան այդ հանդիպումը, արժանացան այդ նվիրական պահին:

Թագավորը կամաց կամեց դքսին (ես նկատեցի այդ), նայեց շուրջն ու տեսավ անկյունում երկու աթոռների վրա դրված դագաղը: Նա և դուքսը, յուրաքանչյուրը մեկ ձեռքը մյուսի ուսին դնելով, մյուս ձեռքով արցունքները սրբելով, դանդաղ ու հանդիսավոր քայլեցին դեպի անկյունը: Մարդիկ ետ էին քաշվում, որ նրանց տեղ տան: Դադարեց ամեն աղմուկ ու խոսակցություն, մարդիկ ասում էին «սը՛սս»: Բոլոր տղամարդիկ հանեցին գլխարկները, խոնարհեցին գլուխները: Այնպիսի լռություն տիրեց, որ եթե գնդասեղ գետին ընկներ, ձայնը կլսվեր: Թագավորն ու դուքսը, մոտենալով դիակին, կոացան ու նայեցին դագաղին, հետո այնպիսի աղաղակ բարձրացրին, որ կարելի էր լսել նոր Օռլեանում: Ապա յուրաքանչյուրն իր բազուկներով գրկեց մյուսի պարանոցը և ծնոտները հենեցին մեկը մյուսի ուսին: Երեք-չորս բռնակ արցունքներ հոսեցին նրանց աչքերից: Ես երբեք չէի տեսել, որ տղամարդն այդքան առատ արտասուք թափի: Նույն ձևով արտասվեցին և մյուսները:

Մենյակում այնպիսի խոնավություն էր զգացվում, որի նմանը երբեք չէի տեսել: Նրանցից մեկը դագաղի մի կողմն անցավ, մեկն էլ՝ մյուս կողմը: Ծուներ իջան, ճակատները հենեցին դագաղին և սկսեցին աղոթքներ մրմնջալ, որ միայն իրենք էին լսում: Նրանց այդ ողբը այնպես ազդեց ամբոխի վրա, որ հազիվ թե նման բան տեսած լինեք: Բոլորը վայր ընկան ու սկսեցին հեկեկալ, այդ թվում և խեղճ աղջիկները: Գրեթե բոլոր կանայք մոտեցան աղջիկներին և, առանց մի խոսք ասելու, հանդիսավոր տխրությամբ համբուրեցին ճակատները, ձեռքները դրեցին նրանց գլուխներին ու նայեցին վեր, դեպի երկինք: Արցունքները գլորվեցին նրանց աչքերից: Ապա փղձկացին ու հեռացան, հեկեկալով ու աչքերը սրբելով, տեղը զիջելով մյուսներին, որպեսզի սրանք էլ ցույց տան իրենց: Ես երբեք այդքան զզվելի բան չէի տեսել:

Շուտով թագավորը վեր կացավ, մի փոքր առաջ եկավ և, հավաքելով ուժերը, դանդաղ սկսեց հիմարներին հրապուրող արտասովալից մի ճառ, թե ինչպես իր և իր խեղճ եղբոր համար վշտալի փորձություն է հանգուցյալի կորուստը, և որ չորս հազար մղոն երկարաձիգ ճանապարհորդությունից հետո չեն կարողացել հանգուցյալին կենդանի տեսնել: Բայց դա այնպիսի մի փորձություն է, որը մեզ համար քաղցրացվում, սփոփվում ու սրբազործվում է այս թանկագին համակրանքով ու սուրբ արցունքներով. ուստի նա իր և եղբոր կողմից ի սրտե շնորհակալություն է հայտնում, թեև խոսքով շնորհակալություն հայտնել չեն կարող. բառերը շատ անգոր ու սառն են: Եվ շարունակեց ասել նման դատարկ ու կեղտոտ բաներ, մինչև ուղղակի զզվեցրեց: Հետո էլ ծոր տվեց կեղծ բարեպաշտական մի «ամեն» ու հեծկլտաց, իբր թե լացի նոպայից սիրտը ճաքում է:

Հենց որ նա ճառն ավարտեց, ամբոխի միջից մեկն սկսեց մի օրհներգ, և բոլորն իրենց ամբողջ կարողությամբ ձայնակցեցին: Դա այնպես ջերմացրեց մարդկանց, որ կարծես եկեղեցուց նոր դուրս եկած լինեին: Երաժշտությունը լավ բան է: Այդ բոլորից հետո ինձ թվում էր, թե այդ չափազանց սիրալիր դատարկաբանությունները երբեք թարմացնող նշանակություն չունեցան և այնպես անկեղծ ու լավ տպավորություն չթողեցին:

Թագավորը նորից գործի դրեց իր ծնոտը, ասելով, թե ինչպես ինքը և իր եղբոր աղջիկներն ուրախ կլինեն, եթե այս ընտանիքի մերձավոր բարեկամներից մի քանիսը այս երեկո իրենց հետ ընթրեն և օգնեն կարգի բերելու հանգուցյալի աճյունը: Ասաց, որ եթե այստեղ պառկած իր խեղճ եղբայրը կարողանար խոսել, ինքը կիմանար, թե ում անունը կտա: Կան անուններ, որ շատ սիրելի էին նրան և որոնց մասին հաճախ հիշատակում էր իր նամակներում: Նույն անունները կտա և ինքը, այն է՝ արժանապատիվ միստր Հոբսոնը, սարկավագ Լոթ Հովին, միստր Բեն Ռուբերը, Աբներ Շերֆորդը, Լեվի Բիլը, դոկտոր Ռոբինսոնը և այրի Բարթին:

Արժանապատիվ Հոբսոնը և դոկտոր Ռոբինսոնն այդ ժամանակ ավանի մյուս ծայրում միասին որս էին անում. դոկտորը մեկին մյուս աշխարհին էր ուղարկում, իսկ քարոզիչը ճանապարհ էր ցույց տալիս: Օրենսգետ Բիլը գործով գնացել էր Լուիսիլի: Մնացածներն այնտեղ էին: Բոլորը եկան թագավորի ձեռքը սեղմեցին, շնորհակալություն հայտնեցին ու խոսեցին հետը: Սեղմեցին Դքսի ձեռքը, բայց ոչինչ չասացին, միայն ժպտացին և գլուխները շարժեցին, ինչպես փայտի ձողեր, մինչ դուքսը ձեռքերով ամեն տեսակի նշաններ արեց և ամբողջ ժամանակ կրկնում էր «գո՛ւ-գո՛ւ-գո՛ւ-գո՛ւ», ինչպես երեխա, որը չի կարող խոսել:

Այսպես թագավորը շարունակեց բառաչել և կարողացավ հարցեր տալով բավական բան իմանալ ավանում ամեն ոքի և ամեն շան մասին, յուրաքանչյուրի մասին հարցնելով, անձամբ անունը տալով, հիշատակում էր ամեն տեսակի մանրուքներ, որ երբևէ տեղի էին ունեցել ավանում, Ջորջի կամ Պիտերի ընտանիքում, և միշտ հասկացնում էր, որ այդ բաները Պիտերն է իրեն գրել, բայց դա, իհարկե, սուտ էր: Նա այս օրհնյալ յուրերն ամբողջովին կորզել էր այն բթամիտ երիաստասարդից, որին մենք նավակով տարել էինք շոգենավը:

Մերի Ջեյնը դուրս բերեց հոր թողած նամակը, և թագավորը բարձրաձայն կարդաց ու լաց եղավ: Ըստ նամակի, նա բնակարանը և երեք հազար դոլարը (ոսկով) թողնում էր աղջիկներին. կաշեգործարանը (որը լավ եկամուտ էր բերում) մի քանի տների ու կավվածների հետ՝ յոթ հազար դոլար արժողությամբ, գումարած երեք հազար դոլար (ոսկով) կանխիկ դրամը թողնում էր Հարվիին ու Վիլյամին: Նամակում գրված էր նաև, թե մառանում որտեղ է թաքցրած վեց հազար դոլար կանխիկ դրամը: Այս երկու խարդախները հայտարարեցին, թե ուզում են գնալ դրամը բերել այստեղ և ամեն ինչ արդար կերպով բաժանել, ինչպես ասված է կտակում: Ինձ պատվիրեցին վերցնել մոմն ու հետևել իրենց: Մենք մառանի դուռը փակեցինք մեր ետևից, և երբ նրանք գտան ոսկու տոպրակն ու դրամը շաղ տվին հատակին, զմայլելի տեսարան բացվեց. ամբողջովին դեղին ոսկի: Ինչպես էին փայլում թագավորի աչքերը: Նա հարվածեց դքսի ուսին և ասաց.

— Օ՛, սքանչելի է, չէ՛: Ա՛յ ճարպկություն: Ինչո՛ւ Բիլլի, մի՞թե «Ընձուղտից» ավելի մաքուր չէ: Ի՞նչ կասեք:

Դուքսը համաձայնեց: Նրանք ճանկում էին ոսկեդրամը, տեղավորում մատների արանքում և թողնում, որ զնգոցով ընկնի հատակին: Թագավորն ասաց.

— Ի՞նչ միտք ունի այդպես խոսել, երբ գործը այնտեղ է հասել, երբ մենք եղբայրներ ենք հարուստ և մեռած մի մարդու, ներկայացուցիչները՝ կենդանի ժառանգների: Ահա թե ինչ է նշանակում միշտ հավատալ նախախնամությանը: Վերջին հաշվով դա ամենալավ բանն է: Ես այս բոլորը փորձել եմ, և դրանից լավ միջոց չկա:

Ով էլ լինեք նրանց տեղը, գոհ կմնար ոսկու այդ կույտից և վստահորեն կընդունեք այն: Բայց ոչ, այս մարդիկ պետք է հաշվեին: Եվ հաշվեցին. պակասում էր չորս հարյուր տասնհինգ դոլար: Թագավորն ասաց.

— Անե՛ժք: Որտե՛ղ կարող է պահած լինել չորս հարյուր տասնհինգ դոլարը:

Որոշ ժամանակ նրանք անհանգստացած էին այդ առթիվ: Ամեն տեղ որոնեցին պակաս դրամը: Այնուհետև դուքսն ասաց.

— Է՛հ, հիվանդ մարդ է եղել և հավանորեն սխալվել է, կարծում եմ, որ այդքանն է: Ամենալավն այն կլինի, որ այդպես էլ մնա և ոչինչ չխոսենք այդ մասին: Առանց դրա էլ հոժար ենք:

— Դատարկ բան է, իհարկե, առանց դրա էլ կարող ենք յուր գնալ, այդ մասին չեմ մտածում, հաշվի մասին եմ մտածում: Գիտեք, որ այստեղ մենք գործը մաքուր ենք անելու, ճիշտ: Պետք է այս դրամը տանենք վեր և հաշվենք բոլորի ներկայությամբ. այդ դեպքում կասկածելի ոչինչ չի մնա: Բայց երբ հանգուցյալը գրել է, թե վեց հազար դոլար կա, ապա մենք չենք ուզում...

— Սպասեցե՛ք, — ասաց դուքսը, — եկեք այս պակասը լրացնենք, — և նա սկսեց գրպանից դուրս բերել դեղին ոսկիներ:

— Չարմանալիորեն լավ միտք է, դուքս: Դուք ձեր ուսերի վրա կրում եք չափազանց խելացի գլուխ, — ասաց թագավորը, — անհիծվեմ, թե հին «Ընձուղտը» նորից չի օգնում մեզ, — և ինքն էլ գրպանից դուրս բերեց դեղին ոսկիեր ու ավելացրեց կույտի վրա:

Այդ բանը գրեթե դատարկեց նրա գրպանները, բայց դրա փոխարեն վեց հազարը լրացվել էր:

— Լսեցեք, ես այլ կարծիք ունեմ: Գնանք վերև, հաշվենք դրամը և տանք աղջիկներին, — ասաց դուքսը:

— Աստված իմ, դուքս, թույլ տվեք գրկախառնվել ձեզ հետ: Դա ամենաապշեցուցիչ առաջարկությունն է, որ երբևէ կատարվել է մարդու կողմից: Ձեր ուսերի վրա է մարդկային ամենագարմանալի գլուխը, որ ես երբևէ տեսել եմ: Դա ամենալավն է. ոչ մի սխալ չկա: Այժմ, եթե ուզում են, թող երևան բերեն իրենց կասկածները: Այս փաստը ամեն ինչ կփարատի:

Երբ բարձրացանք վեր, բոլորը հավաքվեցին սեղանի շուրջը: Թագավորը հաշվեց դրամը և սյունակների ձևով շարեց սեղանի վրա: Ստացվեց քսան գեղեցիկ, փոքրիկ սյունակ: Ամեն ոք անհագ աչքերով նայում էր դրանց ու լիզում շրթունքները: Այնուհետև թագավորն ու դուքսը հավաքեցին ոսկին, նորից լցրին տոպրակը: Ես տեսնում էի, թե ինչպես թագավորը ուռչում էր մի նոր ճառ ասելու ցանկությունից: Նա ասաց.

— Բարեկամներ, իմ խեղճ եղբայրը, որ պառկած է դագաղում, վշտի այս հովտում մեծահոգություն է ցուցաբերել մնացածների նկատմամբ: Նա մեծահոգի է եղել այս խեղճ փոքրիկ գառնուկների հանդեպ, որոնց սիրել ու ապաստանել է, և որոնք չեն ունեցել ո՛չ հայր, ո՛չ մայր: Այո, և մենք, որ ճանաչում էինք նրան, գիտենք. նա ավելի առատաձեռն կլիներ նրանց նկատմամբ, եթե չվախենար, որ դրանով նեղացրած կլիներ իր սիրելի Վիլյամին ու ինձ: Ծիշտ չէ՞: Այդ առթիվ ես մագաչափ անգամ կասկած չունեմ: Դե՛հ, ուրեմն, այժմ ինչպիսի՞ եղբայրներ պիտի լինենք մենք, որ նման պարագայում նրա ցանկություններին հակառակ գնանք: Եվ ինչպիսի՞ եղբայրներ պիտի լինենք, որ կողոպտենք, այո, կողոպտենք այս խեղճ, անուշիկ գառնուկներին, որոնց նա այնքան սիրում էր: Եթե ես ճանաչում եմ Վիլյամին, և կարծում եմ, որ ճանաչում եմ, նա... Լավ, հիմա կհարցնեմ նրան:

Նա շուռ եկավ և ձեռքի շարժումներով սկսեց ինչ-որ բան հասկացնել: Դուքսը նայում էր ապուշ հայացքով: Հանկարծ թվաց, թե հասկացավ եղբոր ասածները և ցնծությամբ նետվեց դեպի թագավորը՝ ամբողջ ուժով կրկնելով «գո՛ւ-գո՛ւ» և տասնհինգ անգամ ողջագուրեց, մինչև ազատ թողեց նրան: Թագավորն ասաց.

— Ես այդպես էլ գիտեի: Կարծում եմ, որ նրա այս վարմունքը բոլորին կհամոզի, թե նա ինչպես է մոտենում այս հարցին: Ահա, Մերի Ջեյն, Սյուզաննա, Ջոաննա, վերցրեք այս դրամը, վերցրեք բոլորը: Դա նվերն է այն մարդու, որ պառկած է այնտեղ, դագաղում՝ սառած, բայց ցնծությամբ լի:

Մերի Ջեյնը վազեց դեպի թագավորը, Սյուզաննան ու Նապաստակաշուրթը վազեցին դեպի դուքսը, և դրան հաջորդեց այնպիսի մի ողջագուրանք, համբյուրների այնպիսի տեղատարափ, որպիսին ես մինչ այդ չէի տեսել: Մարդիկ արտասովալից աչքերով խոնվել էին, և շատերը մոտեցան, սեղմեցին այս խարդախ մարդկանց ձեռքերը, անընդհատ կրկնելով.

— Օ՛, սիրելի՛, բարի՛ հոգիներ, որքա՛ն սքանչելի է: Ինչպե՛ս կարողացաք այդպես վարվել:

Այնուհետև բոլորը նորից սկսեցին խոսել հանգուցյալի մասին, թե նա որքան բարի էր, ինչպիսի կորուստ է նրա մահը և նման բաներ: Որոշ ժամանակից հետո դրսից ներս խցկվեց բարձրահասակ մի մարդ, երկաթանման ծնոտով, և կանգնեց մեջտեղը, ունկնդրելով ու նայելով շրջապատին, առանց որևէ բան ասելու: Նրան ոչ ոք չդիմեց: Թագավորը խոսում էր, և բոլորը զբաղված էին ճառն ունկնդրելով: Թե ինչից սկսեց թագավորը, չեմ հիշում: Շարունակության մեջ ասաց.

— ... նրանք հանգուցյալի ամենամտերիմ ընկերներն էին: Ահա թե ինչու այս երեկո նրանք հրավիրված են այստեղ: Իսկ վաղն ուզում ենք, որ բոլորը գան, ամեն ոք, որովհետև նա հարգում էր բոլորին, սիրում էր բոլորին, ուստի մենք ցանկանում ենք, որ նրա հոգեհանգստյան խնջույքին բոլորը գան:

Եվ շարունակեց շաղակրատել: Նրան դուր էր գալիս իրեն ունկնդրելը: Այնքան հաճախ հիշատակեց «հոգեհանգստյան խնջույք» բառերը, մինչև դուքսը այլևս չկարողացավ համբերել և թղթի մի փոքրիկ կտորի վրա գրեց. «Հոգեհանգստյան հացկերույթ, ծերուկ հիմար», ծալեց թուղթն ու շարունակելով իր «գո՛ւ-գո՛ւ», մարդկանց գլուխների վրայով այն հասցրեց թագավորին: Թագավորը կարդաց, դրեց իր գրպանն ու ասաց.

— Խեղճ Վիլյամ, որքան էլ վշտացած՝ սիրտը միշտ ցավում է ուրիշների համար: Ինձ խնդրում է բոլորին գրել, որ գան հուղարկավորությանը, ուզում է, որ բոլորը սիրալիր ընդունելություն գտնեն: Բայց նա անհանգստանալու կարիք չունի: Ես արդեն մտադիր էի հրավիրել բոլորին:

Նա նորից սկսեց իր ուստայնը հյուսել կատարելապես խաղաղ և հաճախ նորից խճճվեց իր «հոգեհանգստյան խնջույքների» մեջ: Եվ երբ երրորդ անգամ կրկնեց այդ, ասաց.

— Ես հոգեհանգստյան խնջույք եմ ասում, ոչ թե նրա համար, որ դա է ընդունված ձևը: Հոգեհանգստյան հացկերույթն ավելի հասարակ բառ է: Ես այդպես եմ ասում նրա համար, որ սա ճիշտ դարձվածք է: Այժմ Անգլիայում «հացկերույթ» բառն այլևս չեն օգտագործում: Անգլիայում այժմ ասում են խնջույք: Հոգեհանգստյան խնջույքն ավելի լավ է, որովհետև դա ավելի ճիշտ է: Դրա իմաստը գալիս է հունական *orgo* բառից, որ նշանակում է «դուրս», «բաց», «հեռու»: Իսկ երբայերեն *jeesum* նշանակում է «տնկել», «ծածկել», այսինքն՝ թաղել: Այսպիսով, ինչպես տեսնում եք, հոգեհանգստյան խնջույքը բաց է, որտեղ կարող են բոլորը ներկա լինել:

Նա երբեք այդքան գարշելի չէր թվացել ինձ: Ինչ որ է, խոժոռ ծնոտով մարդը ուղղակի ծիծաղեց նրա երեսին: Բոլորը ցնցվեցին, ասելով.

— Ինչո՞ւ այդպես, դոկտոր:

Իսկ Էբներ Շերլֆորդն ասաց.

— Ի՞նչ է պատահել ձեզ, Ռոբինսոն, մի՞թե չեք լսել: Սա Հարվի Վիլքսն է:

Թագավորը անձկալի մի ժպիտ արձակեց, տարածեց թևը և ասաց.

— Սա իմ խեղճ եղբոր սիրելի, բարի ընկերն է, բժիշկը: Ես...

— Ձեռքերդ հեռո՛ւ, — ասաց բժիշկը, — դուք խոսում եք այնպես, կարծես անգլիացի լինեք, այո: Բայց դա նմանվելու իմ երբևէ լսած ամենաանհաջող փորձն է: Ինչպե՞ս չէ, Պիտեր Վիլքսի եղբայն եք: Դուք խարդախ սրիկա եք, ուրիշ ոչինչ:

Ինչպիսի՜ հուզմունք առաջացրեց դա մարդկանց մեջ: Բոլորը հավաքվեցին բժշկի շուրջը և աշխատում էին հորդորել, փորձում էին բացատրել, որ նա է, ասում էին, թե ինչպես Հարվին քառասուն օրինակով ու ձևերով ցույց է տվել, որ ինքը Հարվին է, որ նա բոլորին էլ ճանաչում է անուններով, նույնիսկ գիտե շների անունները: Նորից ու նորից նրանք խնդրեցին բժշկին չվիրավորել Հարվիի, ինչպես և խեղճ աղջիկների զգացմունքները: Բայց այդ բոլորն իզուր էր: Նա շարունակեց իր հարձակումը և ասաց, որ անձանդն անգլիացի է ձևանում, և եթե մեկն այդքան անշնորհք ձևով է նմանեցնում իր արտասանությունը, ապա

այդպիսի մարդը խարդախ ու ստախոս է: Խեղճ աղջիկները կախվել էին թագավորից ու լաց էին լինում: Բժիշկը դարձավ աղջիկների կողմն ու ասաց.

— Ես ձեր հոր բարեկամն էի, ձեր բարեկամն եմ և զգուշացնում եմ ձեզ որպես բարեկամ և ազնիվ մարդ, որն ուզում է պաշտպանել ձեզ և հեռու պահել չարիքից ու նեղությունից: Չզուշացնում եմ ձեզ հեռու մնալ այդ սրիկայից և ոչ մի գործ չունենալ նրա հետ, հեռու այդ տխմար թափառաշրջիկից, որը անհեթեթություններ է դուրս տալիս հունարեն ու եբրայերեն բառերով, ինչպես ինքն է դրանք անվանում: Այս մարդը ամենացանցառ խաբերաններից է, այստեղ է եկել բազմաթիվ դատարկ անուններով ու փաստերով, որ հավաքել է ինչ-որ տեղից, և դուք նրա ասածներն ընդունում եք որպես ապացույց: Իսկ այստեղի մեր հիմար բարեկամները օգնում են, որ դուք ինքներդ ձեզ խաբեք, այն ժամանակ, երբ նրանք պարտավոր էին ավելի լավ իմանալ այս բանը: Մերի Ջեյն Վիլքս, դուք ինձ ճանաչում եք որպես ձեր բարեկամի, ձեր անշահախնդիր բարեկամի: Այժմ լսեցեք. այս ողորմելի սրիկային դուրս արեք այստեղից, խնդրում եմ: Կանե՞ք:

Մերի Ջեյնն ամբողջ մարմնով ուղղվեց: Որքա՛ն գեղեցիկ էր: Նա ասաց.

— Իմ պատասխանն այս է: — Եվ նա վերցրեց դրամի տոպրակը, դրեց թագավորի ձեռքն ու ասաց, — վերցրեք այս վեց հազար դոլարը և իմ ու իմ քրոջ անունով շրջանառության մեջ դրեք, ինչ ձևով որ ուզում եք, և մեզ ոչ մի ստացական մի տվեք:

Նա գրկեց թագավորին: Մյուս կողմից նույն բանն արին Մյուզաննան և Նապաստակաշուրթը: Բոլորը ծափահարեցին և ոտքերով դոփեցին հատակը: Կատարյալ փոթորիկ բարձրացավ: Իսկ թագավորը բարձրացրեց գլուխը և հպարտորեն ժպտաց: Բժիշկն ասաց.

— Լավ, ես լվանում եմ ձեռքերս, բայց նորից զգուշացնում եմ, որ կգա ժամանակը, երբ դուք, ամեն անգամ հիշելով այս օրը, հիվանդ կզգաք ձեզ:

— Լավ, բժիշկ, — ասաց թագավորը, բարի ժպիտով ծաղրելով նրան, — այդ դեպքում կաշխատենք մեկին ուղարկել որ ձեզ կանչի:

— Բոլորը ծիծաղեցին ու ասացին, որ հարվածը ճիշտ նպատակին հասավ:

Գլուխ քսանվեցերորդ

Երբ բոլորը գնացին, թագավորը Մերի Ջեյնին հարցրեց, թե ազատ սենյակներ ունե՞ն: Մերի Ջեյնը պատասխանեց, որ մի ազատ սենյակ կա, որ հարմար է հորեղբայր Վիլյամի համար, հորեղբայր Հարվիին էլ կհատկացնի իր սենյակը, որը քիչ ավելի ընդարձակ է, իսկ ինքը կգնա քույրերի սենյակը և կքնի ծալովի մահճակալի վրա: Ձեղնահարկում, ասաց նա, կա մի փոքր խուց, որտեղ դրված է հարդով լցված ներքնակ: Թագավորն ասաց, որ դա էլ հարմար է իր սպասավորի համար (սպասավորը, իհարկե, ես էի):

Մերի Ջեյնը մեզ առաջնորդեց դեպի վերնահարկ և նրանց ցույց տվեց իրենց սենյակները, որոնք թեև անշուք, բայց հաճելի էին: Նա ասաց, որ ինքն այնտեղից կտանի իր շորերը և շատ այլ բաներ, եթե նրանք հորեղբայր Հարվիին նեղություն տան: Բայց վերջինս ասաց, որ չեն խանգարի: Շորերը կախված էին պատից և ծածկված չթե

վարագույրով, որն իջնում էր մինչև հատակը: Անկյունում դրված էր մագոտ կաշվով պատած մի սնդուկ, իսկ մյուսում կիթառի մի պատյան: Ամենուրեք երևում էին զանազան փոքրիկ խաղալիքներ ու մանր-մունր բաներ, որոնցով աղջիկները սիրում են զարդարել իրենց սենյակները: Թագավորն ասաց, որ սենյակն այդպես ավելի դուրեկան է, ավելի հաճելի, և կարիք չկա իրերը տեղից շարժել: Դքսի սենյակը թեև բավական փոքր էր, բայց լավն էր: Իմ տեղը նույնպես վատը չէր:

Այդ երեկո նրանք մեզ ընթրիքի էին հրավիրել, և բոլոր տղամարդիկ ու կանայք ներկա էին: Ես կանգնել էի թագավորի ու դքսի աթոռների ետևում և սպասարկում էի նրանց, իսկ մնացածներին ծառայում էին նեգրերը: Սեղանի գլխին, Սյուզաննայի հետ, նստած էր Մերի Ջեյնը: Նա անընդհատ ասում էր, որ թխվածքն անհաջող է, պահածոն բանի պետք չէ, տապակած հավերը չոր են և նման բաներ, մի խոսքով՝ այն, ինչ սովորաբար ասում են կանայք, երբ ուզում են հաճոյախոսություններ լսել: Մինչդեռ բոլորը գիտեն, որ ամեն ինչ լավագույն ձևով էր պատրաստած, և ասում էին. «Ինչպե՞ս եք կարողանում թխվածքն այսպես կարմրացնել: Որտեղի՞ց եք ձեռք բերել թթու դրած այս հիանալի վարունգները»: Եվ շարունակվեց կեղծ փաղաքշական զրույցը, ինչպես դա սովորաբար լինում է ընթրիքի ժամանակ:

Երբ ընթրիքը վերջացավ, ես Նապաստակաշուրթի հետ գնացի խոհանոց ընթրելու, իսկ մյուսներն օգնում էին սեղանները մաքրող նեգրերին: Նապաստակաշուրթն սկսեց հարցուփորձ անել Անգլիայի մասին: Մտածեցի, որ բանս բուրդ է: Նա ասաց.

— Դու երբևէ տեսե՞լ ես թագավորին:

— Որի՞ն, Վիլիելմ Չորրորդի՞ն:¹⁹¹ Իհարկե, նա մեր եկեղեցին է գալիս:

Ես գիտեի, որ նա մեռել է, բայց այդ մասին ոչինչ չասացի: Երբ աղջիկն իմացավ, որ թագավորը մեր եկեղեցին է գալիս, հարցրեց.

— Մի՞շտ:

— Այո, միշտ: Նրա նստարանը մեր նստարանի դիմաց է, ամբիոնի մյուս կողմում:

— Իսկ ես մինչ այդ կարծում էի, թե նա Լոնդոնում է ապրում:

— Այո, իհարկե, էլ որտե՞ղ պիտի ապրեր:

— Բայց չե՞ որ դուք Շեֆֆիլդում եք բնակվում:

Ես զգացի, որ կոճղի եմ դեմ ամել: Ստիպված եղա ձևացնել, թե իբրև հավի ոսկորը խեղդում է ինձ, որպեսզի ժամանակ ունենայի մտածելու, թե ինչպես դուրս գամ ծուղակից: Ապա ասացի.

— Ուզում եմ ասել, թե երբ Շեֆֆիլդ է գալիս, միշտ մեր եկեղեցին է հաճախում: Դա ամռանն է լինում, երբ գալիս է այնտեղ՝ ծովային լողանք ընդունելու:

— Է՛հ, ինչե՛ր ես ասում: Չե՞ որ Շեֆֆիլդը ծովափնյա քաղաք չէ:

— Իսկ ո՞վ է ասում, թե ծովափնյա է:

— Դու չասացի՞ր:

— Ոչ, բոլորովին:

— Ասացիր:

— Չեմ ասել:

— Ասացիր:

— Ես երբեք այդպիսի բան չեմ ասել:

— Հապա ի՞նչ ասացիր:

— Ասացի, որ գալիս է ծովային լոգանք ընդունելու, ահա թե ինչ ասացի:

— Լավ, իսկ ինչպես է նա ծովային բաղանիք ընդունում, երբ քաղաքը ծովափին չէ:

— Ինձ նայիր, — ասացի ես, — դու տեսած կա՞ս կոնգրեսաջուր:^[20]

— Այո:

— Իսկ այդ ջուրը ձեռք բերելու համար Կոնգրե՞ս էք գնում:

— Ոչ:

— Դեհ, ոչ էլ Վիլիելմ Չորրորդն է ծովափ գնում՝ ծովային լոգանք ընդունելու:

— Հապա ինչպե՞ս:

— Այնպես, ինչպես այստեղ մարդիկ կոնգրեսաջուր են ճարում. տակառներով են բերում: Շեֆֆիլդի պալատում պատրաստել են կաթսաներ: Թագավորն ուզում է, որ ջուրը տաք լինի: Ծովափին հնարավոր չէ մեծ քանակությամբ ջուր տաքացնել, հարմարություններ չկան:

— Ա՛յ, հիմա հասկացա: Դու այդ կարող էիր սկզբում ասել, և մենք գուր ժամանակ չէինք վատնի:

Երբ նա այդ ասաց, ես ինձ զգացի այնպես, կարծես դուրս եկա անանցանելի անտառից: Արդեն հանգիստ էի և ուրախ:

Հետո աղջիկը շարունակեց.

— Դո՛ւ էլ ես եկեղեցի գնում:

— Այո, — պատասխանեցի ես:

— Որտե՞ղ ես նստում:

— Մեր նստարանին:

— Ո՞ւմ նստարանին:

— Մեր, ձեր հորեղբայր Հարվիի նստարանին:

— Նրա նստարանի՞ն: Իսկ նրա ինչի՞ն է պետք նստարան:

— Նստելու համար: Իսկ քո կարծիքո՞վ:

— Ոչինչ: Կարծում էի, թե նա քարոզչական ամբիոնի առջև կլինի:

Գրողը տանի: Մոռացել էի, որ այդ մարդը քարոզիչ է: Նորից դեմ առա կոճղի: Նորից ձևացրի, թե հավի ոսկոր է մնացել կոկորդոնու. մտածելու ժամանակ էր պետք: Ապա ասացի.

— Է՛հ, կարծում ես, թե եկեղեցում միայն մեկ քարոզի՞չ կա:

— Ինչո՞ւ, ավելին լինելու կարիք չկա:

— Ինչպե՞ս թե: Հապա միայն թագավորի՞ համար քարոզ կարդան: Ես քեզ նման աղջիկ դեռ չեմ տեսել: Տասնյոթ քարոզչից պակաս չեն լինում:

— Տասնյոթ: Աստված իմ: Ես երբեք չեի ուզենա այդքան երկար նստել, նույնիսկ եթե գրկվեի երկնային արքայությունից: Մի շաբաթ է պետք, որ բոլորին լսես:

— Պա՛հ: Հո բոլորը նույն օրը չե՞ն խոսում. միայն մեկը:

— Լավ, իսկ մյուսներն ի՞նչ են անում:

— Առանձնապես ոչինչ: Ծուլորեն դես-դեն են պտտվում: Դրամատուլփն են ման ածում և նման բաներ: Բայց հիմնականում ոչինչ չեն անում:

— Ուրեմն՝ էլ ինչի՞ համար են:

— Է՛հ, ձևի համար, չգիտե՞ս:

— Ես այդպիսի հիմար բան գիտենալ չեմ ուզում: Ինչպե՞ս են ծառաների հետ վարվում: Ավելի լավ չե՞ն վարվում, քան մենք՝ նեգրերի հետ:

— Ոչ: Ծառան այնտեղ մարդահաշիվ չէ: Ավելի վատ են վարվում, քան շների հետ:

— Տոնական օրեր չե՞ն տալիս, ինչպես մենք ենք տալիս՝ ծնունդ, Նոր տարի, հուլիսի չորսը:

— Է՛հ, այնպես ես խոսում, որ լսողը կկարծի, թե դու երբեք Անգլիայում չես եղել: Նրանք, Նապաստակա... Ջոաննա, ամբողջ տարին, սկզբից մինչև վերջ, ոչ մի տոն օր չեն տեսնում, երբեք կրկես չեն գնում, ո՛չ թատրոն, ո՛չ էլ նեգրերի ձեռնածուական խաղերի են գնում, ո՛չ մի տեղ:

— Եկեղեցի՞ էլ չեն գնում:

— Ոչ:

— Բայց դու միշտ գնացել ես:

Նորից շփոթվեցի: Մոռացել էի, որ ես ծերունու ծառան եմ: Բայց իսկույն գլխի ընկա, բացատրեցի, թե ինչպես սպասավորը սովորական ծառայից տարբերվում է, և որ ես պարտավոր էի եկեղեցի գնալ, անկախ այն բանից՝ ուզո՞ւմ էի, թե՞ ոչ և, որպես օրենք, նստել ընտանիքի հետ: Բայց իմ բացատրությունն այնքան էլ հաջող չէր. երբ վերջացրի, նկատեցի, որ նա դրանից գոհ չէ: Նա ասաց.

— Ասա «ազնիվ խոսք», որ դու ինձ մոտ ստեր չես դուրս տվել:

— Ազնիվ խոսք, — ասացի ես:

— Ոչ մի սո՞ւտ:

— Ոչ մի, ասածիս մեջ սուտ չկա, — պատասխանեցի ես:

— Ձեռքդ այս գրքի վրա դիր և ապա ասա:

Ես տեսա, որ դա բառարան էր, ուստի ձեռքս դրեցի վրան ու կրկնեցի: Այժմ նա փոքր-ինչ ավելի գոհ էր և ասաց.

— Լավ, հիմա պատմածիդ մի մասին հավատում եմ: Բայց ամբողջովին երբեք չեմ հավատա:

— Իսկ ինչի՞նչ չես հավատա, Ջո, — Սյուզաննայի հետ ներս մտնելով ասաց Մերի Ջեյնը, — ճիշտ չէ, ոչ էլ վայելույշ, երբ դու այս ձևով ես խոսում մի օտարական տղայի հետ, որն այնքան հեռու է իր հարազատներից: Քեզ դուր կգա՞ր, որ քեզ հետ այսպես վարվեին:

— Դու միշտ այդպես ես, Մերի, միշտ վագում ես օգնելու մեկին, որին ոչ ոք չի վիրավորել: Ես ոչինչ չեմ արել: Իմ կարծիքով, նա մի քանի անհավատալի բան պատմեց, ես էլ ասացի, որ ամեն ինչի չեմ հավատա: Ահա ամբողջը, ուրիշ ոչինչ չեմ ասի: Կարծում եմ, որ նման չնչին դիտողությունից չի նեղանա, այնպես չէ՞:

— Ինձ համար նշանակություն չունի՝ մեծ բան է, թե փոքր. նա մեր տանը օտարական է, և քո կողմից լավ բան չէ այդպես խոսել: Եթե դու նրա տեղը լինեիր, ամոթահար կզգայիր քեզ: Ուստի ոչինչ չպետք է ասել մեկին, որը դրանից կամաչի:

— Է՛հ, Մերի, նա ասաց...

— Նշանակություն չունի, թե ինչ ասաց: Բանն այդ չէ: Դու պետք է բարի լինես նրա նկատմամբ և չասես այնպիսի խոսքեր, որ նա հիշի, թե իր երկրում, իր ժողովրդի մեջ չէ:

Մտքումս ասացի. «Եվ ես թույլ եմ տալիս, որ այս աղջկան կողոպտի այդ ծեր սողունը»: Այնուհետև Մերի Ջեյնը փոխեց խոսելու եղանակը և շարունակեց իր հաճելի, քաղցր գրույցը, բայց երբ վերջացրեց, խեղճ Նապաստակաշուրթին ասելու բան չթողեց: Եվ սա սկսեց հեկեկալ:

— Լավ, — ասացին մյուս աղջիկները, — միայն ներողություն խնդրիր, ուրիշ ոչինչ:

Նա ներողություն խնդրեց և այն էլ ի՛նչ շնորհալի ձևով: Այնքան գեղեցիկ արտասանեց բառերը, որ լսողի խելքը կգնար: Եվ ցանկություն զգացի հագար ու մի սուտ ասել, միայն թե նա դարձյալ ներողություն խնդրեր:

Մտքումս ասացի. «Ահա մեկ ուրիշն էլ, որին ես թույլ եմ տալիս կողոպտելու»: Երբ նա վերջացրեց, բոլորը իրենց այնպես էին պահում, որ ես ինձ զգամ իմ տանը, իմ բարեկամների մեջ: Ես ինձ զգացի այնպես նվաստացած, այնքան ստոր, որ մտքումս որոշեցի այդ դրամը թաքցնել նրանց հանձնելու համար, այլապես կմեռնեմ:

Ես բաժանվեցի նրանցից, ասելով, որ քնելու ժամանակ է: Երբ մենակ մնացի, նորից սկսեցի մտածել այդ մասին: Ինքս ինձ ասացի, թե արդյո՞ք պետք է առանձին գնալ բժշկի մոտ և մերկացնել խարդախ մարդկանց: Ոչ, դա հարմար չէ: Բժիշկը կարող է ասել, թե որտեղից է իմացել, որից հետո թագվորն ու դուրքը ճաշ կեփեն: Չգնա՞մ Մերի Ջեյնի մոտ և ամեն ինչ պատմեմ: Ոչ, այդ անիմաստ է. նրա դեմքի արտահայտությունից թագավորն ու դուրքը, անկասկած, կհասկանան ամեն ինչ: Դրամը նրանց մոտ է, և անմիջապես կծկեն: Եթե Մերին օգնություն կանչելու կարիք ունենա, ինձ էլ գործի մեջ կխառնեն, նախքան հարցը կպարզվի: Ոչ, միայն մի լավ միջոց է մնում. ես պետք է մի կերպ գողանամ այդ դրամը և այնպես անեմ, որ չկասկածեն: Այդ խարդախներն այստեղ լավ գործ են գտել և դուրս չեն գա մինչև այս ընտանիքն ու ավանը լրիվ չկողոպտեն, այնպես որ հարմար առիթի համար ինձ շատ ժամանակ կա: Ես պետք է գողանամ այդ դրամը, թաքցնեմ: Երբ

գետով բավական հեռացած կլինեն, նամակ կգրեն և Մերի Ջեյնին կհայտնեն, թե դրամը որտեղ է թաքցրած: Բայց ավելի լավ է այս գիշեր գողանամ, եթե կարողանամ, որովհետև բժիշկը գուցե այնպես ձեռքաշած չլինի նրանց հետապնդելուց, ինչպես ցույց է տալիս: Կարող է վախեցնել, և նրանք կփախչեն ու դրամը կտանեն:

Վճռեցի գնալ, խուզարկել նրանց սենյակները: Չնայած վերևի սրահը մութն էր, ես գտա դրսի սենյակը և սկսեցի ձեռքերով շոշափել շրջապատը: Բայց մտաբերեցի, որ ամենայն հավանականությամբ թագավորը, իրենից բացի, ոչ ոքի չի վստահի դրամը: Ուստի գնացի նրա սենյակը և այնտեղ սկսեցի շոշափելով որոնել: Բայց տեսնում էի, որ առանց մոմի բան դուրս չի գա, իսկ մոմ վառել, իհարկե, չէի համարձակվում: Ուստի մտադրությունս փոխեցի. կհետևեմ, թե ինչ են անում, ինչ են խոսում: Այդ ժամանակ լսեցի ոտնաձայն և պատրաստվում էի թաքնվել մահճակալի տակ, բայց մահճակալը այնտեղ չէր դրված, ուր, իմ կարծիքով, պիտի լիներ: Ես շոշափեցի վարագույրը, որով ծածկված էին Մերի Ջեյնի շրջագգեստները: Արագ անցա վարագույրի ետևը, սեղմվեցի շրջագգեստների մեջ և անշարժ կանգնեցի:

Նրանք ներս մտան ու փակեցին դուռը: Դքսի առաջին գործը եղավ կռանալ ու նայել մահճակալի տակ: Ես շատ ուրախ էի, որ մահճակալը չէի գտել, երբ ուզեցի թաքնվել այնտեղ: Նրանք նստեցին, և թագավորն ասաց.

— Դե՛հ, ի՞նչ եք ասում, կարճ կապենք. մեզ համար ավելի լավ է իջնել ներքև և ողբալ, քան այստեղ լինել և առիթ տալ նոր խոսակցությունների:

— Այա թե ինչ, Կապետ, ես շատ եմ անհանգստանում: Այդ բժիշկը մտքիցս չի հեռանում: Ուզում եմ ձեր ծրագիրն իմանալ: Ես, իհարկե, ունեմ իմ կարծիքը և մտածում եմ, որ առողջ կարծիք է:

— Ո՞րն է ձեր տեսակետը, դուրս:

— Այն, որ մեր ձեռք բերածով ծլկենք այստեղից մինչև առավոտյան ժամը երեքը և գետով արագ իջնենք, հատկապես նկատի ունենալով, որ դրամը շատ հեշտ ձեռք բերինք. նրանք մեզ վերադարձրին ամբողջը, կարելի է ասել շարտեցին մեր գլխներին, այն ժամանակ, երբ մենք մտադիր էինք ետ ստանալ գողանալով: Ես կողմնակից եմ հաշիվը փակելուն և այստեղից ծլկելուն:

Դքսի այս խոսքերը բավական վատ հնչեցին ականջիս: Մոտ մեկ-երկու ժամ առաջ դրությունը փոքր-ինչ այլ էր, բայց այժմ ինձ վատ էի զգում. դուքսն ինձ հուսախաբ արեց: Թագավորը գոռաց ու ասաց.

— Ի՞նչ, և չվաճառել սեփականության մնացած մա՛սը, հա՞: Այստեղից հեռանալ ապուշների պես և թողնել ուրթ կամ ինը հազար դոլարի արժողության սեփականությունը, ինչպես և վաճառման ենթակա սքանչելի բաները, որպեսզի շահադիտական նպատակների նյութ դառնան:

Դուքսը շարունակեց քրթմնջալ: Ասաց, որ ոսկու պարկը բավական է և ավելի խորանալու կարիք չկա. չի ցանկանում այս որբերին կողոպտել մինչև վերջին ունեցվածքը:

— Ինչե՛ր եք ասում, դուրս, — ասաց թագավորը, — մենք նրանց ոչնչից չենք զրկի, բացի այս դրամից: Տուժողները կլինեն նրանք, որոնք կգնեն այդ ունեցվածքը: Երբ պարզվի, որ դա մերը չէ, և դա կիմացվի, հենց մենք այստեղից ծլկենք, վաճառքը չեն վավերացնի, ամեն

ինչ կվերադարձնեն տերերին: Ձեր այս որբերը ետ կատանան իրենց տունը և դա նրանց բավական է. նրանք երիտասարդ են, տոկուն, և հեշտությամբ կարող են ձեռք բերել իրենց ապրուստը: Նրանք նեղության մեջ չեն ընկնի: Մի բոպե պատկերացրեք. հազարավոր մարդիկ կան աշխարհում, որոնք շատ ավելի վատ վիճակում են: Մա՛րդ աստծո, այս աղջիկները տրտնջալու ոչինչ չեն ունենա:

Թագավորն իր ճառով այնպես նեղը զցեց դքսին, որ սա, ի վերջո, տեղի տվեց և համաձայնեց, միաժամանակ ավելացնելով, որ, իր կարծիքով, պարսավելի հիմարություն է մնալ այստեղ, և բժշկի սպառնալիքն էլ միշտ կախված կլինի իրենց գլխին: Բայց թագավորն ասաց.

— Անիծվի այդ բժիշկը: Ի՞նչ կարող է անել: Մի՞թե ավանի բոլոր հիմարները մեր կողմը չեն: Իսկ հիմարներն ամեն քաղաքում էլ մեծամասնություն են կազմում:

Նրանք նորից պատրաստվեցին իջնելու ներքև: Դուքսն ասաց.

— Իմ կարծիքով, դրամը լավ տեղ չի թաքցված:

Այդ լսելով՝ ականջներս սրեցի: Արդեն թվում էր, թե գործին օգնող ոչ մի խոսակցություն չեմ լսի: Թագավորն ասաց.

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետև Մերի Չեյնն այսուհետև սգո շորեր կհագնի: Նա սենյակները մաքրող նեգրին կկարգադրի մյուս զգեստները հավաքել սնդուկի մեջ և մի կողմ դնել, իսկ ի՞նչ եք կարծում, կարո՞ղ է նեգրը դրամի կողքով անցնել ու մի բան չվերցնել:

— Գուխդ նորից լավ է գործում, դուքս, — ասաց թագավորը և խարխափելով անցավ վարագույրի ետևը, ինձանից երկու-երեք ոտնաչափ հեռու: Ես ամուր կպել էի պատին և անշարժ կանգնել էի: Դողդողալով ինքս ինձ հարցնում էի, թե ի՞նչ կասեն այս մարդիկ, երբ ինձ այստեղ բռնեն: Մտածում էի, թե այդ դեպքում ի՞նչ պատասխան տամ, որ ամենից հարմար լինի: Բայց նախքան ժամանակ ունեցա որևէ բան մտածելու, թագավորը վերցրեց տոպրակը և իսկեց ծղոտե բարձի մեջ, որ դրված էր փետուրներով լցրած ներքնակի տակ: Տոպրակը մեկ-երկու ոտնաչափ բարձի մեջ ներս տանելուց հետո թագավորն ասաց, թե այժմ ամեն ինչ կարգին է, որովհետև նեգրը միայն փետուրե ներքնակին է ձեռք տալիս և հազիվ թե տարին մեկ-երկու անգամ շուռ տա ծղոտե բարձերը, այնպես որ այժմ գողանալու վտանգ չկա:

Բայց ես լավ գիտեի, որ նա սխալվում է: Տոպրակը դուրս բերեցի, երբ նրանք սանդուղքը կիսով չափ էլ չէին իջել: Խարխափելով շտապեցի ձեղնահարկ, իմ սենյակը, և դրամը թաքցրի այնտեղ, մինչև առիթ լինի ավելի հարմար տեղ ընտրել: Մտածեցի, թե ավելի լավ է տնից դուրս մի տեղ թաքցնել, որովհետև երբ նրանք շոշափելով իմանան, որ տոպրակն իր տեղում չէ, տունը տակնուվրա կանեն: Ես այդ լավ գիտեի: Այնուհետև ես շորերով պառկեցի մահճակալին: Քնել չէի կարող, եթե նույնիսկ ցանկանայի: Քափ ու քրտինք մտած՝ ուզում էի վերջացնել այդ գործը: Ծուռով լսեցի, որ թագավորն ու դուքսը բարձրանում են վեր: Անկողինը դեն զցեցի, ծնոտս աստիճանների գլխին դեմ արած պառկեցի և սպասեցի: Ուզում էի տեսնել, թե ինչ է լինելու: Բայց ոչինչ չպատահեց:

Ես այդպես սպասեցի մինչև իրիկնային աղմուկը դադարեց, իսկ առավոտյան աղմուկը դեռ չէր սկսվել: Սանդուղքով ցած իջա:

Գլուխ քսանյոթերորդ

Ես սողալով հասա նրանց դռների մոտ և ականջ դրի: Խռմփում էին: Ուտքերի մատների վրա շարժվելով՝ բարեհաջող իջա ներքնահարկը: Ոչ մի տեղ ձայն չկար: Ճաշարանի դռան մի ճեղքից գաղտագողի նայեցի սրահը և տեսա, որ դիակի մոտ նստած բոլոր մարդիկ խոր քնել են իրենց աթոռների վրա: Հյուրասենյակի դուռը բաց էր. ներսում դրված էր դիակը: Երկու սենյակներում էլ վառվում էին մեկական մոմ: Ես մտա հյուրասենյակը. ոչ ոք չկար այնտեղ, բացի Պիտերի աճյունից: Շարժվեցի առաջ, բայց մուտքի դուռը փակ էր, և բանալին էլ վրան չէր: Այդ պահին լսեցի ոտնաձայն: Ինչ-որ մեկն իմ թիկունքում վերեւից ներքև էր իջնում: Վազեցի հյուրասենյակը և արագ նայեցի շուրջս: Միակ տեղը, ուր կարելի էր ոսկու տոպրակը թաքցնել, դազադն էր: Կափարիչը մոտ մեկ ոտնաչափ ցած էին քաշել, որպեսզի մարդիկ տեսնեին հանգուցյալի դեմքը: Երևում էին գլխին փռած թաց շորը և պատանը: Տոպրակը կախեցի կափարիչի տակ, այնտեղ, ուր ձեռքերն էին ծալված: Դրանց դիպչելիս մարմինս փշաքաղվեց. այնպես սառն էին: Փախա, այնտեղից ու թաքնվեցի դռան ետևում:

Եկողը Մերի Ջեյնն էր: Նա կամացուկ մոտեցավ դազադին և ծնկի իջած՝ նայեց: Ապա թաշկինակը բռնեց աչքերին և լաց եղավ: Ես չէի լսում ձայնը. միայն թիկունքն էի տեսնում: Դուրս ծլկեցի և ճաշասենյակով անցնելիս մտածեցի, թե արդյո՞ք դիակի մոտ նստածներից ոչ մեկն ինձ չտեսավ: Դռան ճեղքից նայեցի ներս: Ամեն ինչ խաղաղ էր: Նրանք տեղից չէին շարժվել:

Ես անկողին մտա ընկած տրամադրությամբ: Պատճառն այդ ձևով խաղացած իմ դերն էր, այն էլ այդքան չարչարվելուց ու այդպիսի վտանգի ենթարկվելուց հետո: Ինքս ինձ ասում էի. եթե տոպրակը մնար այնտեղ, ուր դրել էի, շատ լավ կլիներ, որովհետև երբ մենք գետով հարյուր կամ երկու հարյուր մղոն իջնենք ներքև, կարող եմ գրել Մերի Ջեյնին: Նա կարող է քանդել գերեզմանը և վերցնել դրամը: Բայց այդպես չի պատահի. դրամը կգտնեն դազադի կափարիչն ամրացնելիս: Այդ դեպքում տոպրակը նորից կընկնի թագավորի ձեռքը, և երկար ժամանակ կպահանջվի, մինչև նա թույլ կտա, որ որևէ մեկը դա թոցնի իրենից: Իհարկե, ես նորից ուզում էի ցած իջնել, դրամը դուրս բերել, բայց չէի համարձակվում: Բոպե առ բոպե առավոտը մոտենում էր: Շուտով պահապաններից մի քանիսը կսկսեին շարժվել, և ես, վեց հազար դոլարը ձեռքիս, կարող էի բռնվել, այն դեպքում, երբ ոչ ոք ինձ չէր վարձել, որ հոգ տանեմ դրամի մասին:

Առավոտյան, երբ իջա ներքև, հյուրասենյակի դուռը փակ էր: Պահապանները գնացել էին: Ոչ ոք չկար, բացի ընտանիքի անդամներից, այրի Բարթիից և մեր խմբից: Ես նայում է նրանց դեմքերին տեսնելու, թե որևէ բան պատահե՞լ է, բայց ոչինչ չկռահեցի:

Օրվա կեսին եկավ թաղման բյուրոյի պետը իր մարդկանցով: Նրանք դազադը դրեցին սենյակի կենտրոնում, երկու աթոռի վրա, իսկ մեր աթոռները շարեցին սրահում, հարևաններից էլ բերեցին աթոռներ, մինչև սրահում և ճաշասենյակում այլևս ազատ տեղ չմնաց: Ես նկատեցի, որ դազադի կափարիչը նախկին դիրքում է, բայց մարդկանց ներկայությունը թույլ չէր տալիս, որ գնայի, նայեի դրա տակը:

Բազմությունը հավաքվեց: Խաբեբաներն ու աղջիկները նստեցին առաջին շարքում, դագաղի գլխավերևը: Կես ժամ մարդիկ շարքով, դանդաղաքայլ անցան դագաղի մոտով, մի բոպե նայելով հանգուցյալի դեմքին: Մի քանիսի աչքերից արցունքներ էին գլորվում: Ամեն ինչ խաղաղ էր ու հանդիսավոր, միայն աղջիկներն ու խաբեբաներն էին աչքերը ծածկել թաշկինակներով և գլուխները խոնարհած՝ երբեմն հեկեկում էին: Ոչ մի ձայն չէր լսվում, բացի ոտքերի քստքստոցից և խնչոցներից, քանի որ մարդիկ միշտ ավելի շատ են քիթ սրբում հուղարկավորությունների ժամանակ, քան որևէ այլ տեղում, բացի եկեղեցուց:

Երբ տունը լցված էր մարդկանցով, թաղման տնօրենը սև ձեռնոցներ հագած, մեղմաբար և քաղաքավարի պոստվեց դագաղի շուրջը, վերջին անգամ հետևելով, որ ամեն ինչ կարգին լինի: Նա նույնքան անաղմուկ էր քայլում, որքան կատուն: Երբեք չէր խոսում: Մարդկանց տեղավորելը, ուշացածներին մի կերպ ներս խցկելը, ճանապարհ բաց անելը, ամեն ինչ կատարում էր գլխի շարժումներով ու ձեռքի նշաններով: Այա նա գրավեց իր տեղը պատի մոտ: Ես իմ կյանքում այդքան սուսուփուս, աննշմար, հանդացող մարդ չէի տեսել: Նա նույնքան անժպիտ էր, որքան խոզի ապխտած ազդրը:

Նրանք ծանոթներից բերել էին փչացած մի երգեհոնիկ, և երբ ամեն ինչ պատրաստ էր, մի երիտասարդ կին նստեց ու նվագեց: Ծոնչոցն ու նվնվոցն անպակաս էին: Բոլորը միացան նվագին ու երգեցին: Իմ կարծիքով միայն Պիտերն էր, որ հանգիստ էր: Այա արժանապատիվ Հոբսոնը դանդաղ ու հանդիսավոր կերպով գործի անցավ և խոսեց: Նա դեռ նոր էր սկսել, երբ ներքնահարկից լավեց սարսափելի, անլուր մի վայնասուն: Դա միայն մի շուն էր, բայց կարծես մի ամբողջ ոհմակ լիներ: Հաչոցը չէր դադարում: Քահանան ստիպված եղավ լռել և սպասել դագաղի կողքին: Ոչինչ հնարավոր չէր լսել, մարդ նույնիսկ իր մտքի թելն էր կորցնում: Չափազանց անհարմար վիճակ էր, և ոչ ոք չգիտեր՝ ինչ անել: Ծուտով մարդիկ տեսան, որ թաղումը կազմակերպող երկարասրունք մարդը ձեռքով ինչ-որ բան է հասկացնում քահանային: Կարծես ուզում էր ասել. «Մի անհանգստացեք, հույսներդ դրեք ինձ վրա»: Նա պատի տակով շարժվեց դեպի դուրս կռանալով այնքան, որ մարդկանց գլխավերևից միայն ուսերն էին երևում: Մինչ նա գնում էր, շան հաչոցն ավելի ու ավելի կատաղի էր դառնում: Վերջապես անցնելով սենյակի երկու պատերի տակով, դուրս եկավ և իջավ նկուղ: Քիչ անց լսեցինք ուժեղ հարվածի ձայն, և շունը խլացուցիչ կաղկանձից հետո հանդարտվեց: Նորից տիրեց մեռելային լռություն: Քահանան վերսկսեց իր հանդիսավոր ճառը: Մեկ-երկու բոպե հետո վերադարձավ թաղման տնօրենը, նորից ուսերը սահեցնելով պատերի երկայնքով: Եվ նա, կույ եկած, այդպես սահեց սենյակի երեք կողմով ու կանգ առավ և, ձեռքերը ձագարածն պահելով բերանի դեմը, վիզը մարդկանց գլխավերևով երկարացնելով դեպի քահանան, խոպոտ շնչոյունով ասաց. «Ծուներ առնետ էր բռնել»: Այա նա նորից խոնարհվեց ու նորից պատի տակով գնաց իր տեղը: Կարելի էր նկատել, որ այդ լուրը մեծ գոհունակություն պատճառեց մարդկանց, որովհետև բնականորեն նրանք ուզում էին եղածն իմանալ: Նման փոքրիկ մի բան իմանալը ծախս չի պահանջում, բայց հենց այդ փոքրիկ բաներն են, որ գրավում են հասարակության ուշադրությունը և համակրանք ստեղծում:

Այդ ավանում թաղման տնօրենից ավելի ժողովրդական մարդ չկար:

Դամբանական ճառը շատ լավ էր, բայց Պիտերն^[21] չափ երկար էր ու ձանձրալի: Թագավորը չհամբերելով՝ ելույթ ունեցավ և դուրս տվեց իր սովորական անհեթոթությունները: Վերջապես ծիսակատարությունն ավարտվեց, և թաղման տնօրենն իր պտուտակիչով մի պտույտ կատարեց դագաղի շուրջը: Քրտինքը պատել էր ինձ. ես

լարված ուշադրությամբ նայում էի: Բայց նա բոլորովին չխառնեց դագաղը, միայն կափարիչը տնտղեց ու պտուտակներով ամրացրեց: Այժմ ինձ մի այլ բան էր անհանգստացնում. չգիտեի, դրամը դագաղո՞ւմ է, թե՞ ոչ: Ենթադրեմք, ասացի մտքումս, թե մեկը տոպրակն այնտեղից վերցրել է, այժմ ինչպես որոշեմ, գրե՞մ Մերի Ջյենին, թե՞ ոչ: Ասեմք, թե նա նորից բացում է գերեզմանը և ոչինչ չի գտնում, այդ դեպքում ի՞նչ կմտածի իմ մասին: Գրողը տանի, ասացի ինքս ինձ, այդ դեպքում կհետապնդեն ինձ և կբանտարկեն: Ավելի լավ է՝ ձայնս կտրեմ և այդ հարցը թողնեմ մույթ. իբր թե ոչինչ չգիտեմ: Այժմ իրերի դրությունը սարսափելիորեն խառն է: Փորձեցի լավացնել այն, բայց հագար անգամ ավելի վատացրի, և լավն այն կլիներ, որ բոլորովին չխառնվեի: Գործը ամբողջովին տանուլ էր տրված:

Պիտերին թաղեցին, և մենք վերադարձանք տուն: Ես շարունակեցի նայել նրանց դեմքերին, բայց իզուր, հանգստանալ չէի կարող, դեմքերն ինձ ոչինչ չէին ասում:

Երեկոյան թագավորն այցելեց բոլորին, բոլորի սիրտը շահեց, ձևացավ իսկական բարեկամ: Միաժամանակ հասկացրեց, որ Անգլիայում իր միաբանությունը կանհանգստանա, ուստի ինքը պետք է շտապի վերջացնել ունեցվածքի ժառանգության հարցը և վերադառնա Անգլիա: Նա շատ էր ցավում, որ այդպես շտապում է: Ցավում էին և բոլորը: Ուզում էին, որ կարողանար ավելի երկար մնալ, բայց տեսնում էին, որ դա հնարավոր չէ: Նա հայտարարեց, թե, իհարկե, ինքն ու Վիլյամն աղջիկներին կտանեն իրենց հետ: Այդ բանը բոլորին դուր եկավ, որովհետև այդ դեպքում աղջիկները լավ տեղավորված կլինեին և կապրեին հարազատների մոտ: Այս բանը շատ հաճելի էր նաև աղջիկների համար: Այնպես էին ուրախացել, որ մոռացել էին, թե իրենք աշխարհում երբևէ վիշտ են ունեցել: Նրանք թագավորին ասացին, որ հնարավորության չափ շուտ վաճառի ամեն ինչ, իսկ իրենք կպատրաստվեն ճանապարհ ընկնելու: Խեղճ արարածներն այնպես ուրախ ու երջանիկ էին զգում իրենց, որ սիրտս ցավում էր, տեսնելով, թե նրանք որքան խաբված են ու կողոպտված: Բայց միջամտելու ու ընդհանուր խաղը փոխելու ոչ մի սպասեցի միջոց չէի տեսնում:

Անիծվեմ ես, եթե թագավորը թաղումից հետո չհայտարարեց տունը, նեգրերին ու ամբողջ գույքը հրապարակային աճուրդում վաճառելու մասին, որը տեղի էր ունենալու երկու օր հետո, բայց անհատապես էլ որևէ մեկը կարող էր գնել, եթե ցանկանար:

Թաղման հաջորդ օրը մոտավորապես կեսօրին աղջիկների ուրախությունն ստացավ առաջին հարվածը: Եկան նեգրերի առևտրով զբաղվող երկու հոգի, և թագավորը լավ գնով վաճառեց նեգրերին, երեք օրում վճարվող չեկի պայմանով, ինչպես սահմանված էր: Եվ այդ մարդիկ գնացին, երկու նեգր տղաներին իրենց հետ տանելով գետն ի վեր՝ Մեմֆիս, իսկ նրանց մորը՝ ներքև՝ Նոր Օռլեան: Ես մտածում էի, որ խեղճ աղջիկների և նրանց նեգրերի սիրտը վշտից կտոր-կտոր կլինի: Նրանք վերջին անգամ գրկախառնվելով՝ լաց էին լինում, արտահայտելով այնպիսի կսկիծ, որ ես նայելիս շատ հուզվեցի: Աղջիկներն ասում էին, որ իրենց մտքով երբեք չի անցել, թե այդ ընտանիքը կտեսնեն այդպես բաժանված ու վաճառված քաղաքից դուրս: Ես երբեք չեմ կարող իմ հիշողությունից դուրս հանել այդ տեսարանը: Խեղճ, թշվառ աղջիկները և նեգրերն իրար պարանոցից կախված՝ արտասվում էին: Ես չէի կարողանա տանել այդ բանը և կմատնեի այդ մարդկանց, եթե չիմանայի, որ վաճառքն ապօրինի, և նեգրերը մեկ-երկու շաբաթում կվերադառնան իրենց տեղը: Այդ վաճառքը մեծապես հուզեց նաև ավանի բնակիչներին, և շատերը վճռականորեն բողոքեցին, ասելով, որ խայտառակություն է մորն ու երեխաներին իրարից

այդպես բաժանելը: Դա որոշ չափով վնասեց մեր խարդախներին, բայց ծերուկ հիմարը ջանում էր շահավետ գնով վաճառել, հաշվի չառնելով ոչ մի բան, որը կարող էր դուրսն ասել կամ անել: Պետք է ասել, որ դուրսը շատ անհանգիստ էր:

Հաջորդ օրն աճուրդն սկսվելու էր: Առավոտյան, երբ լույսը բացվեց, թագավորն ու դուքսը եկան ձեռնահարկը և արթնացրին ինձ. նրանց նայվածքից ես հասկացա, որ տհաճ բան կա: Թագավորն ասաց.

— Երեկ չէ մյուս օրը երեկոյան եղել՝ ես իմ սենյակում:

— Ոչ, ձերո՞ւ մեծություն (ես միշտ այդպես էի ասում նրան, երբ, մերոնցից բացի, ոչ ոք չէր լինում մեզ մոտ):

— Երեկ ցերեկը կամ այս գիշեր՝ էլ չես եղել:

— Ոչ, ձերո՞ւ մեծություն:

— Ազնիվ եղիր, սուտ չասես:

— Ազնիվ խոսք, ձերո՞ւ մեծություն: Ճիշտ եմ ասում: Ես ձեր սենյակի մոտ չեմ եկել սկսած այն ժամանակից, երբ միսս Մերի Ջյենը ձեզ և դքսին տարավ վեր և ցույց տվեց սենյակը:

Դուքսն ասաց.

— Ոչ որի չե՞ս տեսել այնտեղ մտնելիս:

— Ոչ, ձերո՞ւ պայծառափայլություն, որքան հիշում եմ, չեմ տեսել, հավատացած եմ:

— Հապա լա՛վ մտածիր:

Ես մի պահ մտածեցի՝ տեսնելու, թե ինչ ընտրություն կարելի է անել, ապա ասացի.

— Մի անգամ տեսել եմ նեգրերին այնտեղ մտնելիս:

Նրանք երկուսն էլ մի փոքր շարժվեցին տեղում, այնպիսի տեսք ստանալով, կարծես երբեք չէին սպասում նման բան, միաժամանակ ցույց տալով, թե դա անսպասելի չէ: Ապա դուքսն ասաց.

— Ինչպե՞ս, բոլորը միասի՞ն:

— Ոչ, ո՛չ բոլորը միասին... այսինքն՝ չեմ կարծում, թե երբևէ տեսել եմ բոլորին միանգամից այնտեղից դուրս գալիս, միայն մի անգամ...

— Հապա՛, հապա՛: Այդ ե՛րբ էր:

— Դա հուղարկավորության օրն էր, առավոտյան: Այնքան էլ վաղ չէր, ես երկար էի քնել: Աստիճաններով ներքև էի իջնում և տեսա նրանց:

— Լավ, շարունակիր, շարունակիր: Ի՞նչ էին անում, ինչպե՞ս էին իրենց պահում:

— Ոչինչ չէին անում: Առանձին ձևացումներ, որքան հիշում եմ, չտեսա: Նրանք ոտքերի մատների վրա քայլելով հեռացան: Այնպես որ ես բավական պարզ տեսա, որ նրանք, ըստ երևույթին, գնացել էին կարգի բերելու ձերո՞ւ մեծության սենյակը կամ նման մի բան անելու, ենթադրելով, որ դուք վեր եք կացել: Բայց գտնելով, որ դուք դեռ քնած եք, առանց ձեզ արթնացնելու դուրս են եկել, թեև արդեն չէին արթնացրել ձեզ:

— Այն քեզ փորձանք, — ասաց թագավորը, և նրանք երկուսն էլ բավական վատ, տխմարացած տեսք ունեին: Մի բոլոր նրանք կանգնած՝ մտածում ու գլուխներն էին քորում: Ապա դուքսը պոռթկաց մի տեսակ գայրացկոտ ծիծաղով և ասաց.

— Այն թե հնարամիտ էին: Այդ նեգրերը ի՛նչ հիանալի խաղացին իրենց դերը: Այնպես էին ձևացնում, թե շատ են ցավում, որ այստեղից գնում են և մենք էլ՝ ես, դուք, ամեն ոք, հավատացած էինք, թե իսկապես ցավում են: Այլևս չասեք, թե նեգրը չունի շինծու, կեղծ վիշտ ցույց տալու տաղանդ: Այն եղանակը, որով նրանք խաղացին այդ դերը, ում ասեք կհիմարացներ: Իմ կարծիքով, դրանք հարստության աղբյուր են: Եթե ես ունենայի դրամագլուխ և թատրոն, ցուցադրելու համար սրանից ավելի լավ բան չէի ուզե՞նա: Իսկ մենք վաճառեցինք չափազանց չնչին գնով և այդ չնչին գինն էլ չենք ստացել: Ասա, որտե՞ղ է այդ վճարի չեկը:

— Բանկում, ժամկետին է սպասում, որտեղ պիտի լինի:

— Լավ, այդ դեպքում լավ, փառք ասածո:

Ես մի տեսակ երկչոտությամբ հարցրի.

— Բա՛ն է պատահել:

Թագավորը խոյացավ ինձ վրա ու բղավեց.

— Քո գործը չէ, լեզուդ քե՛զ քաշիր և գործիդ կաց, եթե գործ ունես: Քանի դեռ այս ավանում ենք, չմոռանաս, լսո՛ւմ ես:

Ապա ասաց դքսին.

— Մենք պետք է կույ տանք այդ և ոչինչ չասենք. լեզուներս պիտի ներս քաշենք, ուրիշ ոչինչ:

Մինչ նրանք իջնում էին աստիճաններով, դուքսը քրքջաց և ասաց.

— Շտապ վաճառք և չնչին օգուտ: Լավ գործ է, չէ՞:

Թագավորը խեթ-խեթ նայեց և ասաց.

— Ես աշխատում էի լավագույն ձևով գլուխ բերել գործը, երբ այդպես շտապում էի վաճառել դրանց: Եթե օգուտը չնչին եղավ, և կորուստն էլ մեծ, ապա դրանում դուք նույնքան մեղավոր եք, որքան ես:

— Լավ, եթե իմ խորհրդին հետևե՞իք, նեգրերը դեռ այստեղ կլինե՞ին, իսկ մենք՝ գնացած:

Թագավորը հայհոյեց, թեև այնպես չափավոր, որ իրեն չվնասեր, ապա նայեց շուրջն ու աչքերը չռեց վրաս: Նա ինձ խիստ հանդիմանեց, որ չէի գնացել, հայտնել իրեն, թե նեգրերի եմ տեսել իր սենյակից դուրս գալիս և մատների վրա կամացուկ քայլելիս: Ասաց, որ ամեն հիմար էլ դրանից մի բան կհասկանար: Մի պտույտ գործեց ու սկսեց ինքն իրեն հայհոյել, ասելով, որ այդ ամբողջը արդյունք է այն բանի, որ ինքն ուշ է անկողին մտել, առավոտյան իր բնական հանգիստը չի ամել և անիծվի ինքը, եթե մեկ էլ նման սխալ կրկնի: Նրանք հեռացան հայհոյելով, իսկ ես անչափ ուրախ էի, որ կարողացա մեղքը նեգրերի վրա բարդել, առանց նրանց որևէ վնաս տալու:

Գլուխ քսանութերորդ

Շուտով վեր կենալու ժամանակը եկավ: Ես աստիճաններով իջա ներքևի հարկը: Երբ անցա աղջիկների սենյակի մոտով, դուռը բաց էր, և ես տեսա Մերի Ջեյնին իր սնդուկի մոտ նստած, որը բաց էր, և նա իրեր էր դասավորում, պատրաստվելով մեկնել Անգլիա: Միայն թե այդ պահին նա ոչինչ չէր անում. ծնկներին ծալած մի զգեստ էր գցել և դեմքը ձեռքերի մեջ առած՝ լաց էր լինում: Ինձ սարսափելի վատ զգացի՝ տեսնելով նրան այդ վիճակում: Ով էլ իմ տեղը լիներ, կխղճահարվեր: Ես ներս մտա և ասացի.

— Միսս Մերի Ջեյն, դուք չեք կարող տանել, երբ մարդկանց տեսնում եք ձախորդության մեջ: Ես էլ միշտ այդպես եմ: Ասացեք, ի՞նչ է պատահել:

Եվ նա պատմեց: Նրա վիշտը նեղերն էին: Ես այդպես էլ գիտեի: Ասաց, որ դեպի Անգլիա սպասվող ճանապարհորդության հաճույքը դրանով թունավորվեց, որ ինքը չգիտե, թե ինչպես կարող է երջանիկ զգալ իրեն այնտեղ, երբ միշտ պիտի հիշի, որ նեղը մայր ու երեխաները այլևս իրար չեն տեսնելու: Եվ նա ավելի դառնորեն սկսեց արտասովել ու ձեռքերն իրար խփելով ասաց.

— Օ՛հ, աստված իմ, չէ՞ որ այլևս իրար չեն տեսնելու:

— Բայց կտեսնեն, ամենաուշը երկու շաբաթում, ես հաստատ գիտեմ, — ասացի ես:

Օրենքի ուժն իմ մտածելուց առաջ էր անցել: Դեռ չէի շարժվել տեղիցս, երբ նա թևերը պարզեց իմ պարանոցի շուրջը և ասաց, որ այդ բառերը նորից, նորից ու նորից կրկնեմ:

Չզացի, որ բերանիցս խոսք թոցրի և ասացի ավելին, քան կարելի էր: Ի՞նչ անեի: Խնդրեցի թույլ տալ մեկ րոպե մտածելու: Նա նստած էր՝ անհամբեր, հուզված, գեղեցիկ, բայց իմ ասածից մասամբ երջանկացած, թեթևացած էր զգում իրեն այնպես, ինչպես ցավոտ ատամ քաշած մարդը: Ուստի ես սկսեցի մտքումս ծանրութեթև անել անելիքս: Ինքս ինձ դատում էի. եթե մեկը, նեղն ընկնելիս ճշմարտությունն է ասում, մեծ վտանգի է ենթարկում իրեն: Ես փորձառություն չունեի և այդ պահին հաստատ չէի կարող ասել, թե դա որքան վտանգավոր է: Բայց թվում էր, թե այդպես է: Մակայն այստեղ հանգամանքն այնպիսին էր, որ ավելի լավ էր ասել ճշմարտությունը: Դա ավելի քիչ էր վտանգավոր, քան սուտը: Պետք է հիշեի և ազատ ժամանակ քննարկելի այդ հարցը, որը տարօրինակ էր և կանոնների հակառակ: Նման բան երբեք չէի տեսել: Վերջապես, ասացի ինքս ինձ, որ պետք է փորձեմ, այս անգամ պիտի վեր կենամ և ասեմ ճշմարտությունը, թեև դա չափազանց նման էր վառողի տակառի վրա նստելուն, երբ հետաքրքրությունից պայթեցնում են՝ տեսնելու, թե այն ուր է շարտում իրենց: Եվ ես ասացի.

— Միսս Մերի Ջեյն, դուք քաղաքից դուրս ունե՞ք մի տեղ, ուր կարողանաք գնալ և մնալ երեք-չորս օրով:

— Այո, միսսը Լոթրոփի տունը: Իսկ ինչո՞ւ եք հարցնում:

— Առայժմ հետաքրքիր չէ, թե ինչու: Եթե ես ասեմ ձեզ, թե նեղերն ինչպես են իրար տեսնելու... երկու շաբաթում... այս տան մեջ... և ապացուցեմ, թե որտեղից գիտեմ, այդ դեպքում դուք կգնա՞ք միսսը Լոթրոփի մոտ և այնտեղ կմնա՞ք չորս օր:

— Չորս օր, — ասաց նա, — մի տարի կմնամ:

— Շատ լավ, — ասացի ես, — ես ձեզանից ավելին չեմ ուզում, քան ձեր խոստումը, դա ինձ համար ավելին է, քան մի այլ մարդու՝ Աստվածաշունչ համբուրելը:

— Նա ժպտաց ու շատ անուշ շիկնեց: Ես ասացի.

— Եթե թույլ կտաք, ես կծածկեմ դուռը և կկողպեմ:

Այնուհետև վերադարձա տեղս, նստեցի և ասացի.

— Չգրադվեք, հանգիստ նստեք և ասածներս ընդունեք, ինչպես տղամարդ: Ես որոշել եմ ձեզ ճշմարտությունն ասել, իսկ դուք ձեզ պետք է պինդ պահեք, միաս Մերի, որովհետև լավ բան չեմ ասելու և լսելն էլ ծանր է: Բայց ուրիշ ճար չկա: Ձեր այս հորեղբայրները ձեր հորեղբայները չեն, դրանք երկու խարդախ մարդիկ են, իսկական թափառաշրջիկներ: Ահա, ամենավատն ասացի, մնացածը հեշտ է տանելը:

Այդ լուրը, իհարկե, նրան ցնցեց, բայց ես այժմ գտնվում էի ծանծաղ ջրում և ուղղակի արշավեցի առաջ: Ամբողջ ժամանակ նրա աչքերը ավելի ու ավելի բոցավառվեցին: Պատմեցի ամեն մի պարսավելի մանրամասնություն, սկսած այն պահից, երբ առաջին անգամ հանդիպեցինք այդ երիտասարդ հիմարին, որը շոգենավով բարձրանալու էր վեր, և հասցրի մինչև այնտեղ, երբ աղջիկը տան շեմքին իրեն զցեց թագավորի գիրկը, և թագավորը նրան համբուրեց տասնվեց-տասնյոթ անգամ: Մերին վերջալույսի պես շառագունած՝ վեր թռավ, գոչելով:

— Օ՛հ, այդ անասո՛ւնը: Դե՛հ, չպետք է ոչ մի բոպե կորցնել, պետք է դրանց պատել կուպրով, փետուրների մեջ թավալել տալ ու զցել գետը:

Ես ասացի.

— Իհարկե: Բայց ե՞րբ եք ուզում այդ անել, նախքան Լոթրոփի տունը գնա՞լը, թե՞...

— Օ՛հ, ինչի՛ մասին եմ մտածում, — ասաց նա ու նստեց իր տեղը, — մի՛ լսեք իմ ասածները, խնդրում եմ, հաշվի մի՛ առեք: Չեք առնի, չէ՞:

Նա իր թավշյա ձեռքը այնպե՛ս քնքշորեն դրեց իմ ձեռքին, որ ես մտքումս վճռեցի. կմեռնեմ, բայց նրա ասածից դուրս չեմ գա:

— Ես երբեք չմտածեցի, թե այդպես կհուզվեմ, — ասաց նա, — այժմ շարունակեցեք, ես այլևս այդպես չեմ վարվի: Ասացեք ի՞նչ անեմ: Ինչ էլ որ ասեք, կկատարեմ:

— Լավ, ասացի ես, — այդ երկու խարդախներն այլանդակ գույգ են կազմում: Այնպես եղավ, որ ես ստիպված եմ նրանց հետ քիչ ավելի երկար ճանապարհորդել: Ուզեմ, թե չուզեմ: Թե ինչու՞ ավելի լավ է այդ մասին ձեզ ոչինչ չասեմ: Եթե դուք այս ավանում նրանց մերկացնեք, ես կազատվեմ նրանց ճանկերից, և ամեն ինչ լավ կլինի ինձ համար: Բայց կա մի ուրիշը, որին չեք ճանաչում, և որը մեծ նեղությունների մեջ կընկնի: Մենք պետք է փրկենք նրան, այնպես չէ՞: Ուրեմն՝ հասկանալի է, մենք չպետք է այստեղ նրանց մասին որևէ բան ասենք:

Այս խոսքերն ասելիս գլխումս մի լավ միտք ծագեց: Ես տեսնում էի, թե ինչպես կարող էի ինձ ու Ջիմին ազատել այդ խարդախներից. նրանց այստեղ բանտարկել տալ և ապա հեռանալ: Բայց ես չէի ուզում լաստը ցերեկով գետնի ի վար տանել. շարունակ հարձուփորձ կանեին: Դրա համար էլ վճռեցի սպասել մինչև մթնի: Ես ասացի.

— Միսս Մերի Ջեյն, ասեմ, թե ինչ ենք անելու, և դուք ստիպված չեք լինի այդքան երկար ժամանակ մնալ միստր Լոթորոփի մոտ: Այդ վայրը այստեղից որքա՞ն է հեռու:

— Չորս մղոնից ոչ պակաս. գյուղական վայր է, ավանի ետևում:

— Ոչինչ, այնքան վատ չէ: Այժմ գնացեք այնտեղ և հանգստացեք մինչև ժամը ինը կամ կամ ինն անց կես, ապա խնդրեցեք, որ ձեզ նորից բերեն այստեղ: Պատճառ կրոնեք, թե բան եք մոռացել: Եթե ժամը տասնմեկից առաջ լինեք այստեղ, պատուհանին մի մոմ դրեք, և եթե ես դրանից հետո չեկա, նշանակում է գնացել եմ և ապահով եմ: Այնուհետև դուրս կգաք, ում որ պետք է կհայտնեք նրանց խարդախության մասին, և այդ գազաններին բանտարկել կտաք:

— Լավ, — ասաց նա, — այդպես կանեմ:

— Իսկ եթե պատահի, որ ես հեռացած չլինեմ, և ինձ էլ նրանց հետ ձերբակալեն, դուք կկանգնե՞ք, կասե՞ք, որ ես ամեն ինչ նախօրոք հայտնել եմ ձեզ և կպաշտպանե՞ք ինձ ձեր ամբողջ կարողությամբ:

— Կպաշտպանեմ ձեզ, իհարկե, կպաշտպանեմ: Ոչ որ ձեր մագին չի դիպչի, — ասաց նա, և ես տեսա, թե ինչպես այդ պահին նրա ունգերը լայնացան, ացբերը փայլեցին:

— Եթե ես հեռացած լինեմ, նշանակում է այստեղ չեմ լինի, — ասացի ես, — և չեմ կարողանա ապացուցել, որ այս սրիկաները ձեր հորեղբայրները չեն, չեմ կարող ապացուցել, եթե նույնիսկ այստեղ լինեմ: Կարող եմ երդվել, որ դրանք խարդախ և թափառաշրջիկ մարդիկ են, ուրիշ ոչինչ: Իհարկե, դա էլ մի բան արժե: Բայց կան մարդիկ, որ կարող են այդ բանն ինձնից լավ ապացուցել, և դրանք այնպիսի մարդիկ են, որոնց վկայությունն այնպես շուտ կասկածի տակ չի առնվի, ինչպես իմը: Կասեմ, թե ինչպես գտնել նրանց: Տվեք ինձ մի մատիտ և թուղթ: Ահա. «Արքայական ընծուղտ, Բրիքսվի»:
Պահեցեք այդ թուղթը, չկորցնեք: Երբ դատարանը կուզենա այս երկուսի մասին որոշ բան հայտնաբերել, թող լուր ուղարկի Բրիքսվի և ասի, որ ձերբակալել են այն մարդկանց, որոնք խաղացել են «Արքայական ընծուղտը», և խնդրի մի քանի վկա ուղարկել: Այդ դեպքում ամբողջ քաղաքը, միսս Մերի, մեկ ակնթարթում կթափվի այստեղ: Նրանք կգան ստկալի կատաղած:

Իմ խելքով, այժմ ամեն ինչ ճիշտ էինք որոշել: Ուստի ասացի.

— Թողեք աճուրդը շարունակվի և դրա համար մի՛ անհանգստացեք: Ոչ որ պարտավոր չե՞ գնած բանի համար վճարել, մինչև աճուրդից մեկ օր չանցնի, նկատի ունենալով հայտարարության կարճատևությունը: Այդ խաբերաններն էլ այստեղից չեն հեռանա, մինչև դրամը չստանան: Իսկ մենք գործն այնպես ենք կարգադրել, որ այդ վաճառքը օրինական համարվել չի կարող: Նրանք դրամը չեն ստանա: Կստացվի այնպես, ինչպես նեգրերի հետ էր. վաճառքն օրինական չէ, և նեգրերը շուտով ետ կգան: Նրանք չեն կարող նեգրերի դիմաց վճար ստանալ: Նրանք ամենադժվար կացության մեջ են ընկել, միսս Մերի:

— Լավ, հիմա ես կիջնեմ ներքև նախաճաշելու և ապա ուղիղ կմեկնեմ միստր Լոթորոփի տունը:

— Ոչ, այդ ճիշտ չի լինի, միսս Մերի Ջեյն, — ասացի ես, — դա ճիշտ չէ: Նախաճաշից առաջ գնացեք:

— Ինչո՞ւ:

— Ձեր կարծիքով ես ի՞նչ նկատի ունեի, երբ խորհուրդ տվեցի գնալ, միսս Մերի:

— Երբեք այդ մասին չեմ մտածել, ոչ էլ մտածում եմ: Չգիտեմ: Ասացեք, ինչո՞ւ:

— Գնալու պատճառն այն է, որ դուք այս խաբեբաների նման աներես չեք: Ես չգիտեմ այնպիսի մի գիրք, որ ձեր դեմքի չափ պարզ լինի: Մեկնումեկը ձեր մտածածը կկարդա ձեր դեմքին, ինչպես խոշոր տառերով տպված մի գիրք: Ի՞նչ եք կարծում, կարո՞ղ եք գնալ, հանգիստ կանգնել ձեր «հորեղբայրների» առջև, երբ նրանք կգան, բարի լույս կմաղթեն ու կհամբուրեն ձեզ, և երբեք չեք...

— Հասկանալի է, հասկանալի, բավական է: Այո, նախաճաշից առաջ պետք է գնալ, ուրախությամբ: Քույրերիս թողնե՛մ նրանց մոտ:

— Այո. նրանց մասին մի՛ մտածեք: Նրանք դեռ որոշ ժամանակ պետք է համբերեն: Եթե բոլորդ գնաք, նրանք կարող են կասկածել: Չեմ ուզում, որ դուք տեսնեք նրանց, ոչ էլ ձեր քույրերին, ոչ էլ այս ավանում որևէ մեկին, որովհետև եթե այստեղի մի հարևան հարցնի, թե ձեր «հորեղբայրների» առողջությունն այս առավոտ ինչպես է, ձեր դեմքը որոշ բան կմատնի: Ո՛չ, միսս Մերի Ջեյն, դուք անմիջապես գնացեք: Ես ամեն ինչ այստեղ ձեր քույրերի հետ կկարգավորեմ: Միսս Սյուզաննային կասեմ, որ ձեր սերն ու հարզանքը հայտնի նրանց և ասի, որ դուք մի քանի ժամով գնացել եք մի փոքր հանգստանալու, թարմանալու կամ մի բարեկամի տեսնելու և կվերադառնաք երեկոյան կամ վաղ առավոտյան:

— Գնալ բարեկամի տեսնելը շատ լավ է, բայց չեմ ուզում իմ սերն ու հարզանքը հայտնել նրանց:

— Լավ, թող այդպես լինի:

— Բայց քրոջն այդպես ասելը վատ չէր. դրանից վնաս չէր գա: Դա մի փոքրիկ բան էր, առանց նեղության: Եվ հենց փոքրիկ բաներն են, որ ամենից ավելի են մարդկանց ճանապարհը հարթում: Մերի Ջեյնը դրանով հանգիստ կլիներ, և ասելն էլ ոչ մի նեղություն չէր պատճառի: Ապա ասացի.

— Եվս մի բան, դրամի տոպրակը:

— Է՛հ, դա նրանց ձեռքում է, որքա՛ն տխմար էի, որ հանձնեցի նրանց:

— Ո՛չ, դուք սխալվում եք: Տոպրակը նրանց մոտ չէ:

— Ինչպե՛ս, ո՞վ է վերցրել:

— Լավ կլիներ, որ իմանայի ում մոտ է, բայց չգիտեմ: Ինձ մոտ էր, որովհետև ես այն գողացա. գողացա, որպեսզի ձեզ հանձնեմ: Գիտեմ, թե որտեղ թաքցրի, բայց վախենում եմ, թե այնտեղ չէ: Անչափ տխուր եմ դրա համար, միսս Մերի Ջեյն: Ինձ համար ավելի ցավալի բան չէր կարող լինել: Բայց ես ինչ կարողացել եմ, արել եմ, ազնիվ խոսք: Քիչ էր մնում, որ բռնվեի և ստիպված եղա թաքցնել առաջին հանդիպած տեղում, միայն թե այնքան էլ հարմար տեղ չէր:

— Օ՛հ, բավական է մեղադրեք ինքներդ ձեզ, դա շատ վատ բան է, ես թույլ չեմ տա: Ի՞նչ կարող էիք անել. դա ձեր հանցանքը չէ: Որտե՞ղ թաքցրիք:

Ես չէի ուզում նորոգել նրա վիշտը, չէի կարող բերան բաց անել ասելու այն, ինչ ստիպելու էր նրան տեսնելու դիակը դագաղում՝ դրամի տոպրակը փորին դրած: Մի բուպե լռելուց հետո ասացի.

— Չեմ ուզում ասել, թե որտեղ դրեցի, միաս Մերի Ջեյն, եթե թույլ կտաք: Բայց կգրեմ մի կտոր թղթի վրա, և դուք կարող եք կարդալ ճանապարհին, երբ կգնաք միասը Լոթրոփի մոտ, իհարկե, եթե ուզում եք: Այդպես հնարավոր է:

— Այո, կարելի է:

Ես գրեցի. «Իրել եմ դագաղի մեջ: Պարկը դագաղի մեջ էր, երբ դուք գիշերն լաց էիք լինում դիակի վրա: Ես դռան հետևում էի և անչափ ցավում էի ձեզ համար, միաս Մերի Ջեյն»:

Աչքերս թրջվեցին, երբ հիշեցի նրա լացը՝ ուշ գիշերին, մենակ, դագաղի մոտ նստած: Իսկ այդ սատանաները նույն հարկի տակ հանգիստ քնած էին և պատրաստվում էին նրան կողոպտել: Երբ ծալեցի թուղթը և տվեցի, տեսա, որ աչքերը լցվում են արցունքի կաթիլներով: Նա թոթվեց իմ ձեռքն ու ասաց.

— Ցտեսություն: Ամեն ինչ կանեմ այնպես, ինչպես ասել եք: Եթե ձեզ այլևս չտեսնեմ, երբեք չեմ մոռանա, միշտ կմտածեմ ձեր մասին և կաղոթեմ ձեզ համար:

— Եվ գնաց:

Աղոթե՛լ ինձ համար: Կարծում եմ, եթե նա ինձ ճանաչեր, այնպիսի մի բան կվերցներ գլխովս տալու համար, ինչքան ուժը պատեր: Բայց միևնույն է, նա կաղոթեր ինձ համար: Նա այնպիսի աննկուն ոգի ուներ, որ կարող էր աղոթել Հուդայի համար, եթե նման միտք ունենար: Մերին նահանջել չգիտեր: Ինչ ուզում եք ասեք, բայց, իմ կարծիքով, նա իր մեջ ավելի շատ քաջություն, համարձակություն ուներ, քան իմ տեսած աղջիկներից որևէ մեկը: Իմ կարծիքով, նա ոտքից գլուխ քաջություն էր: Գուցե ասածս շողոքորթություն թվա, բայց դա այդպես չէ: Իսկ եթե խոսքը գեղեցկության ու բարության վերաբերի, նա բոլորից բարձր կլինի: Այն օրից Մերիին այլևս չեմ տեսել, բայց նրա մասին մտածել եմ, շատ ու շատ անգամ, միլիոն անգամ, հիշել նրա խոսքերը, թե կաղոթի ինձ համար: Եվ եթե երբևէ մտածեի, թե իմ աղոթքը նրան որևէ չափով օգուտ կտա, անիծվեմ, եթե չաղոթեի:

Մերի Ջեյնը երևի բակի դռնից էր գնացել, որովհետև ոչ ոք չէր տեսել նրան: Երբ տեսա Սյուզաննային և Նապաստակաշուրթին, հարցրի.

— Ի՞նչ է այն մարդու անունը, որին դուք երբեմն տեսակցության եք գնում. ապրում է գետի մյուս կողմում:

Նրանք ասացին.

— Ծանոթները շատ են, բայց գլխավորապես Փրոքթորների մոտ ենք գնում:

— Այո, հենց այդ է, — ասացի ես, — մոռացել էի: Լավ, միաս Մերի Ջեյնն ասաց ինձ, որ հայտնեմ ձեզ, թե ինքը շտապ գնում է այնտեղ. նրանցից մեկը հիվանդ է:

— Ո՞ր մեկը:

— Չգիտեմ, մոռացա անունը, բայց կարծում եմ դա...

— Աստված իմ, դեռ անցյալ շաբաթ նա շատ լավ էր: Ծա՛տ վատ է:

— Վա՛տ: Միսս Մերի Չեյնն ասում էր, որ ամբողջ գիշեր նստած են եղել նրա կողքին: Կարծել են, թե հազիվ գիշերը կյուսացնի:

— Մի տե՛ս, է՛: Իսկ ի՞նչ է պատահել:

Ես չեի կարող իսկույն որևէ հարմար հիվանդություն հնարել, ուստի ասացի.

— Խոզուկով:

— Խոզուկով քո տաստիկն է հիվանդ: Խոզուկով հիվանդի կողքին ամբողջ գիշերը չեն նստի:

— Չե՞ն նստի, ասում եք: Այդ տեսակի խոզուկի դեպքում նստում են: Այս խոզուկները տարբեր են: Միսս Մերի Չեյնն ասում էր, որ դա նոր տեսակի է:

— Ինչո՞վ է նոր:

— Այլ բարդություններ է տալիս:

— Ի՞նչ այլ բարդություններ:

— Քուրթեշ, կապույտ հագ, կարմիր քամի, թոքախտ, դեղնախտ, ուղեղի բորբոքում և չգիտեմ էլ ինչ:

— Ասովա՛ծ իմ: Եվ նրանք դա անվանում են խոզուկ:

— Միսս Մերի Չեյնն այդպես ասաց:

— Իսկ ինչո՞ւ են անվանում խոզուկ:

— Որովհետև խոզուկը հենց այդ է: Դրանից է սկսվում:

— Անիմաստ բան ես ասում: Մեկը կարող է սկզբում ոտքի մատը կոճղի դիպցնել, այնուհետև թույն ընդունել, ջրհորն ընկնել, վիզը ջարդել ու դեղը դուրս թափել, և եթե մի ուրիշը հարցնի, թե ինչից մեռավ այդ մարդը, մի տխմար պիտի ասի, թե մատը կոճղին դիպցրեց: Դրանում իմաստ կա՞: Այստեղ էլ իմաստ չկա: Վարակիչ է դա:

— Վարակի՞չ է: Ի՞նչ եք ասում: Նման է տափանի: Մութ ժամանակը մոտենում էր, դիպչում մեր մատին, հետո էլ՝ մյուս մատներին, այնպես չէ՛: Եվ չեք պրծնի մատից, մինչև ամբողջ տափանը ձեզ հետ քաշեք-տանեք: Դե՛հ, խոզուկը, կարելի է ասել, տափանից ավելի վատ է. մի անգամ որ բռնվեցիք, ազատվել չկա:

— Մարսափելի է, — ասաց Նապաստակաշուրթը, — գնամ հորեղբայր Հարվիի մոտ և...

— Իհարկե, — ասացի ես, — ձեր տեղը լինեի, ոչ մի բույս չեի կորցնի:

— Իսկ ինչո՞ւ:

— Մի բույս լսեցեք և հուսով եմ, որ կհասկանաք: Ձեր հորեղբայրները պարտավոր են հնարավորին չափ շուտ վերադառնալ Անգլիա: Բայց ի՞նչ եք կարծում, նրանք այնքան ստոր կլինե՞ն, որ իրենք մեկնեն, իսկ ձեզ թողնեն, որ ամբողջ ճանապարհը մենակ գնաք: Հասկանալի է, որ կսպասեն ձեզ: Բացի այդ, ձեր հորեղբայր Հարվին քարոզիչ է, այնպես չէ՛: Է՛հ, արդյոք քարոզիչը կխաբի՞ շոգենավի գործավարին, կխաբի՞, որպեսզի նրանք թույլ տան միսս Մերի Չեյնին նավ բարձրանալ: Իհարկե, դուք գիտեք, որ չի խաբի: Ուրեմն ի՞նչ կանի: Պարզ է, որ կասի. «Շատ ցավալի է, բայց եկեղեցական գործերը պետք է հնարավորության չափ յոյս գնան առանց ինձ, քանի որ եղբորս դուստրը վարակվել է

բազմակի, ահավոր հիվանդությամբ՝ խոզուկով: Ուստի իմ հարկադրյալ պարտականությունն է նստել այստեղ և սպասել երեք ամիս, որպեսզի պարզվի, նա վարակվե՞լ է, թե՛ ոչ»: Եթե գտնում եք, որ պետք է ձեր հորեղբայր Հարվիին հայտնել, ապա ոչ մի բանի ուշադրություն մի դարձրեք:

— Այլ քեզ բան: Ուրեմն՝ մենք այստեղ ենք մնալու և գժի նման շրջելու ենք այս ու այն կողմ, երբ բոլորս կարող էինք շատ լավ ժամանակ անցկացնել Անգլիայում, և սպասելու ենք, որպեսզի պարզենք, թե Մերի Ջեյնը վարակվե՞լ է: Ի՞նչ դատարկ բաներ ես ասում:

— Լավ, համենայն դեպս գուցե հարևաններից մի քանիսին ասեք:

— Չէ՛ մի: Դու բնածին ապուշությամբ բոլորին կհաղթես: Մի՞թ չես հասկանում, որ նրանք իսկույն ամեն տեղ կտարածեն լուրը: Մնում է միայն մի բան. ոչ որքի ոչինչ չասել:

— Լավ, գուցե դուք իրավացի եք: Այո, կարծում եմ, որ իրավացի եք:

— Բայց թվում է, մենք պարտավոր ենք որևէ կերպ հորեղբայր Հարվիին ասել, որ նա կարճ ժամանակով տեղ է գնացել, որպեսզի հորեղբայրը չանհանգստանա:

— Այո, միսս Մերի Ջեյնն ուզում էր, որ հայտնեք: Գնալիս ասաց. «Ասացեք, որ հորեղբայրներ Հարվիին և Վիլյամին հաղորդեն իմ սերն ու համբույրները և ասեն, որ ես շտապ գնում եմ գետի մյուս կողմը տեսնելու միստր... միստր...», ի՞նչ էր այդ հարուստ ընտանիքի ազգանունը, մոռացա: Ձեր հորեղբայր Պիտերը սովորաբար շատ է հարգելիս եղել նրանց, այն ընտանիքը, որը...

— Երևի Ափթորիների մասին է խոսքը, չէ՞:

— Այո, այո, այդ էր... Այնպիսի ազգանուններ ունեն, որ մարդ չի կարողանում հիշել: Այո, այդ հայտնեք հորեղբայրներին, թե շտապ գնացել է Ափթորիների մոտ: Խնդրելու է, որ անպայման գան աճուրդի և տունը գնեն. հորեղբայր Պիտերն ավելի շուտ կուզենար նրանք գնեին, քան մեկ ուրիշը: Եվ նա նրանցից պոկ չի գա, մինչև խոսք չտան, թե կգան: Այնուհետև, եթե շատ հոգնած չլինի, իսկույն կվերադառնա: Իսկ եթե հոգնի, կվերադառնա ամենաուշը հաջորդ առավոտյան: Միսս Մերի Ջեյնն ասաց, որ Փրոքթորների մասին ոչինչ չասեք, միայն Ափթորիների մասին ասեք, որը միանգամայն ճիշտ կլինի, որովհետև նրանց մոտ էլ կգնա՝ տունը գնելու կապակցությամբ: Ես այդ գիտեմ. ինձ ասել է:

— Շատ լավ, — ասացին նրանք և վազեցին հորեղբայրների մոտ՝ նրանց հաղորդելու միսս Մերի Ջեյնի սերն ու համբույրները, ինչպես նաև մյուս մանրամասնությունները:

Այժմ ամեն ինչ լավ էր: Աղջիկները ոչինչ չէին ասի, որովհետև ուզում էին Անգլիա գնալ: Թագավորը և դուքսը նույնպես ուրախ էին նրա բացակայության համար: Ավելի լավ էր, որ նա աճուրդի գործով զբաղվեր, քան թե մնար տանը, դոկտոր Ռոբինսոնի աչքի առաջ: Ես ինձ շատ լավ էի զգում: Իմ կարծիքով, դերս բավական ճարպկորեն կատարեցի: Հազիվ թե Թոմ Մոյերը դրանից ավելի հարմար ելք գտներ: Իհարկե, նա գործն ավելի կբարդացներ, բայց ես չէի կարող այդքան հմտություն ցուցաբերել: Դե, այդ բանում վարժված չէի:

Աճուրդի գործը նրանք սկսեցին ավանի հրապարակում, իրիկնաղեմին, և դա տևեց շատ երկար: Ծերուկը պտտվում էր հայտարարողի շուրջը և երբեմն Աստվածաշնչից կեղծ բարեպաշտական խոսքեր մեջ բերում, իսկ դուքսը՝ «գո՛ւ-գո՛ւ» էր անում որպես հարզանքի արտահայտություն և մարդկանց սիրաշահում:

Շուտով անուրդը վերջացավ, ամեն ինչ վաճառվեց, ամեն ինչ, բացի գերեզմանոցի փոքրիկ տեղամասից: Նրանք աշխատեցին այդ էլ վաճառել: Ես երբեք չեմ տեսել այնպիսի մի ընձուղտ, ինչպիսին թագավորն էր, որն ուզում էր ամեն ինչ կուլ տալ: Մինչ նրանք զբաղված էին այս գործով, ավին մոտեցավ մի շոգենավ և երկու բոպետում գետափից գոռոցով, կանչով, ծիծաղով դեպի ավանն էր վազում ամբոխը:

— Ահա ձեր հակառակորդները, ահա Պիտեր Վելքսի ժառանգների մի նոր զույգ: Վճարեցեք դրամը, վճռեցեք, այս զույգերից ո՞ր մեկն է ավելի դուր գալիս ձեզ:

Գլուխ քսանիններորդ

Ամբոխն իր հետ բերում էր չափազանց դուրեկան արտաքինով մի ծեր ջենտլմենի, ինչպես և նույնքան համակրելի մի երիտասարդի: Երիտասարդի աջ թևը կապված էր վզից: Աստված իմ, ինչպե՛ս էին մարդիկ անընդհատ գոչում ու ծիծաղում: Բայց ես ոչ մի ծիծաղելի բան չէի տեսնում և կարծում էի, թե թագավորն ու դուքսը, տեսնելով այդ, որոշ չափով կձգվեն, կգունատվեն: Բայց ոչ, նրանք բոլորովին էլ չգունատվեցին: Դուքսը ցույց էլ չտվեց, թե ինչ-որ բան է տեղի ունենում: Նա շարունակում էր շրջել «գո՛ւ-գո՛ւ» անելով՝ երջանիկ ու գոհ, նման այն խնոցուն, որի մեջ գլղում են կաթն ու կարագը: Ինչ վերաբերում է թագավորին, նա ապշած ու թախծալից նայում, նայում էր, այս նորեկներին, կարծես նրա սիրտը մղկտում էր, որ աշխարհում կարող են լինել այդ աստիճանի խարդախ ու սրիկա մարդիկ: Նա այդ դերը սքանչելի էր կատարում: Ավանի անվանի մարդկանցից շատերը հավաքվել էին նրա շուրջը՝ հասկացնել տալու, որ իրենք իր կողմն են: Նորեկ ծերունի ջենտլմենը կատարելապես ապշել, առեղծվածային վիճակի մեջ էր ընկել: Շուտով նա սկսեց խոսել, և ես անմիջապես նկատեցի, որ նա բառերն արտասանում է ինչպես անգլիացի և ոչ թե թագավորի նման, թեև նմանեցնելու տեսակետից թագավորի արտասանությունն էլ վատ չէր: Ես չեմ կարող այստեղ տալ ծերունի ջենտլմենի բառերը, ոչ էլ կարող եմ նմանեցնել: Նա դարձավ դեպի ամբոխը և խոսեց մոտավորապես այսպես.

— Սա ինձ համար միանգամայն անսպասելի էր, և ես ուղղակի ու անկեղծորեն խոստովանում եմ, որ շատ էլ պատրաստ չեմ դիմադրելու և պատասխանելու: Ճանապարհին մեր գլխին փորձանք եկավ: Եղբորս թևը կոտրվեց և մեր ճանապարհորդական ծանրոցները երեկ գիշեր սխալմամբ ավի դուրս բերին այստեղից վերև, մի փոքրիկ քաղաքում: Ես Պիտեր Վելքսի եղբայր Հարվին եմ, սա էլ նրա եղբայր Վիլյամն է, որը չի կարող լսել կամ խոսել, նույնիսկ չի կարող նշաններով բավականաչափ բան հասկացնել, որովհետև այժմ միայն մեկ ձեռքն է շարժվում: Մեկ-երկու օրից, երբ ծանրոցները կստանան, կարող եմ ամեն ինչ ապացուցել: Բայց մինչև այդ ուրիշ ոչինչ չեմ ասի, կգնամ հյուրանոց և կսպասեմ:

Նա ու նոր խուլ ու համրը հեռացան: Թագավորը նրանց հետևից քրքջաց ու ծաղրեց.

— Թեև է կոտրվել: Հավանական է չէ՞: Շատ էլ հարմար է մի խարդախ մարդու համար, որը ստիպված է նշաններով խոսել, բայց չգիտե, թե ինչպես: Իրերը ճանապարհին կորել են: Հիանալի է, նույնիսկ բավական խորամանկ ձև է տվյալ պարագայում:

Եվ նա նորից ծիծաղեց, ծիծաղեցին և հավաքվածները, բացի երեք-չորս կամ վեց հոգուց: Վերջիններից մեկը բժիշկն էր, մյուսը՝ սրահայաց մի ջենտլմեն՝ ուսին կապերտից

հին ձևի խուրջին գցած: Նա նոր էր դուրս եկել շոգենավից և ցածրաձայն խոսում էր բժշկի հետ, երբեմն էլ հայացքը ուղղում թագավորին: Գուլիսները շարժվում էին ի հաստատումն միմյանց ասածի: Դա օրենսգետ Լեվի Բելն էր, որ գետով բարձրացել էր Լուիսվիլ: Երրորդը բարձրահասակ, չեչոտ դեմքով մի աժդահա մարդ էր, որը, գալով այնտեղ, լսեց ծերունի ջենտլմենի ասածները սկզբից մինչև վերջ և այժմ լսում էր թագավորին: Երբ թագավորը վերջացրեց, այս մարդը վեր կացավ ու ասաց.

— Լսեցեք, եթե դուք Հարվի Վիլքսն եք, ապա ասացեք, թե ե՞րբ եկաք այս ավանը:

— Հուղարկավորությունից մեկ օր առաջ, բարեկամ, — ասաց թագավորը:

— Օրվա ո՞ր ժամին:

— Երեկոյան, մայրամուտից մեկ-երկու ժամ առաջ:

— Ինչո՞վ եկաք:

— Եկա «Սյուզեն Պոուել» շոգենավով, Ցինցինատիից:

— Լավ, ուրեմն՝ ինչպե՞ս կարողացաք առավոտյան մակույկով լինել հրվանդանի մոտ:

— Ես առավոտյան հրվանդանի մոտ չեմ եղել:

— Ստում եք:

Մի քանիսը միջամտեցին ի պաշտպանություն թագավորի, և չեչոտին խնդրեցին այդ ձևով չխոսել ծերունու և քարոզչի հետ:

— Կորչի՛ սրա նման քարոզիչը: Սա խաբերա է, ստախոս: Այդ առավոտ նա նավակով ավի էր դուրս եկել հրվանդանի մոտ: Ես այնտեղ եմ ապրում, գիտեք, չե՞: Այն ժամանակ այնտեղ էի, երբ սա էլ այնտեղ էր: Ես տեսա նրան: Նա մակույկով այնտեղ եկավ Թիմ Քոլլինսի ու մի տղայի հետ:

Բժիշկը վեր կացավ ու ասաց.

— Եթե այն տղային բերենք այստեղ, կճանաչե՞ք, Հայնս:

— Կարծում եմ, որ կճանաչեմ, բայց հաստատ չեմ կարող ասել: Ա՛յ, այն տղան է, այնտեղ կանգնած: Շատ հեշտ ճանաչեցի:

Նա մատով ցույց տվեց ինձ: Բժիշկն ասաց.

— Հարևաններ, ես չգիտեմ նոր եկող զույգն էլ խարդախ է, թե ոչ, բայց եթե այս երկուսը խարդախ մարդիկ չեն, այդ դեպքում ես հիմար մարդ եմ, ուրիշ ասելիք չունեմ: Իմ կարծիքով մեր պարտականությունն է հետևել, որ սրանք չհեռանան այստեղից, մինչև լրիվ պարզենք այս հարցը: Դե՛, արի, Հայնս, բոլորդ եկեք: Մենք այս մարդկանց տանելու ենք պանդոկը, որ երես առ երես հանդիպեն մյուս զույգի հետ, և ես կարծում եմ՝ մենք իսկույն որոշ բան կպարզենք:

Ամբոխին շատ դուր եկավ այդ առաջարկը, թեև թագավորի կողմնակիցները, գուցե այնքան էլ գոհ չէին: Բոլորս ճանապարհ ընկանք դեպի պանդոկ: Իրիկնադեմ էր: Արեգակը մայր էր մտնում: Ինձ առաջնորդում էր բժիշկը՝ ձեռքս բռնած: Նա բավական բարեհաճ էր իմ նկատմամբ, բայց երբեք ձեռքս բաց չթողեց:

Մեզ բոլորիս բերեցին պանդոկի մի մեծ սենյակ և վառեցին մի քանի մում: Այստեղ բերին և նոր գույգին: Ամենից առաջ բժիշկն ասաց.

— Ես չեմ ուզում այս երկու մարդկանց նկատմամբ շատ խիստ լինել, բայց, իմ կարծիքով, սրանք խաբեբաներ են և կարող են մեղսակիցներ էլ ունենալ, որոնց մասին ոչինչ չգիտեմ: Եթե կան մեղսակիցներ, ապա դրանք չեն փախչի, իրենց հետ տանելով Պիտեր Վիլքսի թողած դրամը: Միանգամայն հնարավոր է: Եթե այս մարդիկ խաբեբաներ չեն, ապա դեմ չեն լինի, որ դրամն էլ բերել տանք այստեղ և պահենք, մինչև նրանք ապացուցեն, որ խաբեբաներ չեն: Ճիշտ չէ՞:

Բոլորը համաձայնեցին այս առաջարկությանը: Ինձ թվում էր, թե նրանք մեր խմբին բավական նեղ վիճակի մեջ գցեցին հենց սկզբից: Բայց թագավորը տխուր նայեց նրանց ու ասաց.

— Ջենտլմեններ, շատ կուզենայի, որ դրամն այնտեղ լիներ, որովհետև ես ցանկություն չունեմ որևէ բանով խոչնդոտ հանդիսանալ այս թշվառ գործի ուղղամիտ, հրապարակային, բացեիբաց քննարկմանը, բայց, ավանդ, դրամն այլևս չկա, կարող էք մեկին ուղարկել և ստուգել, եթե ուզում եք:

— Ուրեմն՝ որտե՞ղ է:

— Է՛հ, երբ եղբորս դուստրը դրամը հանձնեց ինձ պահելու իր համար, ես վերցրի ու թաքցրի այն իմ մահճակալի ծղոտե ներքնակի մեջ: Չէի ցանկանում մի քանի օրվա համար այստեղ բանկ դնել: Մահճակալը համարում էի ապահով տեղ, մենք էլ, նեգր ծառաներ չունենալով, ենթադրում էինք, թե նրանք նույնքան ազնիվ են, որքան Անգլիայում ունեցած մեր ծառաները: Բայց հենց հաջորդ առավոտյան նեգրերը գողացել էին դրամը, երբ ես ներքև իջա և վաճառեցի նրանց: Դեռ չգիտեի, թե դրամը գողացված է: Այնպես որ նրանք հանգիստ հեռացան՝ իրենց հետ տանելով դրամը: Այստեղ է իմ ծառան, որը կարող է այդ մասին ձեզ պատմել, ջենտլմեններ:

Բժիշկը և մի քանի այլ մարդիկ ասացին. «Անհեթեթ բացատրություն»: Ես նկատեցի, որ հազիվ թեկուզ մի հոգի լիովին հավատաց նրան: Մեկը հարցրեց ինձ, թե տեսե՞լ եմ նեգրերին դրամը գողանալիս: Ես ասացի՝ ոչ, բայց տեսել եմ նրանց սենյակից դուրս սողոսկելիս ու շտապ հեռանալիս: Ասացի, որ այդ պահին մտքովս ոչ մի վատ բան չանցավ, միայն նկատեցի, որ նրանք վախենում են, կարծելով, թե արթնացրել են իմ պարոնին և շտապում են հեռանալ, քանի դեռ պարոնս նրանց չի բռնել: Նրանք ինձ այլևս հարցեր չսովեցին: Այնուհետև բժիշկը շրջվեց իմ կողմը, հարցնելով.

— Դո՞ւ էլ անգլիացի ես:

Ասացի՝ այո: Նա և մի քանիսը ծիծաղեցին, ասելով.

— Սուտ է:

Այնուհետև նրանք շարունակեցին հետաքննությունը և մեզ նեղը լծեցին: Ժամերը հաջորդում էին իրար, բայց ոչ ոք ոչ մի բառ չասաց ընթրիքի մասին, ոչ էլ, ըստ երևույթին, այդ մասին մտածող կար: Այդպես շարունակվեց ու շարունակվեց: Դա ամենախառնաշփոթ բանն էր, որ երբևէ մարդ տեսել է: Նրանք թագավորին ստիպեցին երկար-բարակ պատմել իր պատմությունը: Մյուս ծեր ջենտլմենին ստիպեցին նույնն անել, և այստեղ բոլորը, բացի մի քանի նախապաշարված հիմարներից, կարող էին տեսնել, թե

ինչպես նոր եկած ծեր ջենտլմենը ճշմարտությունն է ասում, իսկ մյուսը՝ թագավորը ստում: Շուտով պահանջեցին, որ ես վեր կենամ ու ասեմ, թե ինչ գիտեմ: Թագավորը աչքի պոչով խեթ-խեթ նայեց ինձ, և ես անելիքս հասկացա: Պատմելով Շեֆֆիլդից, թե ինչպես էինք ապրում այնտեղ, պատմեցի անգլիացի Վիլքսերի մասին և այլն: Ես դեռ չէի խորացել իմ պատմության մեջ, երբ բժիշկը ծիծաղեց, իսկ իրավաբան Լեվի Բեյլը ասաց.

— Նստիր, տղաս, եթե ես քո տեղը լինեի, այդքան ջանք չէի թափի: Տեսնում եմ, որ դու ստելու սովոր չես: Ասածներդ բանի նման չեն. վարժվել է պետք: Քո դերը բավական անճարակ ես կատարում:

Ինձ փաղաքշանք պետք չէր, բայց ուրախ էի, որ գոնե այդ ձևով հանգիստ թողեցին: Բժիշկն ինչ-որ բան էր ուզում ասել: Նա շուռ եկավ ու հարցրեց.

— Եթե դուք հենց սկզբից քաղաքում լինեիք, Լեվի Բեյլ...

Բայց թագավորը նրան ընդհատեց, պարզեց ձեռքն ու ասաց.

— Մի՞թե սա իմ մեռած խեղճ եղբոր հին բարեկամն է, որի մասին նա այնքան հաճախ գրում էր:

Օրենսգետն ու նա միմյանց ձեռք սեղմեցին: Օրենսգետը սիրալիք ժպտաց: Նրանք մի քանի խոսք փոխանակեցին, ապա առանձնացան ու քչփչացին: Վերջապես իրավաբանը բարձրաձայն ասաց.

— Դա հարցը կփակի: Ես ձեր չեկը կվերցնեմ ու ձեր եղբոր չեկի հետ կուղարկեմ ուր հարկն է: Այն ժամանակ կիմանան, որ ամեն ինչ կարգին է:

Թուղթ, գրիչ բերեցին, և թագավորը նստեց, գլուխը թեքեց մի կողքի, լեզուն ծամելով սկսեց մրոտել ինչ-որ բան: Ապա գրիչը տվեցին դքսին: Դուքսը սկզբից կարծես իրեն լավ չէր զգում, բայց վերցրեց գրիչն ու գրեց: Օրենսգետը շուռ եկավ դեպի նոր եկած ջենտլմենը և ասաց.

— Այս հին նամակները Հարվի Վիլքսի գրածներն են, և ահա այս երկու մարդկանց ձեռագրերը: Ամեն մարդ կարող է ասել, որ Վիլքսից ստացված նամակները դրանք չեն գրել (թագավորը և դուքսը մերկացվածների հիմար տեսք ստացան, երբ հասկացան, որ օրենսգետը խաբել է իրենց): Այս էլ ձեր ջենտլմենի ձեռագիրն է, և շատ հեշտությամբ կարելի է ասել, որ հին նամակները դրանք չեն գրել: Փաստն այն է, որ այս ճանկոտոցը չի էլ կարելի ձեռագիր համարել: Ահա մի քանի նամակ...

Նորեկ ջենտլմենն ասաց.

— Խնդրում եմ, թույլ տվեք բացատրել: Ոչ որ չի կարող կարդալ իմ ձեռագիրը, բացի եղբորիցս, և նա արտագրում է իմ գրածը: Ձեր մոտի եղածը նրա ձեռագիրն է, ոչ թե իմը:

Բայց նա ձախ ձեռքով չի կարող գրել, — ասաց ծերունի ջենտլմենը, — եթե կարողանար աչ ձեռքն օգտագործել, ապա կտեսնեիք, որ նա է գրել և՛ իր, և՛ իմ նամակները: Մեր երկուսի նամակներին էլ նայեցեք, խնդրում եմ, և կտեսնեք, որ նույն ձեռագրով են գրված:

Օրենսգետը նայեց և ասաց.

— Կարծում եմ՝ այդպես է: Եթե նույնիսկ այդպես չէ, ապա նմանությունը շատ մեծ է, առաջ դա չէի նկատել: Լավ, լավ, լավ: Ես մտածում էի, թե մենք խնդիրը լուծելու ճիշտ ճանապարհի վրա ենք գտնվում, բայց դա մասամբ թերի է: Համենայն դեպս մի բան

ասպացուցված է. այս երկու ձեռագրերից ոչ մեկը այս Վիլքսերի ձեռագրի նման չէ, — ասաց նա, գլխով ցույց տալով թագավորին ու դքսին:

Այժմ ի՞նչ եք կարծում: Այդ ջորու գլուխ ծեր հիմարը տեղի կտա՞ր: Իհարկե, նա չէր հանձնվի: Նա ասաց, որ դա լավ փորձ չէ, որ իր եղբայր Վիլյամն աշխարհում առաջին կատակասերն է և հենց որ գրիչը թղթի վրա է դնում, կատակն սկսում է: Եվ նա տաքացավ ու այնքան փչեց, մինչև ինքն էլ հավատաց իր ասածներին: Բայց շուտով նորեկ ջենտլմենն ընդհատեց նրան՝ ասելով.

— Ես մի բան հիշեցի: Այստեղ կա մեկը, որ օգնել է իմ խեղճ եղբ... օգնել է հանգուցյալ Պիտեր Վիլքսի մարմինը կարգի բերելու՝ թաղման համար.

— Այո, — ասաց մեկը, — ես և Էբ Թըրները: Եկուսս էլ այստեղ էինք:

Ծերունին դարձավ դեպի թագավորն ու ասաց.

— Գուցե այս ջենտլմենն ասի, թե ինչ վիտվածք կար նրա կրծքին:

Թագավորն այստեղ ստիպված էր շատ արագ թափ տալ իրեն, մի բան հնարել, այլապես փուլ կգար, ինչպես գետափը, որի տակը գետակը փորել է: Այնպես անսպասելի էր այս հարցը: Դա այնպիսի բան էր, որ ամեն մեկին կհարկեր իր ծանրության տակ: Այն էլ առանց նախազգուշացման. ի՞նչ իմանար, թե ինչ վիտվածք կար: Նա մի փոքր գունատվեց. ելք չէր գտնում: Բոլորը լուռ էին: Ամեն ոք, մի փոքր առաջ թեքված, նայում էր նրան: Ինձ թվաց, թե այժմ նա դեն կգցի խաբեբայության դիմակը. այն այլևս պետք չէր: Բայց դեն զցե՞ց: Հազիվ թե նրա մտքով այդպիսի բան անցներ: Նա այդպես չարեց: Երևի ուզում էր այնքան շարունակել, մինչև հոգնեցներ մարդկանց, շատերը թողնեին գնային, և ինքն ու դուքսը հնարավորություն ունենային փախչել: Նա նստած՝ լուռ լսեց, ապա ժպտալով ասաց.

— Հը՛մ, բավականին դժվար հարց է, չէ՞: Այո, սըր, կարող եմ ասել, թե ինչ էր վիտված կրծքի վրա: Մի փոքրիկ, բարակ սլաք: Ահա թե ինչ, և եթե լավ չնայեք, չեք կարող տեսնել: Հիմա ի՞նչ կասեք, հը՞:

Ես երբեք չէի տեսել, որ ծերունին այդքան անսպասկառ լինի:

Նորեկ ծեր ջենտլմենը ոգևորված դարձավ Էբ Թըրների և նրա ընկերոջ կողմը: Ծերունու աչքերը փայլեցին. կարծես այս անգամ թագավորին բռնեց: Նա ասաց.

— Ահա, դուք լսեցի՞ք, թե ինչ ասաց նա, չէ՞: Պիտեր Վիլքսի կրծքին այդպիսի նշան եղե՞լ է:

Երկուսն էլ ասացին, որ այդպիսի նշան չեն տեսել:

— Լավ, — ասաց ծեր ջենտլմենը, — ձեր տեսածը նրա կրծքի վրա աղոտ, փոքրիկ Պ, Բ. և Վ է եղել՝ անվան սկզբնատառեր, որ նա վիտել էր երիտասարդ ժամանակ: Տառերն իրարից բաժանվում են գծիկներով: Այսպես՝ Պ-Բ-Վ: — Եվ նա գրեց թղթի վրա: — Այժմ ասացեք, այդպիսի նշաններ տեսե՞լ եք:

Երկուսն էլ նորից ասացին.

— Ոչ, չենք տեսել: Մենք ոչ մի նշան չենք տեսել:

Ներկա գտնվողները հուզմունքից միաբերան բղավեցին.

— Դրանք բոլորն էլ խաբեբաներ են: Դրանց պետք է խեղդել գետում, փակել վանդակում, — և բոլորը միանգամից սկսեցին կոնչալ, սկսվեց հարայ-հրոց, խառնաշփոթ աղաղակ: Բայց օրենսգետը բարձրացավ սեղանին ու բղավեց.

— Ջենտլմեններ, ջենտլմեններ, լսեցե՛ք, միայն մի խոսք, մի խոսք, եթե կբարեհաճեք: Դեռ մնում է մի միջոց. գնանք բացենք դիակը և ստուգենք:

Առաջարկությունը դուր եկավ նրանց:

— Ուռա՛, — բղավեցին բոլորը և անմիջապես ճանապարհ ընկան, բայց բժիշկն ու օրենսգետը ձայն տվին.

— Սպասեցե՛ք, սպասեցե՛ք: Այս չորսին ու տղային էլ տարեք և բռնեցեք օձիքներից, որ չփախչեն:

— Կբռնենք, կբռնենք, — բոլորը բղավեցին, — և եթե նշաններ չգտնենք, ամբողջ խմբին լինչի դատաստանի կենթարկենք:

Խոստովանում եմ, ես սարսափելի վախեցա, բայց ի՞նչ արած. փախչելու հնար չկար: Նրանք բոլորիս բռնեցին և իրենց հետ քարշ տվին ուղիղ դեպի գերեզմանատուն, որը մեկնկես մղոն հեռու էր, գետափին: Աղմուկն անչափ մեծ էր, և ամբողջ քաղաքը հետևում էր մեզ: Երեկոյան ժամը ինն էր:

Մինչ անցնում էինք տան մոտով, մտքումս ասացի, թե երանի՛ Մերի Ջեյնին ուրիշ տեղ ուղարկած չլինեի: Բավական էր, որ նա տեսներ, կվազեր, կգար, կփրկեր ինձ ու կմերկացներ այս խարդախներին:

Մենք գետի ճանապարհով խառնիխուրն իջանք ցած, ինչպես վայրի կատուներ: Երկինքն սկսեց մթնել, կայծակը փայլատակում էր, քամին սուրում էր տերևների միջով, և այդ բոլորը տեսարանն ավելի ահավոր էր դարձնում: Դա իմ գլխին եկած ամենաստուկալի փորձանքն էր: Եվ ես մի տեսակ անզգայացել էի. ամեն ինչ կատարվում էր ոչ այնպես, ինչպես ես էի ծրագրել: Փոխանակ այնպես անելու, որ մի կողմ քաշված հաճույքով դիտեի այս ամբողջ կատակերգությունը, փոխանակ Մերի Ջեյնին ապավինելու, որը վճռական պահին պետք է ինձ փրկեր ու ազատեր, այժմ հույսս դրել էի ինչ-որ վիտվածքի վրա: Իսկ եթե այդ նշանները չգտնեի՞ն...

Անտանելի էր այդ մասին մտածելը, բայց և ուրիշ ոչ մի բան չէի կարողանում հիշել: Ավելի ու ավելի մթնեց և հարմար ժամանակ էր դուրս պրծնելու, բայց Հայնսը՝ այդ հսկա, ամեհի մարդը, բռնել էր իմ բազկից, իսկ այդպիսի աժդահա մարդու ձեռքից ո՞վ կարող էր ազատվել: Նա ինձ քարշ տալով տանում էր իր հետևից: Նա չափազանց հուզված էր, և ես ետ չմնալու համար ստիպված էի վազել:

Բազմությունը ներխուժեց գերեզմանատուն, ինչպես հեղեղ: Երբ հասանք գերեզմանին, պարզվեց, որ բազեղը հարյուր անգամ ավելի շատ են, քան պետք էր հողը փորելու համար, բայց ոչ ոքի մտքով չի անցել, որ լապտեր բերի: Սակայն նրանք մի կերպ սկսեցին փորել կայծակի առաջացրած լույսի տակ և մեկին ուղարկեցին ամենամոտակա տունը, կես մղոն հեռու, լապտեր բերելու:

Նրանք մոլեգնաբար փորեցին ու փորեցին: Սարսափելի մութ էր: Անձրև տեղաց: Քամին սուրալով անցնում էր մեր վրայով, կայծակն ավելի ու ավելի էր ուժեղանում, ճայթում էր որոտը: Բայց մարդիկ այնպես տարված էին գործով, որ բոլորովին

ուշադրություն չդարձրին: Երբ կայծակը փայլատակում էր, մի ակնթարթում այդ բազմամարդ ամբոխի մեջ կարելի էր տեսնել ամեն ինչ, ամեն դեմք, գերեզմանից բարձրացող հողով լիքը բահեր: Հաջորդ վայրկյանին խավարն ամեն ինչ թաքցնում էր մարդկանց տեսողությունից, և ոչինչ չէր երևում:

Վերջապես դուրս բերին դագաղն ու սկսեցին քանդել կափարիչի պտուտակները: Մարդիկ խռնվել էին, ամեն կերպ աշխատելով առաջ ընկնել և տեսնել այն, ինչ տեղի էր ունենում: Սարսափելի տեսարան էր, մի կողմից մթությունը, մյուս կողմից մարդկանց իրարանցումը: Հայնսն, ինձ սարսափելի ցավ պատճառելով, քաշում էր իր ետևից: Նա այնպես հուզված էր և այնպես էր հեռում, որ կարծեք թե մոռացել էր իր գոյությունը: Հանկարծ շրջապատը ողողվեց կայծակի սպիտակ, շլացուցիչ լույսով, և մեկը գոռաց.

— Աստված վկա, ահա ոսկով պարկը՝ նրա կրծքին դրած:

Հայնսը մի կռինչ արձակեց, ինչպես բոլորը, բաց թողեց բազուկս և առաջ նետվեց պարկը տեսնելու, իսկ ես դուրս թռա ամբոխի միջից ու մթության մեջ վազեցի դեպի ճանապարհը: Թե ինչպես, ինքս էլ չեմ հիշում:

Ճանապարհին ինձանից բացի ոչ ոք չկար: Ես վազում էի ամբողջ ուժովս: Մեն-մենակ էի, եթե նկատի չունենանք թանձր խավարը, կայծակի փայլատակումը, անձրևի խշշոցը, քամու սուլոցը, որոտի ճայթյունը: Կարող եք վստահ լինել, որ ես լեղապատառ թռչում էի առաջ:

Երբ հասա քաղաք, այդ փոթորկալից ժամին դրսում ոչ ոք չկար: Խուլ փողոց որոնելու կարիք չեղավ: Ամբողջ ուժերս հավաքելով վազեցի գլխավոր փողոցով: Երբ մոտեցա մեր տանը, աչքերս ուղղեցի այդ կողմը: Ոչ մի լույս չկար. տունը թաղված էր մթության մեջ: Ես ինձ զգացի հուսախաբ, մի տեսակ թախիծով համակվեցի: Թե ինչու՝ չգիտեմ: Վերջապես, երբ արդեն անցնում էի տան մոտով, նկատեցի Մերի Ջեյնի պատուհանից երևացող լույսը: Միրտս այնպես բաբախեց, կարծես դուրս էր թռչում: Նույն վայրկյանին տունը և ամեն ինչ մնաց իմ ետևում, մթության մեջ: Գիտեի, որ այլևս դրանք չեմ տեսնելու: Նա իմ տեսած ամենալավ, ամենաբարի հոգու տեր աղջիկն էր:

Երբ քաղաքից այնքան էի բարձրացել վեր, որ կարող էի տեսնել կղզյակը, սկսեցի նավակ որոնել: Հենց որ կայծակի լույսով նկատեցի մի նավակ, որը շղթայով կապված չէր ափին, ներս ցատկեցի և թիավարեցի: Պարզվեց, որ դա միայն պարանով էր կապած: Կղզյակը բավական հեռու էր, գետի մեջտեղում, բայց ես ժամանակ չկորցրի, և երբ վերջապես հասա լաստին, այնպես էի ուժասպառ եղել, որ եթե հնարավոր լիներ, վայր կընկնեի շունչ առնելու: Բայց դրա ժամանակը չէր: Լաստը բարձրանալուն պես ձայն տվի.

— Շո՛ւտ, Ջի՛մ, դո՛ւրս արի և արձակի՛ր լաստը: Փա՛ռք աստծո, ազատվեցինք դրանցից:

Ջիմը դուրս թռավ հյուղակից ու թևերը պարզած, ընդառաջ վազեց: Ինչն՝ ուրախացավ: Բայց երբ կայծակի լույսի տակ մի պահ նայեցի նրան, սրտանաք եղա և ընկա գետը, որովհետև մոռացել էի, որ նա Լիր արքայի և ջրահեղձ արարի կերպարանք էր առել: Վախից լեղիս ճաքեց: Ջիմն ինձ դուրս բերեց ջրից, ուզեց գրկել ու օրհնել: Նա այնքան էր ուրախացել, որ ես վերադարձել էի, և մենք ազատվել էինք թագավորից ու դուքսից: Բայց ես ասացի.

— Հիմա չէ, Ջիմ, նախաճաշի ժամանակ, նախաճաշի ժամանակ: Այժմ արձակի՛ր լաստը, որ լողա ներքև:

Մի երկու վայրկյան անց մենք իջնում էինք գետն ի վար: Որքան լավ էր, որ նորից ազատ էինք այս մեծ գետի վրա, մեր գլխի տերը, և մեզ նեղություն տվող չկար: Ես ուրախությունից սկսեցի ուստոստել, մի քանի անգամ վեր-վեր ցատկեցի, կրունկներս իրար զարկելիս մի ձայն լսեցի, ծանոթ ձայն: Շունչս պահեցի, ականջ դրեցի ու սպասեցի: Եվ երբ հաջորդ փայլատակումը լուսավորեց մեր դիմացի ջուրը, տեսանք, որ երկու հոգի են: Հենված թիակներին, մակույկը մղել էին առաջ: Դա թագավորն ու դուքսն էին:

Ես նվաղած՝ անշարժ ընկա լաստի վրա և ինձ հազիվ զսպեցի, որ լաց չլինեմ:

Գլուխ երեսուներորդ

Երբ նրանք բարձրացան լաստի վրա, թագավորը նետվեց ինձ վրա և ցնցելով ուսերս ասաց.

— Փորձում էիր ծվել, հա՞, լակո՛տ: Չանձրացա՞ր մեր ընկերակցությունի, հը՞:

Ես ասացի.

— Ոչ, ձերդ մեծություն, մենք չենք... Խնդրում եմ, թողե՛ք ինձ, ձերդ մեծություն:

— Ուրեմն՝ ասա՛, շո՛ւտ, ի՞նչ էր միտքդ, թե չէ հիմա աղիքներդ կթափեմ:

— Ազնիվ խոսք, ես կպատմեմ ամեն ինչ այնպես, ինչպես պատահել է, ձերդ մեծություն: Այն մարդը, որ բռնել էր ձեռքս, ինձ հետ շատ սիրալիկ էր վարվում: Շարունակ ասում էր, որ ինքը ունեցել է մոտավորապես ինձ հասակակից տղա: Նա մեռել է անցյալ տարի, և այժմ ինքը ցավում է, երբ տեսնում է ինձ նման տղայի այսքան վտանգավոր դրության մեջ: Երբ մարդիկ ոսկին գտնելիս հանկարծակիի եկան ու խուժեցին դեպի դագաղը, նա բաց թողեց ինձ ու շնչաց. «Դե՛, փախի՛ր, թե չէ քեզ անպայման կկախեն»: Ես էլ դուրս թռա ու փախա: Ի՞նչ միտք ուներ իմ այնտեղ մնալը: Ես ոչինչ չէի կարող անել, և չէի ուզում կախվել այն ժամանակ, երբ կարող էի փախչել: Ոչ մի տեղ կանգ չառա, մինչև գտա մի մակույկ, և երբ տեղ հասա, Ջիմին խնդրեցի, որ շտապի, թե չէ ինձ կրռնեն ու կկախեն: Ասացի, որ վախենում եմ, թե դուք և դուքսը այժմ կենդանի չեք: Ես դրա համար անչափ տխուր էի, նույնպես և Ջիմը: Այժմ, երբ տեսա գալիս եք, շատ ուրախացա: Հարցրեք Ջիմին, ճիշտ եմ ասում, թե՞ ոչ:

Ջիմն իմ ասածը հաստատեց, բայց թագավորը նրան հրամայեց լռել ու ասաց.

— Օ՛, այո՛, ինչպե՛ս չէ, — և նորից սկսեց ցնցել ինձ: Ասաց, որ, իր կարծիքով, պետք է ինձ խեղդել գետում: Բայց դուքսը ասաց.

— Հանգիստ թողեք տղային, ծե՛ր հիմար: Եթե դուք լինեիք նրա տեղը, այլ կե՛րպ կվարվեիք: Երբ դուրս պրծաք, նրա մասին հարցրի՛ք: Գոնե ես այդպիսի բան չեմ հիշում:

Թագավորը բաց թողեց ինձ, հայիոյեց այդ քաղաքը և այնտեղի ամեն մի բնակչի: Բայց դուքսը ասաց.

— Ավելի լավ է՝ ինքներդ ձեզ հայիոյեք: Դուք այն մարդն եք, որն ամենից շատ է արժանի դրան: Հենց սկզբից ոչ մի խելացի բան չարեցիք: Լավը միայն այն էր, որ երևակայական կապույտ սլաքի մասին խոսելիս ձեզ հանգիստ, սառը պահեցիք: Դա հոյակապ էր,

սքանչելի և դրա շնորհիվ մենք ազատվեցինք: Եթե դա չլիներ, մեզ կրանտարկեին մինչև անգլիացիների կապոցներն ստացվելը, որից հետո մեզ կուղարկեին ուղիղ տուն: Այդ մասին կասկած լինել չէր կարող: Բայց ձեր հնարամտությունը նրանց տարավ գերեզմանատուն, իսկ ոսկին ավելի մեծ լավություն արեց: Որովհետև, եթե այդ գրգռված հիմարները մեզ բաց չթողնեին ու չխուժեին ոսկու վրա, մենք այս գիշեր քնած կլինեինք փողկապներով, որոնք ավելի դիմացկուն են, քան մեզ է պետք:

Նրանք մի պահ լռեցին. մտածում էին: Թագավորը մի տեսակ մտացրիվ ասաց.

— Հը՛ն, իսկ մենք կարծում էինք, թե նեգրերն են գողացել:

Այդ խոսքից վախեցած կուչ եկա:

— Այո, — ասաց դուքսը դանդաղ, հեզնաբար, — կարծում էինք:

Մոտ կես թույն լռելուց հետո թագավորը կմկմալով ասաց.

— Համենայն դեպս, ես այդպես էի կարծում:

Նույն եղանակով դուքսն ասաց.

— Ընդհակառակը, ե՛ս էի այդպես կարծում:

Թագավորը մի տեսակ թթվեցրեց դեմքն ու ասաց.

— Էհ, դրանով ի՞նչ եք ուզում ասել:

Դուքսը բավական կտրուկ պատասխանեց.

— Եթե բանն այդտեղ է հասել, ապա գուցե թույլ կտաք հարցնել, թե դուք ի՞նչ էիք ուզում ասել:

— Բա՛հ, — բացականչեց թագավորը, չափազանց հեզնական եղանակով, — չգիտեմ... գուցե դուք քնած եք եղել և չեք իմացել, թե ինչ եք անում:

Դուքսը այստեղ կատաղեց.

— Բավական է հիմարություններ դուրս տաք: Ի՞նչ է, ինձ ապուշի տե՛ղ եք դրել: Չգիտե՛ք, որ ինձ հայտնի է, թե ով էր դրամը թաքցրել դագաղի մեջ:

— Այո, սրբ, գիտեմ, որ գիտեք, որովհետև ինքներդ եք արել:

— Մո՛ւտ է, — դուքսը հարձակվեց թագավորի վրա:

Թագավորը գոռաց.

— Ձեռքերդ հեռո՛ւ, թողե՛ք իմ կոկորդը: Խոսքս ետ եմ վերցնում:

Դուքսն ասաց.

— Լավ, ամենից առաջ պետք է խոստովանեք, որ դո՛ւք եք այդ դրամը դագաղի մեջ թաքցրել, նպատակ ունենալով այս մեկ-երկու օրը բաժանվել ինձանից, վերադառնալ, փորել, հանել այնտեղից և մենակ յուրացնել:

— Մի թույն սպասեք, դուքս, միայն մի հարց: Ինձ ազնվորեն պատասխանեցեք, թե դրամը դուք չե՞ք դրել այնտեղ: Ես էլ կհավատամ ձեզ և ետ կվերցնեմ իմ բոլոր ասածները:

— Ծե՛ր սրիկա, ես չեմ դրել և դուք գիտեք, որ չեմ դրել: Բավական չե՛:

— Լավ, հավատում եմ ձեզ: Բայց մի հարցի էլ պատասխանեցեք, միայն թե չզայրանաք: Ձեր մտքո՞ւմ էլ չեք մտածել ճանկել դրամը և թաքցնել:

Դուքսը մի պահ լռեց, ապա պատասխանեց.

— Լավ, ի՞նչ նշանակություն ունի, թե մտածել եմ, համենայն դեպս, չեմ թաքցրել: Բայց դուք ոչ միայն մտածել եք, այլև ի կատար եք ածել:

— Թող երբեք հանգիստ մահվան չարժանանամ, դուքս, եթե ես եմ արել, ազնիվ խոսք: Չեմ ասում, թե չէի ուզում անել, քանի որ մտքովս անցել է, բայց դուք կամ մեկ ուրիշը այդ գործում ինձ կանխել եք:

— Սո՛ւտ է: Դո՛ւք եք արել և պետք է խոստովանեք, որ արել եք, թե չէ...

Թագավորն սկսեց շնչահեղձ լինել: Ապա հառաչելով ասաց.

— Բավական է... Խոստովանում եմ:

Ես շատ ուրախացա, երբ լսեցի այդ: Այժմ ինձ շատ ավելի թեթևացած էի զգում, քան առաջ: Դուքսը հեռացրեց իր ձեռքերը նրա կոկորդից և ասաց.

— Եթե մեկ էլ ուրանաք այդ բանը, ձեզ գետում կխեղդեմ: Ձեր այդ արարքից հետո այդտեղ նստելն ու երեխայի նման հեկեկալն էլ բավական է: Դա ձեզ շատ է հարմար: Իսկ և իսկ շայլամ. ուզում է ամեն ինչ կուլ տալ: Իսկ ես միշտ վստահել եմ, իբրև հարազատ հորս: Պետք է ամաչեիք, երբ այնտեղ կանգնած լսում էիք, թե ինչպես են հանցանքը բարդում խեղճ նեգրերի վրա: Դուք ոչ մի արդարացնող խոսք չասացիք: Ինքս իմ աչքում ծիծաղելի եմ դառնում, երբ մտածում եմ, որ ես այնքան մեղմ գտնվեցի, որ հավատացի այդ հիմարությանը: Անիծվե՛ք դուք: Այժմ հասկանում եմ, թե ինչու այն երեկո դուք ուզում էիք դրամի պակասը լրացնել. ուզում էիք ինձանից կորզել այն դրամը, որ ձեռք էի բերել «ընձուղտից» և բոլորը մեկից հափշտակել:

Թագավորը երկչոտությամբ և դեռ քիթը վեր քաշելով ասաց.

— Դուքս, չե՞ որ պակասը լրացնելու մասին դուք առաջարկեցիք, ոչ թե ես:

— Պապանձվե՛ք, այլևս չեմ ուզում ձեզ լսել, — ասաց դուքսը, — այժմ տեսնում եք, թե ինչ շահեցիք դրանից. նրանք իրենց ամբողջ դրամը ետ ստացան, ինչպես և մեր ամբողջ ունեցածը, բացի մեկ-երկու շեկելից:¹²² Գնացե՛ք քնելու. այլևս չեմ ուզում, որ պակասը լրացնելուց խոսեք:

Թագավորը սողոսկեց հյուղակը և մխիթարվելու համար վերցրեց խմիչքի շիշը: Դուքսն էլ շուտով իր շիշը վերցրեց և մոտ կես ժամ հետո նրանք նորից մտերմացան այնպես, ինչպես դա հատուկ է գողերին: Եվ որքան շատ խմեցին, այնքան ավելի սիրալիր դարձան իրար նկատմամբ և իրար գրկած խոնփացրին: Նրանք երկուսն էլ լիովին հարբել էին, բայց, ինչպես նկատեցի, թագավորն այնքան չէր հարբել, որ մոռանար հիշեցնել, թե ինքն է թաքցրել դրամը: Այդ բանը հանգստացնում էր ինձ, և ես գոհ էի: Իհարկե, երբ նրանք խոնփացնում էին, Ջիմն ու ես երկար խոսեցինք, և ես ամեն ինչ պատմեցի նրան:

Գլուխ երեսունմեկերորդ

Այնուհետև օրերով ոչ մի քաղաքում կանգ չառանք և անընդհատ շարժվեցինք գետն ի վար: Այժմ տաք հարավում էինք և տնից շատ հեռու: Հանդիպում էինք ծառերի, որոնց վրա աճել էր իսպանական մամուռը և ճյուղերից կախվել: Այդ մամռափնջերը նման էին երկար, ալեխառն մորուքների: Առաջին անգամն էր, որ տեսնում էի ծառի վրա աճած մամուռ: Դա անտառին տալիս էր վեհաշուք, տխուր տեսք: Այժմ այս խարդախները մտածում էին, թե վտանգից հեռու են, և նորից սկսեցին իրենց գործը գյուղերում: Ամենից առաջ մի դասախոսություն կարդացին ժուժկայության մասին, բայց դրանից այնքան քիչ բան ստացվեց, որ երկուսով նույնիսկ մի անգամ լավ խմել չէին կարող: Մի այլ գյուղում բաց արեցին պարի դպրոց, բայց նրանք ավելի լավ չգիտեին պարել, քան կենգուրուն: Առաջին իսկ փորձից հետո հասարակությունը ներս խուժեց ու նրանց գյուղից դուրս վճռեց: Մի այլ անգամ փորձեցին հռետորական արվեստ ուսուցել, բայց նոր էին սկսել գոռգոռալ, երբ ունկնդիրները վեր կացան, մի լավ հայհոյեցին ու պահանջեցին հեռանալ գյուղից: Թագավորն ու դուքսն սկսեցին զբաղվել առաքելությամբ, մեսմերականությամբ, բժշկությամբ, բախտագուշակությամբ: Բայց բախտը նրանց կարծես չէր ժպտում: Ի վերջո նրանք, գրեթե լիովին ձախորդության մատնված, վայր ընկան լաստի վրա, որը լողալով իջնում էր ցած, և մտածում էին, մտածում: Ոչ մի բառ չէին արտասանում. մռայլ էին, հուսահատ:

Վերջապես նրանք դուրս եկան այդ մունջ վիճակից: Հյուղակում պառկած, գլուխ գլխի տված, ցածրաձայն ու գաղտնի, ժամերով մտերմաբար խորհրդակցում էին: Ջիմն ու ես անհանգստացած էինք դրանց այդ խորհրդակցությունների պատճառով: Այդ բանը մեզ դուր չէր գալիս: Մեզ թվում էր, թե նրանք մտմտում են այնպիսի մի մեքենայություն, որը մինչ այդ եղածներից ամենասատանայականն է: Մենք երկար-բարակ ծանրութեթև արեցինք այդ հարցը և ի վերջո եկանք այն եզրակացության, որ նրանք ծրագրել են մեկի տունը կամ խանութը կողոպտել, կամ պատրաստվում են կեղծ դրամ կտրել կամ նման մի բան: Շատ էինք ահաբեկված և որոշեցինք այլևս նման գործերի չմասնակցել, իսկ եթե որևէ նվազագույն առիթ ներկայանա, հաշիվներս փակել նրանց հետ, թողնել ու փախչել:

Մի անգամ, վաղ առավոտյան, մենք լաստը թաքցրինք Փայքավի կոչվող ինչ-որ խուլ գյուղաքաղաքից երկու մղոն ներքև: Թագավորը դուրս եկավ ափ, մեզ պատվիրելով, որ այդպես թաքնված սպասենք, մինչև ինքը գնա այդ քաղաքը, իմանա, թե «Արքայական ընձուղտի» պատմությունը այնտեղ չի՞ հասել: («Երևի ուզում ես տուն կողոպտել, — ասացի ես մտքումս, — և երբ վերջացնես կողոպտելը, կվերադառնաս այստեղ ու կգարմանաս, թե ինչ եղանք մենք՝ ես, Ջիմն ու լաստը»): Նա ասաց, որ եթե մինչև կեսօր չվերադառնա, դուքսը և ես կարող ենք մտածել, որ գործը հաջող է գնում և դուրս գանք ափ ու հետևենք իրեն:

Մենք մնացինք լաստի վրա: Դուքսը զայրույթից քրտնել էր և չափազանց թթված էր երևում: Նա ամեն ինչի համար հանդիմանում էր մեզ, կարծես մենք ոչ մի բան ճիշտ չէինք կատարում: Ամեն մի չնչին բանի մեջ թերություն էր տեսնում: Ինչ-որ մի բան, անկասկած, տեղի էր ունենում: Ես շատ ուրախ էի և լավ էի զգում ինձ, երբ կեսօրին թագավորը չվերադարձավ: Կարող էր դրությունը փոխվել, և գուցե դուրս գայինք այդ վիճակից: Դուքսն ու ես գնացինք քաղաք՝ թագավորին որոնելու: Շուտով նրան գտանք մի փոքրիկ, կեղտոտ զինետան ետևի սենյակում՝ հարբած վիճակում: Մի քանի դատարկաշրջիկներ զվարճության համար զայրացնում էին նրան, իսկ նա իր ամբողջ ուժով հայհոյում, սպառնում էր: Այնպես էր հարբել, որ չէր կարող ոտքի վրա կանգնել և նրանց որևէ բան

անել: Դուքսը նրան ծեր հիմար անվանեց, թագավորն էլ պակաս չթողեց: Հենց որ բավական տաքացան, ես դուրս ծլկեցի և եղնիկի պես գետափնյա ճանապարհով վազեցի ներքև, քանի որ դա նրանցից ազատվելու լավ առիթ էր: Ես մտածում էի, թե երկար ժամանակ կանցնի, մինչև նրանք տեսնեն մեզ, եթե երբևէ տեսնեն: Ես շնչակտուր հասա լաստին, և ուրախ-ուրախ ձայն տվի:

— Արձակի՛ր լաստը, Ջիմ. այժմ ամեն ինչ լավ է:

Բայց ոչ մի պատասխան չստացի, ոչ ոք դուրս չեկավ հյուղակից: Ջիմը կորել էր: Բարձրաձայն բղավեցի, նորից ու նորից կանչեցի, վազեցի անտառ, գոռոռացի, բայց իզուր: Ծերունի Ջիմը չկար: Նստեցի ու լաց եղա. չէի կարող ինձ գալել: Երկար նստել չկարողացա: Ծուտով դուրս եկա ճանապարհ, մտածելով, թե ինչ անեմ, որ լավ լինի: Վազեցի մի տղայի մոտ, որ գնում էր ճանապարհով և հարցրի, թե չի՞ տեսել օտար նեգրի: Նկարագրեցի Ջիմի հագուստներն ու արտաքինը: Տղան ասաց.

— Տեսել եմ:

— Որտե՞ղ, — հարցրի ես:

— Սայլա Փելիսի ագարակում, այստեղից երկու մղոն ներքև: Նա փախած նեգր է, բռնեցին: Չլինի՞ նրան եք որոնում:

— Իսկի էլ չէ: Ես մեկ-երկու ժամ առաջ անտառում անցա նրա առջևով, և նա ասաց, որ եթե բղավեմ, աղիքներս դուրս կթափի: Ասաց, որ նստեմ ու չշարժվեմ տեղիցս: Այդպես էլ արեցի: Մինչև հիմա նստած էի, վախենում էի դուրս գալ անտառից:

— Լավ, — ասաց նա, — այլևս վախենալու կարիք չկա, որովհետև նրան արդեն բռնել են: Նա փախել է հարավից, ինչ-որ տեղից:

— Լավ է, որ բռնել են:

— Այո, կարծում եմ: Նրան բռնողին երկու հարյուր դոլարի պարգև են խոստացել: Դեռ ոնց որ ճանապարհին գտած փող լինի:

— Այո, և ես կկարողանայի ձեռք բերել այդ պարգևը, եթե բավական մեծ լինեի. առաջին անգամ ե՛ս տեսա նրան: Ո՞վ է բռնել:

— Մի ծեր մարդ, ինչ-որ եկվոր: Նա իր իրավունքը վաճառեց քառասուն դոլարով, որովհետև գետն ի վեր է բարձրանում և սպասել չի կարող: Դե՛հ մտածիր: Ազնիվ խոսք, եթե ես լինեի, կսպասեի, թեկուզ յոթ տարի:

— Ես էլ կսպասեի, — ասացի ես, — բայց գուցե նրա իրավունքը դրանից ավել չարժե, եթե նա այդքան էժան է այն վաճառել: Գուցե ինչ-որ թյուրիմացություն կա այդտեղ:

— Ոչ, գործը նույնքան հարթ և ուղիղ է, ինչպես թելը: Ես ինքս եմ տեսել հայտագիրը: Ամեն ինչ այնտեղ նկարագրված է, յուրաքանչյուր կետ, ոնց որ նկարած լինեն այդ նեգրին: Ավամ է, թե ո՛ր պլանտացիայից է, փախել է Նոր Օռլեանից ներքև գտնվող ինչ-որ տեղից: Ոչ, սրբ, այդ առևտրի մեջ սխալ չկա. կարող եմ գրագ գալ: Ասա, չե՞ս կարող ինձ քիչ ծամելու ծխախոտ տալ:

Ես ծխախոտ չունեի, և նա թողեց գնաց: Վերադարձա լաստը և նստեցի հյուղակում մտածելու: Բայց չկարողացա որևէ եզրակացության գալ: Այնքան մտածեցի, մինչև գլուխս սկսեց ցավել, բայց ստեղծված դրությունից դուրս գալու ոչ մի ելք չգտա: Այս երկար

ճանապարհորդությունից, այդ սրիկաների համար այդքան բան անելուց հետո ամեն ինչ գուր անցավ, ամեն ինչ ավերվեց, խորտակվեց, որովհետև այդ մարդիկ ընդունակ էին նման խաղ խաղալու Ջիմի գլխին և նորից նրան դարձնելու ստրուկ՝ ամբողջ կյանքում, այս օտարականների մոտ, այն էլ քառասուն կեղտոտ դոլարի համար:

Նույնիսկ մտածեցի, որ Ջիմի համար հազար անգամ ավելի լավ կլիներ ստրուկ մնալ նախկին տեղում, իր ընտանիքի հետ, եթե պետք է մնար ստրուկ: Նպատակահարմար գտա մի նամակ գրել Թոմ Մոյերին, խնդրելով, որ հայտնի միսս Ուոթսոնին, թե որտեղ է Ջիմը: Բայց շուտով հրաժարվեցի այդ մտքից, նկատի ունենալով երկու հանգամանք: Առաջինը. միսս Ուոթսոնը կկատաղեր, անզգամության ու ապերախտության համար չէր ների Ջիմին, որն այդպես լքել էր իրեն, նորից գետնով կուղարկեր ներքև և կվաճառեր: Երկրորդը, եթե այդպես չաներ էլ, միևնույն էր, բոլորն էլ կարհամարհեին ապերախտ նեգրին և անընդհատ այդ բանը զգացնել կտային, և նա իրեն կզգար նախատված ու նվաստացած: Բացի այդ, մտածում էի ես, ամենուրեք կիմացվեր, որ չեք Ֆիննը օգնել է մի նեգրի, որ նա ազատություն ձեռք բերի: Եվ եթե ես այդ քաղաքից որևէ մեկին նորից տեսնեի, ամոթից պիտի խոնարհվեի և համբուրեի նրա կոշիկները: Միշտ այդպես է լինում. մարդիկ ստոր գործեր են կատարում և ապա չեն ցանկանում պատասխան տալ: Մտածում էի, քանի որ դեռ մարդ կարող է թաքցնել իր վատ վարմունքը, դա անպատվություն չէ: Նույնը վերաբերում էր և ինձ: Որքան ուսումնասիրում էի այս հարցը, այնքան խիղճս շարունակում էր նեղել ինձ, և նույնքան անզգամ, չար, ստոր էի զգում ինքս ինձ: Եվ, վերջապես, հանկարծ գլխումս միտք ծագեց, թե այստեղ պարզորոշ երևում է նախախնամության ձեռքը, որն ապտակում է ինձ և զգացնել տալիս, թե իմ չարությունը ոչ մի բոլոր ազատ չէ երկնքի հսկողությունից, և նախախնամությունը տեսնում է, որ ես մի խեղճ, ծեր կնոջից գողանում եմ նրա նեգրին, այն կնոջից, որն ինձ երբեք ոչ մի վնաս չի տվել: Եվ այժմ դրանով ցույց է տալիս, որ մեկը միշտ դիտարանից նայում ու թույլ չի տալիս, որ այսպիսի ողորմելի գործերը շարունակվեն: Ես այնպես վախեցա, որ ծնկներս թուլացան: Ինչ որ է, փորձեցի հնարավորին չափ մեղմել հանցանքս, ասելով, որ ինձ ոչ մի լավ բան չեն սովորեցրել, ուրեմն՝ այնքան էլ մեղավոր չեմ: Բայց միաժամանակ ներքին մի ձայն անընդհատ կրկնում էր. «Չէ՞ որ կար կիրակնօրյա դպրոց, և դու կարող էիր հաճախել, իսկ երբ հաճախեիր, նրանք քեզ կսովորեցնեին, որ եթե մի մարդ նեգրի հետ վարվի այնպես, ինչպես ես էի վարվել, հավիտյան դժոխք կգնա»:

Այդ մասին մտածելիս դողում էի: Մտքումս վճռեցի աղոթել և տեսնել, թե չե՞մ կարող չլինել այնպիսին, ինչպիսին եղել էի, այլ լինել լավ տղա: Ծունկի իջա: Բայց աղոթքի բառերը դուրս չէին գալիս իմ բերանից: Իսկ ինչո՞ւ: Անօգուտ էր փորձել այն թաքցնել թե՛ աստծուց, թե՛ ինձանից: Ես շատ լավ գիտեի, թե ինչու այդ բառերը դուրս չեն գալիս: Պատճառն այն էր, որ ես իրավացի չէի, արդար չէի, կեղծ դեր էի կատարում, գտնում էի, որ պետք է հեռու մնալ հանցանքից, բայց իմ հոգու խորքում կառչել էի ամենամեծ հանցանքից: Չանք էի թափում, որ բերանիցս դուրս գային այդ բառերը, թե, իբր, ուզում եմ հետևել ճշմարտությանը, վարք ու բարքով լինել մաքուր, այդ նեգրի տիրոջը գրել, թե որտեղ է Ջիմը: Բայց հոգուս խորքում գիտեի, որ դա սուտ է, և աստծուն հայտնի է այդ կեղծիքը: Հնարավոր չէ սուտ բանի համար աղոթել. ես այդ զգացի:

Խճճվեցի: Չգիտեի, թե ինչ անեմ: Վերջապես գլխումս միտք ծագեց: Ինքս ինձ ասացի. կգրեմ նամակը և ապա կտեսնեմ, թե կարո՞ղ եմ աղոթել: Այդ որոշման արդյունքն

ապշեցուցիչ էր. իսկույն ինձ այնպես թեթև զգացի, փետուրից ավելի թեթև, և ամեն ինչ դարձավ պարզ: Վերցրի թուղթ ու մատիտ, ուրախ ու հուզված նստեցի և գրեցի.

«Միսս Ուոթսոն, ձեր փախած նեզր Ջիմն այստեղ է, Փայքսվիլից երկու մղոն ներքև»: Նա միստր Ֆելիսի տանն է, և միստր Ֆելիսը նրան կվերադարձնի ձեզ, եթե նրան ուղարկեք ձեր խոստացած գումարը:

Հեր Ֆինն»:

Ես մեկից ինձ լավ զգացի և հանցանքից ամբողջովին մաքրված: Կյանքումս առաջին անգամն էր, որ ինձ այդպես թեթևացած էի զգում: Գիտեի, որ այժմ կարող եմ աղոթել: Բայց անմիջապես չարեցի այդ բանը, թուղթը դրի առջևս և նստած՝ երկար մտածեցի: Մտածում էի, թե որքան լավ էր, որ այս բոլորն այսպես եղավ, և որքան մոտ էի կորչելուն ու դժոխք գնալուն: Այդպես շարունակեցի մտածել: Մտածում էի գետով կատարած մեր ամբողջ ճանապարհորդության մասին: Ջիմը ոչ մի վայրկյան աչքիս առջևից չէր հեռանում: Հիշում էի, թե ինչպես միասին սահում էինք գետի վրայով՝ երբեմն ցերեկը, երբեմն գիշերը, երբեմն լուսնի շողերի տակ, երբեմն փոթորկի մեջ, և ամբողջ ժամանակ խոսում էինք, երգում, ծիծաղում: Ես երբեք չէի կարողանում հիշել այնպիսի մի պահ, որն ինձ տրամադրեր նրա դեմ: Ընդհակառակը: Ես նրան տեսնում էի իմ փոխարեն պահակ կանգնած, երբ իր հերթն անցած էր լինում: Նա չէր արթնացնում ինձ, որպեսզի ավելի երկար քնեմ: Հիշեցի նրա ուրախությունը, երբ ես, մշուշից դուրս եկած, հասա մեր լաստը. որքան ուրախացավ, երբ այն տոհմական ընդհարումից հետո ողջ-առողջ վերադարձա նրա մոտ՝ մորուսը: Հիշեցի նման բազմաթիվ պահեր: Նա ինձ միշտ «քաղցրիկս» էր կանչում, փաղաքշում ինձ, ինձ համար անում այն ամենը, ինչ մտքով անցներ: Որքան բարի էր նա: Վերջապես հիշեցի այն օրը, երբ ես ազատեցի նրան, ասելով մարդկանց, թե լաստի վրա ծաղկով հիվանդացած մարդ կա, և որքան նա երախտապարտ զգաց իրեն և ասաց, որ աշխարհում ես իր ամենալավ բարեկամն եմ, իսկ այժմ՝ միակ բարեկամը: Այո, մտածումներս մեջ նայեցի շուրջս ու կողքիս տեսա այդ թուղթը:

Ես վերցրի այն ու պահեցի բռիս մեջ: Դողում էի, որովհետև պետք է վերջնականորեն ընտրելի երկու պայմաններից մեկը: Մի բույե շունչս պահած մտորում էի, ապա ինքս ինձ ասացի.

— Լավ, դժոխք կգնամ, — պատռեցի նամակը:

Սարսափելի մտքեր, սարսափելի բառեր: Բայց այդ բառերն արդեն արտասանվել էին, և ես թողեցի, որ ասված էլ մնան: Այլևս չմտածեցի ինքս ինձ բարեփոխելու մասին: Այդ ամբողջ հարցը դուրս նետեցի իմ գլխից: Եվ ասացի, որ նորից կմեղանչեմ. դա էր իմ ճակատագիրը, քանի որ ինձ ոչ մի լավ բան չէին սովորեցրել: Ամենից առաջ կգնամ և, առանց ջանք խնայելու, Ջիմին կգողանամ, կազատեմ ստրկությունից: Եթե ավելի վատ բան մտածեմ, այն էլ կանեմ, որովհետև ինձ համար միևնույն է կործանվելու եմ, ուրեմն և կարող եմ ամեն տեսակի խոզության դիմել:

Նստեցի մտածելու, թե ինչպես հասնեմ նպատակիս: Ծատ միջոցներ հիշեցի և վերջապես կանգ առա դրանցից մեկի վրա, որն ինձ թվաց ամենից ավելի հարմար: Ես լավ աչքի անցկացրի փոքր-ինչ ներքևում գտնվող անտառածածկ կղզու դիրքը, և հենց որ բավական մթնեց, լաստով ճանապարհ ընկա դեպի այդ կղզին, լաստը թաքցրի այնտեղ ու պառկեցի քնելու: Ամբողջ գիշերը քնեցի: Լույսը չբացված վեր կացա, նախաճաշեցի, հագա խանութից նոր գնած հագուստներս, հին շորերս և մյուս իրերս հավաքեցի, մի կապոց

դարձրի, նավակ նստեցի և ուղևորվեցի դեպի ավիր: Դուրս եկա այնպիսի մի տեղ, որը, իմ կարծիքով, Ֆելիսի ազարակից ներքև պիտի լիներ: Կապոցս թաքցրի անտառում, նավակը լցրի ջրով, քարեր գցեցի մեջը և գետակի ափին կառուցված մի սղոցարանից քառորդ մղոն ներքևում սուզեցի ջրի տակ, այն հաշվով, որ ուզած ժամանակ կարողանամ հեշտությամբ գտնել ու դուրս բերել:

Ճանապարհով բարձրացա, և երբ անցա սղոցարանի մոտով, ճակատին նկատեցի «Ֆելիսի սղոցարան» ցուցանակը: Երբ հասա ազարակատներին, երկու-երեք հարյուր քայլ այդտեղից հեռու, նայեցի շուրջս: Թեև արդեն կատարյալ լույս էր, բայց ոչ ոքի չտեսա: Այդ մասին չէի էլ մտածում, որովհետև առայժմ ոչ ոքի չէի ուզում տեսնել: Ուզում էի միայն ծանոթանալ վայրին: Իմ հաշվով պետք է ազարակ գայի ոչ թե գետի կողմից, այլ գյուղաքաղաքից: Ուստի մի հայացք գցեցի շուրջս և շարունակեցի ճանապարհս ուղիղ դեպի քաղաք: Երբ տեղ հասա, մեծ զարմանքով տեսա, որ ինձ հանդիպած առաջին մարդը դուրսն է: Նա պատին փակցնում էր «Արքայական ընձուղտ» աֆիշը, միայն երեք ներկայացում, ինչպես որ գրել էին առաջին անգամ: Այդ խաբեբաները դեռ երես ունեին նման բաներ անելու: Ես ժամանակ չունեցա խույս տալու և ուղղակի կանգնեցի նրա առջև: Նա, կարծես զարմացած, նայեց ինձ ու ասաց. — Օհո՛: Որտեղի՞ց եկար: — Ապա մի տեսակ ուրախացած հարցրեց, — որտե՞ղ է լաստը, լավ տեղ թաքցրե՞լ ես:

— Հենց ինքս էի ուզում այդ մասին հարցնել ձերդ պայծառափայլությանը:

Այդ լսելիս տրամադրությունը մասամբ ընկավ.

— Ի՞նչ նպատակով ես ինձ հարցնում, — ասաց նա:

— Դե՛հ, — ասացի ես, — երբ երեկ տեսա թագավորին այն գինետանը, ինքս ինձ ասացի, թե հնարավոր չէ նրան այդ վիճակում տուն տանել. ժամեր են պետք, մինչև զգաստանա: Դուրս եկա մի փոքր շրջելու քաղաքում և սպասելու: Մի մարդ մոտեցավ ինձ ու առաջարկեց տասը ցենտ, որ օգնեմ իրեն, նավակը միասին տանենք գետի մյուս կողմը և այնտեղից բերենք մի ոչխար: Ես էլ գնացի: Բայց երբ ոչխարը քաշում էինք նավակի մեջ, մարդը պարանի ծայրը ինձ տվեց ու ինքը գնաց ետևից հրելու: Ոչխարն ինձնից ուժեղ էր. ձեռքիցս պոկվեց ու փախավ. վազեցինք ետևից. մեզ մոտ շուն չկար, և մենք ստիպված էինք հետապնդել այնքան ժամանակ, մինչև նա ուժասպառ կանգ առավ: Երբ բռնեցինք, արդեն մթնել էր: Ոչխարը բերեցինք քաղաք, և ես գնացի դեպի լաստը: Երբ տեղ հասանք, տեսա, որ լաստը չկա: Ինքս ինձ ասացի. «Այս մարդիկ նեղության մեջ են ընկել և ստիպված են եղել փախչել, իրենց հետ տանելով նեգրին: Աշխարհում իմ ունեցած միակ նեգրը դա էր, իսկ ես այժմ ընկել եմ օտար երկիր և ոչ մի սեփականություն, ոչինչ չունեմ, ոչ էլ ապրելու միջոց»: Նստեցի ու սկսեցի լաց լինել: Գիշերը քնեցի անտառում: Բայց ի՞նչ եղավ լաստը... Ջիմը... խեղճ Ջիմ...

— Անիծվեմ, եթե գիտեմ, թե ինչ եղավ լաստը: Այդ ծեր հիմարը ինչ-որ բան էր վաճառել և քառասուն դոլար էր ձեռք բերել: Երբ մենք գտանք նրան գինետանը, թափառաշրջիկները բախտախաղով նրանից կորզել էին ամբողջ դրամը, բացի այն գումարից, որ նա վճարել էր խմիչքի դիմաց: Եվ ուշ երեկոյան, երբ նրան տարա տուն, պարզվեց, որ լաստը չկա: Մենք ասացինք «Այդ փոքրիկ սրիկան գողացել է մեր լաստը և մեզ լքելով՝ փախել»:

— Բայց մի՞թե ես կլքեի իմ նեգրին, ամբողջ աշխարհում իմ ունեցած միակ նեգրին, միակ սեփականությունը:

— Մենք այդ մասին երբեք չենք մտածել: Փաստն այն է, որ մենք վարժվել ենք նրան մեր նեգրը համարել: Այո, մերն էինք համարում: Աստծուն է հայտնի, թե որքան նեղություն կրեցինք նրա համար: Երբ տեսանք, որ լաստը չկա և մենք էլ կոտր ենք ընկել, մեզ ոչինչ չէր մնում, բացի մեկ անգամ էլ «Արքայական ընձուղտ» փորձելուց: Իսկ ես առավոտից ժրաջան աշխատում եմ և չորացել եմ, ինչպես վառողամանը: Ո՛ր է տասը ցենտը: Տուր տեսնեմ:

Ինձ մոտ դրամ շատ կար: Տասը ցենտ տվեցի, բայց խնդրեցի, որ ուտելու բան առնի և մի քիչ էլ ինձ տա, քանի որ իմ ունեցած ամբողջ դրամն այդ էր, և ես էլ երեկվանից ոչինչ չեմ կերել: Նա ոչինչ չասաց: Դարձավ իմ կողմն ու ասաց.

— Ի՞նչ ես կարծում, այդ նեգրը մեզ չի՞ մատնի: Մենք նրան կմաշկենք, եթե նա այդպիսի բան անի:

— Ինչպե՞ս նա կարող է այդպիսի բան անել: Չէ՞ որ նա փախել է:

— Ոչ, այդ ծերուկ հիմարը վաճառել է նրան, ինձ ստացածից ոչինչ չի տվել և դրամն էլ քամուն է տվել:

— Վաճառե՞լ է, — ասացի ես և սկսեցի լաց լինել, — բայց չէ՞ որ նա իմ նեգրն էր, և դրամն էլ իմը... Որտե՞ղ է նա: Ես իմ նեգրին եմ ուզում:

— Լավ, այլևս դու քո նեգրին տեր չես դառնա, ամեն ինչ վերջացել է, այնպես որ լացուկոծիդ վերջ տուր: Ինձ նայիր, կարծում ես, թե կհամարձակվե՞ս մեզ մատնել: Անիծվեմ, եթե քեզ հավատամ: Իսկ եթե մեզ մատնես...

Նա կանգ առավ: Ես երբեք չէի տեսել, որ դուքսն այդպես ահռելի հայացքով նայեր: Ես շարունակեցի թնգթնգալ և ասացի.

— Ես ոչ որի մատնել չեմ ուզում, ոչ էլ ժամանակ ունեմ մատնելու. ես պետք է գնամ՝ իմ նեգրին գտնեմ:

Երևում էր, որ ասածս դուր չեկավ, որովհետև նա կանգ առավ, մտածեց ու կնճռոտեց ճակատը: Աֆիշները թոթոռում էին նրա թևերին: Վերջապես ասաց.

— Ես քեզ մի բան ասեմ: Մենք այստեղ մնալու ենք երեք օր: Եթե խոստանաս, որ չես մատնի մեզ և չես թողնի, որ քո նեգրը մատնի մեզ, ես կասեմ, թե որտեղ գտնես նրան:

Ես խոստացա չմատնել, և նա ասաց.

— Մի ֆերմեր, որի անունն է Սայրաս Ֆ... — և նա կանգ առավ:

Ինչպես տեսնում եք, նա ճշմարտությունն ասաց, բայց երբ այդ ձևով կանգ առավ ու նորից մտածմունքի մեջ ընկավ, ենթադրեցի, թե գոջաց: Եվ, իսկապես, միտքը փոխեց: Նա ինձ չէր վստահում և ուզում էր, որ այդ երեք օրն այդտեղ չլինեի: Շուտով թե.

— Նրան գնող մարդու անունն Աբրամ Ֆոստեր է, Աբրամ Ջ. Ֆոստեր, և նա ապրում է այստեղից քառասուն մղոն հեռու գյուղական մի շրջանում, Լաֆայետ տանող ճանապարհի վրա:

— Լավ, — ասացի, — երեք օրում քայլելով կհասնեմ, հենց այսօր կեսօրից հետո ճանապարհ կընկնեմ:

— Ոչ, մի՛ ուշացնի, հենց հիմա գնա, ժամանակ մի՛ կորցնի, ոչ էլ ճամփին սրա-նրա հետ շաղակրատիր: Լեզուդ քեզ քաշիր ու գնա, այդ դեպքում մեզանից քեզ ոչ մի վնաս չի հասնի, լսո՛ւմ ես:

Հենց իմ ուզածն էլ այդ էր, հենց դրա համար էի այդ դերը խաղում: Ես ուզում էի ազատ լինել, որպեսզի իմ ծրագրերին հետևեի:

— Դե՛ գնա, — ասաց նա, — կարող ես միստր Ֆոստերին ասել, ինչ ուզում ես: Գուցե կարողանաս համոզել, որ Ջիմը քո նեգրն է: Որոշ հիմարներ փաստաթուղթ չեն պահանջում: Համենայն դեպս հարավում, ինչպես լսել եմ, այդպիսի մարդիկ կան: Եվ երբ դու նրան ասես, որ կեղծ են հայտարարությունն ու խոստացած պարգևը, գուցե նա հավատա քեզ, մանավանդ երբ բացատրես, թե ինչ նպատակով են դրանք պատրաստվել: Այժմ ճանապարհի ընկիր և կարող ես նրան ասել, ինչ ցանկանում ես: Միայն թե լսիր. ճանապարհին լեզուդ քեզ պահիր:

Ես բաժանվեցի նրանից, ուղղություն վերցնելով դեպի այդ շրջանը: Ետ չէի նայում, չնայած զգում էի, որ նա հետևում է ինձ: Բայց չգիտեի, որ կարող եմ նրան շատ շուտ հոգնեցնել: Առանց կանգ առնելու գնացի մի ամբողջ մղոն: Ապա անտառի միջով ետ դարձա դեպի Ֆելիսի ազարակը: Մտադիր էի իսկույն գործի անցնել, առանց դեսուդեն ընկնելու: Ուզում էի, որ Ջիմը փակեր իմ բերանը, մինչև այս խարդախները հեռանային: Այլևս դրանց հետ գործ ունենալու ցանկություն չունեի: Արդեն կշտացել էի և այժմ ուզում էի գլուխս ազատել դրանցից:

Գլուխ երեսուներկուերորդ

Երբ հասա այդ կավածքը, ամենուրեք խաղաղ էր, ինչպես կիրակի օրերը, շոգ ու արևոտ: Աշխատող մարդիկ գնացել էին դաշտ: Օդում նվաղուն բզզում էին բզեզներն ու ճանճերը, և դա առաջացնում էր ամայության ու տխրության զգացում: Թվում էր, թե ամեն ինչ մեռած է: Իսկ եթե զեփյուռը մեղմ փչում էր, և տերևները դողդողում էին, մարդու համակում էր սուսկալի մի զգացում. թվում էր, թե ոգիներն են շնջում, հոգիներն այն մարդկանց, ովքեր մեռել էին շատ տարիներ առաջ: Միշտ մտածում ես, թե քո մասին են խոսում: Ընդհանրապես դա մարդկանց մեջ մեռած լինելու ցանկություն է առաջացնում, որով և ամեն ինչ վերջանում է:

Ֆելիսի ազարակն այն փոքրիկ, աննշան պլանտացիաներից էր, որոնք բոլորն էլ նման են իրար: Երկու ակրանոց^[23] բակը շրջափակված էր ձողերով: Ցանկապատն անցնելու համար սանդուղք էին պատրաստել փայտի կոճղերից. դրանք սողոցել էին տարբեր բարձրությամբ և շարել իրար կողքի այնպես, որ կարծես տարբեր երկարության տակառներ լինեին: Կանայք այդ սանդուղքն օգտագործում էին նաև ձի հեծնելիս: Ընդարձակ բակում տեղ-տեղ երևում էին կծղած խոտեր, բայց մեծ մասամբ հողը մերկ էր ու հարթ, նման հին գլխարկի, որի մագճուկը մաշվել թափվել է: Բակում երևում էր կրկնակի կոճղերից կառուցված մի մեծ տուն, որտեղ ապրում էին սպիտակամորթները: Գերանները հղկված էին, և արանքները լցված կավով կամ կրով: Երևում էր, որ այս կավե շերտերը շատ վաղուց էին սպիտակեցրել: Կոթ, չտաշած գերաններից պատրաստած խոհանոց, մեծ, լայն, կողքերը բաց, բայց վերևից ծածկված միջանցքով միանում էր տանը: Խոհանոցի ետևում կոճղերից պատրաստել էին ապխտանոց: Կար երեք փոքրիկ խրճիթ՝ նեգրերի համար: Դրանք շարված էին իրար կողի ապխտանոցից այն կողմ: Ահա մի

փոքրիկ հյուղակ, բոլորովին առանձին՝ ցանկապատին կպած, իսկ մյուս կողմի վրա՝ մի քանի տուն: Հյուղակի կողքին կար մոխիր հավաքելու տեղ, ինչպես և օճառ եփելու կաթսա: Խոհանոցի դռան մոտ կար նստարան, կողքին մի ջրաման և մի ջրդղում: Արևի տակ քնել էր մի որսաշուն: Կային և այլ շներ՝ այս ու այն կողմ քնած: Անկյունում կային ստվերախիտ երեք ծառ, ցանկապատի մոտ՝ հաղարջի թփուտներ, ցանկապատից դուրս՝ մի բանջարանոց և ձմերուկի մարդ: Այնուհետև սկսվում էր բամբակի դաշտը, իսկ դաշտից այն կողմ՝ անտառը:

Ես պտտվեցի պարսպի շուրջը և մոխրակույտի վրա բարձրանալով՝ իջա բակը: Ծարժվեցի դեպի խոհանոցը: Մի քանի քայլ էի անցել, երբ լսեցի ճախարակի անվի բարձրացող ու իջնող խուլ, ողբաձայն մրմունջը: Այնքան տխուր էր այդ ձայնը, որ ես ցանկացա մեռնել:

Ծարունակեցի շարժվել առաջ, առանց պատկերացնելու անելիքս, հույս դնելով միայն նախախնամության վրա: Աստծո օգնությամբ հարկ եղած դեպքում մի բան կանեմ: Մինչ այդ հաճախ էի նկատել, որ նախախնամությունը միշտ էլ օգնել է, երբ ինքս նրան չեմ խանգարել:

Ճանապարհի կեսն անցել էի, երբ մի շուն, ապա մի ուրիշը վրա տվին: Կանգ առա ու նայեցի նրանց՝ առանց տեղիցս շարժվելու: Մեկ էլ որ հաչեցին, քառորդ թույլ չանցած ես, շրջապատված շներով, նման էի անվակենտրոնի, իսկ դրանք կարծես անվաճաղեր լինեին: Տասնհինգ շնից կազմված օղակը շրջապատել էր ինձ, վզերն ու քթները դուրս պրծած՝ հաչում ու կաղկանձում էին: Գալիս էին և նորերը: Պետք էր տեսնել, թե ինչպես դրանք թռչում են ցանկապատերի վրայով, վրա տալիս անկյուններից ու բոլոր կողմերից:

Մի նեգր կին, գրտնակը ձեռքին, դուրս վազեց խոհանոցից, և բղավեց. «Կորե՛ք, Վա՛գր, Սփո՛թ, հեռացե՛ք, սը՛ր»: Նա նախ մեկին և ապա մյուսին գրտնակով խփեց: Ծները կաղկանձելով հեռացան, մնացածները հետևեցին նրանց: Հաջորդ վայրկյանին նրանց կեսը ետ եկավ և շրջապատեց ինձ: Պոչները շարժելով ուզում էին ինձ հետ բարեկամանալ: Ծունը երբեք վնաս չի տա մարդուն:

Կնոջ ետևից եկան մի փոքրիկ նեգր աղջիկ և երկու փոքրիկ նեգր տղա, որոնց հագին քաթանե շապիկներից բացի, ոչինչ չկար: Նրանք մոր զգեստից կախված գաղտագողի նայում էին ինձ փոքրերին հատուկ ամաչկոտությամբ: Ահա դուրս վազեց նաև քառասունհինգ-հիսուն տարեկան սպիտակամորթ մի կին՝ գլխաբաց և իլիկը ձեռքին: Մորն էին հետևում փոքրիկ, սպիտակ երեխաները: Մրանք էլ վարվեցին այնպես, ինչպես փոքրիկ նեգրերը: Այդ կինն այնպես էր ծիծաղում, որ հագիվ էր կարողանում ոտքի վրա կանգնել: Նա ասաց.

— Դո՛ւ ես, վերջապես եկա՛ր, հա՛:

Առանց երկար-բարակ մտածելու վրա բերեցի.

— Այո, տիկին:

Նա ինձ գրկեց ու ամուր սեղմեց իր կրծքին, ապա բռնեց ձեռքերս, երկար-երկար ցնցեց: Աչքերը լցվեցին արցունքներով, և տաք շիթերը գլորվեցին այտերն ի վար: Նա գրկելուց ու ցնցելուց չէր հագնում և անընդհատ ասում էր.

— Դու այնքան էլ մորդ նման չես, որքան ենթադրում էի, բայց դա ի՞նչ նշանակություն ունի: Որքան ուրախ եմ, որ տեսնում եմ քեզ: Միրելիս, սիրելիս, քիչ է մնում՝ ուտեմ քեզ: Երեխաներ, սա ձեր մորաքրոջ որդի Թոմն է, բարևեցեք:

Բայց երեխաները կախեցին գլուխները, մատները դրեցին բերանները և թաքնեվեցին նրա ետևում: Կինը շարունակեց.

— Լիզա՛, շտապի՛ր, տաք նախաճաշ բեր, շո՛ւտ: Նավում նախաճաշե՛լ ես:

Ասացի, որ նախաճաշել եմ: Նա ձեռքս բռնած ինձ տարավ տուն, երեխաները հետևեցին մեզ: Տանը նա ինձ նստեցրեց մեջտեղը՝ ճեղքված ծղոտե մի աթոռի, երկու ձեռքերս բռնած՝ ասաց.

— Հիմա կարող եմ կուշտ նայել քեզ: Աստված իմ, քանի՛ տարի եմ երազել քեզ տեսնել, և վերջապես այդ օրը հասավ: Երկու օր է, նույնիսկ ավելի, որ սպասում էինք քեզ: Ինչո՞ւ ուշացար. նավը ծանծաղո՞ւտն ընկավ, ի՞նչ է:

— Այո, տիկին, նավը...

— Մի ասա, «այո տիկին», ասա մորաքույր Սալլի... Որտե՞ղ նավը ծանծաղուտն ընկավ:

Զգիտեի, թե ինչ ասեմ. ի՞նչ իմանայի՞ նավը գետի հոսանքո՞վ պիտի բարձրանար, թե՞ ցած իջներ: Բայց ես բնագողով հաճախ էի առաջնորդվում, և բնագղս հուշեց, որ նավը պետք է Նոր Օռլեանից գետն ի վեր եկած լինի: Դա էլ ինձ շատ չօգնեց. չգիտեի այդ ճանապարհի վրա եղած ծանծաղուտների անունները: Զգում էի, որ պետք է մի ծանծաղուտ հնարեմ կամ ասեմ, թե մոռացել եմ այդ տեղի անունը, ուր նավը նստեց, կամ... հանկարծ գլխուս մի միտք ծագեց, և ես շարունակեցի.

— Հարցը ծանծաղուտ ընկնելը չէ, դա մեզ շատ չուշացրեց: Ծոգենավի մի զլանի գլուխը պայթեց:

— Ողորմա՛ծ տեր, մարդ վնասվե՛ց:

— Բարեբախտություն է, որովհետև երբեմն մարդիկ էլ են վնասվում: Երկու տարի առաջ ջրօրհնեքին, երբ հորեղբայր Սայլասը, Նոր Օռլեանից գալիս էր «Լալլի Ռուք» նավով, զլանի գլուխը պայթեց, և մի մարդ դարձավ հաշմանդամ: Երևի հետագայում մեռավ: Այդ մարդը բապտիստ էր: Հորեղբայրո՞՛ Սայլասը, ծանոթ էր Բատոն-Ռուժում ապրող մի ընտանիքի, որը լավ էր ճանաչում այդ մարդու ազգականներին: Այո, լավ եմ հիշում. նա մեռավ: Սկսվեց մարմնի մասերի անզգայացում, և ստիպված եղան անդամահատել: Բայց դա չփրկեց նրան: Այո, անզգայացում... ամբողջ մարմինը կապտեց, և նա մեռավ փառավոր հարության հույսով: Ասում են, սարսափելի էր նայելը: Հորեղբայրդ ամեն օր գնում էր քաղաք՝ քեզ բերելու: Այսօր էլ է գնացել, մոտ մեկ ժամ առաջ: Հիմա ուր որ է կգա: Պետք է որ ճանապարհին հանդիպելիք... չհանդիպեցի՞ք: Ծերունի է...

— Ոչ, ոչ ոքի չհանդիպեցի, մորաքույր Սալլի: Նավն ափին մոտեցավ լուսաբացին: Ծամայրուկս թողեցի նավամատույցում և գնացի քաղաք շրջելու: Մի փոքր էլ դաշտերում զբոսնեցի, որ ժամանակ անցնի, և շատ կանուխ չգամ այստեղ: Այնպես որ այլ ճանապարհով եկա այստեղ:

— Իսկ ո՞ւմ մոտ թողեցիր ճամպրուկը:

— Ոչ ոքի:

— Ինչպե՞ս թե, տղաս, կգողանան:

— Որտեղ թաքցրել եմ, այնտեղից չեն գողանա, — ասացի ես:

— Ինչպե՞ս այդքան վաղ նավի վրա նախաճաշեցիր:

Բավական նուրբ հարց էր, բայց ես պատասխանեցի.

— Նավապետը տեսավ ինձ մի կողմ կանգնած և ասաց, որ լավ կլինի նախքան ավի դուրս գալը մի բան ուտեմ: Ինձ տարավ նավաստիների սենյակը՝ սպաների նախաճաշին և ինձ տվեց այն ամենը, ինչ ուզում էի:

Ես այնքան էի հուզվել, որ չէի կարողանում կարգին լսել նրա ասածները: Ամբողջ ժամանակ ուշքս ու միտքս երեխաների կողմն էր: Ուզում էի նրանց մի կողմ տանել, որոշ գաղտնիքներ կորզել, իմանալ, թե ես ով եմ: Բայց դա հնարավոր չեղավ: Միսիս Ֆելիսը շարունակեց իր հարց ու պատասխանը: Շուտով նույնիսկ դող անցավ մարմնովս, երբ նա ասաց.

— Ամբողջ ժամանակ այսպես խոսում ենք, բայց դու ոչինչ չասացիր քրոջս կամ մյուսների մասին: Հիմա ես կրեմ, իսկ դու պատմիր ձերոնց մասին: Ամեն ինչ պատմիր, բոլորի մասին, ամեն ինչ ասա, ինչպե՞ս են ձերոնք, ի՞նչ են անում, ի՞նչ ասացին, որ ինձ ասես. ամեն մի մանրամասնություն, որ կարող ես մտաբերել:

Տեսա, որ բռնվեցի, այն էլ ինչպե՞ս: Մինչև այժմ նախախնամությունն իմ կողմն էր, բայց այժմ խոր թաղվեցի տիղմի մեջ: Չգացի, որ այլևս միտք չունեիր շարունակել. պետք է ձեռքերս վեր բարձրացնեի: Ինքս ինձ ասացի. ահա նորից պետք է սիրտ անեմ և ասեմ ճշմարտությունը: Բերանս բաց արի, որ խոսեմ, բայց նա հանկարծ բռնեց ինձ ու քշեց մահճակալի ետևը, ասելով.

— Ահա, գալիս է: Ցածրացիր, գլուխդ չերևա. ա՛յ, այդպես լավ է. չես երևում: Չայն չհանես, թե եկել ես: Նրա հետ խաղ եմ խաղալու: Երեխաներ, ոչինչ չասեք:

Տեսա, որ դժվար կացության մեջ եմ ընկել: Բայց անհանգստանալն անօգուտ էր, ոչինչ չէր մնում անելու, բացի լուռ սպասելուց և որոտ ու կայծակին պատրաստ լինելուց:

Ես հազիվ նշմարեցի ծեր ջենտլմենին, երբ նա ներս մտավ: Այնուհետև մահճակալը թույլ չէր տալիս տեսնել նրան: Միսիս Ֆելիսը ընդառաջ վազեց և հարցրեց.

— Եկա՞վ:

— Ոչ, — պատասխանեց ամուսինը:

— Աստվա՛ճ իմ, — բացականչեց միսիս Ֆելիսը, — ի՞նչ կարող է պատահած լինել:

— Չեմ կարող պատկերացնել, — ասաց ջենտլմենը, — պետք է ասեմ, որ դա սարսափելի անհանգստացնում է ինձ:

— Անհանգստացնո՞ւմ, — ասաց կինը, — ես պատրաստ եմ խելագարվելու: Պետք է որ նա եկած լինի, երևի ճանապարհին չես նկատել: Հաստատ գիտեմ: Միրոսս ասում է, որ այդպես պետք է լինի:

— Ի՞նչ ես ասում, Մալի, ես ճանապարհին չէի կարող չհանդիպել նրան, դու հո գիտես:

— Աստված իմ, աստված իմ, ի՞նչ կասի քույրս: Պետք է տղան եկած լիներ: Չես հանդիպել: Նա...

— Միրոս մի՛ կոտրիր: Առանց այդ էլ սիրոս կոտրված է: Չգիտեմ, ինչ ասեմ: Ուղղակի շվարել եմ, խոստովանում եմ: Ոչ մի հույս չունեմ, թե կգա. չէր կարող պատահել, որ նա գար, և ես չհանդիպեի: Մարսափելի է, Սալի, սարսափելի. անպայման նավին մի բան է պատահել:

— Օ՛յ, Սայլաս, նայի՛ր այն կողմ, ճանապարհին, ինչ-որ մեկը գալիս է, չէ՞: Ծերունին շարժվեց դեպի մահճակալի գլխավերևի պատուհանը, և դա հնարավորություն տվեց միսիս Ֆելիսին արագ կռանալ և ինձ դուրս քաշել: Ես դուրս եկա: Երբ միտար Ֆելիսը շուռ եկավ, կինը կանգնած շողշողում ու ծիծաղում էր: Ես, շվարած ու քրտնքի մեջ կորած, կանգնել էի մի կողմ: Ծեր ջենտլմենը, աչքերը հառած, հարցրեց.

— Ո՞վ է դա:

— Քո կարծիքով ո՞վ կարող է լինել:

— Չգիտեմ: Ո՞վ է:

— Թո՛մ Սոյերն է:

Ազնիվ խոսք, քիչ էր մնում ամոթից գետինը մտնելի: Բայց ժամանակ չեղավ հասկանալու, թե ի՞նչ պետք է անել: Ծերունին բռնեց իմ ձեռքն ու երկար թոթվեց, և ամբողջ ժամանակ ինչպե՛ս էր պարում կինը, ծիծաղում ու լաց լինում: Այնուհետև ինչպե՛ս էին նրանք հարցեր տեղում գլխիս Սիդի, Մերիի ու մյուս ազգականների մասին:

Եթե նրանք ցնծության մեջ էին, ապա նրանց ուրախությունն իմ ուրախության հետ համեմատ ոչինչ էր: Կարծես նորից ծնվեցի: Այնքան ուրախ էի, որ իմացա, թե ով եմ ես: Նրանք ինձ երկու ժամ չարչարեցին: Վերջապես, երբ իմ ծնոտն այնքան հոգնեց, որ հագիվ թե այլևս կարողանար շարժվել, ստիպված եղա այնքան բան պատմել մեր ընտանիքի, այսինքն՝ Թո՛մ Սոյերի ընտանիքի մասին, որ կբավականացներ վեց այդպիսի ընտանիքի: Պատմեցի, թե ինչպես Մալիտակ գետի գետաբերանում մենք պայթեցրինք մի շոգեկաթսա, և կարգի բերելը մեզանից երեք օր խլեց: Գործը շատ հարթ գնաց և շատ լավ տպավորություն թողեց, քանի որ նրանք այդ գործից ոչինչ չէին հասկանում, միայն գիտեին, որ կաթսան կարգի բերելու համար երեք օր է պահանջվում: Եթե ասեի, թե սողնակի գլուխը պայթեց, նույնպես նպատակիս հասած կլինեի:

— Այժմ ես ինձ մի կողմից շատ հանգիստ էի զգում, մյուս կողմից՝ շատ անհանգիստ: Հանգիստ ու դուրեկան էր լինել Թո՛մ Սոյեր, և այդպես հանգիստ ու դուրեկան մնաց, մինչև լսեցի գետով իջնող շոգենավի հևոցը: Ինքս ինձ ասացի. «Չլինի՞ հանկարծ Թո՛մ Սոյերը դրանով գա, և հանկարծ մտնի այս սենյակը, և իմ անունը տա, նախքան ես կկարողանամ աչքով անել ու հասկացնել, որ լուռ մնա:

Ինչ որ է, ես չէի կարող այդպիսի բան թույլ տալ. դա բոլորովին ձեռնտու չէր, պետք է գնայի և ճանապարհին սպասեի նրան: Ասացի, որ մտադիր եմ գնալ քաղաք և բերել ճամպրուկս: Ծեր ջենտլմենն ուզում էր ինձ հետ գալ, բայց ես ասացի, որ կարիք չկա, ինքս կարող եմ ձին քշել և չեմ ուզում նեղություն տալ:

1. ↑ Մովսես — ըստ ավանդության, հրեա ժողովրդի հնադարյան առաջնորդը, որին իբրև թե մանուկ հասակում գտել են եղեգնուտում:
2. ↑ օ, 91 մ (անգլիական երկարության չափ):
3. ↑ Երիքո — քաղաք Պաղեստինում: Գնալ Երիքո — ժողովրդական ասացվածք, որը նշանակում է հեռանալ, կորչել:
4. ↑ Հնդկացի իշխան:
5. ↑ Աբոլիցիոնիստ — նեգրերի ստրկությունը վերացնելու կողմնակիցներ:
6. ↑ Աստվածաշնչի Սողոմոն իմաստունը:
7. ↑ Լյուդովիկոս XVI-ը Ֆրանսիայի թագավորն էր, որին գլխատեցին XVIII դարի բուրժուական հեղափոխությունից հետո:
8. ↑ Դոլֆին — Հեքն ուզեցել է ասել «Դոֆին» այսինքն՝ թագաժառանգ:
9. ↑ Ֆրանսիացի սպա, որը մարտնչել է անկախության համար (ամերիկյան բանակի կամավոր):
10. ↑ Սոքրասինը թունավոր օձերի մի տեսակ է:
11. ↑ Ֆրանսիայի թագուհի: Մերում է Ավստրիայի արքունիքից: 18-րդ դարի բուրժուական հեղափոխության ժամանակ ապստամբած ժողովուրդը նրան մահապատժի ենթարկեց:
12. ↑ Ֆրանկների պետության թագավորը (768-814 թթ.):
13. ↑ Մեկ գալոնը հավասար է մոտ չորս լիտրի:
14. ↑ Ֆրանսիական թագավորների հին դինաստիայի ազգանունը:
15. ↑ Այստեղ դուքսը չի տալիս Համլետի իսկական, լրիվ մենախոսությունը, այլ արտասանում է անիմաստ, իրար հետ չկապվող տողեր Շեքսպիրի դրամաների տարբեր տեղերից:
16. ↑ Հենրի Ութերորդն Անգլիայի թագավորն էր տասնվեցերորդ դարում: Այստեղ Հեք Ֆիննը նրան վերաբերող գիրքը շփոթում է արաբական «Հազար ու մի գիշերվա» հետ:
17. ↑ Սաքսոնների հիմնած յոթը թագավորությունները հինգերորդ դարից մինչև իններորդ դարը:
18. ↑ Դոմադեյի գիրքը գրվել է Վիլիելմ Աշխարհակալի ժամանակ. 1085-1086 թվերին: Այստեղ գրանցված են գլխավոր կալվածատերերի անունները, զբաղեցրած տարածությունը, անասունների գլխաքանակը և այլն:
19. ↑ Վիլիելմ Չորրորդ — Անգլիայի թագավոր (1830-1837):
20. ↑ Նյու-Յորքի մոտ Կոնգրես կոչվող աղբյուրի ջուրը, որն աղի է:
21. ↑ Եղեմի գետերից մեկը: Ծ. թ.:
22. ↑ Մետաղադրամ, որը, եթե ոսկի է, արժե հինգ դոլար, եթե արծաթ է՝ 60 ցենտ:

23. [↑](#) Հողային չափ, 4047 ք. մ.: